Zerdüştlük

TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

ESAT KORKMAZ

B
A

ANAHTAR
KİTAPLAR

SÖZLÜK DİZİSİ

DİZİDE ÇIKAN KİTAPLAR:

1- Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü
2- Lazca-Türkçe Türkçe-Lazca Sözlük
3- Türk Edebiyatında Mahlaslar-Takma Adlar

Kültür
Kapısını

Açar.

ANAHTAR KİTAPLAR YAYINEVİ
Klod Farer Cad. İletişim Han No: 7 Kat: 2 34122 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 518 54 42 – 458 36 50 Fax: (0212) 638 11 12
e-mail: e-anahtar@excite.com www.eyayinlari.com

ESAT KORKMAZ

ANSİKLOPEDİK ZERDÜŞTLÜK TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Esat Korkmaz, 1946'da Manisa/Demirci'de doğdu. *Orman Fakültesi Fikir Kulübü* ve son dönem *Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) Genel Yönetim Kurulu* üyeliklerinde bulundu. 12 Mart sonrası *Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKPC)* ve *DEV-GENÇ* davalarından yargılandı. 1974 siyasal affıyla cezaevinden çıktı. Bir süre *Türkiye Sosyalist İşçi Partisi*'nin (TSİP) *Zeytinburnu İlçe Başkanlığı*'nda bulundu. Ve bu partinin yayın organları olan *İlke/ Kitle*'nin yazı kurulunda görev aldı. 1976'da Orman Fakültesi'ni bitirerek Orman Yüksek Mühendisi oldu; 1980'e değin Orman Bakanlığı'nın çeşitli birimlerinde çalıştı. 12 Eylül sonrası siyasal görüşleri nedeniyle görevine son verildi. Askerlik dönüşü yazar-araştırmacı olarak Babıali'de çalışmaya başladı. *Yurt Ansiklopedisi, Büyük Larousse* vb. yayın çalışmalarında yazarlık ve redaktörlük yaptı. *Nefes* dergisi genel yayın yönetmenliğinde bulundu ve *Nefes Yayınları*'nı kurdu. '90'ların başında '68 Kuşağı'nın güncesi sayılabilecek *Kafa Tutan Günler* ile *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü* adlı çalışmaları yayımlandı. İzleyen yıllarda *Enel Hak* (1995), *Dört Kapı Kırk Makam* (1985), *Alevi Felsefesi* (1997), *İnsan Tanrı* (1997), *Alevilik ve Aydınlanma* (1997), *Alevilere Saldırılar* (1997), *Alevilik Eğitimi Ders Notları* (Fransa 1999), *Anadolu Aleviliği* (Türkiye 2000) yayımlanan başlıca kitapları oldu. Alevi-Bektaşi zeminde *Düşünce Atölyeleri*'ni kuran ve çok sayıda öğrenci yetiştiren; *Varlık, Pir Sultan Abdal, Berfin Bahar, Yol, Nefes* vb. dergilerde makaleleri yayımlanan Esat Korkmaz'ın çeşitli sempozyumlara sunduğu bâtinilikle ilgili bilimsel bildirileri vardır.

ANSİKLOPEDİK
ZERDÜŞTLÜK
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ
ESAT KORKMAZ

Yayın Hakları
© Anahtar Kitaplar Yayınevi / 2004

Kapak Filmi ve Grafik
Ebru Grafik

Baskı
Özener Matbaası

Cilt
Step Ajans

Birinci Basım
Şubat 2004

ISBN 975-8612-19-0

ESAT KORKMAZ

ANSİKLOPEDİK ZERDÜŞTLÜK TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

ANAHTAR KİTAPLAR

Bu işin *"uzmanı"* geçinen ve kendi *"hapishanesini"* kuran; Zerdüşt'ü peygamber yapan, iç kimlik bunalımını *"şifa"* diye satan *"hastalık kırması"* bir kimliğe büründürüp ortalığa salan; Zerdüştlüğü *"varlık"* dışına taşıyan ve aşkın bir ideolaji durumuna dönüştüren; bununla yetinmeyip, *"–Niye bizi ziyaret etmiyorsunuz?"*, diye bas bas bağıranlara yanıtım kısa olacak: *"–Rahatsızım!"*

ÖNSÖZ

"Şimdi size beni yitirmenizi, kendinizi bulmanızı buyuruyorum; hepiniz beni yadsıdığınız gün, ancak o gün geri döneceğim sizlere..."

Friedrich Nietzsche

Zerdüştlük, yaşanan andaki *"ben"*ini *"kurban"* edip *"geriye dönen"* insanın *"kendini bulduğu şey"*dir: Kendini buldu mu insan, olanaklarının ayrımına varır ve zamanı *"at"* gibi kullanır; bir kamçı darbesiyle küheylanı, *"şimdi"* olmamış *"geleceğin"* çayırlıklarında dörtnal koşturur.

Dinsel sunumlar *"öne"* alındığı için inançtan *"medet"* umsa da Zerdüştlük, *"felsefe"* olduğunu anımsatırcasına *"şeyler"*in kaynağı üzerine tasarım yapar. *"Şeyler"*in kaynağı ya *"ışık–karanlık"* karşıtlığı biçiminde algılanan bir *"gizil nesnellik"* ya da *"iyilik–kötülük"* karşıtlığı biçiminde tanımlanan bir *"niteleme"* olarak çıkar karşımıza.

Işığın *"sırrı"* iyilik, karanlığın *"sırrı"* kötülüktür. Işık *"sırrı"* ile birlikte kimliklendirilince Ahuramazda ya da Spenta–Mainyu; karanlık *"sırrı"* ile birlikte kimliklendirilince Ehrimen ya da Angra–Mainyu düşünceye/inanca taşınır.

Bu kimliklerin *"eyleme"* geçmesiyle *"varlığa gelme"* ya da *"varoluş"* süreci başlar. Zerdüştlük, Orta Asya tasarımlarında olduğu gibi *"doğaya benzeme"* eğilimli, eğilim gereği üretilen *"varoluş tasarımı"* belirleyici bir felsefe/inançtır. *"Aşkın özneler"* ve *"aşkın kimlikler"* bu tasarımla önce *"duyulara aşkın"* alana sonra da *"akıl alanı"*na taşınarak dünyalaşır.

Ahuramazda'nın yapısında var olan ve *"Kutsal Ruh"* olarak algılanan Spenta–Mainyu ile Ehrimen'in yapısında var olan ve *"Kötü Ruh"* olarak algılanan Angra–Mainyu, *"İkizler Söylencesi"* ile bir *"kavga"* serüveninin içine atılır. *"Kavga"* serüveni, *"kutsal kaynak"*tan uzaklaşacak biçimde gelişir. *"Uzaklaşma"*, kutsal kaynağın *"kavga"*yı güdemeyeceği noktaya taşındığında, mücadele sürecinin kahramanları, yani Ahuramazda safında savaşa katılan *"altı anamelek"* ve Ehrimen safında savaşa katılan *"altı başşeytan"*, harmanlanarak somutluğa taşınır.

Zerdüştlük'te varoluş ya da varlığa geliş felsefesi, *"Tanrı–doğa–insan"* ilişkisini, Tanrı'dan çıkıp yeniden Tanrı'ya dönen bir çevrim üzerinde açıklar: Tanrı'nın kendi özünden saçılan ışığın dönüşümler geirerek ve bu yolla kendi kendine *"yabancılaşarak"* evrende, duyu organlarıyla algılanabilir biçimler aldığını savunur.

Tanrı, hareketin, hareket soyutlaması olarak zamanın var olmasından önceki *"hiçlikte"*, kendi kendisinin tanrısı idi. Doğa *"doğurmadığı"* için, yani hareket etme-

diği için böylesi bir Tanrı algısı, özünde bir yanılsamaydı.

Derken bu Tanrı, kendi içindeki *"karşıtlığın"* ayrımına vardı. Karşıtların *"kavga"* etme gücüne dayanarak *"sonuç"* üretme eğilimine girince *"eyleme"* geçmiş oldu. Eylemle birlikte hareket soyutlaması olarak *"zaman"* yaratılmış oldu. Yani doğa *"doğurdu"*; *"zaman"* ilk çocuk olarak belirdi. Zerdüştlük öncesinde tanrı Zervan, işte bu *"zaman"*ın kimliklendirilmiş biçimiydi; Zerdüştlük'te Ahuramazda bu görevi üstlendi.

Bütün ruhsal ve maddesel şeylerin yaratılması için gerekli kaynağı içinde taşıdığının bilincinde olan, eylemli kutsal kimlikler olarak tasarımlanan Zervan, Mithra ve Ahuramazda gibi tanrılar, Anadolu Aleviliği'nde gizil güç durumunda eylemli tanrı olarak tasarımlanan *"Hak"* ile örtüşür. Özünde bütün bu tanrılar, doğadaki gizil nesnelliğin, yani doğanın canının/ruhunun kimliklendirilmiş biçimleridir.

Örneğin Zervan, Ahuramazda ve Ehrimen ikizinin babasıydı: Ötesinde dört unsurun, yani;

a) Beşeriyetin üremesinin,
b) Doğmasının,
c) Yaşlanmasının ve
d) Sonsuza, kendine geri dönüşünün tanrısıydı.

Söylence diliyle Zervan ile oğulları arasındaki ilişkiler şöyle anlatılır: Hiçbir şey yokken gökte bir *"şey"* vardı; adı Zervan'dı. Zervan, Ahuramazda adında bir oğlunun olması için bin yıl kurbanlar sundu. Sonra düşünmek için çekildi. İşte tam bu sırada Ahuramazda ve Ehrimen, ana rahmine düştü. Zervan bunu öğrenince, *"–Hangisi önce önüme gelirse onu kral yapacağım"* dedi. Ehrimen bunu duyar duymaz, annesinin karnını yararak çıktı ve babasının karşısına dikildi. Zervan O'nu tanıyamadı ve *"–Kimsin?"* diye sordu. Ehrimen de, *"–Ben senin oğlunum"*, dedi. O zaman Zervan, *"–Benim oğlum bereket kokan ışıktır, fakat sen, kıtlık kokan karanlıksın"*, diye karşılık verdi.

Ahuramazda ise tam zamanında doğdu. Ve Zervan'ın önüne geldi. Zervan O'nu, hemen tanıdı; O'nun için kurbanlar sundu. Bu sırada Ehrimen, Zervan'ın karşısına dikilip, *"–Sen söz vermedin mi? Benim oğullarımdan hangisi önce önüme gelirse onu kral yapacağım"*, diye haykırdı. Zervan, *"–Sana 9.000 yıllık krallık verdim, fakat Ahuramazda'yı da senin üzerine hükümdar yaptım. 9.000 yıl sonra Ahuramazda kral olacak ve ne istiyorsa yapacak"*, dedi. Sonra Ahuramazda ve Ehrimen, canlı–cansız varlıkları yapmaya başladılar: Ancak Ahuramazda ne yaparsa iyi ve haklı olurken, Ehrimen ne yaparsa kötü ve haksız olur. Ehrimen, Ahuramazda'yı gözlemeye başlar: O'nun, iyi ve haklı şeyleri yapmasına karşın, ışığı yapamadığını anlar. Durumu

yardımcıları olan başşeytanlara anlatır: *"–Ahuramazda ışığı yapamıyor; yaptığı güzel ve iyi şeyler, karanlıkta kalırsa bir işe yaramazlar"* der. Bu sırrın kimseye açıklamamalarını buyurur. Başşeytanlardan Mahmi, buyruğa karşı çıkar ve sırrı gizlice Ahuramazda'ya açıklar.

Zerdüştlük öncesi İran toprağında, büyük tanrı Zervan'a bağlanan bu inanç ve tapım sistemi, genelde Mazdaizm'in, özelde Zerdüştlüğün evrim sürecine katılarak Sasaniler döneminde (İ.S. 224–651) İran'da yerleşik Zerdüşt dinine tepki olarak yeniden doğup yapılandı.

İlk Zervan inancı ile Zerdüştlük sonrası yapılanan Zervanizm arasını Mazdaizm doldurur. Mazdaizm, Ahuramazda'nın baştanrı olduğu inancına dayanan, evrenin *"iyilik"* ve *"kötülük"* gibi iki büyük gücü simgeleyen tanrı ve ruhlarca yönetildiğini kabul eden bir felsefe–dindir. İlk Mazdaizm, Ahuramazda'nın başkanlığında Mithra ve Anahita'yı da kapsayan bir tanrılar üçlüsünü öneriyordu. Bu tanrılar üçlüsünün çevresinde, Ameşas Spentas (Ölümsüz Güçler) adı altında toplanan altı anaruh vardı. Mazdaizm inancında Mithra, varoluş tasarımı gereği, doğanın anarahmi olarak algılanan bir kaya kovuğundan doğdu; doğanın doğurması sonucu varlaşan ve doğanın ilk çocukları arasında yer alan bir ışık–tanrı idi. Kozmik boğa ile savaştı; onu öldürdü; tüm canlılar bu boğanın kanından ortaya çıktı.

Anahita'ya gelince O aşk, herkesi besleyen toprakla simgelenen bereket tanrıçasıydı. Mazdaizm'i önceleyen Zervan inancında Anahita, Zervan'ın eşi, Ahuramazda ile Ehrimen'in annesiydi; dönüşüme uğradı, aşk ve bereket tanrıçası oldu. İşte Zerdüşt bu tanrılık tasarımdan, ekonomik ve toplumsal bir reform sağlayacak yepyeni bir Mazdaizm çıkardı. Bu ikinci Mazdaizm, Zerdüştlük'tü.

Zerdüştlük'te Ahuramazda, gizil doğanın, yani görünmeyen doğanın *"ilk çocuğu"*dur, ilk *"yabancılaşma"* ürünüdür. Yapısındaki karşıtlar harekete geçince *"ikinci çocuk"*, yani ikinci *"yabancılaşma"* ürünü olarak Spenta–Mainyu (Anadolu Aleviliği'ndeki Akl–ı Kül); *"üçüncü çocuk"*, yani üçüncü *"yabancılaşma"* ürünü olarak Angra–Mainyu (Anadolu Aleviliği'ndeki Nefs–i Kül) yaratılır. Eksiksizliği, kusursuzluğu simgeleyen ve ışıkla aydınlıkla temsil edilen Spenta–Mainyu ile eksikliği, kusurluluğu simgeleyen ve karanlıkla temsil edilen, yalanın, kötünün taşıyıcısı Angra–Mainyu arasındaki *"çatışmanın"* başlamasıyla evrensel hareket, kutsal kökenden *"uzaklaşan"*, somutu yaratacak olanaklara doğru *"koşan"* bir çevrime girer. Çevrim sürecinde, Spenta–Mainyu'ya verilen bilgilerin belirme aşamaları olarak algılanan ve her şeyi yaratan *"kurucu ilkeler"*in ruhları/canları oluşur. Çevrimde giderek kutsal kökenden uzaklaşıldığı için Spenta–Mainyu, *"soyut"* kurucu ilkelerin ruhları/canları arasındaki ilişkileri *"gütmekte"* zorlanmaya başlar. Tam da bu sırada Angra–Mainyu saldırıya geçer; kurucu ilkelerin ruhuna/canına kendi özünü aşılar.

Aşılar aşılamaz da doğanın ilk *"somut çocukları"* olarak algılanan ya da *"son yabancılaşma"* ürünleri olduklarına inanılan altı somut kurucu ilke, yani ateş, su, toprak, cevher, bitki ve hayvan görünüşe taşınır; varlığa gelir.

Somut kurucu ilkelerle somut kurucu niteliklerin (sıcaklık–soğukluk, doluluk–boşluk, artı–eksi, kuruluk–yaşlık vb.) kendi aralarındaki ilişkiden *"dünya"* var olur. Ve çevrimin ilk yarısı böylece tamamlanır.

Felsefi düzlemde, varoluş çevriminin bu ilk yarısı, tümüyle bir inanç ürünü gözükür. Ancak bu tasarım, inanç kabullenmelerini veri alan *"metafizik idealizm"*in bir ürünü değil, aklın sonuçlarını veri alan *"düşünceci idealizm"*in bir ürünüdür. Geçici görünür gerçekler olarak algılanan *"nesnel"* dünyaya göre değişmez, kalıcı ve ebedi bulunan bu idealizm, felsefede öncel/yaratıcı görünmesine karşın, özünde nesnel sürecin bir gerekçesi, onu zorunlu kılmanın bir aracı olmak üzere *"kurgulanmış"* ve inanca *"bağlanmış"* yaratısıdır.

Kutsal çevrimin dili de bunu doğrular: Kurucu ilkeler olarak ateş, su, toprak, cevher, bitki ve hayvan *"somutluk"* kazanınca tek başına Ahuramazda'nın ya da tek başına Ehrimen'in bu kurucu ilkeler üzerindeki *"denetimi"* ortadan kalkar. Bir bakıma, varlıktan *"bağımsızmış"* gibi görünen tanrı ya da tanrıların, tanrılığı sona erer. Artık Tanrı, yani iyi tanrı olarak Ahuramazda ve kötü tanrı olarak Ehrimen, somut varlığın *"yapısında"* vardır; ruh/can Ahuramazda biçiminde kimliklenirken, beden Ehrimen, akıl ise hem Ahuramazda hem de Ehrimen biçiminde kimliklenir.

Çevrimin ikinci yarısını, somut kurucu ilkelerden ve somut kurucu niteliklerden çıkarak, *"yabancılaşma"* sürecinden uzaklaşacak biçimde bir eğilim içine giren *"yükselen eğri"*nin hareketi oluşturur. Yükselen eğrinin hareketi, Angra–Mainyu'yu temsil eden güçlerden temizlenerek, her adımda daha çok *"Spenta–Mainyu"*nun kendisi olacak biçimde dönüşümler geçirip, yani *"karşıtlığı"* sona erdirip Ahuramazda ile buluşmayı amaçlar.

Görüldüğü gibi çevrimin bu yarısı, tümüyle materyalizm zemininde/maddeci düşünce temeli üzerinde *"yürür"*. İnançta, görünmeyenden görünüşe taşınmanın koşulu olarak algılanan *"Spenta Mainyu–Angra Mainyu bileşiminin"* yani *"karşıtların birliğinin"* bir yaratısı olmasına karşın gerçekte, bu yaratıyla kutsanmak zorunda kalınan bir öncel yaratıcıdan başka bir şey değildir.

Sonuç olarak Zerdüştlük'te varoluş tasarımı, kurucu ilkelerle birlikte idealizmden materyalizme *"kırılan"*, Tanrı'nın bilgisi/yönlendirmesi dışında kurucu ilkelerin kendi yasaları/kuralları içinde gelişim/değişim/dönüşümlerle görünmeyenden görünene, görünenden görünmeyene *"gidiş–gelişler"*le önsüzden–sonsuza akan *"nesnel bir süreci"* belirleyici olarak alır.

Sözlükte tanımlar verilirken Zerdüştlüğün *"anayasası"* olarak algılayabileceğimiz ve ona bir *"öğreti"* niteliği kazandıran *"varoluş tasarımı"*na sadık kalındı.

Çünkü *"mazda"* bilge demektir; Mazdaizm ise bilgelerin *"beden düşünceleri"*nin bir ürünüdür. Burada *"doğaüstü"* ya da *"insanüstü"* denilen *"şey"*; nesne–beden kimlikli somutluk olarak tanımlanan *"doğa olan yer"*e göre, bu kimliklerinden sıyrılmış olarak tanımlanan *"doğa olmayan yer"* dir. Açıktır ki akla değil, duyulara *"aşkınlık"* sözkonusudur.

Zerdüştlük kendisine taşınan ya da çağdaşı durumundaki metafizik *"inanç kurmacalarını"*, doğanın, varlığın içine taşıyarak, yani onları *"doğada olan"*a benzetmeye çalışarak yapılanmış, önsüzden–sonsuza gidişin temel hareket ettiricisi olarak algılanan *"karşıtlara"*, karşıtların *"aşılması"*na dayalı bir öğretidir. Doğal olarak *"metafiziğe"* karşı–duruş alır.

Özünde Zervan inancında, Mazdaist inançta, ötesinde Zerdüştlük'te, *"yaradılış"* yoktur; varlığa geliş, varlaşma, varoluş vardır. Ne var ki yakın çağlarda derlenen *"geçmişin ürünleri"*, Yahudilik, Hıristiyan ve İslamiyet gibi tektanrıcı dinlerin etkisiyle *"yaradılış tasarımları"* durumuna dönüştüğünden, ilk bakışta *"aşkın bir teoloji"*yle karşılaşırız. Ancak, *"örtü"* kaldırıldığında eski tasarımların ipuçları rahatlıkla gözlenebilir. Sözlükte tanımlar verilirken bu *"tersine dönüşüm"* hissettirilmeye ya da anımsatılmaya çalışıldı.

Yaradılış tasarımına göre Ahuramazda göğün yedinci katında yalnız başına yaşıyordu. Eyleme geçmeye karar verdi. Hoşlanacağı ya da seveceği kimi şeyleri yaratmaya koyuldu. Ne düşündüyse onlar o şekilde var oldu: Önce parlayan güneş olarak Mithra'yı düşündü; çünkü ışık verip parlayan şeyleri severdi. Mithra'nın yanına, Maonha'yı, zayıf ve titrek ışıklı Ay'ı yarattı. Maonha ve Mithra, günü bölüştüler; gündüzlerin sorumluluğu Mithra'nın, gecelerin sorumluluğu ise Maonha'nın oldu. Maonha'nın ışığı zayıf olduğu için Ahuramazda O'na yardımcı olarak yıldızlar biçiminde görünüşe taşınan Tişhtra'yı verdi.

Bunun üzerine Mithra, ahuramazda'ya yakardı; kendisine bir kardeş vermesini istedi. Ahuramazda dileğini kabul etti; ateş ruhu Atar'ı ve yıldırım tanrısını yaratıp verdi. Mithra verdiklerinin ışık saçtıklarını görünce çok sevindi.

Yarattıklarıyla göğün yedinci katında yaşamayı sürdüren Ahuramazda, bunları yukarıdan seyredebileceği bir konuma getirmeyi düşündü; böylece dünya yaratılmış oldu. Dağlar, kayalar, ovalar, sular, bitkiler ve hayvanlar, Ahuramazda'nın düşüncesinden var oldular.

Uzunca bir süre geçtikten sonra Ahuramazda'nın yarattığı tanrılar, kendilerinin hizmetinde olacak varlıkların yaratılmasını istediler. İsteği kabul eden Ahuramazda, insanları yarattı. İnsanlar çoğalınca, doğru yolu gösterecek önderler gönderdi.

Ne var ki güzel şeyler getiren bu önderleri, insanlar iyi değerlendiremedi. Yaptıkları kötülükler yerin altında birikti: Kötülüklerin birikiminden kötü ruh Ehrimen meydana geldi. Eyleme geçen Ehrimen, Ahuramazda'nın göksel kökenli iyilikçi güçlerine karşı, yeraltı kökenli kötücül güçleri yaratmaya girişti. Göksel güçlerle yeraltı güçlerinin yeryüzündeki mücadelesi, Ahuramazda'nın planına göre yürüyecek, zamanı geldiğinde Ehrimen ve denetimindeki kötücül güçler yenilip son kurtuluş gerçekleşecektir.

"Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü", alanında ulusal düzeyde bir ilk çalışmadır. Her *"ilk"* çalışmada olduğu gibi *"kimi eksikler"* içermesi doğaldır. Tektanrıcı dinsel tasarımlara karşı hem *"savunma"*, hem de *"uyarlanma"* kaygısı içinde bulunan, yer yer önemli *"kirlenmelere"* uğrayan Zerdüştlük alanında terimleme yapmanın zorluğu ortadadır.

Bu çalışma, her türden zorluğun bilincinde olarak, eksiksizi–kusursuzu beklemek yerine yapılabilir olanı bir ucundan yakalayarak konuyla ilgili terimleri saptayıp Zerdüştlük tasarımlarını kucaklayan bir *"terim dili"* yaratmak amacıyla yapıldı. Terimlere ilişkin *"katlı anlamlar"*, katlı anlatıma uyarlanarak tanımlandı.

Sözlüğü oluşturmak için; a) tarama kaynakçasında verilen yayınlar taranarak *"maddebaşı"* olacak terimler saptandı, b) *"kalıp kullanım durumundaki sözcükler"* ve *"kalıp sözler"* alfabetiğindeki *"maddebaşı"* altında yine alfabetik olarak sıralandı, c) önemli *"maddebaşı, kalıp kullanım durumundaki sözcük"* ya da *"kalıp sözler"*e kısa ansiklopedik bilgiler eklendi, d) terimin geldiği dil kaynağını göstermek ve bu yolla okuyucuyu üretici kılmak için maddebaşlarına *"etimoloji"* verildi.

Suya batırılmış düz bir çubuğu *"bükük"* görmeyen *"ten gözü"* sakat demektir. İnancın hakikatı *"dolaylıdır"*. Çünkü, inancın hakikatı, bilginin *"ters dönmüş"* biçiminden başka bir şey değildir de ondan.

Demek ki *"gönül gözü"*, bilginin inanç kalıbına dökülmesindeki bu *"tersliği"* görmek durumundadır; göremiyorsa *"gönül gözü"* de sakattır.

İnsanın kültürel yanı *"soyutlandığında"* evrende her şey, her şeyin bilincini taşır: İnsan havanın, suyun ve toprağın *"bilincini"*, hava, su ve toprak insanın *"bilincini"*. Soyutladığımız *"kültürel yanı"* sürece katarsak orada bir *"fark"* doğar: İnsan *"yalan"* söyleyebilir; hava, su, toprak vb. *"yalan"* nedir bilmez.

Hangimiz hangimizin *"nedeni"* ya da *"tanığı"* acaba?

İnsan olsa olsa *"tanık"* olabilir; hava, su, toprak, ateş vb. *"neden"*dir.

Hava, su, toprak, ateş vb. hem *"karşıtlar"*dan kurulmuştur hem de kendi aralarında *"karşıtlık"* oluşturur; nitelikler de böyledir; düşman kardeşlerdir özcesi. Bunların *"kavgası"*, *"doğasal doğumun"* doğum sancılarıdır. Tanık durumundaki insan, kendisinin ve çevresinin *"tanığı"* olduğu sürece yaşar. Hayyam'ın dediği gibi:

"Ben olmayınca bu güller, bu serviler yok,
Kızıl dudaklar, mis kokulu şaraplar yok,
Sabahlar, akşamlar, sevinçler, tasalar yok
Ben düşündükçe var dünya, ben yok o da yok."

Eskilerin anlatımıyla *"cennetler"* düştüğünde, yani doğanın *"gebelik"* günlerinde hava inler, su çalkalanır, toprak kabarır: Onun için, ey yeryüzünde *"tepinmekten"* hoşlanan insan, yürürken daha hafif ol, sert hareketlerden kaçın, ne havayı kirlet ne de suyu, toprağı ve ateşi. *"Öldürme"* onları; havayı solu, suyu iç, toprağı işle; ama onları *"yaralama"*; okşa; dünyayı *"mırıltılarıyla"* tanı, yoklaya yoklaya gezin.

*"Anahtar"*mı istiyorsunuz? Anahtarı bize Zerdüşt veriyor: *"Doğru düşün, doğru konuş, doğru davran."*

Esat KORKMAZ
Aralık 2003

KISALTMALAR

a.	ad
Ar.	Arapça
Avest.	Avesta dili ya da Avestaca
Çinc.	Çince
Eski Fars.	Eski Farsça
Fars.	Farsça
f.	fiil
Fr.	Fransızca
İng.	İngilizce
Kürtç.	Kürtçe
Lat.	Latince
Modern Fars.	Modern Farsça
Orta Fars.	Orta Farsça
Pehlevic.	Pehlevice
Sanskr.	Sanskritçe
s.	Sıfat
s. ve a.	Sıfat ve ad
Sogdc.	Sogdca
Tunguzc.	Tunguzca
Tr.	Türkçe
Yun.	Yunanca

ÂBAN Orta Fars. (ābān, *sular*) a. 1) Zerdüşt takviminde, miladi 21 Ekim–21 Kasım arasına rastlayan yılın sekizinci ayı.

2) Zerdüşt takviminde, her ayın onuncu günü.

3) Bu ayda, bu günde olacaklara hükmeden ve suların sahibi olarak algılanan, tanrı Ahura'nın eşleri olarak inanca taşınan tanrıçalara verilen ad.

***Âban günü:** Zerdüşt takviminde, her ayın onuncu günü.

ABBUŞ a. Appu.

ABİSTA a. Avesta.

ABİSTAK a. Avesta

ABİSTAM a. Avesta.

AESHMA a. Aeşma.

AESJMA a. Aeşma.

AESMA a. Aeşma.

AESYMA a. Aeşma.

AEŞMA a. 1) Mithraizm'de, Mithra'nın görünümü durumunda bulunan, itaati, hiddeti ve öfkeyi temsil ettiğine inanılan anaruh.

2) Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun hizmetkârı olarak algılanan, altı başmeleğe direnenler sıralamasında yer alan, ölüm korkusunun simgesi dev ya da şeytan. (ANSİKL.)

***Aeşma Daeva:** Aeşma.

– ANSİKL. Zerdüştlük'te, bu altı dev ya da şeytan şöyle sıralanır:

1) Aeşma: Ölüm korkusunun taşıyıcısı.
2) Hazah: Şiddetin taşıyıcısı.
3) Ahitay: Kirliliğin taşıyıcısı.
4) Doröza: Yalanın ve bağlılığın taşıyıcısı.
5) Röma: Vahşetin taşıyıcısı.
6) Töviş: Kabalığın taşıyıcısı.

AÊTRA PAİTİ a. Ateşgede başkanı.

AFERİNKAN a. Avesta'nın Korda–Avesta bölümünün iyi mutlu anlar, eğlence ve kutlamalar hakkındaki dördüncü kısmı.

AFRASİYAB a. Efrasiyab.

AFRİGÂN a. Afrinagân.

AFRİNAGÂN a. Zerdüştlük'te, yılın altı mevsiminin ilk beş günü boyunca yapılan törenlerde okunan dua.

AGNİ Sanskr. (agni, *ateş*) a. Vedaizm'de, tanrılarla insanlar arasında aracılık yaptığına inanılan, sunulan kurbanları tanrılara götüren, tanrılardan insanlara armağanlar getiren, gökte Güneş, havada şimşek ve yerde kurban ateşiyle simgelenen ateş–tanrısı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Ateş–tanrısı olarak Agni, eski Veda geleneğinde, Tanrı İndra'nın dışında bütün tanrılardan üstün tutulurdu. Agni, hem Güneş'in ve şimşeğin ateşi, hem de insanların tapınmak için yaktıkları ocak ateşiydi. Kurban ve adak ateşinin tanrılaştırılmış biçimi olarak tanrıların *"ağzı"*, adağın taşıyıcısı ve insanlarla tanrılar arasında ulaktı.

Kutsal kitaplardaki resimlerde kırmızı renkli ve biri iyi, diğeri kötü olmak üzere iki yüzlü olarak betimlenir. Üç ya da yedi dili, uçları alev benzeyen dik saçları, üç bacağı ve yedi kolu vardır. Anlaşılacağı gibi Agni, iki kişiliklidir: Kişiliklerinden biri iyicil, diğeri kötücüldür. Kutsal ateşi, her sabah o tutuşturur, karanlıkları o uzaklaştırır; tanrısal yasaların bekçisidir bir bakıma. Ama diğer yandan vahşi bir oburdur; çalılıkların arasına saklanır, çığlıklar atarak kendine yol açar.

Vedaizmde dinin temel öğesi, *"kurban"*dır; *"kurban etme"* eylemi, hem tanrıları yaratır, hem de onları besleyerek yaşamlarının sürmesini sağlar. Anlaşıldığı gibi *"kurban"*, tanrıların *"yiyeceği"*dir; bu eyleme girişmekle insan, *"büyük kurtuluş"*u yakalar.

Kurban tanrıları ateş–tanrı Agni ile kutsal içki–tanrı Soma'dır. Hint toprağındaki Vedaist Agni–Soma tasarımıyla Mazda inancının–Zerdüştlüğün egemen olduğu topraktaki tanrı Haoma– içki haoma tasarımları arasında tam bir benzerlik vardır.

Bu benzerlik kanımca ya Hint toprağındaki Vedaist tasarımın İran toprağına taşınmasıyla ya da ortak Ari bir tasarımın, sonraları, her iki coğrafyada yapılanıp biçimlenmesiyle ilgilidir; dahası, Hint Avrupalılar'a özgü ortak bir dinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Zerdüşt ayinlerinde okunan *"yasna"*ya kutsal ölümsüzlük suyu olarak algılanan haoma sunumu eşlik ederdi. Kutsal ölümsüzlük suyu olmasının ötesinde haoma, Zerdüşt ile Ahuramazda arasında, Zerdüşt'ten aldığı soruları götürüp bir gün sonra yanıtlarıyla birlikte dönen bir *"elçi–tanrı"* idi.

Haoma özünde Mazdaizm döneminin bir ürünüydü. Zerdüşt önceleri O'nun yalnızca *"elçi–tanrı"* yönünü kabul etmiş, *"kutsal içki"* yönünü yadsımıştı. Ancak Arileri birleştirmek isteyen Zerdüşt, bu amacını gerçekleştirebilmek için sonraları, haomanın bu yönünü de kabul etmek zorunda kaldı.

AĞAÇ a. 1) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Mazdaizm'de Murdad, Zerdüştlük'te Ameretat aracılığıyla görünüşe taşınan somutluk; bitki.

2) Mazda inancında, ilk insan Gayomart'ın yeri dölleyen tohumlarından ya da gövdesinden oluştuğuna inanılan, insanların ya da hayvanların atası olarak algılanan bitki–ata; yaşam ağacı. (ANSİKL1)

***Ağaç tanrıça:** Yaşam ağacı.

***Ağaç tapımı:** Ağacın içinde var olduğuna inanılan, *"doğurganlıkla"* belirgin gizil gücü ululama, kutsama, ona saygı gösterme. (ANSİKL.2)

***Ağaçtan doğma:** İlk insanın ya da soy atasının *"baba"* olarak algılanan ışığın döllemesiyle *"ana"* olarak algılanan ağaçtan doğması mitolojisi.

***Ağaçtan türeme:** Topluluk soyunun, ağaçtan türemesi, türeyip çoğalması mitolojisi.

– ANSİKL. (1-2) Zervanist inanca göre, Ahuramazda'nın yarattığı Gayomart'ın toprakta saklı tohumlarından bir ağaç gelişir; bu ağaçtan ilk erkek insan Maşya ve ilk kadın insan Maşyana oluşur. Burada ağaç, doğanın rahminin taşıyıcısı ata–ana'dır; ağaç tanrıça ya da yaşam ağacı'dır. Baba ise ilk insan Gayomart'ın tohumlarıyla simgelenen, Ahuramazda'nın yaratma gücü olarak algılayabileceğimiz ışıktır; yani nesnedir.

"Doğuran" ve *"değişen"* doğaya benzeme eğilimi öne alındığından, belirleyici kılındığından genelde Asya, özelde Zerdüşt tasarımlar, zorunlu Materyalist bir zemine taşınır. Bu kapsamda insan da *"doğasal doğum"*un bir ürünüdür.

Sanılanın tersine Mazdaist ve Zerdüşti tasarımlarla Altay tasarımları arasında şaşırtıcı bir benzerlik vardır: Altay mitolojilerinde *"doğurmayan doğa"* olanaksızlık, *"doğuran doğa"* ise olanaklılıktır. Bu türden tasarımlarda ağaç, doğuran doğayı simgeler. Bir söylenceye göre tanrı Ülgen, yeri yarattıktan sonra, yeryüzünde yedi erkek ve yedi ağaç yaratır.

Ardından da May–Tere adında sekizinci bir adamı ve Altın Dağı üzerinde O'nun ağacını yaratır. Görüldüğü gibi Mazdaist inançtaki Gayomart, burada May–Tere olarak karşımıza çıkar.

Tanrı Ülgen, yedi erkekle yedi ağacı kendi hallerine bırakır: Ardından yedi yıl geçtikten sonra gelip kontrol eder. Ağaçlardan her biri yedişer dal sürmesine karşın, insanların sayısının artmadığını görür. May–Tere'ye bunun nedenini sorar; O da, üreme yeteneklerinin olmadığını söyler. Bunun üzerine tanrı Ülgen, bu insanların yönetimini May–Tere'ye bırakır. Görevi alan May–Tere, evi olduğuna inanılan Altın Dağı'ndan aşağıya iner ve *"doğuran bir doğa"* yaratmak amacıyla erkeğin *"karşıtı"*nı, yani *"kadını"*, *"varlaştırma"* işine girişir. Üç günde onun beden ve beden organlarını yaratır; ancak ona ruh/ can veremez.

Durumu görüşmek üzere tanrı Ülgen'e gider; köpeği de bekçi olarak bırakır. Olayları kollamakta olan yeraltı tanrısı Erlik, May–Tere'nin yokluğunu fırsat bilerek köpeğe rüşvet verir ve kadını güdümüne alır: Yedi tonlu flütle burun deliklerine üfleyerek, dokuz telli çalgıyla kulaklarına çalarak kadına ruh ve akıl verir.

Böylece kadının yedi çeşit huyu ve dokuz çeşit ruh hali ortaya çıkar. Geri dönen May–Tere, köpeğe, bunu niçin yaptığını sorar: O da, Erlik'in, yazın sıcaktan, kışın soğuktan etkilenmeyen

bir post verdiğini söyler.

Ağaç konusunda, Altay tasarımları, Mazdaist ve Zerdüşti tasarımlara göre daha kıvrak ve daha yetkindir: Gayomart'ın yerini dolduracak biçimde tasarımlanan Ak–Genç söylencesi bunun kanıtı durumundadır: Söylence temelde, doğurarak değişen ve dönüşen doğayla ağacın özdeşleştiğini bize anımsatır.

Söylenceye göre, Yer'in göbeğinde bir Ak–Genç vardır. Canı sıkılan Ak–Genç dolaşmaya çıkar. Doğu yönüne ilerlediğinde, Güneş'in aydınlattığı geniş bir düzlüğün üzerinde büyük bir tepe, tepenin zirvesinde de büyük bir ağaç olduğunu görür. Ağacın tepesi, büyük tanrı Urun–Ay–Toyon'un yaşadığı göğün yedinci katına, kökleriyse yeraltı derinliklerine uzanmaktadır; yaprakları, gök sakinleriyle sohbet halindedir. Yalnızlık çeken Ak–Genç bu ağaca yaklaşarak kendisine bir *"ortak"* ister.

Ak–Genç'in isteği üzerine ağacın yaprakları hışırdamaya başlar; derken Ak–Genç'in üzerine *"siit"* şeklinde yağmur yağmaya başlar; bu sırada ağacın köklerinden, yarı beline kadar çıplak bir kadın ortaya çıkar. Kabaran/büyüyen göğüslerinden Ak–Genç'e gençlik sütü sunar; Ak–Genç'in gücü yüz kat artar. Yakut mitolojisinde Er Sogotoh, Ak–Genç'in yerini doldurur. Söylence ayrıntılar dışında aynıdır.

Yine Oğuz Destanı'nda Oğuz Kağan'ın Gök, Dağ ve Deniz adlı çocuklarının doğduğu ikinci evliliği, kimi tasarımlarda her iki evliliği ağaçla ilgilidir: Söylenceye göre Oğuz Kağan, bir gün ava çıkar; bir gölün kenarında bir ağaç görür. Ağacın kovuğunda bir kız vardır; yalnız oturmaktadır. Oğuz Kağan onu görünce aklı gider; yüreğine ateş düşer; onu sever ve alır.

Ağaçtan türemeyle ilgili efsanelerin en önemlisi, Uygur türeyiş efsanesidir. Tugla ve Selenga nehirlerinin birleştiği yerde, birbirine yakın iki ağaç vardır. Bu iki ağaç arasında büyük bir dağ oluşur. Gökten bu dağın üzerine ışık saçılmaya başlar. Durumu yerinde gözlemek isteyen Uygur halkı, dağa yaklaşır; dağdan iç açıcı, sevinç verici sesler gelir. İzleyen günlerde, iki ağaç arasındaki dağın çevresinde, doğum yapmakta olan kadın biçimli bir ışık belirir. Derken dağda bir kapı açılır; içeride beş ev vardır ve her birinin içinde, ağzında emzik bulunan birer oğlan çocuğu oturmaktadır. Halk, onların önünde diz çöker. Süt içme çağını atlatıp konuşmaya başladıklarında Uygur halkına, analarını–babalarını sorarlar. Halk, ağaçları gösterir. Bunun üzerine çocuklar ağaçlara giderler; saygı gösterirler; ağaçlardan biri *"ana"*, diğeri *"baba"*dır.

AĞAÇ–ANA a. 1) İnsanlığın varoluş ya da bir topluluğun soy kaynağı olarak algılanan ve ezelden beri var olduğuna inanılan, ağaçla simgelenen ana ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, insanlığın ya da bir soyun ilk atası durumunda bulunan, doğurganlıkla belirgin ağaç; bu anlamda yaşam ağacı.

AĞAÇ–ATA a. 1) İnsanlığın varoluş ya da bir topluluğun soy kaynağı olarak algılanan ve ezelden beri var olduğuna inanılan, ağaçla simgelenen ata ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, insanlığın ya da bir soyun ilk atası durumunda bulunan, doğurganlık yaratıcı ağaç; bu anlamda yaşam ağacı.

AĞIZ a. 1) Zerdüştlüğün, *"iyi düşünce–iyi söz–iyi eylem"* üçlemesinde *"iyi söz"*ü simgeleyen vücut organı.

2) Kimi Mithraist varoluş ya da yaradılış tasarımlarında, gizil nesnelliğin varlaşmasını engelleyen canavarın öldürülmesi durumunda *"anaralımi"* işlevi gören vücut organı.

***Ağız–el–gönül:** Zerdüştlüğün, *"iyi düşünce –iyi söz– iyi eylem"* üçlemesinden esinlenen, Anadolu Aleviliği'ne *"el – dil – bel"* üçlemesi biçiminde giren Mani dinindeki ünlü üçleme. (ANSİKL.)

– ANSİKL. İranlı Mani (216–276) tarafından Zerdüştlüğün bir reformu olarak yaşama geçirilen; İsa, Buddha ve Zerdüşt düşüncesinin bir potada eritilmesiyle oluşan; kendisinden önceki bütün inançların ve dinlerin akla uygun yanlarını alarak yaratılan dine Manicilik ya da Maniheizm dendi.

Manicilik özünde, kaynağını *"iyilik"* ve *"güzellik"*ten alan bir ahlâk öğretisiydi. Bu öğretiye göre insanlar, toplumsal düzlemde; 1) kardeş ve barış içinde yaşamalı, 2) dünya varlıklarından ortaklaşa yararlanmalı, 3) aşırı kazanç peşinde olmamalı ve 4) kendi emeğiyle geçinmeliydi.

Bireysel düzlemde ise 1) ağızdan kötü ve pis

söz çıkmamalı, 2) el, iyiliğe zarar verecek eylemlerden kaçınmalı ve 3) gönül, bedensel isteklerden uzak durmalıydı.

Mani'ye göre evrendeki varlıkların yapısı; iyilik–kötülük ya da ışık–karanlık karşıtlığı üzerine kuruluyordu. Bu karşıtlıktaki birliği sezmekle Mani, diyalektik bilimselliğe yaklaşıyordu. Özellikle, evrenin ve evrendeki bütün varlıkların, bu karşıtlığın sürekli kavga alanı olduğunu belirtirken İlkçağ'ın doğacı bilgesi Herakleitos'u yeniden üretiyordu.

Mani düşüncelerini, *"Erjeng"* adı verilen resimlerle bezeli yazmasındaki özdeyişleriyle açıkladı. O'nun üzerinde durduğu başlıca konu, iyilik ve kötülük arasındaki karşıtlıktı. İnsan, iyiyle kötünün bir savaş alanıydı. Bu nedenle iyi ile kötü, birer varlık ilkesiydi; ötesinde, ayrı ayrı özellikler taşıyordu. İyilik simgesi olan aydınlık ruh, ışık ve güzelliğin; kötülük simgesi olan karanlık ise gövde, madde ve şeytanın, duyulur evrendeki yansımalarıydı.

Bu bağlamda insan gövde ile ruhtan, bir başka anlatımla aydınlık ile karanlıktan kurulu bir bütündü. Gövde kötülüğün, ruh iyiliğin simgesiydi. İnsan, mutluluğu yakalayabilmesi için bu iki karşıt güç arasında bir denge sağlaması gerekiyordu. Bu *"denge"* ancak derin düşünce ortamında, gönül bilgisi ve duyuşla elde edilebilirdi.

Gönül bilgisi; 1) kendini bilmek, 2) kendi yapısında çatışma durumunda bulunan iki karşıt gücün niteliklerini kavramak, ve 3) yetkinleşmek, olgunlaşmak için gerekli düşünce üretimini gerçekleştirmekle sağlanabilirdi.

Manicilik, genelde Anadolu bâtıniliğini, özelde Anadolu Aleviliği'ni derinden etkiledi. Alevi gelenek–göreneklerinin; bunlar üzerine yapılanan Alevi ahlâk ilkelerinin başat kaynağı oldu. Bu kaynaktan beslenerek Aleviler; Maniciliğin *"ağız-el–gönül"* üçlemesini *"el–dil–bel"* temizliğini belirten üçlemeye evrilterek; yine Manicilik'te öne çıkarılan sevgiyi, hem inanç alanında Tanrı'ya ulaşmanın, hem de düşünce alanında kardeşliğin, uzlaşmanın, barışın, eşitliğin kaynağı durumundaki *"aşk"*a dönüştürerek, toplumsal ölçekte etik bir felsefeyi Anadolu toprağında yaşama geçirdiler.

AHİTAY a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve kirliliği simgeleyen dev ya da şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te, bu altı dev ya da şeytan şöyle sıralanır:
1) Aeşma: Ölüm korkusunun taşıyıcısı.
2) Hazah: Şiddetin taşıyıcısı.
3) Ahitay: Kirliliğin taşıyıcısı.
4) Doröza: Yalanın ve bağlılığın taşıyıcısı.
5) Röma: Vahşetin taşıyıcısı.
6) Töviş: Kabalığın taşıyıcısı.

AHRA–MAİNYU a. Angra–Mainyu.

AHRİMAN a. Ehrimen.

AHU a. Bilge dindarlıkla yaşama geçirileceğine inanılan, imansal yaşam. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Zafer kazanan ya da zafer kazanacak veya zafer kazanmış olan tüm din sahibi iyi bilge erkek ve kadınlar, nerede doğmuş olurlarsa olsunlar, ruhlarına taparız. Zafer kazanan, kazanacak olan veya kazanmış olan tüm bilge dindarların imanlarındaki hayata (ahu), dinleri (daena) ve ruhları (bilinç, baodhah) ve canları (urvan) ve bilge dindarlık için zafer kazanmış fravasyilere taparız."* (Avesta/Vendidad).

AHUNAVAİRYA a. Avesta'nın ilgili yasna bölümünde açıklanan; Zerdüşt'ün toplumun başı ve öğretmeni olduğunu belirten dua. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"O (Zerdüşt) istenildiği gibi bir yönetici ve aynı zamanda, bilgelik yolunda olan bir öğretmendir.*

O İyi Duygu'nun eylemlerini dünyamızda, O Her Şeyi Bilen'e versin.

Ve Egemenlik ülkesi Tanrı için olsun. Çünkü O (Zerdüşt) fakirler için tayin edilmiştir."

AHUNAVAİTİ–GATHA a. Adını en kutsal dua olan Ahunavairya'dan alan, yasna sıralamasına giren ve yedi bölümden oluşan, Zerdüşt'ün Ahuramazda'ya yakarış ve isteklerini konu edinen ilahi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Yukarıya uzanmış ellerimle yardım diliyorum. Ey her şeyi bilen, her şeyin başı olan Kutsal Ruh'un eylemleri, ey bilgelik, beni İyi Duygu'nun bilgeliği ve tarının ruhu ile örtün. Ben kendimi size adamak istiyorum. Her şeyi bilen Tanrı, İyi Duygu.*

Uzatın beni bilgeliğin yasasıyla, ey her iki dünya, siz ki bedenlere biçimsiz şişiniz ve ruh sahibisiniz, iki dünya aracılığıyla bilgelik sizi sevince sadık olmaya hazırlar!

Ben sizi 'şarkı gibi' okumak istiyorum, ey bilgelik ve

iyi duygu; öyle ki asla benzeri görülmemiş gibi ve her şeyi bilen Tanrı, o ki sadakati geliştirir egemenliğe zarar vermeden.

Çağrımı duyup yardımıma gelesiniz!
Ben İyi Duygu'nun yardımı ile ruha dikkat etmeye niyet etmişim; çünkü ben, her şeyi bilen Tanrı'nın eylemlerimize olan ödüllünü biliyorum.

Ben dindarlığı aramayı öğretmek istiyorum; bu kadarına gücümün yettiğini biliyorum çünkü.
Ey dindarlık, başarılı olup Seni ve İyi Duygu'yu görebilecek miyim ve Tanrı'nın, o en güçlü inancın itaatı Her Şeyi Bilen için olacak mı?

Amacımızı, dilimizdeki bu sözlerle betimleyelim ki tufan artçıları, en büyüğün kim olduğunu seçebilsinler. Gel, İyi Duygu! Bize yaşam boyunca dindarlığı ve armağanları ver!

Ey sen her şeyi bilen, Zerdüşt'e gerçek sözlerinden dolayı güçlü destek ver; ve ey Tanrı, bize destek ver ki böyle yenebilelim düşmanın düşmanını!

Bize İyi Duygu'nun ödüllerini ver. İtaatkârlık ve sevgi ver Visitjaspa'ya ve bana. Duyduğum sözleri yerine getirmek için ey her şeyi bilen Tanrı, bana sözünü ver!

O en iyi olan (Cennet) için dua ediyorum; en iyi ve en dindar olan sensin. Tanrım sen Cennet'i oluşturdun, benim ve Frasjaosjtra için ve bizi sonsuza değin bağışladın; İyi Duygu'yu bize armağan ettin.

Desteklenen en iyi dileklerin ve egemenlik, yaratıcılığı zengin kılar.

Akıllı gördüğün, dindarlık ve iyi duygudur; o dürüstlerin –ey her şeyi bilen Tanrı– dileklerini yerine getirir, tam ve eksiksiz!

Biliyorum, şarkıdaki dua sesi, besin ve giysilere bürünür.

Ben ki bunlarla bilgeliğin ve iyi duygunun bakımını yapıyorum –sonsuza dek– ey her şeyi bilen Tanrı; İyi Duygu'nun ve dünyanın başlangıçta nasıl oluştuğunu, senden öğrendiğim gibi öğret."

AHURA a. Tanrı.

AHURAMAZDA a. 1) Avesta'da, *"Bilgelik Tanrısı"* ya da *"Bilge Tanrı"* olarak tanımlanan, canlı–cansız her şeyin varlığa geliş nedeni olarak algılanan, Mazda dininin, özellikle Zerdüşt dininin yüce tanrısı. (ANSİKL.1)

2) Işık donunda görünüşe taşınan, doğurtma gücüyle belirgin, bitki–ata, hayvan–ata, nesne–ata anlamında ilkbaba. (ANSİKL.2)

3) Kimi eski söylencelerde Zerdüşt'ün babası. (ANSİKL.3)

***Ahuramazda zamanları:** Dokuz bin yıllık dünya ömrünün, üçer bin yıllık dönemleri.

–ANSİKL. (1–2–3) Zerdüşt Avesta'da Ahuramazda'ya şöyle yakarır:

"Sorarım sana Tanrım, /Doğrusunu söyle bana, / Kutsal varlığın atası / İlk babası kimdi? / Güneş'le yıldızların / Yollarını çizen kim? /Ay kimin gücüyle / Büyür, küçülür? /Bunları anlat bana, / Her şeyi, her şeyi anlat Tanrım.

Sorarım sana Tanrım, / Doğrusunu söyle bana, / Kim düzene getirdi dünyayı, /Kim tuttu tüm göğü? Yerli yerinde, sağlam, / Kim yarattı tüm / Şu ağaçları, ırmakları? /Kimdir ışık veren / Rüzgârlara, bulutlara?

Kimdi, Ey Ahura Mazda, / İyi düşünceyi yaratan? Sorarım sana Tanrım, /Doğrusunu söyle bana, / Kim sevgiyle yaratmıştır, /Karanlığı, aydınlığı? / Kim en iyi duygularla / Uykuyu, uyanmayı var etti / Kim yarattı, sabahı, öğleyi, akşamı, /Göreve çağırmak için, /Akıllı, bilge insanları?"

Mazdaizm ve Zerdüştlük'te *"İlkbaba"* olarak algılanan Ahuramazda, *"doğurtma gücü"* anlamında ve ışık donunda görünüşe taşınıp dönüşüme uğrayarak, tanrısal düzeni, yani suları, bitkileri, taşı–toprağı, iyi olan her şeyi yaratıyordu. Ötesinde tanrısal düzenin bekçisiydi; bu bağlamda, iyi varlıkların yerlerini, işlevlerini ve etkinliklerini belirliyor; insanların açık ve gizli eylemlerini denetliyordu.

Ahuramazda aynı zamanda doğruluğu, aydınlığı ve yaşamı simgeleyen Spenta–Mainyu (İyilik Ruhu) ile yalanı, karanlığı ve ölümü simgeleyen Angra–Mainyu'nun (Yokedici Ruh) varlık nedeniydi. Canlı–cansız her şey Spenta–Mainyu ile Angra–Mainyu arasındaki çelişkinin aşılmasıyla oluşuyordu. Bu tasarımda Ahuramazda, Spenta–Mainyu ile özdeşleşiyor; İyilik Tanrısı ya da Erdemlilik Tanrısı olarak özellikle Hint inanışının Varuna'sını karşılıyordu.

Ahuramazda, her şeye gücü yeten bir göktanrı idi; gündüzleri ışıklı bir gökkubbeye, geceleri yıldızlarla bezeli bir örtüye bürünürdü. Geçmişin bir doğatanrısı iken Avesta'ya en büyük yaratıcı olarak geçti.

Ahuramazda'nın rakibi Mithra, hükmetme gücü olan ikinci tanrıydı ve O da bir göktanrıydı. Gökyüzüyle ilişkiliydi ve yıldızlar O'nun göz-

leri olarak algılanıyordu. Mithra, hükmetme gücünü sosyal sınıfları uyum içinde tutmakta ve toplumsal düzeni sağlamakta kullanırdı.

Zamanla Vayu (Savaş Tanrısı) ve İndra (Zafer Tanrısı) niteliklerini kazandı. Aynı zamanda Baga (Kader Tanrısı) unvanına da sahipti; beyaz atların koşulduğu bir arabaya binerdi.

Zerdüşt düşüncesi, birbirine karşıt iki güç üzerine yapılanır: Ahuramazda'nın ruhu Spenta–Mainyu'ya karşı, kötü ruh Angra–Mainyu bulunur. İnsana düşen tek görev, doğrunun ve iyinin yanında yer almaktır. *"İkiz"* olarak algılanan bu iki ruh arasındaki çelişkinin açılımı ve bu açılım karşısında insanın durumu, *"İkizler söylencesi"*nde ayrıntılı biçimde anlatılır.

Eski kutsal söylencelerde evrensel varoluş, doğrudan Ahuramazda'ya bağlanıyordu: Dünyanın, Ahuramazda'nın gövdesinden oluştuğu belirtilir; gövdesi büyür, elementler gelişir; kafasından gökyüzü, ayaklarından yeryüzü, gözyaşlarından sular, saçlarından ve tüylerinden bitkiler, sağ elinden sığır ve hayvanlar, ruhundan ise ateş meydana gelir.

Yine kimi söylencelerde Zerdüşt'ün yüceltilmesiyle insan biçimli bir evren tasarımına ulaşılır. Böylesi bir tasarımda evrenin somut yapısı Zerdüşt'ün bedeni, evrenin hareket ettirici iç gücü Zerdüşt'ün canı olarak algılanır. Tasarım gereği Ahuramazda, Zerdüşt'ün babası olarak inanca taşınır.

Zerdüşt düşüncesinde öte dünya algısı da tam olarak tanımlanmış değildir. Birbiriyle çelişen iki olgu öne çıkarılır:

1) Tanrı yargısı düşüncesi; kötü ruhlar, eritilmiş kızgın metal ısısında kavrulup yokolurken, iyi ruhlar, memeden akan süt ısısı kadar ılık bir sıcaklıktan geçip Ahuramazda'nın oluşturduğu kutsal yaşantıya karışırlar.

2) Öldükten sonra cezalandırma düşüncesi; iyilerin ruhları, *"Cinvat Köprüsü"*nden geçip türkü ve mersiyelerin otağına, ilahilerin makamına, yani rahmete ulaşırken, kötülerin ruhları *"Cinvat Köprüsü"*nden düşüp yokolur.

AHURİSK a. Ahuramazda.

AİRAVATA a. Hint inanışında, tanrı İndra'nın fili.

AİRYAMAN a. İran çoktanrıcılığında, Mithra'nın baş dostu olduğuna inanılan ve yardım etmesi için yakarılan insancıl tanrı.

AİWİSRÛTHRİMA a. Zerdüştlük'te, beş vakit günlük ibadet sıralamasında yer alan akşam ibadeti. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te, beş vakit günlük ibadet şöyle sıralanır:

1) Hâvani; sabah ibadeti;

2) Rapithwina; öğle ibadeti;

3) Uzayêirina; ikindi ibadeti;

4) Aiwisrûthrima; akşam ibadeti; ve

5) Uşahina; gece ibadeti.

AJİVİKA a. İ.Ö. V. yy.'da, Markali Deva tarafından ileri sürülen, evrenin toprak, su, hava ve ateş denen kurucu öğelerden oluştuğunu savlayan antik Hint atomculuğu. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Evrendeki tüm varlıkların atomlardan oluştuğunu; bu bağlamda, su atomu, toprak atomu, hava atomu ve ateş atomu olmak üzere dört çeşit atom bulunduğunu ileri süren antik Hint atomculuğu, maddeci bir seziye dayanır. Aynı düşünce, aynı çağlarda (Yunan–Anadolu İlkçağı) Empedokles, Anaksagoras, Leukipnos ve Demokritos tarafından bir felsefe–öğreti olarak ileri sürüldü. Anadolu Aleviliği'nin nesnel tasarımları, bu nesnel tasarımlar üzerine yapılanan Alevi felsefesi ve öğretisi kaynağını, işte bu İlkçağ'ın sezgici ve bilimsel yaklaşımlarından aldı.

AKATASYA a. Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anameleğe direnen kötücül güçler sıralamasında yer alan şeytan.

AKEM MANO a. Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anameleğe direnen kötücül güçler sıralamasında yer alan ve kötü duyguyla simgelenen şeytan.

AKIL Ar. ('aḳl) a. 1) Angra–Mainyu'yu temsil eden görünen şeylerle, yani maddeyle Spenta–Mainyu'yu temsil eden görünmeyen şeylerin, yani ruhun, canın bileşiminden oluşan doğanın, doğasal doğum, doğasal verim ve doğasal ölüm biçiminde kendini tüketirken ürettiği, yasa olarak dışa vuran temel eğilim; doğanın aklı; bu anlamda doğa-tanrı.

2) İnsanı oluşturan üç element sıralamasında yer alan; ruh–beden bileşiminde ve

bedenin kendini tüketmesi sürecinde, bedenin düşüncesi olarak beliren ve iyiyle kötüyü ayırmaya yarayan algılama, kavrama, sezme gücü; insanın aklı; bu anlamda insan-tanrı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Bir element olarak algılanan akıl ölüm anında ayrışır: Ya yeni beden düşüncelerine taşınıp ölümsüzleşir; Tanrı'nın aklı olarak algılanan tüm canla buluşur ya da yeni beden düşüncelerine taşınmaya uygunluk göstermez ve bedenle birlikte toprağa döner.

AKREP Ar. ('aḳreb) a. Ehrimen'in hizmetinde bulunduğu ve O'nun ruhunu taşıdığı kabul edilen, öldürülmesinin sevap olduğuna inanılan hayvanlar sıralamasında yer alan eklembacaklı hayvan.

ALBORDS a. Elburz.

ÂLEM Ar. ('ālem) a. 1) Tanrısal özün görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan somut varlıklar bütünü; görünen âlem.

2) Tanrısal özün görünüşe taşınmamış biçimi olarak algılanan, soyut gizil nesnel varlıklar bütünü; görünmeyen âlem.

ALEVİ Ar. (alevī < Halife Ali bin Ebu Talip [598–661]'in adından) s. ve a. Aleviliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ALEVİLİK a. İsa şeriatına tavırlı Anadolu yerli halkının, Muhammet şeriatına tavırlı Ali Yandaşları'nın ve medeniyetin sömürücü özüne tavırlı Asya kökenli insanların Anadolu'da yarattığı, Doğatanrıcılık ve İnsantanrıcılık temelli, geriye dönüş tapımıyla kendisini İslam'ın doğuş koşullarına taşıyan, Hz. Muhammet'i izleyen üç halifeyi tanımayan, Hz. Ali'yi halife ve imam kabul eden, kendine özgü kural ve törenleri bulunan felsefi/dinsel–siyasal öğreti, inanç sistemi.

ALP ER TONGA a. Alp Er Tunga.

ALP ER TUNGA a. İ.Ö. VII. yy.da yaşadığı kabul edilen, İranlılar'la uzun savaşlara giren, kimi kaynaklarda Efrasiyab ile özdeşleştirilen, Türk kökenli efsanevi Turan hükümdarı.

ALTAY a. Sibirya'nın güneybatı kesiminde bölge.

* **Altay Dağları:** Orta Asya'da, Gobi Gölü'nden Batı Sibirya Ovası'na doğru güneydoğu–kuzeybatı yönünde, yaklaşık 1600 km uzanan karmaşık dağ sistemi.

***Altay dilleri:** Sözcük dağarcığı, dilbilgisel yapı ve kimi ses özellikleri bakımından benzerlikler gösteren Türk, Moğol ve Mançu–Tunguz ailelerinin oluşturduğu dil öbeği.

ALTI a. 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan ve herbirinin ayrı işlevi olan altı anaruhu simgeleyen sayı.

2) Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan ve Ameşas Spentas adı altında toplanan altı anameleği simgeleyen sayı.

3) Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan ve altı dev adı altında toplanan altı başşeytanı simgeleyen sayı.

4) Zerdüşt takviminde, yılın altı mevsimini simgeleyen sayı.

***Altı anamelek:** Ameşas Spentas.

***Altı anaruh:** Zerdüştlük'teki altı anameleğin kaynağı durumunda bulunan ve Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı ruh. (ANSİKL.1)

***Altı dev (şeytan):** Ehrimen'in görünümleri olarak algılanan ve altı anamelekle, altı anaruhla kavga durumunda bulunan altı şeytan. (ANSİKL.2)

***Altı mevsim:** Zerdüşt takviminde, yıllık çevrime dayalı olarak sınırları belirlenmiş altı dönem. (ANSİKL.3)

– ANSİKL. (1) Altı anaruh şöyle sıralanır:

a) Behmen (İyi Düşünce);

b) Erdibihişt (İyi Erdem);

c) Şehriver (İyi İmparatorluk);

d) Sipendarmidh (İyi Bakış);

e) Hurdad (İyi Sağlık) ve

f) Murdad (İyi Ölümsüzlük).

– ANSİKL. (2) Altı dev ya da altı şeytan şöyle sıralanır:

a) Aeşma (Ölüm Korkusu);

b) Hazah (Şiddet);

c) Ahitay (Kirlilik);

d) Doröza (Yalan ve Bağlılık)

e) Röma (Vahşet) ve

f) Töviş (Kabalık).

– ANSİKL. (3) Yılın altı mevsimi şöyle sıralanır:

a) Maidhya zaremya; bahar ortası,

b) Maidhyôşem; yaz ortası,

c) Paitiş hayem; hasat mevsimi,

d) Ayâthrem; sığırların yavrulama mevsimi,

e) Maidhyârem; kış ortası ve

f) Hamaşpathmaêdaêm; yılın son beş gününü kapsayan newroz mevsimi.

ALTIN a. Zerdüşt'ün soyunu temsil eden, kızıl sarı renkle belirgin metal.

***Altın yıldız:** Altınla simgelenen soydan gelen ve kurtarıcı olarak algılanan Zerdüşt'ün alnında yer alan, O'nun Ahuramazda'nın sözcüsü olduğunu kanıtlayan, kızıl sarı renkli işaret.

AMARATAT a. Ameretat.

AMERETAT a. 1) İran çoktanrıcılığında, kişileşmiş ölümsüzlük tanrısı.

2) Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anamelekten biri olduğuna inanılan, Tanrı'nın toplumsal ve kozmolojik görevlerini yerine getirdiği kabul edilen melek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde Ameşas Sipentas adı altında toplanan bu altı anamelek şöyle sıralanır:

1) Asha; yaşama gücünü sağlayan ateşin yetkilisi olarak algılanır; doğruluğu, töreyi ve tüzeyi simgeler.

2) Vohumanah; doğruya, iyiye yönelen göksel güçbirliğini sağlar; iyi duyguyu simgeler.

3) Chshathra; iyiliği üstün kılan yetkili olarak algılanır; egemenliği simgeler.

4) Armaiti; bereketi, bolluğu sağladığına inanılır; erdemi simgeler.

5) Haurvatat; sağlık bağışlayan güç olarak algılanır; ölümsüzlük gücünü simgeler.

6) Ameretat; yaşamı veren ve renklendiren her şeyi sağlayan olarak algılanır; ölümsüzlük gücünü simgeler.

AMESYA SPENTA a. Ameşa Spenta.

AMEŞASPEND a. Ameşa Spenta.

AMEŞA SPENTA a. 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve *"Kutsal Ölümsüzler"* olarak algılanan altı anaruhtan her biri.

2) Zerdüşstlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve *"Kutsal Ölümsüzler"* olarak algılanan altı anamelekten her biri.

***Ameşas Spentas:** Ahuramazda'nın altı görümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anaruh ya da altı anamelek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın kimliklendirilmiş altı görünümü vardır. Bu görünümler, Zerdüştlük'teki altı görünümün, yani altı anameleğin kaynağı durumundadır.

1) Behmen (İyi Düşünce);

2) Erdibihişt (İyi Erdem);

3) Şehriver (İyi İmparatorluk);

4) Siperdarmidh (İyi Bakış);

5) Hurdad (İyi Sağlık ve

6) Murdad (İyi Ölümsüzlük).

Bu soyut tasarım, somutlaşma eğilimi içine girdiğinde hükmetme işlevi bakımından Behmen hayvan olarak; Erdibihişt ateş olarak; Şehriver maden olarak; Sipendarmidh toprak olarak; Hurdad su olarak ve Murdad bitki olarak görünüşe taşınır.

Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın kimliklendirilmiş altı görünümü vardır:

1) Asha (Doğruluğun Düzeni);

2) Vohumanah (İyi Duygu);

3) Chshathra (Egemenlik);

4) Armaiti (Uygun Duygu Durumu –[Bereket–Erdemlilik]);

5) Hourvatat (Sağlık) ve

6) Ameretat (Ölümsüzlük).

Bu soyut tasarım, somutlaşma eğilimi içine gir-

diğinde hükmetme işlevi bakımından Asha ateş olarak; Vohumanah sığır olarak; Chshathra metal (demir) olarak; Armaiti toprak olarak; Hourvatat su olarak ve Ameretat bitki olarak görünüşe taşınır.

AMRİTÂ Sanskr. (amrita, *ölmemiş, ölümsüzlük*) a. Hint mitolojisinde, yaşam ve ölümsüzlük veren besin. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mitolojiye göre tanrılar bu besini, süt denizini çalkalaya çalkalaya elde etmişler. İçki ya da yiyecek olarak algılanır. Bu bağlamda bir yönüyle soma, diğer yönüyle haoma ile eşanlamlıdır. Abıhayat tasarımının kaynakları arasında yer alır.

AMRTA a. Amritâ.

ANA a. 1) Mitolojik varoluş tasarımlarında, *"baba"* olarak algılanan *"ışık"* tarafından döllendiğine inanılan hava, su ve toprak; hava–ana, su–ana, toprak–ana.

2) Varoluş ya da varlığa geliş tasarımlarında, Tanrı'nın üretme/yaratma gücünü simgeleyen *"ışık"* tarafından döllendiğine inanılan bitki, hayvan ya da insan; bitki–ana, hayvan–ana, insan–ana.

ANAHİTA a. 1) Eski Doğu dinlerinde, Büyük Tanrıça'nın büründüğü kimliklerden biri olarak algılanan, aşk ve bolluk tanrıçası.

2) Herkesi besleyen toprakla simgelenen, bereket tanrıçası.

3) Zervanizm'de, Zervan'ın eşi ve Ahuramazda ile Ehrimen'in annesi olduğuna inanılan ana tanrıça. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Anahita, inançta, *"su"* ya da *"suyu bol ırmak"* olarak algılanırdı. O'nun suyu, yaşamın ve soyun yürümesini sağlıyordu. Bu nedenle sürü sürü hayvan ve bol bol toprak veriyordu. Kunduz, Anahita'nın kutsal hayvanıydı. Güçlü, güzel ve alımlı olan Anahita, Kunduz kürkünden altın sarısı, pırıl pırıl bir manto giyerdi.

ANAİRİTİ a. Zerdüştlük'te, köpeklerde görülen üç kirlilikten ikincisi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta metinlerinden anladığımıza göre köpeklerde, onların kutsallıklarını örseleyici üç kirlilik görülür. Bunlar stipti, anairiti ve uyanura'dır.

ANAİTİS a. Anahita.

ANAMELEK a. Zerdüştlük'te, Ameşas Spenta'lardan her biri.

ANANDA Sanskr. (ananda, *sevinç, mutluluk*) a. Brahmanizm'de, *"mutlak"*ın niteliklerinden biri.

ANDER a. Zerdüştlük'te, iyicil ruh karşıtı olarak algılanan kötücül ruh.

ANDRA a. 1) Hint tanrısı İndra'nın İran toprağında olumlu yanlarından sıyrılmasıyla tersine dönüşüm ürünü olarak kimliklendirilmiş, ayrılıklara yol açan kötücül şeytan.

2) Bu şeytanın egemenliğindeki yalancılar ülkesi.

ANGRA a. Ahuramazda'nın, özündeki karşıtlıktan kaynağını alan, karanlıkla simgelenen kutsal olmayan dönüşümü.

ANGRA–MAİNYU a. 1) Zerdüşt öncesi; Ahuramazda'nın özünde var olan karşıtlığın kötülük yanının kimliklendirilmesiyle yaratılan düşman ruh.

2) Zerdüştlük'te, Ahuramazda kötülük yanlarından arındırılıp iyilik tanrısı olarak en yüce makama taşınınca kötülük tanrısı Ehrimen'le özdeşleşen, yalanı, karanlığı ve ölümü simgeleyen yokedici ruh.

3) Ahuramazda'nın özündeki karşıtlıktan kaynağını alan ve dönüşüm ürünü olarak beliren, varlığa gelişin nedeni olarak algılanan evrensel ruh.

ANHU VAHİŞTA a. Mazdaizm'de, ölümden sonra iyilerin kalacakları en iyi dünya; bu anlamda Behişt.

ANİMATİST Fr. (animatiste < Lat. animatis, *canlandırma*) s. ve a. Animatizmi benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ANİMATİZM Fr. (animatisme) a. Henüz ruh aşamasına varamamış ilkellerde, insanın çevresindeki bütün şeylerin canlı olduğu inancı.

ANİMİST Fr. (animiste < Lat. anima, *ruh*) s. ve a. Animizmi benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ANİMİZM Fr. (animisme < Lat. anima, *ruh*)

a. Doğadaki bütün varlıkların bir ruhu olduğunu, her varlığı bir ruhun yönettiğini ileri süren anlayış, inanç, (ANSİKL.)

– ANSİKL. Henüz ruh anlayışına ulaşamamış ilkel insanlar, bir bebeğin oyuncaklarını canlı sanıp onlarla konuşması gibi bebeksi bir evreden geçtiler; nesneleri kendileri gibi duyar, düşünür sandılar; bu canlıcılık anlayışına *"animatizm"* adı verildi.

Nesnelerin de insanlarınki gibi birer ruhu olduğu inancına dayanan dinsel canlıcılık (animizm), bu bebeksi anlayış üzerine yapılandı; sonraları bu ruh anlayışından tanrı anlayışına, tanrı tasarımına geçildi.

ANKA Ar. ('anḳā < İbr. anak, *uzun boylu dev*) a. Hüma.

***Anka–yı lâ–mekân:** Hüma–yı lâ–mekân.

ANTROPOMORFİST Fr. (anthropomorphiste) a. İnsantanrıcı.

ANTROPOMORFİZM Fr. (anthropomorphisme) a. İnsantanrıcılık.

APAM–NAPAT a. İran çoktanrıcılığında, suların torunu, suların soylusu olarak algılanan tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Bundan böyle Mitıra geniş meraları geliştirip tedirgin olan ülkenin tüm kabilelerini yatıştırır. Şimdi daha iyi ve daha güçlü olan suyun soylusu (Apam–Napat) tüm ülkelerin tüm kabileleri içinde tedirgin olanları ayırır."*

(Avesta/Vendidad).

APAOSA a. Apaoşa.

APAOŞA a. Mazdaizm'de, Ahuramazda'ya ve O'nun aydınlık güçlerine karşı savaşmak için Ehrimen tarafından yaratılan ve kötü istekleri temsil eden şeytan melek.

APÂS a. Suların sahibi durumunda bulunan ve tanrı Ahura'nın eşleri olarak algılanan tanrıçalara verilen ad.

APASTÂK Pehlevic. (apastâk, *temel seçim*) a. Pehlevice birkaç cilt halinde düzenlenmiş Avesta.

***Apastâk u Zand (Temel Seçim ve Açıklaması):** Pehlevice düzenlenmiş Avesta ciltlerinden her birine verilen ad.

APİA a. İran çoktanrıcılığında, Armaiti'den önce tapım konusu yapılan toprak–tanrıça.

ÂPÔ a. Âban.

APPU a. Hattuşaş'ta bulunmuş, İ.Ö. 1400 – 1200 yıllarına tarihlenen, Hititçe yazılı Hurri–Hitit efsanesine göre, iyilikle kötülüğün ya da iyi ile kötünün babası. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylenceye göre Appu, varlıklı bir adamdır. Doğan iki çocuğuna İyilik ve Kötülük ya da İyi ve Kötü adlarını verir. Appu ölünce Kötülük ya da Kötü, bütün malları alıp kaçar; İyilik'e ya da İyi'ye ise sadece bir inek kalır.

APPUŞ a. Appu.

APSARAS a. Hint mitolojisinde, süt denizinin çalkalanmasından doğduğuna inanılan, Zerdüştlük'te benzer tasarımların kaynağı durumunda bulunan, iyiliksever peri olarak algılanan tanrıça.

ARAMATİ a. 1) Vedaizm'de, Zerdüştlük'teki Armaiti'nin kaynağı durumunda bulunan tanrıça.

2) Armaiti.

ARDAİ VİRAZ NAMAK a. Avesta'nın sonradan yazılmış, Ardai Viraz'ın göğe ve cehenneme seyahatini anlatan bölüm. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümleri dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın seçilen Yazıları "*anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

ARDUİSUR a. Zerdüşt'ün inzivaya çekildiği Vohumanah egemenliğindeki ışıklı vadinin ışık kaynağının kimliklendirilmiş biçimi olarak algılanan kız ya da kraliçe.

ARDVİ a. Anahita.

AREDVİ a. 1) Doğuda bulunduğuna inanılan Dünya Denizi.

2) Aredvi–Sura. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"...

Gökte hangi tarafa

bakarsan bak

hiçbir sınır görünmez.

Onların güçleri ve saltanatları ile

o dev, lekelenmemiş

Aredvi'yi elimde tutabiliyorum

ey Zerdüşt..." (Avesta/Yast)

AREDVİ–SURA a. Dev olarak algılanan tanrıça.

AREZURA a. Tepesinde Cehennem'in giriş kapısının bulunduğu mitolojik dağ. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"Nesnel varlıkların yaratıcısı, sen kutsal varlık.

Yeryüzünün ikinci mutsuzluğu nerededir...?

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;

'Yeryüzünün ikinci mutsuzluğu, ey Zerdüşt,

şeytanlarla yalan–ruhun inlerinden çıkıp toplandıkları Arezura dağının eteklerindedir."

(Avesta/ Vendidad)

"O Zaman şeytan, o ölümle dopdolu olan kötü niyetli Düşman–Ruh şöyle dedi; 'Gelin Arezura dağının tepesindeki Cehennem'in giriş kapısında bulunan cemiyetimizde toplanalım ey yalancı ve kötü niyetli şeytanlar!'

İleri koştular, bağırdılar,

Yalancı, kötü niyetli şeytanlar

Yaman bağırıp çağırdılar,

Yalancı, kötüniyetli şeytanlar.

'Gelin Arezura dağının tepesindeki cemiyetimizde toplanalım! Çünkü o dindar Zerdüşt Pourusyaspa'nın evinde doğmuştur. Çökülüşünü nasıl bulacağız? Şeytanların ölümüne neden olan O'dur, şeytanlara acı çektiren...'"

(Avesta/Verdidad).

ARGİMPASA a. İran çoktanrıcılığında, kehanet sanatının öğretmeni olarak algılanan, geleceği bilen tanrıça.

ARHAT Sanskr. (arhat < pali dili, arahant) a. Budizmde, doğru görme, doğru düşünme, doğru konuşma, doğru yaşama, doğru tavır ve davranış gösterme, doğru amaç ve çabada olma, doğru belleğe sahip olma ve doğruya yönelme olarak algılanan sekiz aşamalı yolun sonuna ulaşmış; üç zehirlenmenin üstesinden gelmiş kişi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Her arhatın yedi durumu olduğu kabul edilir: a) Kendine egemen olma, b) Ayırt etme yetisinde olma, c) Güçlülük, d) Dinginlik, e) Sevniç, f) Yoğunlaşabilme yetisi ve g) Yüce gönüllülük.

ARINMA a. 1) Budizm'de, kişinin kendini aşması, duyulur varlıkların üstüne çıkması, gövdenin tutkularından, yaşamın acı ve sıkıntı verici etkilerinden kurtulması; bu yolla irade varlığı durumuna gelmesi.

2) Zerdüştlük'te, kişinin iyi düşünerek, iyi söz söyleyerek ve iyi iş yaparak kendini Ehrimen güçlerinden temizlemesi.

3) Altay tasarımlarında ya da Şamanizm'de, kişinin doğanın ruhuyla / canıyla iletişime girerek kendini Erlik güçlerinden temizlemesi.

4) Anadolu Aleviliği'nde, kişinin, her türlü kötülüğü yapmaya yatkın duygu durumu olarak algılanan nefsin tutkularından kendini temizlemesi; nefsini terbiye etmesi.

ARİ Sanskr. (ārya, *soylu* < Avest., ark < airya, *soylular*) s. Beyaz ırkın, eskiden Hint, İran ve Avrupa'da yaşayan dalından olan, o daldan gelen.

***Ari dil:** Hint–Avrupa dilleri topluluğunun Hint–İran kolu.

***Ariler:** İ.Ö. XVIII. yy.'dan başlayarak Hindistan'ın kuzeyini işgal eden, burada bir dil ve kültür birliği kuran Hint–İran toplulukları. (ANSİKL.)

– ANSİKL. İnsanlık tunç devrine adım atmaya hazırlanırken, günümüzün Hint ve İran halklarının ataları ortak bir yaşam sürüyordu. Proto Hint–İran topluluğu da diyebileceğimiz bu insanlar, Hazar Denizi'nin kuzeyi ile Rus steplerinin güneyini yurt edinmişti. En büyük yardımcıları ve koruyucuları, kızağa da koştukları köpekleriydi. Çok yavaş bir sosyal gelişme olanağı sunan step yaşamı, bin yıllar boyu böyle sürüp gitti. Güçlü bir kastlaşma eğilimi içinde bulunan Proto–Aryanlar; rahipler, avcılar, savaşçılar ve çobanlardan oluşan basit bir sosyal sistem geliştirmişti. M.Ö. 2000 yıllarında ilk büyük ayrışmaya uğradılar: Hint ve İran grubu. Hint grubu, Hayber Geçidi'ni aşarak şimdiki yurtlarına doğru yol alırken, İrani kavimlerin ataları olan ikinci grup bir süre daha Orta Asya'da kaldı. M.Ö. 2000–1000 yılları arasında Orta Asya Aryanları bronz çağına geçti. Bakır ve kalaya olan ilgi son derece arttı.

Savaşçıların önderliğinde yürüyüşe geçen Proto–İran grubu Uralları aşarak Altaylar'daki maden kaynaklarına ulaştı. Tarihi *"Arya"* ya da *"Aryan"* terimi, büyük olasılıkla, ilk büyük bölünmeden önce bu kavimleri adlandırmak için kullanıldı. Daha sonraları Hint–Avrupa kavimlerinin Orta ve Kuzey Avrupa kesimiyle bunların Asya'ya göç eden Hint–İran kollarının tümüne birden *"Aryan"* ortak adı verildi.

ARMAĞAN TANRIÇA a. Asi.

ARMAİL a. Efsanevi söylence hükümdarı Feridun'la işbirliği içinde bulunduğuna inanılan, Zalim Zahhâk'ın aşçısı.

ARMAİTİ a. 1) Mazdaizmde, tanrı Ahura'nın karısı olarak algılanan toprak–tanrıça.

2) Kurtarıcının yüceltilmesi tasarımında, Zerdüşt'ün annesi olarak inanca taşınan tanrıça.

3) Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anamelekten biri olduğuna inanılan, bereket ve erdem gücünü yerine getirdiği kabul edilen melek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde Ameşas Spentas adı altında toplanan bu altı anamelek şöyle sıralanır:

1) Asha; yaşama gücünü sağlayan ateşin yetkilisi olarak algılanır; doğruluğu, töreyi ve tüyezi temsil eder.

2) Vohumanah; doğruya, iyiye yönelen göksel güçbirliğini sağlar; iyi duyguyu simgeler.

3) Chshathra; iyiliği üstün kılan yetkili olarak algılanır; egemenliği simgeler.

4) Armaiti; bereketi sağlar; erdemi simgeler.

5) Hourvatat; sağlık bağışlayan güç olarak algılanır; esenliği simgeler.

6) Ameretat; yaşamı veren ve renklendiren her şeyi sağlayan olarak algılanır; ölümsüzlük gücünü simgeler.

ARSLAN a. Aslan.

ARTA a. 1) Hint inanışında *"Doğruluk"* ile simgelenen, Zerdüştlük'teki Asha kaynağı ateş meleği.

2) Zerdüştlük'te, Ukhsyat–Ereta'nın görevini yerine getirmesiyle elde edilen *"dindarlığın iyileştirilmesi"* kazanımı.

3) Ashalarta.

ARTAK VİRAZ NAMAK a. Ardai Viraz Namak.

ARTA VİRAF NAMAK a. Ardai Viraz Namak.

ARYA Sanskr. (Arya < ārya, *soylu* ya da Avestaca, airya, *soylular*) s. Ari.

***Arya dinleri:** Zerdüşt öncesi Arya toprağında ve tarihsel süreci içinde yaratılmış dinler. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Arya toprağı halkı, kuzeylilerin istilasına uğramadan önce animist idi. Zamanla animizm, çoktanrıcılığa evrildi. İstilacı Aryalar bu halklara koruyucu tanrıları İndra, Mithra ve Varuna'yı getirdi. Sonraları Aryaların Varuna'sı, bu toprakların en büyük dini olan Zerdüştlüğün Ahura'sına, Mithra'ları da Mithraizmin baştanrısına dönüştü.

Arya dinlerinin iki temel özelliği vardı:

1) Tanrı'ya inanmada karakteristik özellik *"dualizm"* idi; yani karşıtlar mutluluk–mutsuzluk, ışık–karanlık, iyilik–kötülük vb. aynı tanrıya bağlanıyordu.

2) Tanrıların insana benzeyen yanları eksikli, doğaya benzeyen yanları, doğayla ilişkili yanları belirgin ve eksiksiz olarak tasarımlanmıştı. Bu diyalektik karşıtlık bir düşünme yatkınlığı yarattı.

ARYAN Sanskr. (Aryan <arya'dan) a. Arya.

ARYSTAT a. Varlıkları geliştiren ve çoğaltan olduğuna inanılan tanrısal güç. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"... Kim ki yaşam süresi içinde
diudar fravas yerlere
iyi yardımda bulunur,
o bir ülke prensi, bir hükümdar
zafer kazanan biri olup
diğer insanlar üzerinde
hükümü sürecektir.
Çünkü o Mithra'nın
otlaklarına
ve varlıkları geliştiren ve çoğaltan
Arystat'a kendini pek iyi alıştırmıştır..."

(Avesta/Vendidad)

ASA Ar. ('aşā) a. Güneş'in sözlerini yere ulaştıracak ve kötülükleri yokedecek kurtarıcı olduğuna inanılan Zerdüşt'ün elinde taşıdığı, O'nun tanrısallığının ve kutsallığının simgesi durumunda bulunan değnek.

ASHA a. Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anamelekten biri olduğuna inanılan, doğruluğu ve düzeni kurduğu kabul edilen melek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde Ameşas Spentas adı altında toplanan bu altı anamelek şöyle sıralanır:

1) Asha; yaşama gücünü sağlayan ateşin yetkilisi olarak algılanır; doğruluğu, töreyi ve tüzeyi temsil eder.

2) Vohumanah; doğruya, iyiye yönelen göksel güç birliğini sağlar; iyi duyguyu simgeler.

3) Chshathra; iyiliği üstün kılan yetkili olarak algılanır; egemenliği simgeler.

4) Armaiti; bereketi sağlar; erdemi simgeler.

5) Hourvatat; sağlık bağışlayan güç olarak algılanır; esenliği simgeler.

6) Ameretat; yaşamı veren ve renklendiren her şeyi sağlayan olarak algılanır; ölümsüzlük gücünü simgeler.

ASHALARTA a. Zerdüşt öncesi, ateş meleği olarak algılanan ve Mithra ile eş tutulan tanrı.

ASİ a. İran çoktanrıcılığında, Ahura ile Armaiti'nin kızı olduğuna inanılan armağan–tanrıça.

ASJA a. Arta.

ASK a. Askr.

ASKR a. 1) Mazdaist tasarımda; ilk yaratılan erkek–insan.

2) Mithra dinine girenlerin geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında üçüncü sırada yer alan ve askr ile simgelenen aşama.

ASLAN, ARSLAN a. 1) Güçlülüğün ve yürekliliğin simgesi olarak algılanan kutsal hayvan.

2) Mithra dinine girenlerin geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında dördüncü sırada yer alan ve aslan ile simgelenen aşama.

ASMA a. Mazdaizm'de, Ahuramazda ve O'nun aydınlık güçleriyle savaşmak için Ehrimen tarafından yaratılan, kızgınlığı, kini temsil eden ve kör olduğuna inanılan şeytan melek.

ASNATAR a. Ateş tapınağı ayinlerinin hizmet sahipleri sıralamasında yer alan ve haomaya su döküp ovarak onu temizleyen hizmetli; temizleyici.

ASOQAR a. Zervanizm'de, tanrı Zervan'ın kendisine bağlı olarak yarattığı, uzaya egemenliği simgeleyen, üç element ya da üç tanrıdan her biri.

ASRAVA Sanskr. (asrava) a. Budizm'de, arınmaya uğrayabilmek için aşılması ya da terkedilmesi gereken ve üç zehirlenme olarak algılanan şehvet, yeniden doğuş ve bilgisizlik.

ASTO VİDATU a. Asto Vidhotu.

ASTO VİDHOTU a. 1) İran çoktanrıcılığında, meleklerle savaşan, iskelet parçalayıcı şeytan.

2) Zerdüştlük'te, ölen bedenin çürümesini sağlayan ayrıştırıcı; beden ayrıştırıcısı. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

" ' Nesnel varlıkların yaratıcısı, ey sen kutsal varlık! Su bir adamı öldürür mü?'

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;
'Su bir adamı öldürmez. Beden ayrıştırıcısı (asto vidhotu) onu hapseder. Rüzgâr hapsetmeye götürür, su onu bir yukarı bir aşağı götürüp kendisinden dışarı atar, sonra o kuşlara yem olur;
harap edilişi böylece devam eder
ve kaderi böylece tamamlanır.'

'Nesnel varlıkların yaratıcısı, sen kutsal varlık! Ateş bir adamı öldürür mü?'

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;
'Ateş bir adamı öldürmez. Beden ayrıştırıcısı (asto vidhotu) onu hapseder. Rüzgâr uzaklara götürüp onu hapseder, ateş onu yem eder bedene ve hayata;
harap edilişi böylece devam eder
ve kaderi böylece tamamlanır!"

(Avesta/Vendidad)

ASTVANT a. Astvat–Ereta.

ASTVAT–ARTA a. Astvat–Ereta.

ASTVAT–ERETA a. 1) Zerdüşt'ün Kasava Gölü'ne saklanan erkeklik tohumlarından, biner yıllık aralıklarla üç bakire kız tarafından doğurulacağına inanılan üç çocuktan, dindarlığın ödül dağıtıcısı olarak algılanan üçüncü ve son kurtarıcı. (ANSİKL.1)

2) Asha'nın, *"Kişileşmiş Doğruluk"* olarak algılanan ve şeytanlara karşı büyük savaşı başlatan kimliği. (ANSİKL.2)

***Astvat–Ereta Saosyant:** Astvat–Ereta.

– ANSİKL. (1–2) Zerdüştlüğe bağlanan söylencelerde, Zerdüşt'ün Kasava Gölü'nde saklı bulunan ve Ahuramazda'nın ışığını ya da nesne–ata'yı simgeleyen erkeklik tohumlarından, biner yıl aralıklarla üç bakireden üç kurtarıcı doğacaktır: Birinci kurtarıcı, dindarlığın iyileştiricisi Ukhsyat–Ereta; ikinci kurtarıcı, duanın iyileştiricisi Ukhsyat–Nemah ve üçüncü kurtarıcı, dindarlığın ödül dağıtıcısı Astvat–Ereta'dır.

ASURA Sanskr. (asura, *soluktan yaratılmış*) a. 1) Hint inanışında, yeraltı dünyasında yaşadıklarına inanılan, iktidarı ele geçirmek için insanlar ve tanrılar dünyasına çıkan, kötücül şeytanlardan her biri. (ANSİKL.1)

2) İran mitolojisinde, Hint tasarımındaki olumsuzlukların silinmesiyle geri dönüşüm ürünü olarak yaratılan, iyilikçi ruhlardan her biri. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) Hint toprağında Veda döneminde tanrılar *"deva"* ve *"asura"* adı altında sınıflandırıldı. Tasarımda *"devalar"*, *"asuralar"*dan üstün tutuldu ve zamanla *"asuralar"*ın şeytanlığına inanılmaya başlandı. İran toprağında ise bunun tersi gerçekleşti: Tasarımdaki olumlu yanlar olumsuzluğa, olumsuz yanlar olumluluğa dönüştürülünce *"devalar"* şeytanlaştı; *"asuralar"* ise iyilikçi ruhlar durumuna geldi.

ASYA a. Arta.

ASYEMAOGHA a. Tanrı tanımaz, kâfir. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"Bedensel varlıkların yaratıcısı, kutsal varlık!

Eğer bu bir haydut, bir ikiyüzlü yalancı yaratık, bir tanrıtanımaz kâfir (asyemaogha) ise Kutsal Ruh'un kaç yaratıcısına dolaysız olarak bulaştırır, kaç kişiye de orta bir ayarda bulaştırır?'

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;

'Bir yıldan beri kuraklık nedeniyle ölmüş olan bir çekirgenin bulaştıracağı kadar bulaştırır. Canlı ola-

rak, ey Spitama soyundan olan Zerdüşt, bir haydut, bir ikiyüzlü yalancı yaratık, bir tanrıtanımaz kâfir (asyemnaoglia) dolaysız olarak bulaştırır...'"

(Avesta/Vendidad)

ASYEMVOHU a. Avesta'nın ilgili yasna bölümünde verilen, iyiliğin, mutluluğun ve bilgeliğin önemini ve değerini açıklayan, Mazda tapıcıları tarafından her gün okunan dua. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Bilgelik en büyük iyiliktir; o mutluluktur; bizim için mutluluk, yani bilgelik en büyük mutluluk içindir."*

ASYİ a. Ahuramazda tarafından yaratıldığına inanılan ve Zerdüşt'ün hizmetine verildiği kabul edilen tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Biz ilk kez iyi düşünen, ilk kez iyi konuşan, ilk kez iyi iş yapan, ilk rahip, ilk bilge, ilk savaşçı, tarım hayvanlarına bakan ilk çiftçi, ilk öğrenen, ilk öğreten, ilk hak talebinde bulunan, gerekli tarım hayvanlarını ve dindarlığın ödülünü ilk kazanan, ilk varlık, egemenlik ve varlığa itaati ve Her Şeyi Bilen'in dindarlıkla yarattığı, tüm iyi olan Spitama soylusu Zerdüşt'ün hizmetinde olan Asyi ve Fravasyilere taparız."*

(Avesta/Vendidad)

AŞAĞI a. Yeraltı.

***Aşağı dünya:** Yeraltı dünyası.

AŞAĞI DÖNÜŞÜM a. Bir boy, soy tanrısının ya da atasının, kutsal kimliklerinin, değerlerinin o boyun, soyun örgütlenme içindeki konumlanışına, yeni coğrafyalara taşınmasına, yeni kültürlerle ilişkiye geçmesine bağlı olarak aşağı yönde değişime uğrayarak başkalaşması.

ATA a. 1) Saygı değer, yaşlı kimse.

2) Soyundan gelinen, yüzyıllar önce yaşamış kimse.

3) Toplumsal bilinç olarak algılanan, ölmüş olanların canı/ruhu.

4) Kendisinden türenildiğine inanılan hayvan, bitki ya da nesne; hayvan–ata, bitki–ata, nesne–ata.

***Atalar:** 1. Soyundan gelinen, yüzyıllar önce yaşamış kimseler. 2. Bu kimselerin, toplumsal bilinç olarak algılanan ruhları/canları.

*** Atalar mağarası:** Bir hayvan–ata, bitki–ata ya da nesne–ata'dan doğulan ve varlığa gelinen yer olduğuna inanılan, doğanın *"rahmi"* olarak algılanan çukur, oyuk, dehliz.

***Atalar tapımı:** Fravaşiler olarak algılanan ve bereket sağladıklarına, koruduklarına inanılan, sayılarının 99.999 olduğu kabul edilen, ölmüş kahramanların ruhlarına yönelik adak, yakarı, kurban vb. uygulamaların tümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta Vendidad bölümünde konuya ilişkin şu bilgiler verilir:

"...99.999 dindar fravasyi (fravaşi), dünya denizi olan Hazar Denizi'nde Vourukasya'yı beklerler. Bir o kadar da denizyıldızı, Büyükayı bekler. Büyükayı, merkezi kuzeyde olan kötü güçlerin anayurdundaki şeytanlara karşı mevzi alıp, Cehennem'in kapısını bekler.

Keresaspa, ayını soydan olan Zerdüşt'ün bedeni ve Kasava Gölü'nde bulunan tohumunu bekler. Bunlar iyi bir hükümdara yapılan yardımlardır.

Ey Spitama soylusu Zerdüşt, Vourukasya denizinin suyu yükselip, Her Şeyi Bilen'in yarattığı saltanatın seviyesine varınca, o zaman, o dindar güçlü fravasyerler (fravaşiler) yüzlerce, binlerce, onbinlerce... ailesi için, köyü için, ülkesi için yola koyulurlar. Şöyle haykırırlar o zaman; 'Ülkemizin kuraklıktan yok edileceği sanılmıştır!' Her biri daha önce hayatta iken oturduğu yeri için, evi için, düşmana karşı öz malını savunmak için silahla sarılanların yaptığı gibi, gerçek savaşlara katıldılar. Bu savaştan kazanılarını her biri ailesi için, köyü için, bölgesi ve ülkesi için suyu alıp geldiler. Şöyle haykırdılar o zaman; Ülkemiz gelişip çiçeklensin.!'

Ve ülkenin herhangi bir prensi, düşmanın saldırısına uğradığında hemen dindar güçlü fravasyeri yardıma çağırır. O zaman o güçlü fravasyerler, onları çağıranların rızası ile o desteksiz ve darbe yiyenlerin yardımına, güzel kanatlı birer kuş gibi uçarlar...

Biz, ilk kez iyi düşünen, ilk kez iyi konuşan, ilk kez iyi iş yapan, ilk rahip, ilk bilge, ilk savaşçı, tarım hayvanlarına bakan ilk çiftçi, ilk öğrenen, ilk öğreten, ilk hak talebinde bulunan, gerekli tarım hayvanlarını ve dindarlığın ödülünü ilk kazanan, ilk varlık, egemenlik ve ilk varlığa itaati ve Her Şeyi Bilen'in dindarlıkla yarattığı, tüm iyi olan Spitama

soylusu Zerdüşt'ün hizmetinde olan asyi ve fravasyilere tapınız."

ATA–ANA a. 1) Zervanist–Mazdaist varoluş tasarımlarında, insanlığın varlığa geliş ya da bir topluluğun soy kaynağı olarak algılanan, ezelden beri var olduğuna inanılan ve *"ata–baba"* tarafından döllenen bir nesne, bitki ya da hayvanla simgelenen ana ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, insanlığın ya da bir topluluğun ilk anası durumunda bulunan ve *"ata–baba"* tarafından döllenen ilk kadın.

ATA–BABA a. 1) Zervanist–Mazdaist varoluş tasarımlarında, insanlığın varlığa geliş ya da bir topluluğun soy kaynağı olarak algılanan, ezelden beri var olduğuna inanılan, *"ata-ana"*yı dölleyen ışık vb. ile simgelenen erkek ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, insanlığın ya da bir topluluğun ilk babası durumunda bulunan ve *"ata–ana"*yı dölleyen ilk erkek.

ATAR a. 1) Ateş.

2) Asha.

3) Mazdaizm'de, Ahuramazda tarafından Mithra'ya yardımcı olmak üzere yaratılan ve ateş ruhunu simgeleyen tanrı.

ATARVAN a. Zerdüşt toplumunda, ulema sınıfını oluşturan üyelerden her biri.

ATA–SÜTANNE a. İnek.

ATEŞ Fars. (āteş) a. 1) Önsüz–sonsuz olarak algılanan ve canlı–cansız varlık türlerinin oluşumuna katılan, altı kurucu ilkeden biri. (ANSİKL.1)

2) Ahuramazda'nın görünüşe taşınmış maddi yapısı ve simgesi.

3) Ahuramazda'nın oğlu ya da kızı olarak algılanan kutsal somutluk.

4) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Mazdaizm'de Erdibihişt, Zerdüştlük'te Asha aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan somutluk. (ANSİKL.2)

5) Yaşama çekidüzen veren, onu güçlendiren ve ruhun temizlenmesini sağlayan kaynak olarak algılanan tanrısal güç.

***Ateş tanrısı:** Ahuramazda.

***Ateş tapınağı:** Zerdüştlük'te, ateş tapımına ilişkin ritüellerin yapıldığı yapı. (ANSİKL.3)

***Ateşe bakma:** Sekiz hizmet sıralamasında, üçüncü sırada yer alan hizmet. (ANSİKL.4)

***Ateşe tapanlar:** Genelde Mazdaistler'e, özelde Zerdüştiler'e verilen ad.

– ANSİKL. (1) Beş çeşit ateş vardır:

1) Berezisavab ateşi; kutsal ateş.

2) Vobufryana ateşi; insanların ve hayvanların bedenlerinde bulunan ateş.

3) Urvazişta ateşi; bitkilerin yapısında bulunan ateş.

4) Vazişta ateşi; bulutların yapısında bulunan ateş.

5) Şpenişta ateşi; ev ateşi.

Berezisavab ateşi, yani kutsal ateş, toplumda sınıfsal konumlanışa uygun olarak kendi içinde üçe ayrılır:

1) Farnhag ateşi; din adamlarının ateşi.

2) Guşnasp ateşi; savaşçıların ateşi.

3) Burzin Mihr ateşi; köylü ve çiftçilerin ateşi.

Ateşin beş unsuru vardır: Bu beş unsur, kimliklendirilip görünüşe taşınınca, yani ateş başkalaşıma uğrayınca sırasıyla Gökyüzü, Yeryüzü, bitkiler, hayvanlar ve insanlar varlığa gelir. Demek ki varoluş, ateşin değişime/ dönüşüme uğramasından başka bir şey değildir. Yani, her şey ateşten çıkar, yine ateşe döner.

– ANSİKL. (2) Erdibihişt ya da Asha aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan somutluk olarak ateş, Ahuramazda kimliğiyle dile gelir: Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra ateş köylüyü çağırır; *"Yardıma gel çiftçi, kalk ayağa, elbiselerini giy! Ellerini yıka, odun getir benim için; beni yıkanmış ellerinle, temiz odunla ateşle! Bana öyle geliyor ki şeytan tarafından yaratılmış olan açgözlülük ve doymazlık (Azi) benim yaşam gücümü tamamen yoketmek istiyor"*, der. Gecenin son evresinde ateş, güzel itaat meleği Horoz'u çağırır; *"Yardıma gel, sen aklayan, güzel itaat meleği! Bedensel varlıklar dünyasında, kim olursa olsun bana*

yıkanmış ellerle temiz odun getirsin. Bana öyle geliyor ki şeytan tarafından yaratılmış olan açgözlülük ve doymazlık (Azi) benim yaşam gücümü tamamen yoketmek istiyor", der. Çağrı üzerine güzel itaat meleği gelir, ötüşüyle insanları uyandırır ve uyanık iken yapacakları görevleri onlara hatırlatır.

– ANSİKL. (3) Eski Aryan halkının dini tapınakları yoktu; doğal olarak tanrıları betimleyen resimler de bulunmuyordu. Ateş tapınakları yapılınca Ahuramazda'nın resimleri kullanılmaya başlandı. Bunun Med magları aracılığıyla Asur ve Babil etkisi ile girdiği kabul edilir.

Ateş tapınakları genellikle sade idi. En belirgin özelliği ateşin tutuşturulduğu bölümdü. Ateş, din adamları tarafından sürekli canlı tutulur, asla söndürülmezdi. Nefesi ile ateşi kirletmemesi için kişinin, yüzünü örtmesi gerekirdi.

Ateş tapınaklarında yapılan ibadetlerde Avesta'dan parçalar okunurdu. İbadeti yöneten din adamının bir elinde Baresma dalı bulunurdu. Zerdüşt kanlı kurbanları yasakladığı için süt ve ekmek sunulurdu. Kutsal içki haoma tüketimi, yasaklanmasına karşın yine de geçerliliğini koruyordu; ancak biraz yumuşatılmıştı; tam mayalanmadan tüketiliyordu; ateşe doğru kaldırılıp içiliyordu.

– ANSİKL. (4) Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır:

1) Ayin yönetme;

2) Haoma için havan dövme;

3) Ateşe bakma;

4) Kurbanlık yakacak odun getirme;

5) Su taşıma;

6) Haomaya su döküp ovma;

7) Haomaya süt karıştırma ve

8) Düzen sağlama.

ATEŞÇİ a. Sekiz hizmet sahibi sıralamasında yer alan, üçüncü hizmet sahibi (ANSİKL.)

– ANSİKL. Her hizmetin bir sahibi vardır. Sekiz hizmet sahibi şöyle sıralanır:

1) Ayin rahibi (zaotar);

2) Havancı (avravan derecesinden bir rahip);

3) Ateşçi (avrayan derecesinden bir rahip);

4) Kurbancı–ihtiyaç giderici– (avravan derecesinden bir rahip);

5) Sucu–rençber– (avravan derecesinden bir rahip);

6) Temizleyici (avravan derecesinden bir rahip);

7) Karıştırıcı (avravan derecesinden bir rahip) ve

8) Düzenci –düzen sağlayıcı – (avravan derecesinden bir rahip).

ATEŞGÂH Fars. (ateşgāh, *ateş yeri* < ateş ve gāh) a. Ateşgede.

ATEŞGEDE Fars. (ateşgede <ateş ve gede) a. Ateş tapınaklarında, üzerinde ateş yakılan sunak.

ATEŞPEREST Fars. (ateşperest <ateş; –perest, *tapan*) s. ve a. Ateşe tapan (kimse, topluluk).

ATEŞPERESTLİK a. Ateşe tapanların inancı.

ATHUR GUSHNASP a. Athur Guşnasp.

ATHUR GUŞNASP a. Guşnasp Ateşgâhı'nda, hiç söndürülmeyen ve *"Kral Ateşi"* olduğuna inanılan kutsal ateş.

ATMAN a. Brahmanizm'de, öznel gerçeklik olarak algılanan ruh ya da can tarafından üretildiğine inanılan beden, nesne ya da beden kimlik, nesne kimlik. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Hint dini Brahmanizm'de, *"atman"* ruh/beden ya da ruh/nesne; *"brahman"* ise evrenin ruhu/maddesi anlamında kullanılır. Bu bağlamda, *"atman"* ister beden/nesne, ister bedenin/nesnenin gizil nesnelliği olarak ruh/can biçiminde algılansın öznel gerçekliktir. *"Brahman"* ise ister somutluk olarak evren bütünü biçiminde algılansın, ister evrenin ruhu/canı anlamında gizil nesnellik biçiminde algılansın, özünde bir nesnel gerçekliktir. Mutlak gerçeklikse Atman–Brahman'dır.

ATRAVAKHYİ a. Ateş tapınakları ayininin hizmet sahipleri sıralamasında yer alan ve ateşi sürekli canlı tutmakla yükümlü hizmetli; ateş bakıcısı, ateşçi.

AVATAR Sanskr. (avatar < avatara, *iniş*) a. 1) Brahmanizm'de, tanrı Vişnu'nun, toplumsal düzensizlik dönemlerinde insan-

ları kurtarmak amacıyla ruh/can durumundan beden durumuna geçerek Yeryüzü'ne inişi. (ANSİKL.1)

2) Brahmanizm'de, tanrı Vişnu'nun, evrensel oluşumun sonlarına doğru, ruh/can durumundan beden durumuna geçerek tam bir yetkinlikle dünyaya onuncu ve sonuncu gelişi. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) Eski Hint inançlarına göre Vişnu, her düzensizlik döneminde insanları kurtarmak amacıyla dünyaya iner. Her seferinde başka bir kılık edinir ve ad alır. Yine her inişinde, bir öncekinden daha az kusurlu ve daha yetkin bir nitelik taşır. Bu Hint tasarımı, *"Mehdi"*, *"Mesih"* ve *"Hızır"* tasarımlarının kaynağı durumundadır.

AVATARA a. Avatar.

AVESTA a. (*Temel, açıklayıcı bilgi*) İ.Ö. 1500–1000 ya da 1000–600 yılları arasında yazıldığı kabul edilen, Arya din kurucusu Zerdüşt'ün kutsal kitabı. (ANSİKL.)

***Avesta dili:** Avestaca.

– ANSİKL. Avesta metinlerinin, Zerdüşt'ün sözleri olduğuna inanılır. Aslının 12.000 öküz derisi üzerine yazıldığı ve bu derilerin de İskender (İ.Ö. 356–323) tarafından yaktırıldığı kabul edilir.

Günümüze ulaşmış Avesta metinleri, eski metinleri ezberlemiş olanların kuşaktan kuşağa aktarmasıyla İ.S. III. yy.'a taşındı ve aynı yüzyıl içinde yazılı metin durumuna getirildi. Bugün ölü bir dil olan Avestaca'nın Gatha lehçesiyle yazılmış olan bu metinler, sonraları Pehlevi alfabesine göre yeniden düzenlendi. Avesta metinlerinin varlığı İ.S. IV. yy.'da saptandı.

Mazda dini inancının kutsal kitabı olan Avesta, kimi kaynaklara göre, Zerdüşt Elburz Dağları'nda ikinci inzivasını yaşarken Ahuramazda ile görüşmesi sırasında tanrı tarafından doğrudan kendisine verildi. Kimi söylencelere göre ise inziva sırasında, Ahuramazda tarafından Vohumanah aracılığıyla kendisine bildirildi.

Kaynaklar bu iki kabullenmenin dışına da çıkar: Kimilerine göre, Zerdüşt inzivadan çıktıktan sonra anavatanı Medya'da ya da ikinci anavatanı olarak algılanan Horasan'da mücadele içindeyken Avesta'yı yazdı. Avesta metinlerinin Zerdüşt tarafından yazılıp yazılmadığı sorunu sürekli tartışma konusu oldu. Avesta metinlerinin tamamının Zerdüştçe yazıldığını savlayanlar olduğu gibi; ilk bölümlerinin Zerdüşt tarafından yazıldığını, sonraki bölümlerininse arkadaşları ve inananları tarafından üretildiğini ileri sürenler de oldu.

Avesta'nın yazılış tarihi konusunda da görüş birliği yoktur: Ancak, *"M.Ö. 600'lü yıllarda yazılmıştır"* biçimindeki yargı genel kabul görür. M.Ö. 553–150 yılları arasında sözel olarak aktarılan Avesta bilgilerinin M.Ö.150'li yıllarda ve sonrasında yazılı duruma getirilmiştir, savı da benimsenir.

İskender'in Avesta metinlerinin yazıldığı öküz derilerini yaktırdığı bilgisi de çelişkilidir: Kimilerine göre İskender Avesta'nın Nipek adlı nüshasını ve Zend–Avesta'yı (Açıklamalı Avesta olarak bilinen Yast) götürmüş ve bunları çevirtmiştir. Yunan–Anadolu İlkçağ filozofları bu tasarımlardan yararlanmıştır.

İçerik açısından Avesta, düşünce/inanç tasarımlarının yanı sıra ferman, yasa, tüzük, yönetmelik vb. kapsamda değerlendirilebilecek bilgiler de vermektedir. Özgün Avesta, 21 kitaptan oluşur: 1287'den başlayarak çeşitli dönemlere tarihlenen elyazmaları biçimindeki Avesta metinleri, bu 21 kitabın küçük bir bölümünü oluşturur.

Günümüze taşınan Avesta şu bölümlerden oluşur:

a) Yasna (Gatha): Zerdüşt'ün özdeyişlerinden oluşan; inancın temel ilkelerini, ibadet ve biçimlerini açıklayan birinci bölüm. Ahuramazda'ya kurban sunulması sırasında okunan ve özellikle Zerdüşt'e bağlanan yasnaları içerir. Tören sırasında okunan dini özdeyişleri, ilahileri ve ana ibadetlerde okunan giriş metinlerini kapsar. Yasnalardan kaynaklanan toplam 72 ilahinin 16'sı genellikle Zerdüşt dönemine; buna karşın 7'si (Yedi bölümlü Yasna/, Zerdüşt sonrasına tarihlenir.

b) Yast (Yaşt): *"Övgü Duaları"* ya da *"Övgü Şarkıları"* anlamına gelen ve şeytanlara karşı söylenmiş olan dualardan (şarkılardan) oluşur. Mithra, Ahuramazda, Ameşas Spentas ve diğer tanrısal kimlikler için yapılan kurbanların şarkıları durumundadır. Başlangıçta 30 söylev olmasına karşın, günümüzde 21 söylevi kapsamaktadır. Bir kesimi özgün, bir kesimi sonradan yazılmıştır.

c) Vendidad (Videvdat): Devlere, kötülere, onların hizmetinde olanlara ve yaptıkları kötü-

lüklere karşı savaşma kuralları anlamına gelen bu bölüm, 22 söylevi kapsar. Dini kuralları, kötü ruhlara ve devlere karşı savaş yeminlerini ve iyi olmanın, suçsuzluğun yöntemlerini içerir.

d) Vispered: Tüm kutsamalar anlamına gelen bu bölüm 23 ya da 27 söylevi kapsar. Tanrı'ya yakarış ve özel törenlerde okunan metinleri içerir.

e) Korda-Avesta (Xorda-Avesta): *"Genç Avesta"* anlamına gelen ve ibadet zamanlarını gösteren bir takvim niteliğinde olan bu bölüm, kendi içinde dört bölüme ayrılır:

1) Nüis: Mithra, umut, aydınlık, su ve ateş hakkındadır.

2) Kataha: Beş umut hakkındadır.

3) Sihroje: İyi ve kötü anların varlığı hakkındadır.

4) Aferinkan: İyi, mutlu anlar, eğlence ve kutlamalar hakkındadır.

f) Niranganstan: Ölenlerin ruhlarının göğe çıkışlarının anlatıldığı bölüm.

Bu eski Avesta bölümleri dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri ise şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitoloik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

AVESTACA a. Avesta'nın yazıldığı, doğu grubu İran dili. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Çoğunlukla *"Zend"* adı verilen Avestaca, iki dil durumunu yansıtır: Daha eski olan ve Zerdüşt'e bağlanan gathaların dili Veda Sanskritçesine daha yakın iken Zerdüşt sonrasına tarihlenen bölümlerin dili yenidir.

AVİSTA a. Avesta.

AVİSTAK a. Avesta.

AVRAVAN a. Mazdaizm'de, din adamları sıralamasında yer alan ve derece sıralamasında zaotardan sonra gelen; kutsal ateşi koruyan ve kutsal ateş merkezli törenleri yöneten, halkı ve orduyu kötü düşmanlara karşı cesaretlendiren rahip.

AWASTAK a. Avesta.

AWİSTA a. Avesta.

AY a. Maonha.

AY–TANRI a. Maonha.

AYAK MÜHÜRLEMEK f. Ayin ya da kurban sırasında, bedenini Ehrimen'in güçlerinden temizlediğinin ya da temizlemeye hazır olduğunun kanıtı anlamında, şeytanın vücudu terketmeden önce son direniş noktası olarak algılanan sol ayak başparmağına, bu direnişi kırmak için sağ ayak başparmağını koyup bastırmak. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Bu tasarım Anadolu Aleviliğine de girmiştir: Başka bir inanç gerekçesine dayalı olarak dâr duruşunda zorunlu olarak yapılır.

AYÂTHREM a. Zerdüştlük'te, mevsimler sıralamasında dördüncü sırada yer alan, sığırların yavrulama mevsimi.

AYATKAR–İ ZAMASPİK a. Sonradan yazılan ve mitolojik kahramanlık öykülerini

konu edinen Avesta bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümlerinin dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

AYDINLIK a. 1) Doğadaki ve insandaki karşıtlığın olumlu/iyi/doğru yanını temsil eden, görünmeyenden görünene taşınışın koşulu durumunda bulunan varlık ilkesi.

2) Cennet.

AYİN Fars. (āyin) a. Zerdüşt bağlılarının ateş tapınaklarında, sekiz hizmet sahibinin yönetiminde sekiz hizmetin görülmesi biçiminde uyguladıkları temel ibadet. (ANSİKL.1)

***Ayin rahibi:** Sekiz hizmet sahibi sıralamasında yer alan, birinci hizmet sahibi. (ANSİKL.2)

***Ayin yönetme:** Sekiz hizmet sıralamasında ilk sırada yer alan hizmet. (ANSİKL.3)

– ANSİKL. (1) Ateş tapınaklarındaki ayin, Ahuramazda'nın oğlu ya da ruhu olarak algılanan, aynı zamanda maddi yapısının simgesi olarak inanca taşınan ateşin merkeze alındığı bir tapım olarak uygulanır. Törene katılanlar, hizmet sahiplerinin denetiminde, yüzleri ateşe dönük olarak konuşlanırlar. Yerleşme, ateşin karşısında ve yarımdaire yayı üzerinde gerçekleştiğinden herkes birbirinin yüzüne bakar. Halka biçimli düzen alarak ibadet etme, esin kaynağını, göksel varlıkların bir sistem ve uyum içinde dönmelerinden almıştır. Törene katılanlar, göksel, yani tanrısal kaynaklı vücut ateşinin yansıdığı yer olarak algılanan yüzleri, birbirlerine bakacak biçimde duruş alarak Ahuramazda'ya teslim olurlar.

Tören sırasında birinci hizmet sahibinin elinde tuttuğu baresma dalı, *"yaşam ağacı"*nı simgeler. Kutsal ateş ve vücut ateşi, *"yaşam kaynağı"* durumundadır. *"Yaşam kaynağı"* ve *"yaşam ağacı"*nın kutsayıcılığında; Ahuramazda başkanlığında Spenta– Mainyu ve altı analemek'in katılımıyla yapılan ilk tören yinelenmiş olur.

– ANSİKL. (2–3) Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır; her hizmetin bir sahibi bulunur:

1) Ayin yönetme hizmeti; sahibi, ayin rahibi.

2) Haoma için havan dövme hizmeti; sahibi, havancı;

3) Ateşe bakma hizmeti; sahibi, ateşçi;

4) Kurbanlık yakacak odun getirme hizmeti; sahibi, kurbancı ya da ihtiyaç giderici;

5) Su taşıma hizmeti; sahibi, sucu ya da rençber;

6) Haomaya su döküp ovma hizmeti; sahibi, temizleyici;

7) Haomaya süt karıştırma hizmeti; sahibi, karıştırıcı ve

8) Düzen sağlama hizmeti; sahibi, düzenci ya da düzen sağlayıcı.

AZDAHAK a. Azhi Dahaka.

AZDİHAK a. Azhi Dahaka.

AZER Fars. (āzer) a. Ateş.

*Azer Behram: Bundahişn'e göre rahipleri, savaşçıları ve çiftçileri simgelediğine inanılan üç kutsal ateşin birliği.

*Azer Burzin Mihr: Üç kutsal ateşin en önemlisi olarak algılanan ve çiftçileri temsil ettiğine inanılan ateş ya da bu ateşin sürekli canlı tutulduğu ateşgede.

*Azer-gede: Ateşgede.

AZHİ DAHAKA a. 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda ve O'nun aydınlık güçlerine karşı savaşmak için Ehrimen tarafından yaratılan ve kötü ruh olarak algılanan ejderha.

2) Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde, aynı adlı eski İndo-Aryan tanrısının olumlu yanlarının silinmesiyle tersine dönüşüm ürünü olarak yaratılan ve Ehrimen'in yanında yer alan, yağmurla toplumu cezalandıran kötülük meleği.

3) Dahhak.

AZİ a. 1) İran çoktanrıcılığında, meleklerle savaşan açgözlü şeytan. (ANSİKL.)

*Azi Dahaka: Azhi Dahaka.

– ANSİKL. Avesta anlatımlarında Azi, Ahuramazda'nın yaşam gücünü yoketmek isteyen açgözlülük ve doymazlık gücü olarak öne çıkarılır.

B

BABA a. 1) Ahuramazda'nın ya da göksel tanrıların üretme/yaratma gücü olarak algılanan ve havayı, suyu, toprağı, ağacı vb. döllediğine inanılan, doğanın doğurması nedeni kutsal ışık.

2) Bu ışığın taşıyıcısı durumunda bulunan ve eril olarak tasarımlanan hayvan–ata, bitki–ata ya da nesne–ata.

BABASIZ s. Babası olmayan, babası olmadan doğan.

***Babasız doğum:** Mitolojik tasarımlarda, kutsal ışığın, biyolojik babanın yerine geçerek anneyi ya da anne yerine geçen kimliği döllemesi sonucu gerçekleşen doğum.

***Babasız türeme:** İlk insan ya da soy atasının, babasız doğumla dünyaya gelerek çoğalması.

BAGA a. Zerdüştlük'te, esirgeyen, bağışlayan olduğuna inanılan kader–tanrısı.

BAHAR Fars. (bahār) a. Doğanın doğum günleri.

***Bahar bayramı:** Doğanın doğum günlerinde, doğanın doğum gününü kutlama temelli bayramlara verilen ad.

BAHDİN a. *"İyi din"*, *"güzel din"* anlamında Zerdüşt dini.

BAHDİNİ s. ve a. Bahdin yanlısı olan (kimse, topluluk).

BAHMAN a. Vohumanah.

BAHMAN YAST a. Bahman Yaşt.

BAHMAN YASTH a. Bahman Yaşt.

BAHMAN YAŞT a. Bir ağaç ve onun dört dalının yorumlanmasıyla dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin sorunların tartışıldığı, Avesta'nın sonradan yazılmış bölümleri sıralamasında yer alan Pehlevice bir yapıt. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümleri dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

BAKİRE a. Biyolojik babanın yerine geçen ve *"nesne–baba"* olarak algılanan kutsal ışığın dölleyeceği; *"kirlenmemiş"* kadın.

***Bakire kız:** Besini *"iyilik"* olarak algıla-

nan ve *"iyilik"* yapılarak büyütülen, ölüm sonrası Cinvat Köprüsü'nü geçen iyi ruhları karşılayan ve onları Cennet'e götüren, kimliklendirilmiş Ahuramazda gücü.

BAKTRİACA a. Ortaçağ'da, Orta Farsça'nın Doğu Grubu'na bağlanan, bugünkü Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan Baktria halkının konuştuğu dil.

BALTA a. Ateş tapınaklarında gerekli araçlar sıralamasında yer alan, kesme ya da yarma aracı.

BAODHAH a. 1) Tanrı Anahita'yı simgelediğine inanılan, kutsal hayvan kunduzun ruhu.

2) Daha önce ölmüş olanların ruhu; atalar ruhu. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Zafer kazanan ya da kazanacak veyahut kazanmış olan tüm din sahibi iyi bilge erkek ve kadınlar, nerede doğmuş olurlarsa olsunlar, ruhlarına taparız. Zafer kazanan, kazancak olan veya kazanmış olan tüm bilge dindarların imanlarındaki hayata (ahu), dinleri (daena) ve ruhları (bilinç, baodhah) ve canları (urvan) ve bilge dindarlık için zafer kazanmış fravasyilere taparız."*

(Avesta/Vendidad).

BARESMA a. Ağaç tapımının bir kalıntısı olarak *"yaşam ağacı"*nı simgeleyen, Anadolu Aleviliğindeki erkân–ı evliya, erkân, desteçup, tarik, serdeste ve evliya adlarıyla da anılan alacadeğneğin karşılığı durumunda bulunan, haoma kurbanları sırasında ya da özel törenlerde din adamlarının elinde tuttuğu, kutsama aracı olarak inanca taşınan aynı adlı bitkinin dalı.

***Baresma demeti:** Aynı ağacın dallarından yapılan ve kutsama amaçlı kullanılan dal tutamı.

BARESMAN a. Baresma.

BARSMAN a. Baresma.

***Barsman demeti:** Baresma demeti.

BAŞKALAŞMA a. Bir boy, soy tanrısının ya da atasının, kutsal kimliklerinin, değerlerinin o boyun, soyun örgütlenme içindeki konumlanışına, yeni coğrafyalara taşınmasına, yeni kültürlerle ilişkiye geçmesine bağlı olarak *"yukarıya"*, *"aşağıya"* ya da *"yatay"* yönde *"dönüşüme"* uğrayarak değişme.

BEDEN Ar. (beden) a. 1) Ahuramazda'nın dönüşüm ürünleri durumunda bulunan Spenta–Maingu ve Angra–Mainyu'nun bileşimi olarak algılanan ve topraktan geldiğine inanılan, insanın maddesel yanı ya da ten halindeki varlığı.

2) Ruhun günah işlemesine neden olan ve kötü olarak algılanan, insanın maddesel yapısı.

***Beden gözü:** Ten gözü.

BEHİŞT a. Mazdaizm öğretisinde Cennet. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zend Avesta'da, ölümden sonraki yaşam şöyle tanımlanır: İnsan ruhu, ölümü izleyen üç gün cesette kalır; daha sonra rüzgâr tarafından Cehennem üzerine kurulu bulunan Cinvat Köprüsü'nün girişine sürüklenir. Burada üç gün süren bir sorgulama yapılır. Yargı sonucuna göre ruh, ya köprüden aşağıya, yani Cehennem'e atılır ya da köprüyü geçerek Behişt'e, yani Cennet'e ulaşır.

BEHMEN a. 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anaruhtan (Ameşas Spentas) biri olduğuna inanılan, yararlı büyükbaş hayvanların koruyucusu, her ayın ikinci günüyle onbirinci ayın sorumlusu olduğu kabul edilen, Vohumanah kaynağı ruh. (ANSİKL.)

2) Güneş yılında, 20 Ocakla 20 Şubat arasına verilen ad.

– ANSİKL. Mazdaist öğretide bu altı anaruh şöyle sıralanır:

1) Behmen: Düşüncede/inançta *"İyi Düşünce"* olarak algılanan ve hayvanla simgelenen, yararlı büyükbaş hayvanların koruyucusu.

2) Erdibihişt: Düşüncede/inançta *"İyi Erdem"* olarak algılanan ve ateşle simgelenen, yaşama gücünü sağlayan ateşin koruyucusu.

3) Şehriver: Düşüncede/inançta *"İyi İmparatorluk"* olarak algılanan ve madenle simgelenen, madenlerin koruyucusu.

4) Sipendarmidh: Düşüncede/inançta *"İyi Bakış"* olarak algılanan ve toprakla simgelenen, toprağın, karaların koruyucusu.

5) Hurdad: Düşüncede/inançta *"İyi Sağlık"* olarak algılanan ve su ile simgelenen, suların, yani denizlerin, göllerin ve akarsuların koruyucusu.

6) Murdad: Düşüncede/inançta *"İyi Ölümsüzlük"* olarak algılanan ve bitkiyle simgelenen, bitkilerin koruyucusu.

BEHMEN a. İran mitolojisinde, Viştaspa'nın torunu ve İsfendiyar'ın oğlu, efsanevi kahraman. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Behmen'in öyküsü, Behmenname'de ayrıntılarıyla anlatılır: Babası İsfendiyar öldürülünce, dedesi Viştaspa tarafından tahta geçirilir. Hükümdar olunca babasının intikamını almaya kalkışır.

BEHMENNAME a. İran mitoloji kahramanı Behmen'in serüvenlerinin anlatıldığı söylencesel yapıt.

BEHRAM Fars. (behrām) a. Güneş takviminde, her ayın yirminci günü.

BEN a. Bilinç, ruh, can.

BENGİSU a. İçene ölümsüzlük verdiğine inanılan su. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Türk söylencelerinde ölümsüzlük veren *"bengisu"* inancı vardı. Bu inanç kaynağını, Asya'nın uzak geçmişinden gelen ve içildiğinde ya da emildiğinde *"gençlik"* veren *"yaşam ağacı"*nın özsuyundan alır. Ölümlü insanın ölümsüzleşmek, doğanın verdiği kendi biyolojik yaşını aşan *"değerler"* üretmek yönündeki evrensel özlemiyle beslenir. Bu özlem, hemen hemen bütün halkların geçmişinde vardır. Özlem, halk bilgeliği zemininde kimliklendirilerek güncele taşınmaya çalışılır. Bu taşınmada başat kimlikler başlangıçta ata–tanrılar oldu. Sonraları, *"yaşam ağacı"*nın özsuyu ya da sütü *"bengisu"*ya, giderek *"abıhayat"*a; bu sıvıyı içerek ölümsüzleşen *"ata–tanrılar"* Hızır'a dönüştü.

BENLİK a. *"Ben"*in geçici isteklerine aldanma durumu; bu yolla Ehrimen'in hizmetine girme.

***Benlikten arınmak:** Nefsini terbiye etmek, nefis temizlemek; bu yolla akıldaki, ruhtaki ve candaki Ehrimen güçlerini uzaklaştırmak.

BEREKET Ar. (bereket) a. Tanrı Anahita'nın ya da anamelek Armaiti'nin insanlara verdiği kazanım.

***Bereket–Erdemlilik:** Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olduğuna inanılan Armaiti'nin somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

* **Bereket Tanrıçası:** Anahita.

BEREŞNÜM a. Büyük temizlik.

BEREZİSAVAB ATEŞİ a. Ateş türleri sıralamasında yer alan ve kutsal kabul edilenlerin önünde yanan, birinci tür ateş; kutsal ateş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Beş çeşit ateş vardır:

1) Berezisavab ateşi; kutsal ateş.

2) Vobufryana ateşi; insanların ve hayvanların bedenlerinde bulunan ateş.

3) Urvazişta ateşi; bitkilerin yapısında bulunan ateş.

4) Vazişta ateşi; bulutların yapısında bulunan ateş ve

5) Şpenişta ateşi; ev ateşi.

Berezisavab ateşi, yani kutsal ateş, toplumda sınıfsal konumlanışa uygun olarak kendi içinde üçe ayrılır:

1) Farnhag ateşi; din adamlarının ateşi.

2) Guşnasp ateşi; savaşçıların ateşi ve

3) Burzin Mihr ateşi; köylü ve çiftçilerin ateşi.

BERSEM a. Baresma.

* **Bersem demeti:** Baresma demeti.

BEŞ a. 1) Haoma'nın dört ayrı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan dört ölümlü babanın beş çocuğunu simgeleyen sayı. (ANSİKL.1)

2) Ahuramazda'nın Zerdüşt'e açıkladığı, beş mutsuzluk durumunu simgeleyen sayı. (ANSİKL.2)

3) Ahuramazda'nın Zerdüşt'e açıkladığı,

beş sevinme durumunu açıklayan sayı. (ANSİKL.3)

4) Lanetlenip mahkum edilmeyi gerektiren, ölüm günahları olarak algılanan, yeryüzünde affı istenmemiş, bedeli ödenmemiş, beş kusurlu eylemi simgeleyen sayı. (ANSİKL.4)

5) Ahuramazda'ya yardımcı olanların beş özelliğini simgeleyen sayı. (ANSİKL.5)

6) Beş vakit günlük ibadeti simgeleyen sayı. (ANSİKL.6)

– ANSİKL. (1) Avesta'nın ilgili yasna bölümlerinde açıklandığına göre bu durumu Zerdüşt'e Haoma açıklar: Birinci çocuk, ilk ölümlü baba olduğuna inanılan Vivahvant'ın erkek evladı Yima; ikinci çocuk, ikinci ölümlü baba olduğuna inanılan Ethvya'nın erkek evladı Traetaona; üçüncü ve dördüncü çocuk, üçüncü ölümlü baba olduğuna inanılan Thrita'nın erkek evlatları Urvakhsyaya ve Keresaspa; beşinci çocuk, dördüncü ölümlü baba olduğuna inanılan Pourusyaspa'nın erkek evladı Zerdüşt.

Görüldüğü gibi bu söylencede Haoma genelde insanların, özelde Zerdüşt'ün atası olarak inanca taşınır. Bir bakıma, yaşam kaynağıdır.

– ANSİKL. (2) Avesta'nın ilgili Vendidad bölümünde; Zerdüşt'ün sorusu üzerine Ahuramazda, beş mutsuzluk durumunu açıklar:

1) Birinci mutsuzluk; ölü insanlarla ölü köpeklerin gömülü bulunduğu yerdedir.

2) İkinci mutsuzluk; şeytanlarla Yalan Ruh'un inlerinden çıkıp toplandıkları Arezura Dağı'nın eteklerindedir.

3) Üçüncü mutsuzluk; ölü cesetlerin tepeler oluşturduğu yerdedir.

4) Dördüncü mutsuzluk; Düşman Ruh'a ait varlıkların mağaralarının çok bulunduğu yerdedir.

5) Beşinci mutsuzluk; tutsaklığın tuzlu ve kuru yoluna ayaklarını basıp yakınmanın sesini ortadan kaldırdıkları yerdedir.

– ANSİKL. (3) Avesta'nın ilgili Vendidad bölümünde, Zerdüşt'ün sorusu üzerine Ahuramazda, toprağa büyük sevinç verilince beş ayrı durumda kimlerin sevineceğini açıklar:

1) Birinci sevinenler; mezarlarından çıkarılan ölü insanlar ile ölü köpekler.

2) İkinci sevinenler; cesetlerden oluşmuş tepeleri yıkanlar.

3) Üçüncü sevinenler; Düşman Ruh'a ait mağaraları yakıp yıkanlar.

4) Dördüncü sevinenler; en çok ekin ekenler, en çok çayır yetiştirenler, meyve veren ağaç dikenler, kurumuş toprağı sulayanlar.

5) Beşinci sevinenler; topraktan bilgece ürün çıkaranlar, çıkardığı üründen bir bilgeye verenler.

– ANSİKL. (4) Avesta'nın ilgili Vendidad bölümlerinde, ölüm günahları olarak algılanan beş kusurlu eylem, Ahuramazda'nın dilinden şöyle açıklanır:

1) Bir dindar kimseye ödül vererek, onun bir başka inanca, yasaya ya da bilime geçmesini sağlama eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

2) Bir köpeğe parçalara ayrılmamış kemik ya da aşırı sıcak besin verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

3) Bir hamile köpeği ya da yavruyu kovalama; bu yolla ona zarar verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

4) Aybaşı iken bir kadınla cinsel ilişkiye girme; bu yolla ona zarar verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

5) Doğumdan önce ya da doğumdan sonra, yani sütlü dönemde bir kadınla cinsel ilişkiye girme; bu yolla ona zarar verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

– ANSİKL. (5) Bu beş özellik şöyle sıralanır:

1) Suçsuzluk,

2) İyi düşünüyor, iyi konuşuyor, iyi iş yapıyor olma;

3) Yaptığı işte yetkili/yetkin olacak denli eğitimli olma;

4) Ahuramazda için yapılan ayinlere katılma ve

5) İbadet ederek içindeki kötü ve kötülüklere karşı mücadele etme.

– ANSİKL. (6) Zerdüştlük'te, beş vakit günlük ibadet şöyle sıralanır:

1) Hâvani; sabah ibadeti;

2) Rapithwina; öğle ibadeti;

3) Uzayêrina; ikindi ibadeti;

4) Aiwisrûthrima; akşam ibadeti ve

5) Uşahina; gece ibadeti.

BEYAZ Ar. (beyāż) s. ve a. 1) Aydınlığı, saflığı, temizliği, masumiyeti, sadeliği; kusursuzluğu, kutsallığı, kurtuluşu ve ruh yetkinliğini simgeleyen (renk, bu renkte olan şey).

2) Ruhun beden üzerindeki zaferini simgeleyen (renk, bu renkte olan şey).

3) Manicilik etkisiyle ışığı simgeleyen rahip giysilerinden esinlenerek ölümü, ölümden duyulan üzüntüyü simgeleyen (renk, bu renkte olan şey).

***Beyaz gömlek:** 1) Zerdüşt'e on yaşına girdiğinde, kendisi için düzenlenen bir törende babası tarafından giydirilen, suçsuzluğun, masumiyetin ve dindarlığın simgesi olarak algılanan giysi.

2) Çocukluk çağından çıkıp gençlik çağına giren Zerdüşt'e, erginleme töreninde, bu durumunun kanıtı anlamında giydirilen giysi.

BEYAZYONCA a. Anamelek Vohumanah'ı simgelediğine inanılan çiçek.

BEYİN a. Zerdüştlüğün, *"iyi düşünce – iyi söz–iyi eylem"* üçlemesinde, *"iyi düşünce"*yi simgeleyen vücut organı.

BHAGAVAT Sanskr. (bhagavat, *mutlular*) a. Hinduizm'in en yüce tanrısı.

BHAKTİ Sanskr. (bhakti, *sufilik*) a. Hinduizm'in, Brahmanizm'e göre bir aşamasını simgeleyen, tanrı sevgisine yönelmeyle belirgin sufilik inancı.

BİHİŞT a. Behişt.

BİHTEREK Fars. (bihterek) a. Eski İran'da, Ay yılını Güneş yılına uyarlamak için 120 yılda bir 13 ay olarak kabul edilen yıl.

BİJEN a. İran mitolojisinde, güçlü kuvvetli bir pehlivan olarak tasarımlanan, Rüstem'in kız kardeşi Giv'in oğlu. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Keyhüsrev'in buyruğu üzerine arkadaşı Hurgin ile birlikte savaşa gider. Hurgin, onu aldatır; Efrasiyab'ın kızı Menije'nin çadırına götürür. Bijen ile Menije, birbirlerine âşık olur. Bunu duyan Efrasiyab, Bijen'i, bir kuyuda tutsak eder. Aradan yıllar geçtikten sonra Rüstem, Menije'nin yardımıyla Bijen'i kurtarır ve onu İran'a götürür.

BİLGE s. ve a. 1) Bilgisi, deneyimi, yargılama gücüyle belirgin, öğütlerine değer verilen bilgili kişinin niteliğini üzerinde taşıyan (kimse).

2) Doğaüstü ya da insanüstü gibi gözüken olayları anlama yetisi bulunan (kimse).

***Bilge kişi:** Üstinsan'ın karşılığı olan; iyi düşünen, iyi konuşan, iyi iş yapan, yani düşüncede, sözde ve eylemde iyi tarafı seçecek durumda olan yetişmiş kimse.

BİLGELİK a. 1) Bilge kişinin niteliği.

2) Doğaüstü ya da insanüstü gibi gözüken olayları anlama yetisi. (ANSİKL.1)

***Bilgelik öğretisi:** Bilgeler tarafından oluşturulan öğreti, kuram. (ANSİKL.2)

– ANSİKL.(1) Bilgelik terimi, inanç boyutunda doğaüstü ya da insanüstü gibi gözüken olayları anlama anlamına gelir. Burada *"doğaüstü"* ya da *"insanüstü"*, nesne–beden kimlikli somutluk olarak tanımlanan *"doğa olan yer"*e göre, bu kimliklerinden sıyrılmış olarak tanımlanan ve ancak *"düşüncede"* görülebilen *"doğa olmayan yer"*dir. Akla değil, duyulara aşkın bir *"yer"*dir.

– ANSİKL. (2) Zerdüştlük özde kendisine taşınan ya da çağdaşı durumunda olan metafizik inanç kurmacalarını, doğanın, varlığın içine taşıyarak, yani onları *"doğada olan"*a benzetmeye çalışarak yapılanmış, önsüzden sonsuza gidişin temel hareket ettiricisi olarak algılanan karşıtlara, karşıtların aşılmasına dayalı bir öğretidir. Doğal olarak metafiziğe karşı bir duruştur.

BİLGE TANRI a. Ahuramazda.

BİLGİ a. Nesne–beden kimlikli somutluğun nedeni olarak algılanan, bu somutluk varolmadan önce de yokolduktan sonra da var olduğuna–olacağına inanılan ve doğanın ruhu, canı ya da aklı olarak algılanan şeyin *"düşüncede görülme"*ye başlamasıyla elde edilen kazanım.

BİLGİSİZLİK a. Budizm'de, arınmak için aşılması gereken ve üç zehirlenme sıralamasında yer alan durum.

BİLİM a. 1) Evrenin sırlarını bilme, kavrama gücü.

2) Uyarıcıdan alınan bilgi.

3) Düşüncede görmenin inanç diliyle anlatımı olarak algılanan ve içe doğuş biçiminde beliren bilgi.

BİLMEK f. Gönül bilgisinin aydınlığında ve sezgisel aklın kılavuzluğunda görünmeyenin ayrımına varmak.

BİTKİ a. 1) Önsüz–sonsuz olarak algılanan ve canlı varlık türlerinin oluşumuna katılan kurucu öğe.

2) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Murdad ya da Ameretat aracılığıyla görünüşe taşınan somutluk; ağaç.

3) Mazda inancında, ilk insan Gayomart'ın yeri dölleyen tohumlarından ya da gövdesinden oluştuğuna inanılan, insanların ya da hayvanların atası olarak algılanan ağaç–ata; yaşam ağacı.

4) Yaşamı veren, renklendiren, ölümsüzlüğü sağlayan tanrısal güç.

***Bitkiler:** Ateşi oluşturan beş unsurdan üçüncüsünün varlığa gelişiyle görünüşe taşındığına inanılan ve varoluşun üçüncü aşaması olarak algılanan canlılar evreni; bitkiler âlemi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Ateşin beş unsuru vardır: Bu beş unsur, kimliklendirilip görünüşe taşınınca, yani ateş başkalaşıma uğrayınca sırasıyla Gökyüzü, Yeryüzü, bitkiler, hayvanlar ve insanlar varlığa gelir. Demek ki varoluş, ateşin değişime/dönüşüme uğramasından başka bir şey değildir. Yani, her şey ateşten çıkar, yine ateşe döner.

Altay tasarımlarında bitki, özde Zerdüşti tasarımlarla aynı özellikleri gösterir; ancak daha az boyutludur. Bitki, beş kurucu ilkeden birini oluşturur. Ötesinde, tıpkı Zerdüştlük'te olduğu gibi yaşamı veren, renklendiren ve ölümsüzlüğü sağlayan bir tanrısal güç olarak algılanır. Orta Asya varoluş tasarımlarında Gök ve Yer unsurlarının kavuşmasından, önsüz–sonsuz olarak algılanan ve canlı–cansız her şeyin oluşumuna katılan su, toprak, ateş, maden ve bitki görünüşe taşınır. Kurucu ilkelerden dördü, dört yönün her biriyle simgelenir: Doğu bitkiyi (ağacı), güney ateşi, batı madeni, kuzey ise suyu simgeler, Topraksa Yer'in merkezindedir.

BİTKİ–ANA a. Ağaç–ana.

BİTKİ–ATA a. Ağaç–ata.

BODHİ Sanskr. (budh, *uyanmak, bilmek*) a. Buddhacılık'ta, tefekkür yoluyla ulaşılan aydınlanma, uyanış.

BODHİSATTVA Sanskr. (bodhisattva) a. Buddhacılık'ta, çeşitli bilinçlenme aşamalarından geçerek bodhi'ye ulaşmayı amaçlayan kimse.

BOĞA a. 1) Mithra inancında, Mithra'nın dövüşerek öldürdüğü, haoma ile simgelenen kanı *"yaşam suyu"*, ekmekle simgelenen eti *"yaşam yiyeceği"* olarak algılanan, canlı yaşamın ondan türediğine inanılan boğa biçimli canavar.

2) Kimi tasarımlarda, kendisinden türenildiğine inanılan hayvan–ata.

3) Geusj Urvan.

BOLLUK a. Bereket.

***Bolluk–Erdemlilik:** Bereket–Erdemlilik.

***Bolluk Tanrıçası:** Bereket Tanrıçası.

BRAHMA Sanskr. (brahma <brahman, *kutsal bilgi*) a. Brahmanizm'de, Brahman'ın kişileştirilmesi olarak algılanan yaratıcı tanrı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Brahmanizm'de, Brahman'ın üç ayrı görünümü vardır. Bu üç ayrı görünüm üç ayrı biçimde belirir:

a) Yaratıcı tanrı olarak Brahma;

b) Koruyucu tanrı olarak Vişnu ve

c) Yıkıcı tanrı olarak Şiva.

BRAHMAN Sanskr. (brahmana < brahman, *kutsal bilgi*) a. Hint inanışında nesnel gerçekliğin kimliklendirilmesi biçiminde anlaşılan, tüm doğanın ruhsal/cansal ve maddesel miteliğini dile getiren mutlak varlık; tüm evrenin ana ilkesi, temel kaynağı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Hint inanışında Brahman, bilinçten bağımsız olarak var olanı, yani doğayı ve bilinçten bağımsız olarak var olanın aklını/ruhunu, yani doğanın aklını/ruhunu tanımlayan nesnel gerçekliktir. Karşısında, bilinçsel benliği/bilinçsel benliğin somutluğu olarak bedeni tasarımlayan ve öznel gerçeklik olarak algılanan Atman yer alır.

BRAHMANCI s. ve a. Brahmanist.

BRAHMANCILIK a. Brahmanizm.

BRAHMANİST Fr. (brahmaniste) s. ve a. Brahmanizmi benimsemiş olan (kimse, topluluk).

BRAHMANİZM Fr. (brahmanisme < Sanskr. brahmana < brahman, *kutsal bilgi*) a. Vedaizm'in evrilmesiyle gelişen, Hint toplumunun sosyal ve siyasal yapısını biçimlendiren, düşünsel ve mitolojik öğelerin ağırlıkta olduğu ve yaratıcı tanrı Brahma'yı diğer tanrıların üstünde kabul eden, eski Hint dini. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Kaynağını Veda dininden alan Brahmanizm, İ.Ö. 2500–1500 yılları arasında egemen oldu. Kutsal söylenceye göre Brahman, evrenin tek yaratıcısıydı; Meru Dağı'ndaki evinde yaşıyordu: İlk olarak Bhcani adındaki dişi tanrıyı yarattı. Bu tanrının üç yumurtasından, üç tecelli belirdi. Bunlar, Brahma, Vişnu ve Şiva idi.
Tasarım gereği;

a) Brahma; neden olarak belirdi; neden görünüşe taşındı, canlı–cansız her şey oluştu; Brahman ile Atman'ın kişileşmiş kimliğiydi bir bakıma.

b) Şiva, karşı neden olarak belirdi; görünüşe taşındı; her şey yıkıldı ya da bozuldu ve yeniden kuruldu; yıkarak, bozarak yapmayı gerçekleştirdiği için değişimi simgeliyordu bir bakıma.

c) Vişnu; neden ve karşı nedenin bireşimi olarak belirdi; görünüşe taşındı, korunan dünya kuruldu; koruyucu olarak peygamberi, Mesih'i, Mehdi'yi simgeliyordu bir bakıma.

BUDDHA, BUDA a. 1) Budizm'de her türlü isteği aşarak gerçeğin eksiksiz bilgisine ulaşan ve her türlü eylemden kurtulan kimse.

2) Buddha'yı temsil eden heykel ya da heykelcik.

BUDDHACI, BUDACI s. ve a. Budizm yanlısı olan (kimse, topluluk).

BUDDHACILIK, BUDACILIK a. Budizm.

BUDİST a. Buddhacı.

BUDİZM a. Buddha tarafından kurulan din ve felsefe. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Budizm, Brahmanizm'in evrilmesiyle doğdu. İlk biçimi *"çocuksu"* bir tasarımdı: İnsanlar, istediklerini elde edemedikleri için mutsuzdular; istemekten vazgeçmeleri durumunda mutlu olacaklardı; acı çekmemek için hiçbir şey istememek gerekirdi. Bu *"kolay"* mutluluk felsefesi sonraları maddeci bir inanç durumuna dönüştü: Yaratılmamış ve yokolmayacak bir ilk madde vardı; bu madde, mekanik bir yasayla evreni ve evrensel olan her şeyi oluşturdu. Her şey doğuyor, yaşıyor ve ölüyordu. Evren, evrimseldi ve sonsuza dek gelişecekti.

Buddha'nın kurduğu din, Hint inançlarının bir karışımı olarak ortaya çıktı. Budizm'e göre insan, bir *"arınma"* varlığıydı. Mutluluk, yücelik, ölümsüzlük, doğruluk, bilgelik vb. bu *"arınma"*ya bağlıydı. Arınma, kişinin kendini aşması, duyulur/hissedilir varlıkların üstüne çıkması, gövdenin tutkularından, yaşamın acı ve sakıntı verici etkilerinden kurtulabilmesi için bir *"irade"* olarak kalması demekti. Belli aşamalardan geçerek *"arınan"* insan Nirvana'ya ulaşıyor, *"yoklukta varlık"*ı yakalıyordu.

Nirvana öğretisine göre ise canlıların ruhu dünyaya gelip giderek kusursuzluğu yakalar. Kusursuzluğa ulaşan ruh, acıdan arınmış olur. Acı çeken ruhsa bedenden bedene taşınarak acıyı sürdürür. Bu acının son bulması ancak aydınlanma ve eğitimle gerçekleşir. Aydınlanan ruh, Nirvana'ya geçebilir; artık ruh göçü son bulur; ruh, acı çekmekten kurtularak rahata kavuşur.

BUİTİ a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in yanında yer alan, tanrısızlaştırma görevini üstlendiğine inanılan ve altı anameleğe direnen, fesatlık çkarıcı, ataların ruhlarını köreltici olarak algılanan direnişçi şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Kuzeyden, kuzeyin oralardan geldi Düşman–Ruh, tüm ölümle donanmış şeytanlar şeytanı. Böylece onursuzluğunu bildirdi Düşman–Ruh, tüm ölümle donanmış olarak. 'Ezeli yalan (druj) düş yola, öldür şu dindar Zerdüşt'ü!' Ezeli yalan, şeytan Buiti'yi..., o sessizce yaklaşan ve kalleşçe vuran, bu iş için seçti."*

(Avesta/Vendidad)

BULUT a. Mithra, İndra ve Varuna inançlarında, bu tanrıların dövüşerek yendiği devin ya da devlerin beyninden doğdu-

ğuna inanılan ve kutsal tapım hayvanı ineği simgeleyen göksel su küresi.

BUNDAHİSHN a. Bundahişn.

BUNDAHİSJİN a. Bundahişn.

BUNDAHİŞN Pehlevic. (bundahişn, *ilk yaradılış*) a. Avesta'yı yorumlayan Zerdüşt rahipleri tarafından, İslamiyet'in İran'a girmesinden sonra yazılan, evrenin yaradılışıyla ilgili bilgileri kapsayan kutsal kitap ya da derleme; Avesta'nın sonradan yazılmış bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. 800–900 yılları arasında yazıldığı kabul edilen Bundahişn'e göre dünya 12.000 yıl yaşayacaktı ve üçer bin yıllık dört dönemden geçecekti:

a) 1. Dönem: Aydınlığın, ışığın ve ateşin kimliklendirilmiş biçimi olan Hürmüz, canlı–cansız varlıkların nedeni durumunda bulunan ve ruh/can olarak algılanan gizil nesnelliği yaratır.

b) 2. Dönem: Yaratılan gizil nesnellik varlığa taşınmaya, yani nesne ve beden kimlik edinmeye başlar; gizil nesnelliğin dönüşümüyle somutlaşmaya girilir.

c) 3. Dönem: Karanlığın ve pisliğin kimliklendirilmiş biçimi olan Ehrimen, ani bir hamleyle Hürmüz'ün yarattığı aydınlık dünyaya saldırır; böylece iyi ve kötüden oluşan tanıdığımız dünya oluşur.

d) 4. Dönem: Dünyadaki kötülük ve karanlıklarla mücadele etmek için kurtarıcılar ortaya çıkar. Zerdüşt öldükten sonra bir göle saklanan spermlerinden Birinci Dönem'in sonunda Hushetar; İkinci Dönem'in sonunda Hushetermah; Üçüncü Dönem'in sonunda ise gerçek kurtarıcı Astvat–Erata gelir.

Son kurtarıcının gelmesiyle tüm ölüler yeniden dirilir, kötülerin egemenliği son bulur; karanlıklar ateşe verilir, her taraf aydınlanır. Böylece dünya yaşlılıktan, ölümden ve çürümeden, kötülükten, karanlıktan kurtulur; sonsuza kadar yaşar.

Eski Avesta bölümleri dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonunu ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

BUNDAŞİN a. Bundahişn.

BUNDEHİŞ a. Bundahişn.

BURZİN MİHR ATEŞİ a. Berezisavab ateşi sıralamasında yer alan, köylü ve çiftçilerin kutsal ateşi; halkın kutsal ateşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Berezisavab ateşi, yani kutsal ateş, toplumda sınıfsal konumlanışa uygun olarak kendi içinde üçe ayrılır:

1) Farnhag ateşi; din adamlarının ateşi.

2) Guşnasp ateşi; savaşçıların ateşi ve

3) Burzin Mihr ateşi; köylü ve çiftçilerin ateşi.

BUSYANSTA a. 1) İran çoktanrıcılığında, meleklerle savaşan, kötülük etmek için uygun zamanı kollayan oyalayıcı şeytan.

2) Zerdüştlük'te, şafak ışıkları belirdiğin-

de insanları, *"Bol bol uyu ey insan, henüz zamanın çok"*, diyerek uykuya yatıran, şeytan donunda gezinen, uzun pençeli söylencesel kuş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta anlatımlarından öğrendiğimize göre, tanyeri kızarırken horoz, *"Ayağa kalkın insanlar, en dindar olana övgüler, şeytanlara lanetler!"* dediğinde Busyansta, şafak ışıklarının altında, *"Bol bol uyu ey insan, henüz zamanın çok"*, der.

BUSYYAŞTA a. Busyansta.

BÜYÜK *Büyük göz: Ruh gözü.

***Büyük temizlik:** Kirli olan bir şeye dokunulduğunda yapılması zorunlu olan ve ibadet olarak algılanan, gündüz ve yağmursuz bir günde, açık havada, vücudun su ve kumla yıkanıp ovulması biçiminde uygulanan ve çıkan kirlerin açılan 5 çukura gömülmesiyle sonlanan temizlik.

BÜYÜKAYI a. 1) Koruyucu melekler olarak algılanan fravaşiler içinde yer alan, merkezi kuzeyde bulunan kötülerin ülkesinde şeytanlara karşı savaşan ve Cehennem'in kapısını beklediğine inanılan göksel güç, göksel ruh.

2) Bu göksel gücün, ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, ayırdedici biçimli kuzey takımyıldızı.

– ANSİKL. İnsanlık tunç devrine adım atmaya hazırlanırken, günümüzün Hint ve İran halklarının ataları ortak bir yaşam sürüyordu. Proto Hint–İran topluluğu da diyebileceğimiz bu insanlar, Hazar Denizi'nin kuzeyi ile Rus steplerinin güneyini yurt edinmişti. En büyük yardımcıları ve koruyucuları, kızağa da koştukları köpekleriydi. Çok yavaş bir sosyal gelişme olanağı sunan step yaşamı, bin yıllar boyu böyle sürüp gitti. Güçlü bir kastlaşma eğilimi içinde bulunan Proto-Aryanlar; rahipler, avcılar, savaşçılar ve çobanlardan oluşan basit bir sosyal sistem geliştirmişti. M.Ö. 2000 yıllarında ilk büyük ayrışmaya uğradılar. Hint ve İran grubu. Hint grubu, Hayber Geçidi'ni aşarak şimdiki yurtlarına doğru yol alırken İrani kavimlerin ataları olan ikinci grup, bir süre daha Orta Asya'da kaldı. M.Ö. 2000–1000 yılları arasında Orta Asya Aryanlar'ı bronz çağına geçti. Bakır ve kalaya olan ilgi son derece arttı.

CADI a. 1) Besini kötülük olarak algılanan ve kötülük yapılarak büyütülen, ölüm sonrası Cinvat Köprüsü'nü geçen kötü ruhları karşılayan ve onları Cehennem'e götüren, kimliklendirilmiş dişil Ehrimen gücü.

2) Doğaüstü güçleri bulunduğu kabul edilen ve bu güçlerini çoğunlukla kötülük yapmakta kullanan, genellikle çirkin söylence kadını.

CAM Fars. (cam, *kadeh, kâse*) a. Gönül, kalp.

***Cam–ı cem, cam–ı Cemşid:** İran mitolojisinde, şarabı ilk bulan efsanevi hükümdar Cem'in kadehi.

***Cam–ı Keyhüsrev:** 1. İran hükümdarlarından Keyhüsrev'in, içine bakıldığında dünyada olup biteni gösterdiğine inanılan söylencesel kadehi. (ANSİKL.1)

2. Dünyayı gösteren ayna. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) Firdevsi'nin Şehnamesi'nde yer alan Bijen ve Menije öyküsünde, Keyhüsrev'in bu kadehe bakarak, Bijen'in atıldığı kuyuyu gördüğü anlatılır. Bu anlamda cam–ı Keyhüsrev, dünyayı gösteren bir aynadır. Orta Asya tasarımlarındaki şaman aynasının işlevini görür.

CAMASB a. Zerdüşt'ün kızıyla evlendiği, Viştaspa'ya vezirlik yaptığı kabul edilen, İranlı efsanevi filozof ve müneccim.

CAMASBNAME a. 1) Viştaspa ile Camasb arasında geçen dinsel, ahlaksal vb. sorunlarla ilgili soru–yanıtları içeren yapıt.

2) Adını Danyal Peygamber'in oğlu Camasb'dan alan, İran ve Türk edebiyatlarında işlenmiş bir dizi masaldan oluşan yapıt. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Arkadaşlarının ihaneti üzerine Camasb, bir mağaradaki bal kuyusuna iner. Burada değişik bir dünya ile karşılaşır. Karşılaştığı yeraltı dünyasının hükümdarı Şahmeran, Camasb'dan hoşlanır; O'nun geri dönmesini engellemek için sırayla destansı öyküler anlatır.

Sonunda Şahmeran, kendisinden söz etmemesi ve hamama gitmemesi koşuluyla Camasb'ı yeryüzüne çıkarır. Ancak ülkenin hükümdarı hastadır. Onu iyileştirecek ilacı da yalnızca Şahmeran bilmektedir. Şahmeran'ı tanıyan birini bulmak için, herkesi hamama sokarlar. Camasb, hamama girmez ve tanınır. Şahmeran'a yaptırdığı ilaçla hükümdarı iyileştirir ve ünlü bir hekim olur.

CAN Fars. (can) a. 1) Ruh.

2) Zerdüştlük'te, insanı oluşturan elementler sıralamasında ruh özdeşliği biçiminde yer alan gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün, yani görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak insanın yapısına giren, iyilik, aydınlık ve temizlik gücü olarak algılanan üçüncü element. (ANSİKL.)

3) Göksel kökenli olarak algılanan görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak doğanın yapısına giren değişim–dönüşüm enerjisi; doğanın canı, doğanın aklı.

***Can gözü:** Ahuramazda'dan gelen ışın ruhunun, topraktan gelen ve geçici olarak algılanan bedene girmesiyle oluşan, görünmeyeni gören ışık bilgisinin gücü.

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisine göre insan üç elementten oluşur. Ölüm durumunda bu üç element ayrışır ve kökenleriyle buluşur:

a) Leş; *"toprak"* olarak algılanır; ölüm anında ayrışarak geldiği yere, yani toprağa döner.

b) Hiş (akıl); ruh ve beden bileşiminde, bedenin kendini tüketmesi sürecinde, bedenin düşüncesi olarak beliren ve iyiyle kötüyü ayırmaya yarayan algılama, kavrama gücü. Ölüm anında bedenden ayrışır: Ya yeni beden düşüncelerine taşınıp ölümsüzleşir; Tanrı'nın aklı olarak algılanan tüm canla buluşur ya da yeni beden düşüncelerine taşınmaya uygunluk/yatkınlık

göstermez ve bedenle birlikte toprağa döner.

c) Can/ruh; gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün, yani görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak insanın yapısına giren iyilik, aydınlık ve temizlik gücü. Ölüm anında bedenden ayrışır; Tanrı'dan geldiği için yeniden Tanrı'ya döner.

CANAVAR a. Fars. (cānāver, *canlı hayvan*) a. Ejderha.

CANLICI s. ve a. Animist.

CANLICILIK a. Animizm.

CAVİDANE Fars. (cāvidāne) be. ebediyen, sonsuza değin.

***Cavidan-ı Hired:** Eski İran, Yunan, Hint, Arap felsefecileri ve bilge kişilerinin sözlerinden seçilmiş öğütleri içeren, Avesta diliyle yazılmış yapıt.

CEHENNEM Ar. (cehennem < İbr. ge Hinnom, *Kudüs yakınındaki Hinnom vadisinin adından*) a. 1) Kötü düşünce, kötü söz, kötü davranış.

2) Ehrimen'in, Angra-Mainyu'nun yönetimindeki karanlıklar ülkesi, kötülükler ülkesi.

CEMŞİD Fars. (cemşid, *Cem'in ışığı* < Cem ve -şid, *ışık*) a. İran'ın efsanevi hükümdarı Cem'e verilen ad. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Cemşid söylencesi, Yima söylencesinin Pers tasarımı olarak algılanabilir. Cem'e bu adın verilmesi de söylencesel bir anlatıma dayanır: Bütün dünyayı dolaşan Cem, en çok beğendiği yer olan Azerbaycan'da mücevherli giysisini giyer ve mücevherli tahtına oturur. Güneş doğarken üzerine vuran ışıkları görenler bu görkemli güne, yenigün anlamında Newroz ya da Nevruz adını verirler. Cem'i de o günden sonra Cemşid adıyla anarlar.

Bir diğer anlatıma göre Kasitler (İ.Ö. 1896–1176) Babil'i ikinci kez işgal ederek kralları Cem'i, bir taht üstünde bu kente götürürler. Taht üstündeki Kral Cem'in yüzü o kadar parlaktır ki halk O'nu Güneş'e benzetir ve *"–Gökte iki güneş göründü."* der. O güne (21 Mart), *"yeni bir gün"* anlamına Newroz derler. Cem'in adı da Cemşid olarak değişir. Cemşid'in İran'ın dördüncü şahı olduğuna, tanrı Ahura ile görüşüp ondan öğüt alarak ülkeyi yönettiğine ve 700 yıl krallık yaptığına inanılır. Tufan öyküsünün İranlı seçeneği de Cemşid söylencesidir: O koca bir sığınak yaptırmış; bitki, hayvan ve insanları kurtarmıştır.

CENNET Ar. (cennet) a. 1) Behişt.

2) İyi düşünce, iyi söz, iyi davranı:

CESET Ar. (cesed) a. Canlılığını yitirmiş insan vücudu; ölü.

***Ceset çukuru:** Cesetten şeytanın kovulması töreninin gerçekleştirilmesi için toprağa açılan, içinde cesedin süt ya da suyla yıkandığı oyuk.

***Ceset şeytanından arınma:** Avesta'nın ilgili Vendidad bölümlerinde açıklanan, cesetten kötü güçlerin kovulması, bu yolla ölenin ruhunun temizlenmesi töreni. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlüğün önemli törenlerinden biridir. Zerdüşt'ün sorması üzerine Ahuramazda açıklar: Eğer ceset, leş yiyen köpekler ya da leş yiyen kuşlar tarafından kemirilmiş ise o cesedi temizlemek için inek sütü ve su ile yıkanmalıdır. Ceset kemirilmemişse önce üç tane çukur açılır, ceset orada su ile değil, yalnızca inek sütü ile yıkanıp temizlenir. Sonra köpekler önayaklarından tutularak getirilir. İkinci kez yerde üç tane çukur açılır, beden inek sütü ile yıkanır. Köpekler yine getirilir. Tekrar yerde üç çukur açılır; bu kez inek sütü karıştırılmadan sadece su ile beden yıkanır.

Yıkama işlemine ellerden başlanır, sonra başa geçilir: Su başın ön kısmına değdiğinde şeytan, iki kaşın arasına kaçar. Su iki kaşın arasına değdiğinde şeytan, başın arka kısmına kaçar. Su başın arka kısmına değdiğinde şeytan, alna kaçar. Alna değdiğinde sağ kulağa; sağ kulağa değdiğinde sol kulağa; sol kulağa değdiğinde sağ omza; sağ omza değdiğinde sol omza; sol omza değdiğinde sağ dirseğe; sağ dirseğe değdiğinde sol dirseğe; sol dirseğe değdiğinde sağ memeye; sağ memeye değdiğinde sol memeye; sol memeye değdiğinde sağ tarafa; sağ tarafa değdiğinde sol tarafa; sol tarafa değdiğinde sağ kalçaya; sağ kalçaya değdiğinde sol kalçaya; sol kalçaya değdiğinde sağ baldıra; sağ baldıra değdiğinde sol baldıra; sol baldıra değdiğinde sağ dize, sağ dize değdiğinde sol dize; sol dize değdiğinde sağ ayakbileğine; sağ ayakbileğine değdiğinde sol ayakbileğine; sol ayakbileğine

değdiğinde sağ ayaktabanına; sağ ayaktabanına değdiğinde sol ayaktabanına; sol ayaktabanına değdiğinde sağ ayak başparmağına; sağ ayak başparmağına değdiğinde sol ayak başparmağına uçar.

Bu aşamada şeytan, temizlenmemiş olan sol ayak başparmağının ucuna çekilir. Bedeni terketmek istemez; geriye dönüp topuğu havaya kaldırmaya çalışır. Buna izin vermemek için sağ ayak başparmağı ile sol ayak başparmağı bastırılır. Geriye dönemeyen şeytan cesetten ayrılır.

Bu ritüel farklı bir yorumla Anadolu Aleviliği'ne *"ayak mühürleme"* duruşu olarak girmiştir: Anlatıma göre Hz. Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin'den su ister. Hasan ve Hüseyin koşar; Hüseyin'in ayağı taşa takılır ve sol ayak başparmağı kanar. Suyu getirince babasının kanı görmemesi için sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağının üzerine bastırır.

Bu davranış sonraları dâr duruşunun bir parçası olarak yaşatılır. Ayak mühürleme, mürşit katında, sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağı üzerine koymadır. Mürşide saygıyı simgeleyen bir duruş biçimidir. Mürşidin huzuruna yalınayak çıkan mürit, emrinden ayrılmayacağını ve emirlerini alana değin mühürlenmiş gibi duracağını anlatmak için, ellerini çaprazlama omuzlarına koyar ve sağ ayak başparmağını sol ayak başparmağına bastırarak ayaklarını mühürler.

CEVHER Ar. (cevher, *değerli taş, mücevher*) a. Varlaşma nedeni kendi içinde olan ve gerçekleşmesi için bir başka varlığa gereksinme duymayan varlık.

***Cevher–i evvel:** İlk cevher.

CHSHATHRA a. Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anamelekten (Ameşas Spentas) biri olduğuna inanılan, iyiliği üstün kılan yetkili kabul edilen, egemenlik simgesi melek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde bu altı melek şöyle sıralanır:

1) Asha; yaşama gücünü sağlayan ateşin yetkilisi olarak algılanır; doğruluğu, töreyi ve tüzeyi simgeler.

2) Vohumanah; doğruya, iyiye yönelen göksel güçbirliğini sağlar; iyi duyguyu simgeler.

3) Chshathra; iyiliği üstün kılan yetkili olarak algılanır; egemenliği simgeler.

4) Armaiti; bereketi sağlar; erdemi simgeler.

5) Hourvatat; sağlık bağışlayan güç olarak algılanır; esenliği simgeler.

6) Ameretat; yaşamı veren ve renklendiren her şeyi sağlayan olarak algılanır; ölümsüzlük gücünü simgeler.

CİN Ar. (cinn) a. İnanca göre, duyularla algılanamayan ve göze görünmeyen manevi varlık.

CİNVAT KÖPRÜSÜ a. Cennet'e gidecek iyi ruhlarla Cehennem'e gidecek kötü ruhların birbirinden ayrılmasını sağlayan, bir yüzü ince, diğer yüzü geniş köprü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Ölüm durumunda, ölen insanın ruhu 3 gün cesedi terketmez; dördüncü günün sabahı, cesetten ayrılarak Cinvat Köprüsü'ne gider. Bu zaman sürecinde gözü yaşlı törenler yapmak, ruhun Cinvat Köprüsü'ne giderken yolunu şaşırmasına yol açacağından doğru bulunmaz.

Cesedi terkederek Cinvat Köprüsü'ne gelen ruhun günah ve sevapları tartılır: Günahkâr ruhların geçeceği sırada Cinvat Köprüsü, ince, yani keskin tarafı yukarı gelecek biçimde döner ve geçmeye çalışan ruhlar, ortalarından bölünerek parçalara ayrılır; yerin derin karanlıklarına düşerler.

Günahkâr olmayan ruhların geçeceği sırada ise Cinvat Köprüsü, geniş tarafı yukarı gelecek biçimde duruş alır ve iyi ruhlar, esenlikle geçer.

Ruhların Cinvat Köprüsü'nü geçmeleri konusunda bir başka tasarım daha vardır: Ölümden sonra bütün ruhlar, Cinvat Köprüsü'nü geçer. İyi ruhları, iyiliklerinin kimliklendirilmiş biçimi olarak algılanan olğanüstü güzel kızlar karşılar; eşlik ederek onları Cennet'e götürür. Kötü ruhları ise kötülüklerinin kimliklendirilmiş biçimi olarak algılanan olağanüstü çirkin cadı kızlar karşılar; yedeğine alarak onları Cehennem'e götürür.

Cinvat Köprüsü'nü geçen iyi ruhlar, Cennet'in kapısına varabilmek için üç gök evreninden geçmek zorundadır: İyi düşüncelerinden dolayı yıldızlara, yıldızlar evrenine; iyi konuşmalarından dolayı Ay'a, Ay evrenine ve iyi işler

yapmasından dolayı Güneş'e, Güneş evrenine yükselir.

Üç gök evrenini geçtikten sonra Cennet'in kapısından giren iyi ruha, Ahuramazda önce tereyağı sunar.

Cinvat Köprüsü'nden geçen ve cadılar tarafından karşılanan ya da köprüden geçemeyip düşen kötü ruhlar ise üç gruba ayrılır: Bütünüyle kötü olanlar, en derin karanlıklar içine düşer; sonsuza kadar korku, azap ve ızdırap çeker. Çok günah işleyenler, orta derinlikte karanlıklar içine düşerler; 12.000 yıl Cehennem'de kaldıktan sonra Cennet'e girebilirler. Günahları ile iyilikleri eşit olanlar, bir süre Cehennem'de kaldıktan sonra Cennet'e geçebilirler.

CİNWAT KÖPRÜSÜ a. Cinvat Köprüsü.

ÇARATUSTRA a. Zerdüşt.

ÇİÇEKLİ TÖREN a. İbadet olarak algılanan, ortasında ateşin yandığı, çevresi çiçeklerle süslenmiş bir alanda yapılan, hizmet sahibi iki din adamının ellerinde Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anameleği simgeleyen sekiz çeşit çiçek tutarak dualar okuması biçiminde gerçekleştirilen ve ellerindeki çiçekleri törene katılanlara dağıtmalarıyla sonlanan ayin.

ÇOKTANRICI s. ve a. Çoktanrıcılığı benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ÇOKTANRICILIK a. Birçok tanrının varlığını kabul eden felsefi–dinsel görüş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Doğal güçlerin kutsallaştırılması zemininde gelişen çoktanrıcılık, kutsal varlığı, yani doğayı insan biçiminde kimliklendirme yoluna gider. Ve kimliklendirdiği her tanrıya belli işlevler, görevler yükler. Çoktanrıcılıkta, tanrıların çokluğu, mutlak varlığı bölmez ya da yadsımaz, sadece onu çeşitli biçimler altında cisimleştirir, yani nesnelleştirir ya da bedenleştirir.

DACHMA a. Dakhma.

DAENA a. 1) Ölünün benliği; ölümün ruhsal yaşamı, ölümün dini. (ANSİKL.1)

2) Ahuramazda'nın ya da Zerdüşt'ün yolunda iyi düşünce, iyi söz, iyi eylem kurallarıyla temizlenerek kazanılan durum; bu anlamda din. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. *"Son Kutsayıcı (Saosyant)'nın becerikli duygusuna taparız, onların dinine (daena) taparız, ruhlarına taparız, ev hayvanlarını severiz, vahşi hayvanlarını, su hayvanlarını, toprak deliklerde oturan hayvanlarını severiz, uçan hayvanlarını, tarladaki özgür hayvanlarını severiz...."*

(Avesta/Vendidad)

"Zafer kazanan ya da kazanacak veya zafer kazanmış olan tüm din sahibi iyi bilge erkek ve kadınlar, nerede doğmuş olurlarsa olsunlar, ruhlarına taparız. Zafer kazanan, kazanacak olan ya da kazanmış olan tüm bilge dindarların imanlarındaki hayata (ahu), dinleri (daena) ve ruhları (bilinç, baodhah) ve canları (urvan) ve bilge dindarlık için zafer kazanmış fravasyilere taparız."

(Avesta/Vendidad)

DAEVA a. Ahuramazda'nın altı görünümü durumunda bulunan Ameşas Spentas ile savaşan ve Ehrimen'in yanında yer alan kötülük meleği; bu anlamda şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. İran tasarımındaki *"daeva"* ya da *"deva"*, Hint tasarımındaki *"deva"*nın tersine dönüşüm ürünüdür. Veda döneminde tanrılar *"deva"* ve *"asura"* adı altında sınıflandı. Devalar, asuralardan üstün tutulunca zaman içinde *"asuralar"* şeytan kimliği edindi. İran toprağında ise bunun tersi gerçekleşti: Tasarımındaki olumlu yanlar olumsuzluğa, olumsuz yanlar olumluluğa dönüşünce *"daeva"* ya da *"devalar"* şeytanlaşırken *"asuralar"* iyicil ruhlar durumuna geldi.

DAEVOLAT a. İnsanda, her türlü kötülüğü yapmaya yatkın duygu durumu olarak algılanan ve en büyük düşman kabul edilen, bedensel varlıktaki şeytanlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"O idi, ilk kez bedensel varlıkta bulunan şeytan düşmanlığını, Tanrı'nın duyulan sözünü okuyan. Bedensel varlıkta bulunan şeytan düşmanlığını ilk dile getiren, Tanrı'nın duyulan sözünü ve bedensel varlıktaki şeytanlığı (daevolat) ilk olarak değersiz tapım ve değersiz övgü olarak ilan eden."*

(Avesta/Vendidad)

DAĞ a. Ahuramazda'nın yaratma gücünü simgeleyen ışığın ilk ulaştığı yer olarak algılanan ve anamelek Vohumanah'ın kimliklendirilmiş biçimi olarak inanca taşınan koruyucu tanrı; dağ–tanrı.

DAĞ–TANRI a. Dağ.

DAHAK a. Azhi Dahaka.

DAHAKA a. Dahhâk.

DAHHÂK a. Fars mitolojisinde, iki omuzunda iki kara yılan başı bulunan, Nuh Tufanı'ndan bin yıl sonra yaşadığına ve bin yıl boyunca tüm dünyayı zalimce yönettiğine inanılan, sonunda İsfahanlı Demirci Kawa (Gave) tarafından öldürüldüğü kabul edilen İran toprağının söylence kahramanı.

DAHME a. Fars. (dahme) a. Yeraltında ölülerin konduğu oda; Mecusi mezarı.

DAİTYA a. Zerdüşt söylencelerinde adı geçen bir nehir.

DAİWİ a Sahteliği simgeleyen direnişçi şeytan.

DAKHMA a. Zerdüştlük'te, yüksek bir tepe ya da kayanın üzerinde, kutsal olarak algılanan ve kirletilmemesi gereken su, toprak ve ateşten uzakta, yırtıcı kuşlarca görülüp yenilmesi için cesetlerin konulduğu cenaze kulelelerine verilen ad. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde beden, kötü ol-

duğu için ruhun günah işlemesine neden olur. Ölüm anında iyi olan ruh, kötü olan bedenden ayrılır. Bu nedenle kötü olan bedenin, kutsal sayılan su, toprak ve ateşle teması yasaktır.

Eski Aryan dinlerinde ceset yakma, cesedi mezara gömme ya da taşlar arasına saklama gibi yöntemler uygulanırdı. Zerdüştlük'te ise farklı biçimde kurallandı: Herhangi biri öldüğünde cesedinin kirletilmemesine özen gösterilir. Ağlamak ve yas tutmak yasaktır. Ceset alınıp Dakhma'ya götürülür. Cesedin et kısmının yırtıcı kuşlar tarafından yenmesi beklenir; daha sonra kemikleri toplanıp merkezi bir kuyuya konur; orada toz durumuna gelinceye değin bekletilir. İnanca göre cesetler suya, toprağa ve ateşe dokunmamış, onları kirletmemiş olur.

Cesetler, dakhmalarda toz durumuna gelmeye terkedilirken ruhları, Cinvat Köprüsü'nün başında yer alan, iyilerle kötülerin belirlendiği ayrılık noktasına gelir: Kötü ruhlar köprüden düşerken, iyi ruhlar köprüyü geçer.

DAKSA a. Hint inanışında, Brahma'nın sekiz görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan ve gizil nesnelliği görünüşe taşımakla yükümlü sekiz canlıdan her biri.

DÂR Fars. (dār, *ağaç*) a. 1) İnsanların atası kabul edilen ve ondan türediklerine inanılan *"yaşam ağacı"*.

2) *"Yaşam ağacı"*nı simgeleyen ve tören sırasında hizmet sahibinin elinde tutmak zorunda olduğu baresma dalı.

3) Ahuramazda'nın oğlu ya da ruhu olduğuna inanılan ve *"yaşam kaynağı"* olarak algılanan ateşin karşısında ve *"yaşam ağacı"*nı simgeleyen baresma dalının kutsayıcılığında törenlerin yapıldığı yer.

***Dâr'a çekmek:** Üyelerini ateşgâh büyüklerinin oluşturduğu halk mahkemesi; suç işleyerek günahkâr duruma düşen kişiyi, yaşam kaynağı olarak algılanan ateşin karşısına ve yaşam ağacını simgeleyen baresma dalının altına çağırarak sorgulamak, yargılamak; gerekiyorsa durumuna uygun ceza vermek.

***Dâr'a durmak:** Törene katılanların ve hizmet sahiplerinin önünde, canını Zerdüşt yoluna vermeye hazır olduğunu bildirmek için ateşgâhta, ateşin karşısında ve baresma dalının altında, Ehrimen'in şeytanlarından temizlenmeye hazır olduğunun kanıtı anlamında, ayaklar mühürlenmiş, kollar göğüste çapraz, baş öne eğik durmak.

***Dâr'dan indirme:** Dâr'a çekilmeden ölen birinin günahlarından arındırılabilmesi için, ölümünü izleyen sayılı günlerden birinde yakınları dâr'a çekilip sorgulanarak ölüyü günahlarından arındırma töreni.

DARİUS YAZITLARI a. İ.Ö. 522–486 yılları arasında yaşadığı sanılan Kral Darius'un adına bağlanan, Behistun, Persepolis ve Nakşı–Rüstem'deki yazıtlara verilen ad. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Behistun'daki yazıtlarda, *"Şöyle söyler Kral Darius; Aluramazda sundu bana bu hükümdarlığı. Aluramazda bana destekte bulundu, hükümdarlığı kazanıncaya dek. Ben Aluramazda'nın isteği üzerine bu hükümdarlığa sahibim."*

Persepolis'teki yazıtlarda, *"Şöyle söyler Kral darius; Aluramazda'nın bana sunduğu şu güzel, atları ve insanları bol olan ülke, Aluramazda ve ben Kral Darius'un isteği üzerine hiçbir düşman karşısında titremeyecektir...."*

Nakşı–Rüstem'deki yazıtlarda şu ifadeler yer alır: *"Yüce Tanrı, Aluramazda'dır; yeryüzünü, gökyüzünü, insanı, insan için hayatın nimetlerini yaratan. Darius'u kral eden, birçok ülkeye hakim olsun diye tek kral tayin eden, Aluramazda'dır. Ey insan! Aluramazda'nın mesajını isteksizce karşılama! Doğru yolu terketme! Meşruluğun dışına çıkma!"*

DARVAND a. 1. Daeva.

2. Div.

DASA Sanskr. (dasa, *hizmetkâr, köle*) a. Hint inanışınca, havayı bulandırıp tanrı İndra'yı kızdırdıklarına inanılan kötülükçü cinlerden her biri.

DATASTAN–İ DENİK a. Avesta'nın sonradan yazılmış bölümleri sıralamasında yer alan, dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren, *"Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik"* adıyla da anılan bölüm. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümleri dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

DAYYAS a. Eski İran inancında, dağ tepelerinde kendilerine dua yapılan ve kuzu kurban edilen doğanın iyicil ruhlarına verilen ad.

DEĞNEK a. Asa.

DEHAK a. Azhi Dahaka.

DEMİR a. 1) Önsüz–sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan kurucu öğe.

2) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Mazdaizm'de Şehriver, Zerdüştlük'te Chshathra aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan cevher, somutluk.

3) İyiliği üstün kılan ve egemenliği kuran tanrısal güç.

DEMON a. Yun. (daimon, *tanrı, cin*) a. 1) Ahuramazda'nın yetkinliğiyle insan eksikliği arasında yer alan, iyiye ya da kötüye eğilimli olabilen tasarımsal göksel varlık; bu anlamda cin.

2) İnsanın içinde bulunan, onu iyiye ya da kötüye sürükleyebilen, iç kimlikteki karşıtlıkların kimliklendirilmesi biçiminde algılanan tasarımsal içsel güç; bu anlamda yazgı.

3) Olumlu yanlarından sıyrılmış, olumsuz eğilimli tasarımsal göksel varlık ya da içsel güç; bu anlamda kötü ruh, şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;*

'En çok cesetlerden oluşmuş bulunan tepeleri yıkanlar sevinir. Oralarda ölüler küçük görülmüştür. Asla bir yalnız insan, bir ölüyü taşımasın. Fakat eğer bir yalnız, bir ölü taşırsa ceset demonu Nasu o zaman onun burun deliklerinden, ağzından (veya dilinden), yüzünün üst tarafından (veya kulaklarından), önden ve arkadan sokulur. Yalancı (druj) ceset demonu o zaman onun tırnaklarından uçarak gelir. Bundan sonra onlar, sonsuza değin temiz olamazlar artık!" (Avesta/Vendidad).

DENKART a. Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere sonradan yazılmış, Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği bölüm. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümleri dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşıla-

mak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyolog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

DESTESSAR a. Dini mahkeme yargıcı.

DEXO a. Bir ışık huzmesinden gebe kalarak Zerdüşt'ü doğuran söylencesel kutsal anne; Zerdüşt'ün söylencesel annesi.

DEV Fars. (div'den) a. Div.

DEVA Sansk. (deva) a. 1) Hint inanışında, vücudunun parçalanmasıyla başından göklerin, gövdesinden havanın, ayaklarından yeryüzünün oluştuğu kabul edilen; alnından Ay'ın, soluğundan rüzgârların, gözlerinden Güneş'in, ağzından ise İndra ile Varuna'nın doğduğuna inanılan mitolojik varlık, mitolojik dev.

2) Hint toprağında *"asuralar"*a göre üstün tutulan tanrısal varlık. (ANSİKL.)

3) Daeva.

– ANSİKL. Veda döneminde tanrılar *"deva"* ve *"asura"* adı altında sınıflandırıldı. Birinciler, ikincilerden üstün tutuldu ve sonunda *"asuralar"*ın şeytanlığında karar kılındı. İran toprağında ise Hint toprağındaki tasarımın olumlu yanları olumsuzluğa, olumsuz yanları olumluluğa dönüştürülünce bunun *"tersi"* gerçekleşti. Devalar şeytanlaşırken, asuralar, iyilikçi ruhlar durumuna geldi.

DEVATA a. Sanskr. (devata) a. Hint tasarımında deva.

DEVİ Sanskr. (devi, *tanrıça*) a. Hint inanışında, dişi tanrı, tanrıça. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Devi"* terimi, önceleri doğurganlık tapımıyla ya da anatanrıçayla ilgiliydi ve Ganj vb. nehirlerin kişileştirilmiş biçimi olarak algılanıyordu. Veda döneminde ise Şiva'nın dişi kimliği olarak algılanan *"evrensel enerji"* ile özdeşleşti.

DHAMAPADA Pali dili (dhammapada, *doğruluğun yolu*) a. Buddhacılığın törebilimsel kurallarını ve Buddha'nın bu alandaki özdeyişlerini toplayan kutsal kitap.

DHARANİ Sanskr. (dharani) a. Buddhacılığın büyüsel işlemlerine verilen ad.

DHARMA Sanskr. (dharma < dhar, *bir arada tutan*) a. 1) Buddhacılıkta evrensel gerçeklik, evrensel doğa yasaları.

2) Budizm'de Doğruluk-Tanrısı.

DHARMAŞASTRA Sanskr. (dharmaşastra) a. Budizm'de, hukuk konularını işleyen ya da toplumsal ve ailesel çatışmaların nasıl çözüleceğini anlatan yapıtlara verilen ad.

DHYANA Sanskr. (dhayana) a. Hinduizm'de, düşünceyi bir noktada toplayıp çevreyle ilişkiyi keserek kendinden geçme yoluyla yaşama geçirilen ruhsal güçlenme aşaması.

DİAUS–PİTAR a. Hint inanışında evreni canlandırdığına, yaşamın kaynağı olduğuna inanılan ve gökyüzünün babası olarak algılanan, sonraları Yunan tasarımında Zeus, Roma tasarımında Jüpiter adını alan Ari tanrısı.

DİN Ar. (din) a. Ahuramazda'nın ya da Zerdüşt'ün yolunda iyi düşünce, iyi söz, iyi eylem kurallarıyla temizlenerek kazanılan şey, durum.

DİNGİNLİK a. Budizmde, *"arhat"*ın yedi özelliğinden dördüncüsü.

DİNKART a. Denkart.

DİREFŞ Fars. (direfş < direfşiden, *dalgalanmak, yayılmak*) a. Bayrak, sancak.

***Direfş–i Gâveyâni (Kâviyân** ya da **Kâviyâni):** Dahhak'a karşı ayaklanan Demirci Kawa'nın bayrak olarak kullandığı meşin önlük.

DİV a. 1) Daeva.

2) Zerdüştlük'te, cin tasarımı kapsamında yer alan, çok uzun ve çok iri, çok güçlü ve çok korkunç olduğu kabul edilen, Ehrimen'in yönetiminde bulunan ve Ameşas Spentas adı verilen Ahuramazda'nın yardımcılarıyla savaşan mitolojik varlık.

3) İran mitolojisinde, hükümdürlarla savaşan korkunç yaratık.

DOENA a. Beynin anlama gücü ve amel.

DOĞA a. İyi ve kötü ruhların kişileştirilmesi ya da nesnelleştirilmesi yoluyla gizil durumdaki tanrısal özün görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan ve insanüstü bir güç taşıdığına inanılan tüm evren.

***Doğanın aklı:** Doğanın canının/ruhunun sonuç üretirken uymak durumunda kaldığı önsüz–sonsuz kurallar, ilkeler; doğa yasaları.

***Doğanın canı/ruhu:** Yaratma enerjisi olarak algılanan ve sürekli dönüşüme uğrayan bir enerji olarak bilince/inanca taşınan gizil nesnellik.

***Doğanın doğurması:** Tanrısal dölleme gücü olarak algılanan ışığın *"gebe"* bırakmasıyla doğa ya da doğa parçalarının nesne, bitki, hayvan ve insan biçiminde *"ürün"* vermesi.

***Doğa tapımı:** Tanrı ya da melek olarak kimliklendirilen doğanın canına/ruhuna yönelik adak, yakarı, kurban vb. uygulamalar bütünü.

***Doğaya benzemek:** İnsan yaratılma, türeme ya da kimi davranışları ve beden işlevleri bakımından *"doğuran doğa"*yla özdeş olmak, aynı eğilim içinde bulunmak.

DOĞASAL s. Doğaya özgü, ilişkin olan.

***Doğasal doğum:** Bir nesne–ata, bitki–ata ya da hayvan–ata'dan doğma.

***Doğasal verim:** Doğasal doğum sonucu varlığa taşınan nesne, bitki, hayvan ya da insan.

DOĞA–TANRI a. Eyleme geçerek doğayı varlaştırdığına inanılan doğanın ruhu, canı ya da aklı.

DOĞATANRICI s. ve a. Doğatanrıcılığı kabul etmiş olan (kimse, topluluk).

DOĞATANRICILIK a. Tanrı'nın doğada içkin olduğu inancına dayanan anlayış. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Doğatanrıcılık anlayışı, kaynağını ilkelcanlıcılıktan alır. Çevresindeki doğanın ya da doğa parçalarının birer canı olduğuna inanan ilk insanlar, canı *"ruh"* adı altında soyutlamaya başladıklarında, yani *"Tanrı"* kavramını ortaya atacak denli geliştiklerinde bunu doğaya yakıştırdılar.

DOĞRU a. 1) Gerçek, hakikat.

2) s. Gerçeğe ya da kurala uygun olan.

***Doğru düşünce, doğru söz, doğru eylem:** İyi düşünce, iyi söz, iyi eylem.

*** Doğru amaç ve çaba (dürüst çaba):** Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, altıncı yol.

***Doğru bellek (tam dikkat ya da şaşmaz bellek):** Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, yedinci yol.

***Doğru düşünme (doğru karar):** Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, ikinci yol.

***Doğru görme (doğru görüş):** Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, birinci yol.

***Doğru karar:** Doğru düşünme.

***Doğru konuşma (doğru söz):** Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, üçüncü yol.

***Doğru tavır ve davranış (dürüst çalış-**

ma): Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, beşinci yol.

***Doğru yaşama (dürüst davranış):** Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, dördüncü yol.

***Doğruya yönelme (derin düşünceye dalma):** Budizm'de, sekiz aşamalı arınma süreci sıralamasında yer alan, sekizinci yol.

DOĞRULUĞUN DÜZENİ a. Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olarak algılanan Asha'nın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

DOĞRULUK-TANRISI a. Dharma.

DOĞURAN s. Canlı-cansız her şeyin *"varlığa gelme nedenini"* içinde taşıyan ve zamanı geldiğinde *"neden"* olarak algılanan canın/ruhun *"eyleme"* geçmesiyle nesne, bitki, hayvan ya da insan donunda ürün veren.

***Doğuran doğa:** Gizil nesnellik olarak algılanan, inanç diliyle söylersek *"Tanrı"* kimliğinde düşünceye taşınan ruhun/canın *"yabancılaşarak"* ışık durumunu alıp *"döllediği"* tüm somutluk.

DOĞURMA a. Doğada içkin bulunan canın/ruhun *"eyleme"* geçerek nesne, bitki, hayvan ya da insan biçiminde görünüşe taşınması.

DOĞURMAYAN s. Yapısında, içinde canlı-cansız her şeyin *"varlığa gelme nedeni"* olarak algılanan canı/ruhu taşımayan, somutluk durumuna gelemeyen ve somut ürün veremeyen, olanaksız *"hiçlik"* özelliğinde olan.

***Doğurmayan doğa:** *"Eylem"*in, eylem soyutlaması olarak zamanın varolmasından önceki olanaksız *"hiçlik"* durumundaki aşkın soyutluk.

DON a. Tanrıların, tanrısal kimliklerin görünüşe taşınırken ya da boy, soy atasının olağanüstülük gösterirken büründüğü görünüş.

DORÖZA a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan, yalanı ve bağlılığı simgeleyen dev ya da şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te, bu altı dev ya da şeytan şöyle sıralanır:

1) Aeşma: Ölüm korkusunun taşıyıcısı.

2) Hazah: Şiddetin taşıyıcısı.

3) Ahitay: Kirliliğin taşıyıcısı.

4) Doröza: Yalanın ve bağlılığın taşıyıcısı.

5) Röma: Vahşetin taşıyıcısı.

6) Töviş: Kabalığın taşıyıcısı.

DOST-RUH a. Spenta-Mainyu.

DOST-TANRI a. Ahuramazda.

DÖRT a. Tanrı Haoma'nın insanlaşması olarak algılanan ve O'nun farklı görünümlerinin kimliklendirilmesiyle yaratılan dört ölümlü babayı simgeleyen sayı. (ANSİKL.1)

***Dört kural:** Fars dilindeki Zerdüşt yazıtı Saddar'ın ilgili bölümlerinde açıklanan, Zerdüşt yandaşlarının uymak durumunda bulunduğu dört görev. (ANSİKL.2)

***Dört ölümlü Baba:** Beş kurtarıcının babalarına verilen ad. (ANSİKL.3)

– ANSİKL. (1-3) Avesta'nın ilgili yasna bölümlerinde açıklandığına göre, birinci ölümlü, Kral Yima'nın babası Vivahvant; ikinci ölümlü, Dahak'ı öldüren Traetaona'nın babası Ethvya; üçüncü ölümlü, Urvakhsyaya ve Keresaspa'nın babası Thrita ve dördüncü ölümlü, Zerdüşt'ün babası Pourusyaspa'dır.

– ANSİKL. (2) Zerdüşt dininin temelini oluşturduğuna inanılan bu dört kural, dört görevle açıklanır:

1) Değerli insana karşı mert olmak,

2) Davranışta gerçek dindar ve bilgece olmak,

3) Herkese karşı açıkyürekli olmak ve

4) Sahtelikten uzak durmak.

DRİGU a. Zerdüşt yanlısı; dost, bilen, fakir.

DRİWİ a. Kötülüğü simgeleyen direnişçi şeytan.

DRÖGVANT a. Ehrimen'i simgeleyen yalan ruhu ya da yalancı ruh.

DRUC a. Mazdekçilik'te, şeytanların dışında Cehennem'de yaşadıklarına inanılan *"yalan"* ile onun yardakçılarına verilen ad.

DRUG a. Yalan.

DRUJ a. Ezeli yalan olarak algılanan şeytan.

DRUKHSY NASUSY a. Kadın ceset şeytanı.

DRUKSHJ s. Yalan ruhlu.

DUGHDOVA a. Dexo.

DUMAN a. Mazdaist varoluş tasarımında, Ehrimen'in ateşe saldırısı sonucu görünüşe taşınan karanlık.

DURAVİSARUM a. Çocuk Zerdüşt'ün bir kurtarıcı olduğunu anlayan ve O'nu öldürmeye çalışan söylencesel kral.

DÜNYA Ar. (dünya, *üzerinde canlıların yaşadığı/yetiştiği Güneş sistemi gezegeni*) a. 1) Gizil nesnelliğin görünüşe taşınmasıyla oluşan evren parçası.

2) İnsanı Tanrı'dan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey ya da şeylerin tümü.

DÜRÜST Fars. (dürüst) s. ve a. Onur, namus ve doğruluk kurallarına uyan, verdiği sözde duran (kimse).

***Dürüst çaba:** Doğru amaç ve çaba.

DÜŞMAN-RUH a. Angra-Mainyu.

DÜŞMAN-TANRI a. Ehrimen.

DÜŞÜNCE a. Düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş.

***Düşüncede görme:** Bir varlığın iç ilişkilerini ya da varlıklar arası ilişkileri soyut anlamda bilince çıkarabilme.

DÜŞÜNCECİ s. ve a. Düşünceci idealizmi benimsemiş oln (kimse, topluluk).

***Düşünceci idealizm:** Düşünceyi, aklı temel alan, onu önsüz-sonsuz olarak kabul eden, aklın sonuçlarını ölçü alarak kendini, çevresini ve tüm doğayı yorumlayan idealizm anlayışı; metafizik aydınlanma.

DÜZEN ***Düzen sağlama:** Sekiz hizmet sıralamasında, sekizinci sırada yer alan hizmet. (ANSİKL.)

***Düzen sağlayıcı:** Düzenci.

– ANSİKL. Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta-Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır; her hizmetin bir sahibi bulunur. Hizmetler şöyle sıralanır:

1)Ayin yönetme; 2) Haoma için havan dövme; 3) Ateşe bakma; 4) Kurbanlık yakacak odun getirme; 5) Su taşıma; 6) Haomaya su döküp ovma; 7) Haoma'ya süt karıştırma ve 8) Düzen sağlama.

DÜZENCİ a. Sekiz hizmet sahibi sıralamasında yer alan, sekizinci hizmet sahibi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Genel olarak Mazdaizm'de, özel olarak Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta-Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır; her hizmetin bir sahibi bulunur. Bunlar: 1) Ayin rahibi; 2) Havancı; 3) Ateşçi; 4) Kurbancı ya da ihtiyaç giderici; 5) Sucu ya da rençber; 6) Temizleyici; 7) Karıştırıcı ve 8) Düzenci ya da düzen sağlayıcı.

E

EFRASİYAB a. İran ulusal destanında adı geçen ve Firdevsi'nin Şehname'sinde serüvenleri anlatılan, kimi kaynaklarda Türk destan kahramanı Alp Er Tunga ile özdeşleştirilen efsanevi Turan hükümdarı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylenceye göre, yeraltında demirden bir kalede yaşayan Efrasiyab, İranlılar'a karşı türlü hilelere başvurur. Avesta'da Frangrasyan, Orta Farsça'da Frasiyav, Frasiyak, İslam kaynaklarında ise Ferasiyat, Farasiyab, Efrasiyab adlarıyla geçen bu efsanevi Turan hükümdarının soyu, Şehname'ye göre Feridun'un oğlu Tur'a bağlanır.

Tur'un Menuçihr tarafından öldürülmesi üzerine Turan–İran savaşları başlar. Bu savaşlarda Efrasiyab, Menuçihr'i yener ve İran'a egemen olur. İran'ı, O'nun egemenliğinden Pişdadiler hanedanı hükümdarlarından Zâv (Zâb) kurtarır.

Turanlılar Türk asıllı olduklarından Efrasiyab da Türk kabul edilir; Türk destanlarında adı geçen Alp Er Tunga ile özdeşleştirilir.

EGEMENLİK a. Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olduğuna inanılan Chshathra'nın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

EHRİMEN a. Zerdüştlük'te, iyilik tanrısı Ahuramazda ile sürekli çatışan ve ölümü yarattığına inanılan kötülük tanrısı, yeraltı tanrısı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Aluramazda'nın karşısında kötülüğü simgeleyen Ehrimen vardı"*, biçimindeki varoluş tasarımı, Zerdüştlüğün *"ikici"* yanını oluşturur. Ahuramazda'nın, Ameşa Spentalar aracılığıyla Ehrimen'i en sonunda altedeceği inancı, *"ikiciliğin"* sona ereceğini, tektanrıcılığa evrilmenin gerçekleşeceğini belirtir.

Özünde Ahuramazda ya da Ehrimen, karşıt kimlikler olarak diyalektik düşünebilmenin ya da insanın özgürleşmesinin gerekli yapılarıydı.

Varoluş tasarımına göre başlangıçta evren, biri iyinin, diğeri kötünün egemenliği altında bulunan iki *"alana"* bölünmüştü: Her insan bu iki *"alan"* arasında bir seçim yapmak zorundadır. Özgür iradesiyle ya Ahuramazda'yı ve O'nun egemenliğindeki alanı ya da Ehrimen'i ve O'nun egemenliğindeki Yalan Ülkesi'ni seçer. Bilge Tanrı Ahuramazda'yı seçen doğru insanın ödülü, sonsuz dürüstlük ve ölümsüzlüktür. Buna karşın Yalan Ülkesi'ni seçip Ehrimen'in yanında yer alan insanı, yalnızca Ahuramazda yargılamayacak, aynı zamanda kendi vicdanınca da mahkum edilecektir.

Ahuramazda'nın yargısından sonra iyi ruhlar, sonsuz mutluluk ve ışık ülkesine; kötü ruhlar ise korku ve karanlık ülkesine gönderilecektir. Varoluşun son evresine taşınıldığında, karanlıklar ateşe verilecek ve Ehrimen yokedilecektir. Ardından dünya kusursuz biçimde yeniden kurulacak ve bu dünyaya yerleşen iyiler, sonsuz bir mutluluk içinde yaşayacaklardır.

Bu tasarım Anadolu Aleviliği'ndeki *"Mehdi"* tasarımını besleyen bir kaynak olmuştur.

Zerdüştlük'teki Ahuramazda–Ehrimen karşıtlığına dayalı varoluş ya da yaradılış tasarımıyla Altay mitolojisinde Ülgen–Erlik karşıtlığına dayalı varoluş ya da yaradılış tasarımı, ayrıntılar bir yana bırakıldığında tam bir benzerlik gösterir.

"Doğaya benzerlik" ya da *"insansılık"* ölçü alındığında, erken dönem Altay tasarımlarında Ahuramazda'ya göre Ülgen, Ehrimen'e göre Erlik daha yetkindir denilebilir.

Her iki tasarımda da karşıtlık, yani Ahuramazda–Ehrimen ya da Ülgen–Erlik karşıtlığı, varlığa gelişin, diyalektik düşünebilmenin ya da insanın özgürleşmesinin koşulu durumundadır. Zerdüştlüğün Altay tasarımlarına üstünlüğü; bunu bütünlüklü bir felsefeye/inanca bağlamış olmasıdır.

EJDERHA Fars. (ejderha) a. 1) Gizil nesnelliğin varlaşmasını engelleyen göksel güç olarak algılanan, ağzından kendi düşma-

nı durumundaki tanrıları doğuran, tanrıların kendisini öldürmesiyle canlı–cansız her şeyin varlığa geldiğine inanılan mitolojik canavar. (ANSİKL.1)

2) Yağmuru tutan, bu yolla kuraklığa yol açan, tanrısal bir kahramanın onu öldürmesiyle bereket ve canlılığın geldiğine inanılan söylencesel canavar. (ANSİKL.2)

***Ejderha öldürme:** Yeniyıl bayramında, varlığa gelişin nedeni olarak görülen Ejderha'nın öldürülmesi canlandırılarak doğanın doğum gününü kutlama.

– ANSİKL. (1–2) Mazdaist, Mithraist ve Zerdüşti tasarımlarda ejderha, varlığa gelişi engelleyen, yağmuru tutup kuraklığa yol açan göksel bir neden olarak algılanır. Olumsuz bir neden olduğu için de ortadan kaldırılması gerekir; olumluluğun doğması, onun yenilmesi ya da öldürülmesiyle olanaklıdır. Bu nedenle tanrılar ya da tanrısal kahramanlar ejderhayı yenecek ya da öldürecek biçimde tasarımlanır.

Doğanın doğumunu engelleyen etken ortadan kaldırılınca doğa, doğum yapar. Yaniyıl bayramı, bir yanıyla doğanın doğum günü, diğer yanıyla ejderhanın ölüm günüdür.

Ejderha tasarımı Orta Asya toprağında, yani Altay mitolojilerinde Mazda, Mithra ve Zerdüşt tasarımların tersine *"olumlu neden"* olarak tasarımlanır. Olumlu neden olduğu için ortadan kaldırılması gerekmez, doğanın aklı gereği, zamanı geldiğinde belirir.

Erken dönem Altay mitolojilerinde ejderha, bereket, refah ve güç simgesi olarak algılanan efsanevi bir yaratıktır. Ancak Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildikten sonra olumlu yanlarından sıyrılır: İnsanı doğru yoldan çıkaran, kötülük simgesi düşsel bir varlık durumuna gelir.

Türk kozmolojisinde, yer ve gök ejderlerinden söz edilir: Yeraltında ya da derin sularda bulunan yer ejderi, bahar dönümünde, yani doğanın doğum gününde yeraltından çıkar ve göğe yükselir; bulutların arasına karışır; yağmur yağmasını sağlar; bereket ve refah getirir.

Bu nedenle Altay mitolojisinde ejder, yeniden doğuşun simgesidir. Özelliği nedeniyle oniki hayvanlı Türk takviminde, yıl simgesi hayvan olarak yerini alır.

EKMEK a. Mithra inancında, Mithra'nın dövüşerek öldürdüğü Boğa'nın, *"yaşam yiyeceği"* olarak algılanan eti.

ELBURZ a. Zerdüşt'ün inzivaya çekildiği; Vohumanah'ın egemenliğindeki ışıklı dağ.

ERDEMLİLİK a. Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olarak algılanan Armaiti'nin somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

ERDEMLİLİK–TANRISI a. Ahuramazda.

ERDİBİHİŞT a. Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anaruhtan (Ameşas Spentas) biri olduğuna inanılan, ateşin koruyucusu olduğu kabul edilen, Aşha kaynağı ruh. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mazdaist öğretide bu altı anaruh şöyle sıralanır:

1) Behmen: Düşüncede/inançta *"İyi Düşünce"* olarak algılanan ve hayvanla simgelenen, yararlı büyükbaş hayvanların koruyucusu.

2) Erdibihişt: Düşüncede/inançta *"İyi Erdem"* olarak algılanan ve ateşle simgelenen, yaşama gücünü sağlayan ateşin koruyucusu.

3) Şehriver: Düşüncede/inançta *"İyi İmparatorluk"* olarak algılanan ve madenle simgelenen, madenlerin koruyucusu.

4) Sipendarmidh: Düşüncede/inançta *"İyi Bakış"* olarak algılanan ve toprakla simgelenen, toprağın, yani karaların koruyucusu.

5) Hurdad: Düşüncede/inançta *"İyi Sağlık"* olarak algılanan ve su ile simgelenen, suların, yani denizlerin, göllerin ve akarsuların koruyucusu.

6) Murdad: Düşüncede/inançta *"İyi Ölümsüzlük"* olarak algılanan ve bitkiyle simgelenen, bitkilerin koruyucusu.

EREDAT–FEDHRİ a. Dindar kız olduğuna inanılan ve *"babasına yardım eden"* unvanıyla tanınan fravaşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Dindar kız Strıtat–Fedhri ('babası ünlü') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Valıru–Fed-*

hri ('babası iyi') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Eredat–Fedhri ('babasına yardım eden, yardım eden babası ile') adı Vispa–Taurua olan babasını; şeytanların, insanların ve hatta kadın şeytanların düşmanlıklarına karşı durabilmesini sağlayacak bir şekilde besler. O'na taparız." (Avesta/Vendidad)

EREDAT–FEDRİ a. Zerdüşt'ün Kasava Gölü'ne saklanan spermalarından gebe kalan ve üçüncü bin yılın sonunda doğan kutsal kurtarıcı Astvat–Ereta'nın annesi olduğuna inanılan bâkire kız.

ERETA a. Arta.

ERJENG a. Mani'nin, yirmi iki bölümden oluşan, ünlü resimli albümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mani, bu yapıtını, kendi mucizesi olarak nitelendirir. Albümün kimi parçaları Turfan'da bulunmuştur.

ERTENG a. Erjeng.

ESBİTA MEZRADESTRA a. Zerdüşt.

ESKİ FARSÇA a. İ.Ö. VI.–IV. yüzyıllar arasında Güneybatı İran dili.

ESRAR Ar. (esrār) a. Tanrısal sırların taşıyıcısı olarak algılanan ve kurban kapsamında tüketilen, hint keneviri tütünü.

ETHVYA a. Yaratılan ikinci ölümlü olarak algılanan, nesnel kimliğe bürünerek bilge varlıklara ölüm saçan kötülük meleği Dehak'ı öldüren Traetaona adındaki erkek çocuğun babası olduğuna inanılan, insan varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"O zaman cevapladı beni*
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Ethvya idi, ikinci ölümlü olup
beni nesnel varlık düzenine getirdi.
O'na verilen ödül
O'na bağışlanan şeref, bu nedenle
Traetaona adında bir çocuk oldu,
bir erkek evlat
öyle güçlü bir soydandı ki,
Dahak'ı öldürdü. Ejderha ki
üç ağzı, üç başı,
altı gözü ve bin duyusuyla
dev gücünde olup şeytanın yalancısı (druj) idi'..."
(Avesta/Yasna).

EVRENBİLİM a. Evrenin yapısını, başlangıcını ve evrimini inceleyen bilim.

EVRENDOĞUM a. Evrenin varlaşmasını ve varlığa gelme nedenlerini konu edinen mitoloji.

EVRENSEL–RUH a. 1) Spenta–Mainyu.

2) Angra–Mainyu.

EYLEM a. Zerdüştlükte, *"İyi düşünce–iyi söz–iyi eylem"* üçlemesinde, *"iyi düşünce"* ve *"iyi söz"*ün görünüşe taşınması olarak algılanan insansal davranış.

EZED–HÜDA a. Ahuramazda.

EZİD a. Ahuramazda.

F

FARASİYAB a. İslam kaynaklarında, Efrasiyab'a verilen ad.

FARE Ar. (fāre) a. Ehrimen'in hizmetinde bulunduğu ve O'nun ruhunu taşıdığı kabul edilen ve öldürülmesinin sevap olduğuna inanılan hayvanlar sıralamasında yer alan bir canlı.

FARNHAG ATEŞİ a. Berezisavab ateşi sıralamasında yer alan, din adamlarının kutsal eteşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Berezisavab ateşi, yani kutsal ateş, toplumda sınıfsal konumlanışa uygun olarak kendi içinde üçe ayrılır:

1) Farnhag ateşi; din adamlarının ateşi;

2) Guşnasp ateşi; savaşçıların ateşi ve

3) Burzin Mihr ateşi; köylü ve çiftçilerin ateşi.

FERASİYAT a. İslam kaynaklarında, Efrasiyab'a verilen ad.

FERİDUN a. Firdevsi'nin Şehnamesi'nde özyaşamına ilişkin bilgiler verilen, Cemşid yönetiminin son yıllarında ortaya çıkan, Dahhâk adlı zalimi Kawa önderliğinde öldüren halk tarafından tahta çıkarıldığına inanılan, efsanevi İran hükümdarı.

FERVERDİGÂN Fars. (ferverdigān) a. Fraverdigân.

FIRDUSİS a. Feridun.

FİSTAH a. Avesta.

FİSYA a. Avesta.

FRANGRASYAN a. Avesta'da, Efrasiyab'a verilen ad.

FRASHA-OSHTRA a. Zerdüşt inancının koruyucuları arasında yer alan ve Yamaspa'nın kardeşi olan kahraman.

FRASİYAK a. Orta Farsça'da, Efrasiyab'a verilen ad.

FRASİYAV a. Orta Farsça'da, Efrasiyab'a verilen ad.

FRASJAOSJTRA a. Frasyaostra.

FRASTUYA a. Avesta'nın ilgili yasna bölümünde verilen, Zerdüşt'ün genişletilmiş itirafı durumundaki ilahi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Ben, düşünülecek olan iyi düşünceleri, iyi sözleri, iyi eylemleri öldüllendiririm.*

Ben tüm doğru düşünceleri, iyi öğütleri ve iyi eylemleri doğrularım. Ben, reddederim tüm kötü düşünceleri, kötü sözleri ve kötü eylemleri. Ben sizin içinim kutsal ölümsüzlük, kurban ve dua düşüncelerimle varım sizin için. Sözümle varım, ben bilgeliğin en iyi şey olduğunu söyleyen, onun bizim için mutluluk olduğunu, yani bilgelik o en iyi bilgelik içindir diyenim.

Ben şeytanları tahrik ediyorum. Ben kendimi O Her Şeyi Bilen'e tapan olarak ilan ediyorum. Zerdüştlüğü, şeytan düşmanlığına, Tanrı'ya itaat eden, o ölümsüz kutsallığa övgüler düzene ilan ediyorum. Tanrı'ya, O Her Şeyi Bilen'e, O İyi'ye, O İyi Yürekli'ye her şeyimi adadığımı, O'nun için O Bilge'ye, O Kusursuz'a, O Taçlanmış'a, O var olanlar içinde en iyi olan, ki ondan gelir hayvanlarımıza (düzen ve yaşam), O'nunla gelir ışık (kale'den), ki o ışıkta mutluluk vardır. O kutsal sadakati seçerim ben. O, benim olsun. Yemin ederim ki o her şeye tapanın köylerinden hırsızları, soyguncuları ve hayvanları çalanları kovalayacağım.

Reddediyorum kötü ile birlikte olmayı. Ben, fena olanı, çile vereni, kötülük getiren şeytanları, ahlaksız ve sefil olanı reddediyorum. Şeytan ve taraftarlarını, büyü ve taraftarlarını, tüm onların taraftarlarını, düşüncelerimde, sözlerimde ve görüşlerimde reddediyorum. Reddediyorum tüm yalancı insanları.

Tanrı'nın, O Her Şeyi Bilen'in, konuşma anında Zerdüşt'ü nasıl eğittiyse her konuşmasında, her görüşmesinde; aynı şekilde Zerdüşt'ün yaptığı gibi reddetmek gerek şeytanla her görüşmeyi, her konuşmayı ve her karşılaşmayı. Tıpkı, O Her Şeyi Bilen ve Zerdüşt'ün konuştuğu, aynı şekilde reddedelim, şeytanla her görüşmeyi, her konuşmayı ve her karşılaşmayı. Ben, O Her Şeyi Bilen'e tapan ile Zerdüştçülerin şeytanla birlikteliğinin gerçek Zerdüşt tarafından reddedildiğini, bildiririm.

Bu itiraf suyu, bitkileri ve yararlı hayvanları da kapsar. Bu itiraf, Her Şeyi Bilen Tanrı'nın o ki hayvan sürüsünü ve bilge insanı yarattı, bu itiraf Zerdüştçülerin gönlünü kazansın. Bu itiraf, Viştaspa soyundan olanların, Frasyaostra ve Yamaspa, bağışlayıcının (Saosyanter) gönlünü alsın. Bu itiraf, görevine sadık tüm bilgilere sadık olduğunu bildiren ve O Her Şeyi Bilen'e tapan, bana aittir.

Ben, Her Şeyi Bilen'e tapan ve Zerdüştçü olarak itiraf ediyorum; O'nu övüyorum. Ben, iyi düşünülen düşünceyi, iyi söylenen sözü ve iyi yapılan işi överim. Ben, O Her Şeyi Bilen'in dinine tapanı överim. Ben, o en iyi ve en güzel olan Ahurisk'i (Ahuramazda) ve ben, Zerdüşt'le olan gerçek bilgeleri, şimdiki ve gelecekteki tüm savaşları ve tüm silahları yeraltına gömenleri överim. Ben, tüm iyi bildiğim şeyleri Tanrı, O Her Şeyi Bilen için harcarım. Budur, O Her Şeyi Bilen'e tapan dinin sözü."

FRASYAOSTRA a. Zerdüşt'ün söylencesel kayınpederi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylencelerde, Tanrı'yı duyan, sıkı silahlanmış yiğit, sözleri bedenleştiren itaat meleği olarak algılanan ve Zerdüşt'ü korumakla görevli bir prens olduğu kabul edilen Viştaspa'nın en üstün hizmetlisi durumundadır Frasyaostra.

FRAŞHAOSTRA a. Frasyaostra.

FRAŞOQAR a. Zervanizm'de, tanrı Zervan'ın kendisine bağlı olarak yarattığı, uzayın varlığa gelişinin nedeni durumundaki, üç element ya da üç tanrıdan biri.

FRAVANORE a. Avesta'nın ilgili yasna bölümlerinde verilen ve Zerdüşt'ün itiraflarını içeren ilahilere verilen ad. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Ben Zerdüşt olarak, şeytan düşmanı, Tanrı'ya itaatkâr olarak, O Her Şeyi Bilen'e tapan olarak ilan ediyorum. Tanrı böyle kabul etsin."*

FRAVASHİ a. Fravaşi.

***Fravashiler Günü:** Fravaşiler Günü.

FRAVASİ a. Fravaşi.

***Fravasiler Günü:** Fravaşiler Günü.

FRAVASYİ a. Fravaşi.

***Fravasyiler Günü:** Fravaşiler Günü.

FRAVAŞİ Eski Fars. (fravashi, *âdil kişilerin ruhlarının bütünü*) a. 1) İnsanın, varolmasından önce varolduğu kabul edilen ve öldükten sonra ona bağlanacağına inanılan ögesi; bu anlamda ruh. (ANSİKL.1)

2) Koruyucu melek olarak algılanan ve bereket sağladığına inanılan, sayılarının 99.999 olduğu kabul edilen, tapım konusu yapılan, ölmüş kahramanların ruhu. (ANSİKL.2)

3) Bilge insanın yüceltilmesiyle tasarımlanan ve evrenin ruhu olarak algılanan, bedenini doğanın oluşturduğu kabul edilen tanrılardan her biri. (ANSİKL.3)

4) Doğanın canının/ruhunun sonuç üretirken uymak durumunda kaldığı önsüz–sonsuz eğilim; bu anlamda doğanın aklı. (ANSİKL.4)

***Fravaşiler Günü:** Ölenlerin ruhlarının tekrar dünyaya dönmeleri anısına kutlanan bayram.

– ANSİKL. (1–2–3–4) Fravaşi tapımı bir yanıyla atalar tapımıdır ve onunla bütünlenmiş bir doğa tapımıdır. Avesta Yast 13'de verilen bilgiler bu durumu açıklar:

"Tanrı, O Her Şeyi Bilen, Spitama soylusu Zerdüşt'e dedi;
Senin için,
ey cesur Spitama soylusu Zerdüşt,
o dindar fravasyilerin (fravaşi)
o kudretlilerin, zafer kazananların,
atılganlığını ve güçlerini,
belirtmek isterim.

Onların gücü ve saltanatları ile
ey zerdüşt,
şu yeryüzünü aydınlatan,
ışığa boğan,
yukarıdaki gökyüzünü
elimle tutabildiğim,
bir ev gibi
o, yani gök, ruhsal bir yapıda
ancak temelli, uzaklara giden
gerçek çelikten olup
yeryüzünün üçlü mekânı
üstüne ışıldar.

Gökteki Tanrı'nın
giysisi
ruhlarca yapılmış,
yıldızlarla süslenmiştir.

Mithra ve Rasynus ile birlikte olup
kutsallığın amadesindedir.

Gökte hangi tarafa
Bakarsan bak,
hiçbir sınır görünmez.

Onların güçleri ve saltanatları ile
o dev, lekelenmemiş
Aredvi'yi elimde tutabiliyorum
ey Zerdüşt."

Avesta Vendidad 9–25, 30, 45–58'de fravaşiler konusu işlenir:

"Onların gücü ve saltanatı ile
ey Zerdüşt, elimde tutabiliyorum;
şu geniş yeryüzünü,
ki onu Tanrı yarattı,
şu büyük, genişleyerek uzanan
bedensel varlıkların dünyasında
bu kadar güzellikleri onurlayan
hem canlıların hem de ölülerin,
ve yüksek dağların
ki (hayvanlar için) çok otlak
ve su barındırır.

Onunla kavgaya girer dereler
ve sakin sular akar.

Onunla topraktan
çıkar birçok bitki,
sürülere ve insanlara,
Arilerin topraklarına besin gıdası olmak için
ve dindar insanlara yardımda bulunmak için.

Tüm bunlar, ey Zerdüşt,
onların gücü ve saltanatlar ile
elimde tutabiliyorum.

Ana rahminde oluşan çocuğun
intikam günüVidhotus demonu tarafından
yapılan saldırıda ölmemesi için, tekrar
kemiklerini, saçını, etini, iç organlarını,
ayaklarını ve diğer organlarını birleştireceğim.

Eğer dindar ve güçlü fravasyerler (fravaşiler)
bana gerekli yardımda bulunmasalar,
o zaman burada
kendi türleri içinde en iyi olan
hayvanlar ve halk var olamaz.

İlk yalan hakimiyetinde,
bedensel varlıkların dünyasında
ilk yalan sahip olur.

O zaman yandaşlarının ruhları
şu yeryüzü ile gökyüzü arasında;
hem zafer kazanırlar
hem de yeryüzü ile gökyüzü arasında
Düşman–Ruh'u yenen
Kutsal–Ruh'a
yendiği için hak ettiği yiğitliği vermezler.

Onların gücü ve saltanatları ile
tükenmeyen kaynaklardan gelen
sular aksın.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
tükenmeyen kaynaklardan gelen
bitkiler topraktan çıksın.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
tükenmeyen topraklardan gelen
bulutlardan gelen rüzgârlar essin.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
kadınlar ana rahmine kavuşsunlar.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
besinleri, kolaylıkla beslesinler.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
çocuklara hamile kalsınlar.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
bir erkek, hatip doğar,
cemiyette sözü geçen
kendisine danışılan
konuşmalarıyla
Gaotemas'ı aşağıda tutup
kendisi üstün duruma geçer.

Onların gücü ve saltanatları ile
Güneş kendi yolunda gider.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
Ay kendi yolunda gider.

Onların gücü ve saltanatları sayesinde
yıldızlar kendi yollarında gidebilirler.

En kızgın çatışmalarda,
en iyi yardımlarını
bize o dindar
fravasyerler (fravaşiler) verirler.

Ancak en önemlisi, ey spitama soylusu
dindar fravasyerler
ki ilk öğretmenler, son kutsayıcılar;
yaşayan dindar erkek
fravasyerler ey zerdüşt,
diğer ölülerden daha önemlidirler, ey Spitama oğlu.

Kim ki yaşamı süresi içinde
dindar fravasyerlere
iyi yardımda bulunur,
o, bir ülke prensi, bir hükümdar
zafer kazanan biri olup
diğer insanlar üzerinde
hüküm sürecektir.

Çünkü o Mithra'nın
otlaklarına
ve varlıkları geliştiren ve çoğaltan
Arystat'a kendini pek iyi alıştırmıştır.

Böylece ey cesur Spitama soylusu
sana bildiririm,
tüm diğer fravasyerlerin,
güçlerin, zafer kazananların
atılganlığını ve gücünü,
saltanatı, yardımı ve bağışı,
bana nasıl destek vermeye geldiklerini,
bana nasıl güç verdiklerini
bildiririm sana, o dindar
ve güçlü fravasyerlerin.

Tanrı, O Her Şeyi Bilen, Spitama soylusu
Zerdüşt'e şöyle dedi: 'Eğer bir gün olur da bu bedensel varlıklar dünyasında;
yolda tehlikelerle karşılaşıp
ve korkunç darda kalıp
bir korku seni sararsa
ve sen yaşamından korkarsan
o zaman şu sözleri, şu zafer dolu sözleri oku ey Zerdüşt; dev, iyi, kutsal ve dindar fravasyerleri över, onları çağırır ve onlara dair şarkılar söylerim. Ev, köy ve ülke ruhlarına taparız. Başrahiplerin, geçmişlerin, şimdikilerin ve olmakta olanların ruhlarına, tüm ülkelerin, gökyüzünün, suyun, toprağın, hayvanların, ana rahminde oluşan çocuğun, demon Vidhotus intikamı gününde öldürmesin diye tekrar kemiklerini, saçını, etini, iç organlarını ve diğer organlarını birleştirip ellerinde tutan tüm yararlı ülkelerin tüm yararlı ruhlarına taparız...

Biz sadakatli fravasyilere taparız. Yiğitliklerine, kutsallıklarına, güçlülüklerine taparız. Biz onların dayanıklılığına, zafer kazanmalarına, kudretliliklerine, çevikliklerine ve belirleyici rol oynamalarına taparız. Tüm bu ilk fravasyiler içinde en yüksek dindarlık derecesine ulaşmış, en yakışıklısı, en bilge, en sert, en güzel, en iyi ve en büyük olan Tanrı, O Her Şeyi Bilen Fravasyi'ye taparız biz,..."

FRAVEHR a. Fravaşi.

FRAVERTİ Orta Fars. (fraverti) a. Fravaşi.

FRAVERDİGÂN Fars. (fraverdigān) a. 1) Mazdekçilik'te, yılın, otuzar günlük aylara bölündükten sonra arta kalan beş gün.

2) Bu beş gün içinde fravaşiler için düzenlenen şenlik, tören.

FRAVESYER a. Fravaşi.

FRENİ a. Dindar kadın fravaşi sayılan, Zerdüşt'ün üç kızından biri.

FRETUN a. Thaetaona.

GÂH Fars. (gāh, *zaman, vakit, an*) a. Zerdüşt yanlılarının, beş vakit günlük ibadetlerinde okudukları dualara verilen ad.

GAHANBAR a. Zerdüştlük'te, 15–20 Mart arasında kutlanan dini bayram.

GANDHARVA a. Veda inancında, gök tanrısı İndra'nın yanında yaşadığı kabul edilen, usta bir okçu ve savaşçı olarak betimlenen, sularla ilgili cinlerin bağlı bulunduğu su tanrısı.

GAOTEMAS a. Gökleri tutan şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. "...
Onların gücü ve saltanatları sayesinde
bir erkek, hatip doğar,
cemiyette sözü geçen
kendisine danışılan
konuşmalarıyla
Gaotemas'ı aşağıda tutup
kendisi üstün duruma geçer...."

(Avesta/Vendidad)

GARONMANA a. Şarkıların evi olarak algılanan gökyüzü.

GARU DEMANA a. İlahilerin makamı.

GATA a. Gatha.

GATHA a. Avesta'nın *"Yasna"* adıyla anılan birinci bölümünü oluşturan, kutsal Zerdüşt metinlerine verilen ad. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta'nın Gatha bölümü, Zerdüşt'ün özdeyişlerinden oluşur; inancın temel ilkelerini, ibadet ve biçimlerini açıklar. Ahuramazda'ya kurban sunulması sırasında okunan ve özellikle Zerdüşt'e bağlanan yasnaları içerir. Tören sırasında okunan dini özlüsözleri, ilahileri ve ana ibadetlerde okunan giriş metinlerini kapsar.

"Bir sabah nöbeti zamanıydı
Haoma Zerdüşt'e geldiğinde,
ateşi düzenleyip
ilahilerden gatha duaları okuyordu...."

(Avesta/Yasna)

GÂVE a. 1) Kawa.

2) Şemsettin Sami'nin 1876'da yazdığı, konusunu Şehname'deki Dahhâk ve Gâve efsanesinden alan, 5 perdelik tragedya.

GAYA a. Bilge yaşam varlığı; bu anlamda Gayomeratan ya da Gayomart. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"Bilge yaşam varlığı (gaya),
İnsan Favasyi'ye (Maretan) taparız.
Çünkü Tanrı, O Her Şeyi Bilen'in
düşünceleri ve parlak eğitimi ile
Ari ülkelerinin soylarını
ve Ari ülkelerinin halkını
ilk defa oluşturup
meydana getiren O'dur."

(Avesta/Vendidad)

GAYAMARETAN a. Gayomeratan.

GAYOMART a. Zervanizm'e göre Ahuramazda'nın yarattığı ilk insan; insanlığın ilk örneği. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Ahuramazda'nın varlığa gelmesine neden olduğu Gayomart, insanlıkla tanrısallık arasında yer alıyordu; genç ve güzeldi; şimdiki dünyanın oluşmasına değin mutlu yaşadı.

Ancak daha sonra Ehrimen'e boyun eğdi ve bedeninde, Ehrimen'in neden olduğu metaller oluştu. Altın olarak algılanan spermaları uzun süre Arınaiti'de, yani toprakta saklı kaldı. Süreç içinde bu Spermalardan, iki ağaç ya da iki filiz olarak algılanan Mashya ve Mashyana adlarında, bir erkek ve bir kadın varlığa geldi.

Söylenceye göre Ahuramazda Gayomart'ı yaratmadan önce, sütüyle beslenmesi için inekleri yaratmıştı. Tohumlarının ateş olduğuna inanılan inekler Gayomart'ı besleyip korudu.

Ehrimen, Gayomart ile 30 yıl savaştı: En sonunda, bir ırmağın, Gayomart'la onu koruyan sığırları ayırdığı sırada saldırıya geçti. Gayomart ölmeden önce, insanların kendisinden do-

ğacaklarını söyledi. Tohumları ile yeri dölledi; döllediği yerden bir bitki çıktı ve bu bitkiden iki insan oldu (Mashya ve Mashyana).

Mashya ve Mashyana adlarındaki bu insan çiftinin kanı, 40 yıl Güneş ışınlarıyla temizlendi.

Sonra her biri bitki olarak büyüdü ve her birinin 15 yaprağı oldu. Meyvelerinden 10 insan çifti meydana geldi. İşte o zaman Ahuramazda, *"insanların çoğalmasını sağlayın"* diye Mashya ve Mashyana'yı göreve çağırdı.

Ne var ki onlar Ehrimen'e aldandılar ve heveslerine kapıldılar. 50 yıl sonra doğurdukları çocuklarını yediler. Ahuramazda bunu görünce, yeni doğan çocukları tatsız–lezzetsiz yaptı; anne–babaları, onları yiyemedi. Ve insan türü yaratılmış oldu.

Bundahişn'in ilgili bölümlerinde, insanın yaradılış tasarımıyla ilgili bilgiler verilir: Bu söylencelerde; Ahuramazda'nın Gayomart'ı yarattığı, şifalı bitkilerin Gayomart'ın gövdesinden oluştuğu, yere bıraktığı tohumlarının Ay'a götürüldüğü, bu tohumlardan da hayvanların meydana geldiği anlatılır.

Yine buradaki söylencelerde, Ahuramazda tarafından yaratılan ilk insan, *"Her Şeyi Ehrimen yarattı"* der ve böylece ilk yalanını söylemiş olur. Ehrimen, insanları hizmetine aldığına sevinirken Ahuramazda yalan söylediği için bu insanı Cennet'ten kovar.

GAYOMERATAN a. 1) *"Ölümlü diri"* anlamında, insansal yaşam varlığı. (ANSİKL.)

2) Gayomart.

– ANSİKL. *"Tüm Ari, Roma, Çin ve Hazar Denizi'nin doğusunda bulunan ülkelerin, tüm dindar erkek ve dindar kadın fravasyilerine taparız. İnsansal yaşam varlığı Gayomeratan'dan, zafer mutlusu, kutsayıcı Saosyant'a kadar tüm dindar iyiler, güçliler ve kutsallara taparız..."* (Avesta/ Vendidad)

GAYOMERT a. Gayomart.

GEBR Ar. (gebr) s. ve a. Ateşe tapan (kimse, topluluk); Mecusi.

GECİKTİRİCİ a. 1) Fars dilinde yazılan Saddar'a göre, Ehrimen tarafından görevlendirildiğine inanılan ve ruhu köreltmek için yapılacak işi erteletmeye çalışan iki şeytandan biri. (ANSİKL.)

2) Bir insanda, bir işi geciktirme eğiliminin kimliklendirilmiş biçimi.

– ANSİKL. Saddar adı verilen Fars dilindeki Zerdüşt yazıtlarından birinde Ahuramazda Zerdüşt'e seslenir; *"Sana verdiğim büyüklüğün bir gereği olarak ey Zerdüşt, sana bir öğüt veriyorum; ... yapabilecek güçte olduğun iyi icraatı yarına erteleme!...*

Çünkü, kötü Ehrimen, bu iş için iki şeytan görevlendirmiştir. Birincinin adı Geciktirici, ikincinin adı ise Sonra'dır... görev ve iyi iş söz konusu olur olmaz, Geciktirici adlı şeytan şöyle der; 'Nasıl olsa uzun yaşayacaksın, o halde bu iş herhangi başka bir zamanda da yapılabilir.'

Ve Sonra adlı şeytan da şöyle der; 'Bırak bunu şimdi, sonra da yapılabilir!'

Böylece iki şeytan birlikte mücadele ederek ruhu, yerine getireceği görevden yolun sonuna dek alıkoyarlar..."

GENÇ ERKEKLER BİRLİĞİ a. Zerdüşt öncesi, rüzgâr ve hava tanrısı Vayu'nun kutsallığının kutsanması, savaş ve tapınma amacıyla oluşturulan birlik.

GERÇEK a. Mazdaizm'de, Ehrimen'in yarattığı *"yalan"*a karşı savaşmak için Ahuramazda tarafından yaratılan ve ilk bakışta sevimsiz görünen iyilik, aydınlık; iyi düşünce, iyi söz, iyi eylem.

GERŞASB a. Keresaspa.

GEŞTASB Fars. (Geştāsb) a. Viştaspa.

GEUSJ TASJA a. 1) Boğaların ve ineklerin yaratıcısı olduğuna inanılan tanrı.

2) Bu tanrının boğaların ve ineklerin bedenine taşınan ruhu. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta'da boğanın ruhu dile gelip konuşur: *"Şeytanlarla insanların şimdiye kadar neler yaptıklarını ve daha neler yapabileceklerini, yalnız O Her Şeyi Bilen anımsayabilir. Bu konuda belirleyici kararı Tanrı verecektir. Dileyelim, bize olacaklar, Tanrı'nın istekleri doğrultusunda olsun.*

Yukarıya uzanmış ellerimizle dua edelim, Tanrı'ya benim (boğa) ve doğuracak olan ineğin ruhu, uğradığımız hücumdan dolayı Her Şeyi Bilen'e dua eder; bunun için, yalancılara karşı, hayvan bakıcılarına cesaret ver Tanrım.

O zaman dedi ki O Her Şeyi Bilen Tanrı, o tüm kararları veren ermiş; 'Yok burada bir bilgili yöneten insan, yok bilgelikle donanmış bir savunucu, seni, hayvan ve çayır bakıcısını yaratan, yaratmıştır.'

Bu sözleri veren Tanrı, O Her Şeyi Bilen, danışarak seni yarattı. Meyve suyu, süt ve hayvanlar için olan bilgeliği ve kutsal gereksinimini duyanlara olsun diye verdi.

Başka kim bu iyi duygu aracılığı ile bunları ölümlü olanlara bağışlayabilir?"

GEUSJ URVAN a. 1) Avesta'nın *"Yasna"* bölümünde adı geçen, tarım hayvanlarını ve tarım topraklarını koruyan, tarımsal etkinliğin sürmesini sağlayan ilahi varlık.

2) Bu ilahi varlığın tarım hayvanlarının bedenine taşınan ruhu. (ANSİKL.)

3) Ahuramazda tarafından yaratıldığına ve Ehrimen tarafından öldürüldüğüne inanılan, bütün hayvanların ruhlarının kaynağı durumunda bulunan ve bu nedenle sürekli yaşadığı kabul edilen mitolojik boğa.

– ANSİKL. Avesta'da, tarım hayvanlarının ruhu şöyle yakarır:

"Size yakardı hayvanın ruhu: 'Kimin için bana can verdiniz? Kim yarattı beni?
Öfke ve şiddet, dayak ve yağma içinim.

Başka bir çoban yok henüz benim için, ki bana meraları iyi kılsın.'

O zaman sordu hayvanların yaratıcısı bilgelik: 'Var mı hayvanları koruyacak olan biri; bu yolda onlara devamlı mera sunup, onları sevsin? Kim Tanrı (Ahura) için yok etsin yalancı insanların öfkesini?' Onu cevapladı bilgelik: 'Hayvanların yardımı için seçilmiş kimse yok.

Çünkü onlar, insanların işlerini nasıl bir cesaretle yerine getirdiğini anlamıyorlar.

Varlıkların en güçlüsü Zerdüşt'tür. Ben O'nun duasını duyar duymaz yardımına geleceğim!"

GEUS TASJA a. Geusj Tasja.

GEUS URVAN a. Geusj Urvan.

GİHMERT a. Gayomart.

GİLÎM Fars. (gilîm) a. Kaba yün dokuma ya da kaba dokunmuş yer örtüsü.

***Gilîm–gûşan:** İran söylencelerinde adı geçen, vücutlarını bir palto gibi saracak denli büyük kulakları olduklarına inanılan mitolojik kavim.

GİLŞAH Fars. (gil–şāh) a. Gayomart.

GİV a. İran mitolojisinde, efsanevi hükümdarları Keykâvus ve Keyhüsrev dönemlerinde yaşadığı kabul edilen, Firdevsi'nin Şehname'sinde adı geçen kahraman.

GİYEMERT a. Gayomart.

GOŞTASP a. Vişţaspa.

GÖK a. Doğaüstü güçlerin bulundukları yer olduğuna inanılan dünyaüstü boşluk.

***Gök horoz:** 1) Yezidilik'te, Melektavus'un yeniden bedenleşmiş donu.

2) Kızılbaşlık'ta, Melek Cebrail'in simgesi.

***Gökler:** 1) Tanrıların yaşam alanı olarak algılanan, iyi düşüncelerin, iyi sözlerin, iyi yapılan işlerin biriktiği yer olduğuna inanılan aydınlıkların dünyası. 2) Cennet.

GÖKTANRI a. 1) Işığın/ışının izinde *"yaşam"* ya da *"varoluş"* kaynağı olarak algılanan gökyüzü. (ANSİK.1)

2) Gökyüzünün özütü/çekirdeği olarak algılanan ve ışığıyla *"dölleyerek"* canlı–cansız her şeyin varlaşmasına neden olan Güneş. (ANSİKL.2)

3) İnsantanrıcılık anlayışının bir gereği olarak genelde gökyüzünün, özelde Güneş'in kimliklendirilmesiyle yaratılan ve göğün en üst katında oturduğuna inanılan tanrı; bu anlamda Ahuramazda, Mithra vb. (ANSİKL.3)

– ANSİKL. (1–2–3) Göktanrı, başlangıçta doğatanrıcılık gereği *"Gökyüzü"* ile özdeşleştiriliyordu; daha sonraları insantanrıcılık gereği *"Gökyüzü"* büyütülmüş bir insan olarak algılanmaya başladı. Giderek büyütülmüş insan olarak tasarımlanan *"Gökyüzü"*nün Güneş'le simgelenen küçültülmüş bir ilkörneği olarak insan biçimli, insan davranışlı, insan dilli, tanrılar aşamasında en üstte bulunan Göktanrı yaratıldı; *"Gökyüzü"* onun kutsal ülkesi oldu.

Aslında ilksel komünal toplum döneminde insanlar için yalnızca yaşanan dünya vardı: Ezenlerin/yenenlerin ortaya çıkmasıyla karmaşık bir durum yaşanmaya başlandı. Galiplerin vicdanı yaşanan dünyada rahat değildi; onlar için ulaşılması zor, yüksek bir *"bölge"* arandı ve Gökyüzü keşfedildi. Bu vicdan doğa/doğa parçası ya da evren/evren parçası biçiminde ya da insan kalıbında kimliklendirilince Tanrı olup çıktı.

İster Turani olsun ister Ari, Asya tasarımlarında *"doğaya benzemeye"* çalışan bir eğilim vardır: Bu neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirten bir ölçüttür de: Düşünsel/ inançsal tasarımlar, *"doğaya benzediği"* ölçüde hatasız, eksiksiz, doğal olarak kutsaldır. *"Doğaya benzemediği"* ölçüde hatalı, eksikliydi, kutsallıktan uzaktı.

Ari ve Turani tasarımlarda daha doğrusu dünyanın neresinde olursa olsun ilk tasarımlarda ikinci bir özellik daha gözlemlenir: Yaradılış tasarımından çok varoluş, varlığa geliş, varlaşma tasarımları egemendir. Kaynaklarda o dönemlere tarihlenen yaradılış tasarımları, tektanrıcı dinlerin ortaya çıkmasından sonra *"uyarlanma"* kaygısıyla kurgulanıp geçmişe *"bağlanmış"* tasarımlardır.

Bu kapsamda Göktanrı, *"doğasal doğum"*un ya da *"evrensel doğum"*un ilk ürünüdür; doğanın ya da evrenin ilk çocuğudur. Bu ilk doğumda, ana–baba aramak gereksizdir: Gizil ya da görünmeyen nesnellik hem dişi, hem erkektir. Kendi kendisinin nedenidir; kendi kendisini döller, kendi doğumunu kendi yapar. Doğum, doğasal bir verime denk düşer; verim, ürün demektir. İlk doğum gerçekleşince, görünmez durumdaki gizil nesnellik görünüşe taşınır ya doğrudan Gökyüzü olur, ya da onun çekirdeği anlamında Güneş. Ya da evrenin bu parçasının kimliklendirilmesiyle yaratılan ve gökte oturan insan donunda bir tanrı.

Kutsal dilde Göktanrı, diğer doğumları hazırlar; canlı–cansız her şey varlığa gelmiş olur.

Kozmolojik ve toplumsal düzeni kurar; toplumsal durumlarına göre insanlara mutluluk ve talih verir. Bu arada kendisini temsil eden tanrıları da yaratır ve göksel ülkesine çekilir.

Ancak gerek duyulduğu ya da hissedildiği zaman müdahale eder. Onun dışında *"yukarı"*dan izler.

Tasarım gereği Göktanrı inancı büyük imparatorlukların kurulduğu dönemlerde genel tapım konusu olmuştur: Yılın belli günlerinde, zaferden/ zaferlerden sonra ya da bir yıkımın ardından Göğün ruhu olarak algılanan Göktanrı'ya kurbanlar sunulur.

Göktanrı doğasal–toplumsal sistemi kurduktan sonra kendi göksel ülkesine çekilir; yardımcısı, temsilcisi, bağlısı tanrı ya da yarı tanrılarla dünyayı yönetir.

GÖKTANRICI s. ve a. Göktanrıcılığı benimsemiş olan (kimse, topluluk).

GÖKTANRICILIK a. Doğanın aklı olarak algılanan doğa yasalarının kutsanarak göksel varlıklar ve atmosfer güçleri biçiminde kimliklendirilmesi temeline dayanan dinsel–dünyasal anlayış.

GÖKYÜZÜ a. 1) Ateşi oluşturan beş unsurdan birincisinin varlığa gelişiyle görünüşe taşındığına inanılan ve varoluşun ilk aşaması olarak algılanan aydınlık evren. (ANSİKL.1)

2) Ahuramazda'nın altı görümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olduğuna inanılan Chshathra tarafından birinci gün yaratılan ve bir yumurta biçiminde tasarımlanan gökkatları kubbesi. (ANSİKL.2)

ANSİKL. (1–2) Ateşin beş unsuru vardır: Bu beş unsur, kimliklendirilip görünüşe taşınınca, yani ateş başkalaşıma uğrayınca sırasıyla Gökyüzü, Yeryüzü, bitkiler, hayvanlar ve insanlar varlığa gelir. Demek ki varoluş, ateşin değişime/ dönüşüme uğramasından başka bir şey değildir. Yani, her şey ateşten çıkar, yine ateşe döner.

GÖNÜL a. 1) İnsanın kutsal sayılan iç varlığı.

2) İnsanın gerçeğe erişme gücü.

3) Tanrısal esin kimliğinde doğasal ve toplumsal esinin, inanca/ bilince taşındığı yer.

4) Sezgisel akılla yapılan bilinç birikiminin toplamı; iç bilgisi, gönül bilgisi.

***Gönül gözü:** Can gözü.

GÖRMEK f. Görünmeyenin ne olduğunu algılayarak onu düşünceye taşımak; taşınan şeyi inanca bağlamak. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te, bir şeyin görünür olabilmesi için *"iyi"* ile *"kötü"*nün ya da *"ışık"* ile *"karanlığın"* buluşması gerekir. İyi ile buluşamayan kötü de, kötü ile buluşamayan iyi de görünmeyen durumdadır. İyi ile kötünün buluşması *"döllenmek"* anlamına gelir ve her döllenme düşünsel ya da doğasal bir *"doğum"*la son bulur.

Doğasal doğumla görünüşe taşınan somutlukta, neyin görünmeyeni, neyin görüneni temsil

ettiğini anlamak da görünmeyeni düşüncede görünüşe taşımakla olasıdır. Daha doğrusu görünen şeyin *"nedeni"* görünmez durumdadır. Demek ki görmek, görünenin *"nedenini"* bilince çıkarmaktır.

GÖRÜNMEK f. Doğasal doğumla duyu organlarınca algılanabilir durum almak.

GÖRÜNMEZ s. 1) Doğasal doğum gerçekleşmediği için duyu organlarıyla algılanabilir olmayan.

2) Kendi kendini dölleyerek görünüşe taşınan doğanın yapısında bulunduğu kabul edilen ve duyu organlarıyla algılanamayan (şey, doğanın canı/doğanın ruhu)

3) Bedenin tüketilmesi sürecinde beyin tarafından üretilen ve duyu organlarıyla algılanabilir olmayan (şey, insanın aklı).

4) İnsanda, varlığa taşınarak bedeni oluşturduğuna inanılan ve duyu organlarınca algılanır olmayan (şey, insannın canı/insanın ruhu).

***Görünmez evren:** Doğasal doğum gerçekleşmediği için duyu organlarıyla algılanamayan, ancak düşüncede görünüşe taşınabilen soyut varlıklardan oluşan her şey; soyut varlıklar âlemi.

GÖRÜNÜR s. Doğasal doğumla duyu organlarınca algılanabilir durum almış olan.

***Görünür evren:** Doğasal doğumla duyu organlarınca algılanabilir nesne ve beden kimliklerinden oluşan her şey; somut varlıklar âlemi.

GÖVDE a. Beden.

***Gövde gözü:** Ten gözü.

GÖZ a. 1) Doğasal doğumla görünüşe taşınan, görmeyi sağlayan alıcı organ; bu anlamda ten gözü.

2) Görünmeyeni görmeyi sağlayan *"alıcı organ"* olarak algılanan sezgisel bilgi; bu anlamda can gözü.

GURU Hindu dili (guru, *ağırbaşlı, saygın*) a. Hindu din öğretmeni.

GUŞNASP ATEŞGÂHI a. Zerdüşt döneminde kurulan dört ateşgâhın en büyüğü kabul edilen, taç giyen kralların hediyeler sunduğu, dinsel ve sosyal birliğin simgesi olduğuna inanılan, Şiz'deki ibadethane.

GUŞNASP ATEŞİ a. Berezisavab ateşi sıralamasında yer alan, savaşçıların kutsal ateşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Berezisavab ateşi, yani kutsal ateş, toplumda sınıfsal konumlanışa uygun olarak kendi içinde üçe ayrılır:

1) Farnhag ateşi; din adamlarının ateşi;

2) Guşnasp ateşi; savaşçıların ateşi ve

3) Burzin Mihr ateşi; köylü ve çiftçilerin ateşi.

GÜNAH Fars. (günāh) a. Mazda inancında ve Zerdüştlük'te, Ehrimen'e hizmet etme ve O'nun istemleri doğrultusunda davranma. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Günahlar sekiz başlık altında toplanır:

1) Ahuramazda'ya karşı işlenen günahlar;

2) Anameleklere karşı işlenen günahlar;

3) Ateşe karşı işlenen günahlar;

4) Ölülere dokunma yoluyla işlenen günahlar;

5) Temiz olmayan şeylere dokunma yoluyla işlenen günahlar;

6) Zerdüşt'e karşı işlenen günahlar;

7) Dindaşlara karşı işlenen günahlar ve

8) İyi hayvanlara karşı işlenen günahlar.

GÜNAHKÂR Fars. (günāh–kār) s. ve a. Günah işleyen (kimse).

GÜNDÜZ a. Aydınlık olarak algılanan ve gerçeğe ulaşmayı sağlayan bilgi ışığı.

GÜNEŞ a. 1) Hint inanışında, varoluş nedeni olarak algılanan ve güneş–tanrılarıyla özellikle Varuna ile özdeşleştirilen, ışık ve ısı kaynağı gökcismi.

2) Mithra inancında ve Zerdüştlük'te, varlığa gelişin ilk nedeni olarak algılanan, başlangıçta Mithra ile sonraları Ahuramazda'yla özdeşleştirilen, ışık ve ısı kaynağı gökcismi.

***Güneş giysisi:** Mazda inancında, Yima'nın iyi tanrısallık özelliklerini simgeleyen ve dedesi Manu'nun armağanı olarak algılanan ışık parlaklığı.

***Güneş'in Habercisi:** Mithra dinine gi-

renlerin geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında altıncı sırada yer alan aşama.

***Güneş'in ruhu:** Ahuramazda.

GÜNEŞ–TANRI a. Ahuramazda.

GÜSTEHEM a. Firdevsi'nin Şehname'sinde adı geçen ve Minuçihr'in torunu olduğu belirtilen mitolojik kahraman.

GÜŞTASB Fars. (Güştāsb) a. Vişţaspa.

GÜŞÜRVAN a. Mazdek mitolojisinde, Ahuramazda tarafından yaratıldığına ve Ehrimen tarafından öldürüldüğüne inanılan, ruhunun, yok olmayıp geride kalan tüm hayvanların ruhu durumuna geldiği kabul edilen düşsel boğa. (ANSİKL.)

–ANSİKL. Güşürvan, mitolojide hayvan–ata olarak algılanır: Yıldızların ışığının arıttığı menisinden, tüm yararlı hayvanların türediği iki boğa doğar.

GÜŞÜRÜN a. Güşürvan.

H

HAAT a. Ahuramazda'nın sözünü eylemleştirdiğine inanılan, yiğit ve gözüpek, sadakat meleği. (ANSİKL.)

– ANSİKL. "...
İyi, güçlü, kutsal dindarlar
fravasyilere taparız biz,
en merhum ateşin,
kutsal, güçlü konuşan
dindar sadakat meleğinin (Haat),
o yiğit, sözü kendisinde kişileştiren
gözüpek silahlanmış, Tanrı'ya bağlı olan;
Fravasyi Nairyo-Sangbas;
doğruluğun meleği, o en doğru;
en geniş bayırlarıyla Mithra;
ve sözü kutsallaştıran Fravasyi;
ve gökyüzünün ve suyun
ve toprağın
ve bitkilerin
ve sığır sürüsünün,
yaşam varlıklarının (ilk insanların)
bilgece varolmasına taparız biz."
(Avesta/Vendidad)

HALK Ar. (ḥalḳ) a. Zerdüşt topluluğu.

***Halk Newrozu:** Newroz-i Amma.

HAMAŞPAT-MAÊDAÊM a. Zerdüşt takviminde, mevsimler sıralamasında altıncı sırada yer alan ve yılın son beş gününü kapsayan, *"Gatha Günleri"* adıyla anılan newroz mevsimi.

HAMUT a. İyi düşünce.

HAOMA a. 1) Genel olarak Mazdaizm'de, özel olarak Zerdüştlük'te, gizil durumdaki tanrısal özün görünüşe taşınmasına aracılık eden kutsal bitki. (ANSİKL.1)

2) Bu bitkinin, sanrı yaratan özsuyunun inek sütüyle mayalanmasıyla elde edilen ve ayinlerde tüketilen kutsal içki; ölümsüzlük suyu, yaşam suyu. (ANSİKL.2)

3) Zerdüşt'ün sorularını alıp Ahuramazda'ya götüren ve ikinci gün soruların yanıtlarını Zerdüşt'e getiren *"aracı"* tanrı. (ANSİKL.3)

4) *"Aracı"* tanrı olarak düşüncede/inançta görünüşe taşınan ve evrenin sırlarını bilme, kavrama gücü olarak algılanan doğanın ruhu, doğanın canı, doğanın aklı ya da insanın ruhu, insanın aklı.

5) Bedenin bilgeliğiyle doğrudan ilişkiye girerek sürekli bilgilenmeyi ya da ruh gözünün açılmasını sağlayan ve özlem kimliği olarak Hızır adıyla kişileştirilen sıvı akıl. (ANSİKL.5)

***Haoma fincanları:** Ateş tapınaklarında, rahipler için gerekli araçlar sıralamasında yer alan, içilecek haomanın konduğu özel kaplar.

***Haoma için havan dövme:** Sekiz hizmet sıralamasında, ikinci sırada yer alan hizmet. (ANSİKL.6)

***Haomaya su döküp ovma:** Sekiz hizmet sıralamasında altıncı sırada yer alan hizmet. (ANSİKL.7)

***Haomaya süt karıştırma:** Sekiz hizmet sıralamasında, yedinci sırada yer alan hizmet. (ANSİKL 8)

– ANSİKL. (1–2–3–4–5) Haoma içkisi ve aynı adla anılan Haoma tanrısı tasarımı, Hindistan'da Vedalar çağına bağlanan soma içkisi ve aynı adla anılan Soma tanrısı tasarımıyla büyük benzerlik gösterir: Bu benzerlik, Hint–Avrupalılar'a özgü ortak bir dinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Zerdüşt ayinlerinde okunan *"yasna"* ya kutsal ölümsüzlük suyu olarak algılanan haoma sunumu eşlik ederdi. Kutsal ölümsüzlük suyu olmasının ötesinde Haoma, Zerdüşt ile Ahuramazda arasında, Zerdüşt'ten aldığı soruları götürüp bir gün sonra yanıtlarıyla birlikte dönen bir *"elçi–tanrı"* idi.

Haoma aslında Mazdaizm döneminin bir ürünüydü. Zerdüşt önceleri O'nun yalnızca *"el-*

çi–tanrı" yönünü kabul etmiş, *"kutsal içki"* yönünü yadsımıştı. Ancak Arileri birleştirmek isteyen Zerdüşt, bu amacını gerçekleştirebilmek için sonraları haomanın bu yönünü de kabul etmek zorunda kaldı.

İslamlık'taki Zemzem Suyu'na esin oluşturan haomanın çıkarıldığı aynı adlı bitki, bugün tür olarak ortadan kalkmış durumdadır. Latince adı Sercostema Winnileis olan haoma, Elburz dağları'nın etekleri ile Hazar Denizi kıyılarında yetişiyordu. Bu bitkinin meyvelerinden elde edilen sıvı inek sütüyle mayalandırılıp *"yasna ayinleri"*nde tüketilirdi. İçildiğinde ölümsüzlük verdiğine, ölümü uzak tuttuğuna inanılırdı; bu anlamda bir yaşam suyu, bir dirilik suyuydu.

Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te haoma tasarımı, *"animist"* özellikler taşır: Animizm, doğadaki bütün varlıkların bir ruhu olduğunu, her varlığı bir ruhun yönettiğini ileri süren anlayışa/inanca verilen addır. Henüz ruh anlayışına ulaşamamış ilksel insanlar, bir bebeğin oyuncaklarını canlı sanıp onlarla konuşması gibi bebeksi bir evreden geçtiler; nesneleri, kendileri gibi duyar, düşünür ve konuşur sandılar; bu canlıcılık anlayışına *"animatizm"* dendi. Nesnelerin de insanlarınki gibi birer ruhu olduğu inancına dayanan, dinsel canlıcılık diyebileceğimiz *"animizm"*, bu bebeksi anlayış üzerine yapılandı. Sonraları bu ruh anlayışından tanrı anlayışına geçildi.

İnsanlarda ve nesnelerde bulunan ruh, tanrısal tasarımların nedeni olarak belirince bu ruh ile ilişkiye geçmek temel amaç durumuna geldi. Şöyle düşünüldü bir bakıma; her şeyin; havanın, toprağın, suyun, ateşin, bitkinin, hayvanın, insanın bir ruhu var oma onunla ilişkiye geçmek güç.

Haoma bitkisinin iksiri, insanı esritiyor; bu durum özünde, doğanın ruhunun insana, insanın ruhunun doğaya taşınmasının dışa vurumundan başka bir şey değildir. Bu bağlamda haoma, her şeyde var olan ruh ile buluşmanın; bu ruhun kimliklendirilmiş biçimi olan Tanrı ile birleşmenin, birleşerek ölümsüzleşmenin en etkin aracı olarak öne çıkar.

Tasarımdan da anlaşılacağı gibi Mazdaizm'de ve Zerdüştlük'te doğa, iyi ve kötü ruhların kişileştirilmesi ya da nesnelleştirilmesi yoluyla görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanır. Bu anlamda doğa, insanüstü bir güç taşıdığına inanılan tüm evren olarak inanca taşınır. İnsan aklı haoma aracılığıyla tüm evrende gizil olan insanüstülüğü keşfeder. Bu nedenle haoma, insanlarla Tanrı arasında ya da nesnelerle Tanrı arasında *"elçi–tanrı"* olarak yerini alır. *"Elçi–Tanrı"*nın düşüncesi, sözü ve eylemi, Zerdüşt düşüncesinin, sözünün ve eyleminin *"ters dönmüş"* anlatımı olduğundan haoma, insanın ya da toplumun bilme, kavrama gücünü temsil eden *"akıl–tanrı"* durumuna yükselir.

Haomanın tanrısal tasarımı kaynağını, Brahmanizmin Brahma–Şiva–Vişnu üçlemesinde yer alan Vişnu kurgulamasından almıştır diyebiliriz. Ama diğer yandan bu tasarım, Hıristiyanlıktaki Mesih, Alevilikteki Mehdi ve tektanrıcı dinlerdeki peygamber tasarımlarına; ötesinde Tanrı'nın aklını, Mesih'in, Mehdi'nin ve peygamberlerin aklını temsil eden melek tasarımlarına esin oluşturmuştur.

Haoma'nın kutsal sıvı tasarımı kaynağını, ölümlü insanın ölümsüzleşmek yönündeki evrensel özleminden alır. Bu özlem hemen hemen bütün halkların geçmişinde vardır. Özlem, halk bilgeliği alanında kimliklendirilerek güncele taşınmaya çalışılır. Bu taşınmayla sıvı haomanın kişileştirilmiş kimliği Hızır olarak karşımıza çıkar.

Avesta'nın ilgili yasnalarında Haoma'nın Zerdüşt'e gelişi ve Zerdüşt'ün sorularına verdiği yanıtlar şiir diliyle şöyle anlatılır:

"Bir sabah nöbeti zamanıydı,
Haoma Zerdüşt'e geldiğinde,
ateşi düzenleyip
ilahilerden gatha dualarını okuyordu.

O zaman Zerdüşt sordu;
– Kimsin
hayatımda ve ölümsüz hayatımda
tüm nesnellerin dünyasında
gördüğüm sen
ey en güzel olan...?

O zaman cevapladı, beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'böylece kabul et beni, ey Spitama soyundan
olan sen,
ateşi düzene getir ki içelim,
ve beni öven şarkılar söyle,
beni ilk kez kurtaran ödüllendirilecektir!'

O zaman buyurdu Zerdüşt;
'Övgüler Haoma'ya!
Kim düzene koydu seni, Haoma,
nesnel varlıkta
ölümlülerden önce...
Hangi ödül verildi kardisine,
hangi şeref bağışlandı ona bu nedenle...?'

O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'Vivahvant'tı ilk ölümlü olan
beni nesnel varlık haline o getirdi.

Ona verilen ödül
ve bağışlanan şeref, bu nedenle
Yima adında bir çocuk oldu.

O pırıl pırıl, o iyi çoban,
tüm doğanların arasında en harika olanı,
insanlar arasındaki Güneş ışınlı.

O kendi özgür ülkesinde;
hayvanlara ölümsüzlük, erkeklere,
suya, bitkilerin korunması ve
insanlara besin için yorulmadan uğraştı.

Kahraman Yima'nın özgür ülkesinde,
yoktu soğuk, yoktu kızgın sıcak,
yoktu yaşlılık, ölüm yoktu,
yoktu kıskançlık, ki şeytanlar yaratmıştır onu.

Onbeş yaşının kişiliğiyle
baba ile oğul birlikte ilerlediler
tüm Yima hakimiyeti boyunca,
Vivahvant'ın oğlu, o ilk çoban!'

'Kimdi ikinci olan ölümlü seni düzenleyenlerden
ey Haoma,
nesnel varlık olarak...

Hangi ödül verildi kendisine,
hangi şeref bağışlandı ona bu nedenle?'

O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'Etlvya idi, ikinci ölümlü olup
beni nesnel varlık düzenine getirdi.

Ona verilen ödül
Ona bağışlanan şeref bu nedenle
Traetaona adında bir çocuk oldu,
bir erkek evlat
öyle güçlü bir soydandı ki,
Dahak'ı öldürdü. Ejderha ki
üç ağzı, üç başı,
altı gözü ve bin duyusuyla,
dev gücünde olup şeytanın yalancısı (druj) idi.

Varlıklar için kötü, yalan olanı,
en dev yalan gücünde
Düşman Ruh tarafından yaratılmış olup
(Ancak) nesnel varlığın kılığına bürünerek
Bilge varlıklara ölüm veriyordu.'

'Kim ölümlülerin üçüncüsü
seni düzenleyenlerden ey Haoma,
nesnel varlık olarak...

Hangi ödül verildi kendisine,
hangi şeref bağışlandı ona 'bu nedenle...?'

O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'Thrita, Sama soyundan en yiğit,
üçüncü ölümlü olup
beni nesnel varlık düzenine getirdi.

Ona verilen ödül,
ona bağışlanan şeref bu nedenle
iki erkek evlat oldu;
Urvakhsyaya ve Keresaspa adlarında,
onlardan biri öğretmen ve adaletin
yerine getiricisi,
diğeri ise üstün güce sahip
ve kıvırcık saçlı olup gürzle silahlanmış
bir delikanlı idi,
ki atını ejderhaya kaptırdı.

Atın kanı parmak kalınlığında aktığında
sana ağu içmiş gibi oldu.

Keresaspa
bunun üzerine, akşam yemeğini
ejderhanın üstüne koyduğu bir tencerede
kaynattı.

Fakat yakıcı sıcak vardı,
o terledi
ve tencerenin önüne seğirtirken altında kaldı onun.

Böylece üstüne dökildü kızgın sular.

Dehşet içinde kaçtı
Yiğit Keresaspa.'

'Kimdi dördüncü olan ölümlü seni düzenleyenlerden
ey Haoma,
nesnel varlık olarak...

Hangi ödül verildi kendisine,
hangi şeref bağışlandı ona bu nedenle?'

O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'Pourusyaspa idi dördüncü ölümlü,
beni nesnel varlık düzenine getirdi.

Ona verilen ödül,
Ona bağışlanan şeref, bu nedenle
Senin ona, erkek evlat olarak doğman,
Sen ey düzenleyici (Mert, cesaretli) Zerdüşt,
Pourusyaspa'nın evinden
bir şeytan–düşmanı, bir Tanrı
öğretisinin tercümanı.

Ariliğin Vaeyah namlısı, sen
ey zerdüşt ilk idin.

Ahuna-Vairya duasının ayinini yöneten
Önce belli aralıklarla dört defa
sonuna doğru ise artan bir güçle
sen, Zerdüşt, bil ki,
tüm şeytanlar önceleri

insan kılığındaydılar,
ve yeryüzünde bir oraya bir buraya
sonunda ise yeraltına inmeye zorlandılar.

Sen İki Ruh tarafından yaratılmış olanlar
arasında
en girişken, en güçlü, en atılgan,
ve zafer mutluluğuna muktedir oldun...'

'Senden lütfunu rica ettiğim ilk şey
ey Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı,
bilge insanların en iyi dünyası (Cennet),
o parıldayan ve saadet dolu olandır.

Senden lütfunu rica ettiğim ikinci şey
ey Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı,
yaşam güçümün uzun sürmesidir.

Senden lütfunu rica ettiğim üçüncü şey
ey Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı,
mutlu, güçlü ve iyi donatılmış olarak
ilerleyelim bu yeryüzünde,
direnişte muzaffer olup
yalanı yerle bir edeyim.

Senden lütfunu rica ettiğim dördüncü şey
ey Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı,
zaferin saadeti ve mücadelede kazanmış olarak
ilerleyerek bu yeryüzünde
direnişlerden de zaferle çıkıp
yalanı yerle bir edeyim.

Senden lütfunu rica ettiğim beşince şey
ey Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı,
lursızı, eşkiyayı ve kurdu
önce biz farkedelim.

Onlar önce bizi değil,
biz onları farkedelim.'

Şimdi Haoma övülüp çağrılır. Dağlar onu
destekleyen yerlerdir.

Haoma övüldüğünde büyür
ve onu öven insan ise
zafer mutluluğuna erer.

En ufak bir düzenlilik,
en küçük bir övgü,
bir tek damla (Kutsal Ölümsüzlük suyu) bile ey Haoma,
bin şeytanın canını alabilir.

Az sonra,
şeytanın bulaştırdıklarının tümü
bu evden kaybolacaktır.

Şimdi oluşturulmakta olan
Haoma köyünden,
övgülerin yapıldığı yere
O iyileştirici Haoma'nın
sağlık veren suyu çıkacaktır.

Çünkü tüm diğer içkiler,
dehşetli silahlar getiren öfkenindir.

Oysa Haoma'nın suyu ile
duygunun bilge neşesi gelir.

Evet Haoma canı hafifletir.

Haoma'ya alkışlar! Çünkü O'dur
en fakir olanın duygusunu
en zenginin duygusu kadar
üstün kılan.

Haoma'ya alkışlar! Çünkü O'dur
en fakir olanın duygusunu
Tanrı'nın tüm isteklerinin hedefleri kadar
yücelten.

Sen pek çok insanı,
o altın renkli suyunu sütle karıştırıp vermekle
daha bir kutsal daha bir bilge edersin.

Hey, sizler
çıkarın tadını artık istediğiniz gibi,
benim tadını çıkardığımı gibi.

Evet, ileriye, tam ileriye doğru
sancağı götürenin olsun o kutsal su.

Hareket dolu bir güçle geliyorlar!
Senin korumanda Haoma
Bilge ve bilgeliğin geliştiricisi sen
bana o kadar güzel görünen
işte şu bedenimi bırakıyorum ben."

–ANSİKL. (6–7–8) Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır. Bunlar:

1) Ayin yönetme;

2) Haoma için havan dövme;

3) Ateşe bakma;

4) Kurbanlık yakacak odun getirme;

5) Su taşıma;

6) Haoma'ya su döküp ovma;

7) Haoma'ya süt karıştırma ve

8) Düzen sağlama.

HAOSJYANHA a. 1) Zerdüşt öncesi İran inançlarında, evren krallığının kurucusu.

2) Zerdüştlük'te, dünyaya egemen tanrısal güçler sıralamasında yer alan ve doğasal güç olarak algılanan, birinci egemen tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"İlk yalan o zaman

geldiği yere geri atılacaktır.

Bu ilk yalan ki dindar olanı, dindarın akrabalarını ve yandaşlarını yok etmek için gelmişti. Ancak bu sahtekâr yalancı ve eşi (şeytan çiftçi) yok olup gidecektir.

Krallığın özüne Haoma, süt, kurbanlık destesi, kutsal formlar ve içki ile tapılacaktır.

Buna ayrıca Kutsal Ölümsüzler ve melekler, yani yazatalar da dahildir. Bunlara sırayla Haosjyanha (Hasjang), Taklıma-Uripi (Talmuraf) ve dünyanın üçüncü hakimi ışık saçan Yima (Khsjaeta, Jemsjid) da dahildir;
bunlar ki şeytanlardan
refahı ve yararı,
bereketi ve sürüleri,
mutluluğu ve övgüyü
alanlardır..." (Avesta/Yast).

HAOŞYANGHA a. Haosjyanha.

HARA a. Cinvat Köprüsü'ne çıkmak için tırmanılan dağ, yükselti.

HARİZMCE a. Ortaçağ'da, Orta Farsça'nın Doğu Grubu'na bağlanan, Amu Derya'nın aşağı çığırında yaşayan Doğu İranlı halkın konuştuğu dil.

HATŞATASPA a. İlgili yasna bölümlerinde verilen bilgilere göre Kavi soyundan gelen, Zerdüşt'ün bağlı olduğu kabile.

HAUMA a. Haoma.

HAURATAT a. Hourvatat.

HAURVATAT a. Hourvatat.

HAVA Ar. (hevā') a. Kendi nedenini kendi içinde taşıyan, tanrısal kimliklerin canı/ruhu olarak algılanan ve eyleme geçmesiyle altı kurucu ilkenin görünüşe taşındığına inanılan temel nesne. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te ve Orta Asya tasarımlarında hava, kurucu ilkeler arasında sayılmaz. Çünkü hava, tanrıların canı/ruhudur; o kurucu ilkelerin *"nedeni"*dir. Onun esmesi, soğuması, ısınması, her şeyin varlaşmasına *"neden"* olan tanrısal eylemin kendisidir ya da bir bütün olarak Tanrı'dır.

HAVA-ANA a. 1) Varoluş tasarımlarında, *"baba"* olarak algılanan *"ışık"* tarafından döllenen, dişil olarak betimlenen ve doğum ürünü olarak yağmur, kar, sis vb.'yi varlaştırdığına inanılan ana ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan atmosfer.

HAVA-TANRISI a. Vayu.

HAVANCI a. Sekiz hizmet sahibi sıralamasında, ikinci hizmet sahibi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Sekiz hizmetin sekiz sahibi bulunur. Bunlar şöyle sıralanır:

1) Ayin rahibi;

2) Havancı;

3) Ateşçi;

4) Kurbancı ya da ihtiyaç giderici;

5) Sucu ya da rençber;

6) Temizleyici;

7) Karıştırıcı ve

8) Düzenci ya da düzen sağlayıcı.

HÂVANİ a. Zerdüştlük'te beş vakit günlük ibadet sıralamasında yer alan sabah ibadeti.

HAVİŞT a. Dini okullardaki öğrenci.

HAVM a. 1) Sasani Perslerin haomaya verdikleri ad.

2) Pers sanatına ait olduğunun kanıtı durumunda bulunan, her iki yanında bakışımlı bir biçimde iki hayvan bulunan yaşam ağacı simgesi.

HAYAT AĞACI a. Yaşam ağacı.

HAYAT SUYU a. Haoma.

HAYVAN Ar. (ḥayvān) a. 1) Mazdaizm'de, canlı varlık türlerinin oluşumuna katılan, kanı *"yaşam suyu"*, eti *"yaşam yiyeceği"* olarak algılanan kutsal kurucu hayvan.

2) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Mazdaizm'de Behmen, Zerdüştlük'te Vohumanah aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan kutsal somutluk.

3) Mazdaizm'de, göksel güçbirliğini sağlayan tanrısal güç.

4) Ateşi oluşturan beş unsurdan dördüncüsünün varlığa gelişiyle görünüşe taşındığına inanılan ve varoluşun dördüncü

aşaması olarak algılanan, hayvanlar evreni; hayvanlar âlemi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Ateşin beş unsuru vardır: Bu beş unsur, kimliklendirilip görünüşe taşınınca, yani ateş başkalaşıma uğrayınca sırasıyla Gökyüzü, Yeryüzü, bitkiler, hayvanlar ve insanlar varlığa gelir. Demek ki varoluş ateşin değişime/dönüşüme uğramasından başka bir şey değildir. Yani, her şey ateşten çıkar, yine ateşe döner.

HAYVAN-ANA a. Soy kaynağı olarak algılanan ve ezelden beri var olduğuna inanılan, hayvanla simgelenen ana ruhu.

HAYVAN-ATA a. Soy kaynağı olarak algılanan ve ezelden beri var olduğuna inanılan, hayvanla simgelenen ata ruhu.

HAYVAN-SÜTANNE a. İnek.

HAZAH a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve şiddeti simgeleyen dev ya da şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te bu altı dev ya da şeytan şöyle sıralanır:

1) Aeşma: Ölüm korkusunun taşıyıcısı.

2) Hazah: Şiddetin taşıyıcısı.

3) Ahitay: Kirliliğin taşıyıcısı.

4) Doröza: Yalanın ve bağlılığın taşıyıcısı.

5) Röma: Vahşetin taşıyıcısı.

6) Töviş: Kabalığın taşıyıcısı.

HAZAR DENİZİ a. Söylencelerde algılandığı biçimiyle dünya denizi.

HERBAD a. Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde, eski ateş papazlarının yerini alan, aşağı sınıftan din adamı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Anahita tapımıyla ilgili olan bu din adamları, Sasaniler döneminde gezici gruplar oluşturup bir dini lider çevresinde toplanır, ülkeyi dolaşırlardı.

HERPAT a. Herbad.

HER ŞEYİ BİLEN a. Ahuramazda.

HETU a. İran çoktanrıcılığında, Vurukrtam'ı dıştan sınırlayan set.

HİNAYANA Sanskr. (hinayana, *küçük taşıt*) a. Bireyci Buddhacılık öğretisi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Hıristiyanlığın başlangıç yıllarına doğru Buddhacı *"Mahayana"* öğretisi kurulunca, ilkçağların bireyci Buddhacılığına *"Hinayana"* adı verildi. Hinayana inancına göre *"nirvana"*, bireysel *"ben"*le evrenin birleşip yokolması demekti. Bu mutlak yokluk durumunun bir dışa vurumundan başka bir şey değildi. Bu nedenle Hinayana öğretisine *"metafizik nihilizm"* (doğaüstü yokçuluk) de denir. Bu öğretinin amacı, en kısa yoldan en kısa zamanda hızla *"nirvana"*ya girip kendi kişisel kurtuluşunu sağlamaktır. Hinayana öğretisine bağlanmış, kendi kişisel kurtuluşunu sağlamayı amaçlayan ermişe *"arhat"* adı verilir. Mahayana öğretisinde ise budalar, kendi nirvanalarını erteler ve tüm insanların kurtuluşu için yok olmayıp yeryüzünde kalırlar.

HİNDİ Ar. (hindî) s. 1) Hintli.

2) Hindistan ya da Hintlilerle ilgili.

3) a. Hint–Ari dili.

HİNDU Fars. (hindū) s. Brahma ya da Buddha dininden olan Hintli.

HİNT–ARİ s. Hindistan'da konuşulan (Hint–Avrupa dilleri).

HİNT–AVRUPA s. 1) Hint–Avrupa dilinden gelen (diller).

2) Hint–Avrupa dillerini konuşan (halklar).

***Hint–Avrupalılar:** Yaklaşık İ.Ö. 4000'li yıllarda Batı Sibirya'da bir bozkır sanatı yaratan Aryan toplulukları. (ANSİKL.)

***Hint–Avrupa dili:** Hint–Avrupa denilen dillerin kaynaklandığı ortak dil.

– ANSİKL. Yaklaşık İ.Ö.4000'li yıllardan beri, Batı Sibirya'da özgün bir bozkır uygarlığı vardı. Henüz yazıyı kullanamayan bu uygarlık, atları evcilleştirerek bir bakıma uygarlığın tohumlarını attı. Önce tahta, deri gibi dayanıksız malzemeleri işlediler; sonra da metalle çalışarak bir bozkır sanatı yarattılar; toprağı ekip–biçmeye başladılar. Aryan olarak algılanan bu topluluklar, zamanla Tanrı Dağları ve Altaylar'a kadar uzandılar.

İ.Ö.2300–1900 yılları arasında Aryanlar, iklimsel değişikliğe, yani coğrafya üretici güçlerinin olumsuzlaşmasına bağlı olarak Güney'e doğru büyük bir göç dalgası yarattılar. Önlerine ne çıktıysa ezip geçtiler, yani yerli uygarlıkları yokettiler: Hindistan'ın kuzeyini, İran Platosu'nu ve Avrupa'yı kapladılar.

Bu sıralarda, daha sonraları Altaylılar olarak anılacak olan Türkler, Moğollar ve Tunguz–Mançuları henüz tarih sahnesinde değildi: Büyük olasılıkla Sibirya ormanlarının kuzey ve doğu bölgelerinde, belki de tundralarda yaşıyorlardı.

İ.Ö.1200–700 yılları arasında Yukarı Yenisey bölgesine yerleşmeye başladılar. İ.Ö.700–300 yıllarında Altay bölgesine göç ettiler ve Altaylılar adıyla anılmaya başladılar. Zamanla Altay dağlarının güneyine ve batısına doğru yayıldılar. Bu sırada Aryanlar Tuna Nehri'ne dayanmıştı.

Demek ki Asya'nın tarihi aslında, göçebelerin, yerleşiklerin topraklarını işgal etmelerinin tarihidir.

HİRBED Fars. (hīrbed) a. 1) Ateşe tapanların önderi, yargıcı.

2) Ateşe tapanlarda baş rahip.

3) Ateşgede hizmetçisi.

HİRBÜD Fars. (hirbüd) a. Hirbed.

HİŞ a. Akıl.

HOMA a. 1) Haoma.

2) Ahuramazda.

HOMAN a. Ahuramazda.

HOROZ Fars. (ḫurūs) a. Avesta'nın ilgili Vendidad bölümlerinde açıklanan; şeytan donunda gezinen ve insanları şafak vakti uykuya çağıran uzun pençeli kuş Busyans'ta karşı gelerek şafak kızıllığında insanları uyandıran ve güzel itaat meleği Sraosya olarak algılanan kutsal ötücü kuş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Şafak kızıllığında horoz, ötüşüyle şöyle seslenir:

"Kalkın ey insanlar, en iyi dindarlığı övün, şeytanları lanetleyin."

Avesta Vendidad 18, 13–29'da horozla ilgili bilgiler verilir:

"...Zerdüşt, Tanrı, O Her Şeyi Bilen'e sordu; 'Tanrım, O Her Şeyi Bilen, en kutsal ruh, bedensel varlıkların yaratıcısı, sen dindar! Kimdir, dindar için, yiğit itaat meleği için, kutsal donanımla kuşanmış, korkutucu silahı olan düzen bekçisi (Sraosyavarez, Zerdüşt rahiplerinden biri) kimdir?'

O zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu: 'Spimata soyundan olan Zerdüşt, bu adı horoz olan bir kuş (parodarsy) olup konuşan insanlarca kalırkatat diye çağrılır. Bak o kuş dev tanyerinin kızarmasına karşı sesinin iddiasına giriyor. Ayağa kalkın insanlar, en dindar olana övgüler, şeytanlara lanetler!, diyor...

Gecenin üçte üçüncü (son) devresinde, benim ve Tanrı, O Her Şeyi Bilen'in ateşi, aklayan, güzel itaat meleği (Sraosya) çağırır: 'Yardıma gel, sen aklayan, güzel itaat meleği! Bedensel varlıklar dünyasında, kim olursa olsun bana yıkanmış ellerle temiz odun getirsin. Bana öyle geliyor ki şeytan tarafından yaratılmış olan açgözlülük, doymazlık (azi) benim hayat gücümü tamamen yoketmek istiyor.'

O zaman aklayan itaat meleği, horoz diye çağrılan kuş ki tam olarak konuşan insanlarca ötüşü ile çağırılır, uyandırır, ey Spitama soylusu Zerdüşt. Bu kuş, güçlü şafak kızıllığına karşı durup sesini duyurur: Kalkın ey insanlar, en iyi dindarlığı övün, şeytanları lanetleyin!...

O zaman henüz yataklarında olan dostlardan biri, ötekinden şunları duyar: 'Ayağa kalk, ben de kalkıyorum! Kim daha önce ayağa kalkarsa o en iyi dünyaya (Cennet) gidecek. Kim temiz bir odunu, yıkanmış ellerle, Tanrı, O Her Şeyi Bilen'in ateşine götürürse Tanrı'nın ateşi ona gönül doyuruculuğu ve duasının yerine gelmesi için temenni verecektir...

Benim bu kuşum horoza, ey Spitama soylusu Zerdüşt, kim bir çift tavuk adarsa, o dindar adamın konutuna yüz adet direk, bin adet kalas, onbin adet pencere, onbin adet kiriş adadığı tavuklara karşılık olsun.

Ve kim ki bu kuşum horoza, kendi büyüklüğünde bir et parçası adarsa, ona (ölümünden sonra) sadece şunu söylemekten başka bir şey demeyeceğim: İlerle, en iyi dünyaya (Cennet) ilerle!"

HOSJANG a. Haosjyanha.

HOŞENG a. Haosjyanha.

HOTANCA a. Ortaçağ'da, Orta Farsça'nın Doğu Grubu'na bağlanan, Hotan bölgesinde konuşulan dil.

HOURVATAT a. Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anamelekten (Ameşas Spentas) biri olduğuna inanılan, sağlık bağışlayan güç olarak algılanan ve esenliği simgeleyen melek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde bu altı melek şöyle sıralanır:

1) Asha; yaşama gücünü sağlayan ateşin yetki-

lisi olarak algılanır; doğruluğu, töreyi ve tüzeyi simgeler.

2) Vohumanah; doğruya, iyiye yönelen göksel güç birliğini sağlar; iyi duyguyu simgeler.

3) Chshathra; iyiliği üstün kılan yetkili olarak algılanır; egemenliği simgeler.

4) Armaiti; bereketi sağlar; erdemi simgeler.

5) Hourvatat; sağlık bağışlayan güç olarak algılanır; esenliği simgeler.

6) Ameretat; yaşamı veren ve renklendiren her şeyi sağlayan olarak algılanır; ölümsüzlük gücünü simgeler.

HOVM a. Havm.

HUDA Fars. (huda < hod–ay, *kendi gelen*) a. Tanrı.

HUMA a. Haoma.

HUMATA a. İyi düşünce.

HUOVİ a. Zerdüşt'ün söylencesel karısı.

HURA a. Kimi kaynaklarda, kansız kurban kapsamında sıvı kurban olarak tüketilen bir tür içki.

HURDAD a. Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anaruhtan (Ameşas Spentas) biri olduğuna inanılan, suların koruyucusu olduğu kabul edilen, Hourvatat kaynağı ruh. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mazdaist öğretide bu altı anaruh şöyle sıralanır:

1) Behmen: Düşüncede/inançta *"İyi Düşünce"* olarak algılanan ve hayvanla simgelenen, yararlı büyükbaş hayvanların koruyucusu.

2) Erdibihişt: Düşüncede/inançta *"İyi Erdem"* olarak algılanan ve ateşle simgelenen, yaşama gücünü sağlayan ateşin koruyucusu.

3) Şehriver: Düşüncede/inançta *"İyi İmparatorluk"* olarak algılanan ve madenle simgelenen, madenlerin koruyucusu.

4) Sipendarmidh: Düşüncede/inançta *"İyi Bakış"* olarak algılanan ve toprakla simgelenen, toprağın, yani karaların koruyucusu.

5) Hurdad: Düşüncede/inançta *"İyi Sağlık"* olarak algılanan ve su ile simgelenen, suların, yani denizlerin, göllerin ve akarsuların koruyucusu.

6) Murdad: Düşüncede/inançta *"İyi Ölümsüzlük"* olarak algılanan ve bitkiyle simgelenen, bitkilerin koruyucusu.

HURGİN a. İran mitolojisinde, Bijen'in arkadaşı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Keyhüsrev'in buyruğu üzerine Hurgin ile Bijen, savaşa gider. Hurgin, Bijen'i aldatır ve onu Efrasiyab'ın kızı Menije'nin çadırına götürür. Bijen ile Menije, birbirine âşık olur. Bunu duyan Efrasiyab, Bijen'i, bir kuyuda tutsak eder. Aradan yıllar geçer; Rüstem, Menije yardımıyla Bijen'i kurtarır ve onu İran'a götürür.

HURÛS Fars. (ḫurūs) a. Horoz.

***Hurûs–arş:** İslam mitolojisinde, gün doğarken öterek diğer horozların da ötmesini sağlayan kutsal horoz.

HUSHETAR a. Zerdüşt'ün ölümünden sonra söylencedeki göle saklanan spermalarından, birinci bin yılın sonunda doğacak olan kutsal kurtarıcı.

HUSHETERMAH a. Zerdüşt'ün ölümünden sonra söylencedeki göle saklanan spermalarından ikinci bin yılın sonunda doğacak olan kutsal kurtarıcı.

HUŞENG a. Mazdaizm'de, M.Ö.2040 yılında doğduğu kabul edilen ikinci kurtarıcı ya da İkinci Zerdüşt olduğuna inanılan kutsal önder.

HUTAUSA a. Zerdüşt'e ilk inananlar arasında yer alan, Viştaspa'nın karısı kraliçe.

HUVARŞT a. İyi iş yapma.

HUXT a. İyi konuşma.

HÛXTA a. İyi söz.

HÜMA Fars. (hümā) a. 1) Kafdağı'nda yaşadığına ve yalnızca kemikle beslendiğine inanılan, yüzü insan yüzüne benzeyen, uzun boyunlu, zümrüt yeşili tüylü, süslü bir masal kuşu. (ANSİKL.1)

2) Zihinde biçimlenen varoluş. (ANSİKL.2)

3) Âlemin maddi varlığı. (ANSİKL.3)

***Hüma–yı lâ–mekân:** Tanrı.

– ANSİKL. (1–2–3) Güvercinden esinlenilerek

tasarımlanan hüma, halk inancında kutsaldır:

Onu kim öldürürse 40 gün içinde öleceğine inanılır. Yine inanca göre üstünden geçtiği kimselere zenginlik ve mutluluk getirir. Eskiden bir hükümdar ölünce halk, bir meydanda toplanır, hüma kimin başına konarsa o hükümdar seçilirmiş. *"Başına devlet kuşu kondu"* özdeyişinin kaynağı işte bu söylencedir.

Bir başka söylenceye göre ise hüma, karşılaştığı kuşları avlıya avlıya batıya doğru uçar; göçü sırasında çocukları da kapar. Bu nedenle Peygamber'e şikayet edilir. Ve bedduaya uğrar; nesli tükenir. Bu söylence, âlemdeki maddi varlıkların, tıpkı hüma gibi bir bakıma var, bir bakıma yok; hem var, hem yok olduğunu anlatır. Tasarım gereği mekânsız hüma, Tanrı olarak algılanır.

HÜMAY Fars. (hümāy) a. Hüma.

HÜRMÜZ a. Ahuramazda'nın, Sasani döneminde İran dilindeki adı.

HÜRMÜZGÂH a. Ateşgâh.

HVARETYİTRA a. Üç mutluluk durumundan ya da üç iyi şeyden birinin vekili olduğuna inanılan, Zerdüşt'ün üç oğlundan biri. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt'e bağlanan söylencelerde Zerdüşt'ün, üç oğlu olduğu belirtilir. Bunlar İsat–Vaztra, Urvatat–Nara ve Hvaretyitra'dır.

HVARŞTA a. İyi eylem.

I

IŞIK a. 1) Genelde Göktanrı'nın, Güneş-tanrı'nın, özelde Ahuramazda'nın evreni, dünyayı dölleyen sperması olarak algılanan yaratma gücü.

2) Tanrısal özün görünüşe taşınmış biçimi; tanrısal sonuç, tanrısal doğum olarak algılanan somutluk.

3) Ahuramazda'nın iyilik ruhu Spenta–Mainyu'nun, eksiksiz ve kusursuz olarak tanımlanan somut görünümü.

4) Gizil nesnelliğin evrensel bilgisi ya da gizil nesnelliğin kimliklendirilmiş biçimi olarak tanrı.

5) Gizil nesnelliğin evrensel bilgisini ya da bunun kimliklendirilmiş biçimi olan tanrısal bilgiyi veren ateş tapınağı rahibi.

6) Aydınlık kaynağı olarak algılanan Zerdüşt.

***Işık gücü:** Ahuramazda ya da Spenta–Mainyu'nun, Ehrimen ya da Angra–Mainyu'ya karşı mücadele ederken kullandığı etkili ve tek silah.

***Işık ruhu:** Aydınlık olarak algılanan Ahuramazda'nın ruhu; bu anlamda Spenta–Mainyu.

***Işığın hükümdarı:** Ahuramazda.

***Işıklar ışığı:** Ahuramazda.

IŞIKLI s. Ahuramazda'nın ruhuyla aydınlanmış olan.

***Işıklı gün:** Newroz.

IŞIK-TANRI a. Mithra.

IŞIN a. Işık kaynağı olarak algılanan Ahuramazda'dan saçılan ve her şeye can veren, ruh veren ışık çizgileri.

İ

İBLİS Ar. (İblīs) a. Şeytan.

İÇKİ a. Haoma.

***İçki kurbanlığı:** Kansız kurban kapsamında kurban olarak sunulan haoma. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O'nun doğumu ve büyümesi
su ve bitkileri büyütür.

O'nun doğumu ve büyümesi
Kutsallığın yarattığı varlıklara
şöyle dedirtir;
'Bizden yana ol, çünkü doğan rahip
Spitama soylusu Zerdüşt'tür.

O, Zerdüşt'ün elinde bulunan demet
kurbanlık süpürge ile
içki kurbanlığı ile tapılacaktır.

Ve bundan böyle yayılmalıdır,
O Her Şeyi Bilen'e tapan din,
dünyanın yedi bucağına dek!"

(Avesta/Vendidad).

İDEALİST Fr. (idéaliste) s. ve a. (1) İdealizmin herhangi bir biçimini savunan (kimse, topluluk).

(2) Toplumu ya da insanı daha iyiye götürmek için ahlaksal, toplumsal, zihinsel vb. düzlemdeki mutlak değerlere inanan ve bir ideale bağlanan (kimse, topluluk).

İDEALİZM Fr. (idéalisme) a. (1) Her türlü varoluşu, insanın dışındaki her türlü nesnel varlığı, düşünceye bağımlı kılan felsefe akımı; düşünceci idealizm; metafizik aydınlanma.

(2) Her türlü varoluşu, insan dışındaki her türlü nesnel varlığı aşkın kimliğe bağlayan felsefe akımı; metafizik idealizm.

İHTİYAÇ Ar. (iḥtiyāc)

***İhtiyaç giderici:** Kurbancı.

İKİ a. 1) Spenta–Mainyu ile Angra–Mainyu'yu simgeleyen sayı.

2) Ehrimen tarafından görevlendirildiğine inanılan *"Geciktirici"* ve *"Sonra"* adlarındaki şeytanları simgeleyen sayı. (ANSİKL.1)

***İki görev:** Fars dilindeki Zerdüşt yazıtı Saddar'ın ilgili bölümünde açıklanan, dindar ve bilge insan olmanın koşulu olarak algılanan görevler. (ANSİKL.2)

***İki Ruh:** İkizler.

– ANSİKL. (1) Fars dilindeki Zerdüşt yazıtı Saddar'da, bu konuda gerekli açıklamalar yapılır: Ruhun, görevini yapmasının engellenmesi ve iyi eser vermemesi için Gecektirici adındaki şeytan, yapılması gereken işi erteletmeye çalışır. Sonra adındaki şeytan ise Geciktirici adındaki şeytanın önerisini pekiştirir.

– ANSİKL.(2) Birinci görev; maddiyatı küçümseyerek, maneviyatın yok olmasını önlemek. İkinci görev, kendin için beğenmediğin bir şeyi başkalarına layık görmemek.

İKİTANRICI s. ve a. İkitanrıcılığı benimsemiş olan (kimse, topluluk).

İKİTANRICILIK a. Eşit güçte, biri iyi, diğeri kötü, iki yüce tanrıya inanış.

İKİZ a. Bir varlığın ya da insanın, ötesinde bir tanrının, kutsal varlığın yapısında var olan, biri diğerinin nedeni olduğu için ancak birlikte bulunmaları durumunda beliren, iyilik–kötülük, ışık–karanlık, dolu–boş, artı–eksi, sıcak–soğuk, ıslak–kuru vb. karşıtların kimliklendirilmiş biçimi.

***İkizler:** Ahuramazda'nın yapısında var olan ve *"Kutsal Ruh"* olarak algılanan Spenta–Mainyu ile Ehrimen'in yapısında var olan ve *"Kötü Ruh"* olarak algılanan Angra–Mainyu.

***İkizler Söylencesi:** Spenta–Mainyu ile Angra–Mainyu arasındaki çatışmanın aşılmasıyla varlığa geliş çevrimini anlatan kutsal söylence. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta'da İkizler Söylencesi şöyle anlatılır:

"Başlangıçta iki ruh varmış,
İkizler diye tanınan:
Biri iyi, diğeri kötüydü düşüncede,
söz ve eylemde.

Akıllılar doğruyu seçerken,
düşünceden yoksunlar tersini yaptılar.

Bu ikisi buluşunca,
Canlı ve cansızları yarattılar,
Ki sonunda bela kötünün başına gelecek,
Ama iyi de en iyi duyguları tadacak.

Bu iki ruhtan biri,
seçti en kötü olanı,
Ama Kutsal Ruh (Spenta–Mainyu) sert gökyüzünü giyinerek
Doğru (Asha) ile birleşti.

Yüce Tanrı'yı doğru eylemiyle hoşnut etmek isteyen
İşte böyle yapar.

Bu ikisinin arasında demonlar kötüyü seçti,
Çünkü seçimde şaşkınlığa uğradılar,
en kötüyü seçerek
yıkıcılığa koştular,
ve mahvettiler insan yaşamını."

Yine Avesta Yasna 30'da İkizler ya da İki Ruh hakkında şu bilgiler verilir:

"Müttevazilerin nerede olursa olsun, onları beceri ile her şeyi ilk farketmelerini istiyorum.

Tanrı'ya olan ilahilerimizi ve iyi duygunun dualarını, kendisine pek dikkat edilen kutsal varlık tarafından ışıklı bir dünyada görülsün.

Duy kulaklarınla o en iyi ve en berrak duyguyu. O, iki itiraf arasındaki, erkek erkeğe olan, herkesin kendisi için savaştığı, o büyük dava öncesi bizi bilgilendirmeye dikkat etsin!

Başlangıçta o iki ruh, o İkizler (benim uykumdaki gibi) düşünce olarak göründüler, söz ve eylem, daha iyi ve daha kötü gibi.

İkisi arasında belirleyici olan iyi, kötülükçü (fesat) olan değil.

Ve o İki Ruh birlikte geldiklerinde, önce hayata ve faniliğe, sonra ise dünyadaki en kötü şey olan yalancılığa büründüler. Ancak o kutsal varlık iyi duygunun armağanı olan Cennet ile birlikte bize yetişti.

Bu İki Ruh'tan yalancı olanı, o en kötü eyleme sahip çıktı. Ancak o en kutsal ruh ise gökyüzünün sert kalesiyle örtünmüş olarak bilgeliğe sahip çıktı.

Eylemleri açık olanlar, işte böyle O Her Şeyi Bilen Tanrı'yla kendilerini örtsünler.

Bunlar arasındaki seçimde şeytanlar doğru seçim yapmadılar, ne zamanki... şaşırtıcı yanlarına gelip onlarla tanıştı, işte o zaman onlar en kötüyü seçtiler.

O zaman koştular öfkeye ve böylece hep birlikte ölümlüler ülkesine yolcu oldular.

Fakat kutsal varlık iyi duygu aracılığıyla bu ölümlüye gelecektir; sadık kalmak, bedene dayanıklılık ve güç verir. Metalin ilk çatışmasında bunu ilk yapan sen ol!

Ve ne zaman ki bu suçtan sonra cezanın hükmü gelir, o zaman Her Şeyi Bilen, iyi duygu onlar için, eksiksiz olarak uzanacaktır egemenlik ülkesine, çünkü onlardır yalanı dindarlığın eline verenler.

Dünyayı eksiksiz olarak ileriye götürenler biz olalım, o zaman!

Her Şeyi Bilen Tanrılar (Ahuralar), bizimle, dindarlıkla beraber olsunlar, ki aklımız hep, içgüdünün olmadığı her an nerede olursa olsun, tam olsun! İşte o zaman mutluluk yalanın üstesinden gelir! Her Şeyi Bilen ve kutsal varlığın konutu ve O iyi duyguda vaad edilenler, iyi bir üne ulaşabilmeleri için onları eğitsin.

Her Şeyi Bilen'in kararlaştırdığı ama insanlardan alınmış olan o düzenlilikten; bir kısmı darbe yemiş, bir kısmı canı yakılmış, yalancıların uzun eziyeti tekrar dindar ve bilge insanlara mutluluk versin!"

İLAHİ Ar. (ilāhī) s. Tanrı ile ilgili, Tanrı'ya özgü olan, tanrısal.

***İlahi gerçek:** Görülenlerin ötesinde, görülenleri kuran öğelerle kurulmuş olan ve görünmeyen durumunda bulunan gizil nesnel gerçek; tanrısal gerçek.

***İlahi Hakikat:** Tanrı.

***İlahi ışık:** Tanrısal özün ya da doğadaki gizil nesnelliğin görünüşe taşınması biçiminde algılanan ve Tanrı'yı temsil ettiğine inanılan parlaklık, aydınlık.

İLK s. Önce yer alan, önce gelen.

***İlk akıl (bilgi):** Ahuramazda'nın ilk ışığı; Ahuramazda'nın görünüşe taşınırken büründüğü durum.

***İlk cevher:** Ahuramazda'nın ruhu olarak algılanan Spenta–Mainyu.

***İlk çift:** Tanrı, ilke ya da insan olarak tasarımlanan ilk dişi ile ilk erkek.

***İlk dünya:** Ahuramazda tarafından yaratıldığına inanılan, dünyamızdan önceki maddesiz, kötülüksüz ve çelişkisiz dünya. (ANSİKL.)

***İlk İkizler:** Zerdüştlük'te, başlangıçta varlığı kabul edilen Kutsal Ruh Spenta–Mainyu ile Kötülük Ruhu Angra–Mainyu.

– ANSİKL. Ahuramazda'nın bu dünyasına Ehrimen karşıdır: Çünkü, kusursuz bir dünya olamaz; kusursuz bir dünyada daha iyiye doğru bir çaba ve buna bağlı mutluluk da olamaz.

Bu tasarım esin kaynağını Brahmanizm'den almıştır: Hint inanışında, Brahma'nın yarattığı maddesiz ve çelişkisiz dünyaya, aynı gerekçelerle Şiva karşı çıkar.

İLKBABA a. Ahuramazda.

İLKE a. Bir şeyin kaynağında bulunan ve onun ilk nedeni olan şey. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mazdaizm'de ve Zerdüştlük'te, canlı–cansız her şeyin varlaşmasının nedeni olarak algılanan altı kurucu ilke vardır. Bunlar Mazdaizm'de altı anaruhun, Zerdüştlük'te ise altı anameleğin görünüşe taşınmış biçimi olarak inanca aktarılır: Mazdaizm'de Bahmen hayvan olarak, Erdibihişt ateş olarak, Şehriver maden olarak, Spendarmidh toprak olarak, Hurdad su olarak, Murdad bitki olarak varlığa gelir. Zerdüştlük'te ise Asha ateş olarak, Vohumanah sığır olarak, Chshathra metal olarak, armaiti toprak olarak, Hourvatat su olarak ve Ameretat bitki olarak varlaşır.

İLKELCANLICI s. ve a. Animatist.

İLKELCANLICILIK a. Animatizm.

İNANÇ a. 1) Bir kimsenin ya da bir şeyin var olduğuna, bir öğretinin, bir savın doğruluğuna inanma olgusu. (ANSİKL.1)

2) Din, felsefe ve siyaset konusunda benimsenmiş kanı; inanılan şey. (ANSİKL.2)

***İnancını aklına indirgemek:** İnsandan kopmuş durumda bulunan yabancılaşmış inanç olgusunu yeniden esin aldığı kaynakta, yani insanın bedeninin düşüncesinde somutlamak; inancı akıl alanına çekmek, aklın sonuçlarını kutsayacak bir olgu durumuna dönüştürmek.

– ANSİKL. İnanç, bilginin bittiği yerde başlayan *"sanı"*ya güvenme ve bağlanma durumudur. Bu bağlamda her inancın altında bir *"bilgisizlik"* yatar. İnsan özünde bilmediklerini hayal eder; daha doğrusu hayal ederek tamamlamaya çalışır; çeşitli olasılıklardan birini seçerek ona bağlanır. Demek ki genelde inanç, bir *"bilme"* gereksinmesinden doğar.

Bu anlayış uzantısında *"inanmak bir gereksinmedir"* savı, *"bilmek bir gereksinmedir"* savına dönüşür. Süreç içinde;

a) Hayal gücünün pratikle, yaşamla bağımlı olarak işlemesi halinde *"bilimsel varsayımlar"*,

b) Pratikten, yaşamdan kopmuş olarak işlemesi halinde ise *"inançlar"* ortaya çıkar.

Doğaldır ki her söylence belli bir gereksinmenin ürünüdür; bilimsel olarak açıklanamayan gerçekler bu yolla açıklanmak istenir. İnsanlar, hayal ederken çok değerli *"seziler"*de bulunurlar. Aslında bu *"seziler"*, insan düşüncesine kendisini zorla kabul ettiren doğal/toplumsal gerçeklikten başka bir şey değildir. Bu yaklaşımın yaşama geçirilmesiyle süreç içinde doğanın işleyiş yasaları, evrenin maddesel yapısı *"bilim-öncesi seziler"*le kavranabildi. Çünkü insanlık başlangıçta *"gerçeklik"* içindeydi, gerçeklikle özdeşti; hayal kurma yeteneklerini çok sonraları gelişti.

Zerdüştlük ve Anadolu Aleviliği gibi tasarımlarda *"bilgi"*, inan ürünlerinin *"bilinmesi"* ile değil, inanç *"nedenleri"*nin bilinmesiyle sağlanan bir şeydir. Yöntem bu olunca inanç ve din sorunu, akıl zemininde bilgi ve bilim sorununa dönüşür.

"İnanmak" gereksinmesi *"bilmek"* gereksinmesine evrilince *"sezgisel akıl"* ile bilimsel varsayımlar yakalanır. *"Sezgisel akıl"*la düşünce üretiminde bulunularak *"gönül bilgisi"* dediğimiz *"marifet"* yaratılmış olur. Bu bağlamda tanrısallığı simgeleyen *"şeyler"*, insanın, insanlığını kendi dışına yansıttığı yollardan başka bir şey değildir. Bu nedenle Tanrı, insan doğasının dışa vurumudur.

Kendi özelliklerini din/inanç yoluyla doğaüstü bir *"töze"* yükleyen insan, ikileşmiş, çift kimlikli olmuş ve yabancılaşmıştır. İnsanın, doğa ve toplumun *"kör"* güçleri karşısında hissettiği bağımlılık duygusu, bu yabancılaşmayı yaratmıştır. Yabancılaşmadan kurtulabilmek için doğaüstü güçlerle değil, insanla insanlarla ilgi-

li bir din/inanç geliştirmek gerekiyordu. Doğatanrıcı ve insantanrıcı tasarımlar, bu gerekliliğin bir sonucu olarak yaşama geçti.

İNDRA a. 1) Hindistan'da Veda döneminde, düşmanlarını yıldırım ve şimşekle yokeden göksel güçler tanrısı. (ANSİKL.1)

2) Zerdüşt öncesi, Zafer Tanrısı. (ANSİKL.2)

3) Zerdüşt dönemi ve sonrası, olumlu niteliklerinin önceleri Mithra'ya, sonraları Ahuramazda'ya devredilmesiyle kimliklenen ve Ehrimen'in yanında yer alan kötü ruh; şeytan. (ANSİKL.3)

– ANSİKL.(1) Aryaların, Hint topraklarına kendileriyle birlikte getirdikleri bir tanrı olduğu sanılmaktadır. İndra, Vedalar dönemi çoktanrıcılığının baş tanrısı idi. Daha doğrusu *"atmosfer tanrısı"* olarak göklerin egemeniydi. Şimşek ya da yıldırımla simgelenen gücü elinde bulunduran İndra, insan ve cin biçimindeki sayısız düşmanın üstesinden gelmiş, muson rüzgârlarını engelleyen ejderhayı yenerek bereketli yağmurların yağdırıcısı olmuştur.

İnanca göre, vücudunun parçalanmasıyla evrenin varlığa gelmesine neden olan bir devin ağzından doğdu. Soma bitkisinin iksirini içerek güçlenen İndra, *"kutsal inekler"* olarak algılanan bulutlara binerek fırtınaları yönlendirmiş, yağmur olarak algılanan ineklerin sütünü akıtmıştır.

İyi yürekliliği, çok yiyip içmesi, soma içkisi ve *"Airavata"* adlı filiyle ünlü olan İndra, Brahmanizm döneminde, yağmur tanrısı, gökler hükümdarının vekili ve Doğu'nun bekçisi olmak dışındaki özelliklerini yitirerek, ikincil bir tanrı durumuna dönüştü. O'nun güçlerini Vişnu ve avatara kimliği Krişna devraldı.

– ANSİKL. (2–3) Zerdüştlük toprağında, başlangıçta *"Zafer Tanrısı"* iken, Zerdüşt ve Zerdüşt sonrası, tüm olumlu niteliklerinden sıyrılmış ve karanlıklar tanrısı Ehrimen'in hizmetinde *"Andra"* adıyla bir şeytan durumuna dönüşmüştür. Olumlu yanları, önceleri Mithra'ya, sonraları Ahuramazda'ya yüklenmiştir.

İNEK a. 1) Hint inanışında, Brahmanizm'e kadar varlığını koruyan, atmosfer tanrılarına binit hayvanı olarak hizmet verdiğine ve gökyüzünde gezindiğine inanılan, bulutla simgelenen kutsal tapım hayvanı.

2) Mazda inancında, Ahuramazda tarafından yaratılan, insanın yaradılışını önceleyen ve ilk insan Gayomart'ı sütüyle besleyen ata–hayvan, ata–sütanne.

3) Zerdüştlük'te, çocuk Zerdüşt'ü emzirerek beslediğine inanılan ve sütanne olarak algılanan kutsal hayvan; hayvan–sütanne.

***İnek sütü:** 1) Hint inanışında, bulutlarla simgelenen ineğin sütü olduğuna inanılan ve yağmur olarak algılanan göksel suküresi.

2) Mazda inancında ilk insan Gayomart'ın, Zerdüştlük'te çocuk Zerdüşt'ün besinini oluşturan, kutsal yaşam suyu.

3) Zerdüştlük'te bedenden şeytanın kovulmasında, şeytanın düşmanı olarak algılanan, kutsal yıkama–temizleme suyu.

İNSAN Ar. (insān) a. 1) Tanrı donunda görünüşe taşınmış olarak algılanan, Tanrı'nın ve evrenin kanıtı durumunda bulunan insan-tanrı.

2) Mazdaizm'de, Zerdüştlük'te, yaradılış tasarımı kapsamında doğrudan Ahuramazda tarafından yaratılan en mükemmel varlık. (ANSİKL.1)

3) Zerdüştlük'te, ateşi oluşturan beş unsurdan beşincisinin varlığa gelmesiyle görünüşe taşındığına inanılan, varoluşun beşinci ve son aşaması olarak algılanan insanlar evreni; insanlar âlemi. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1) Zerdüşt öğretisine göre insan, üç elementten oluşur. Ölüm durumunda bu üç element ayrışır ve kökenleriyle buluşur:

a) Leş, *"toprak"* olarak algılanır; topraktan gelmiştir, toprağa dönecektir.

b) Hiş (akıl); ruh ve beden bileşiminde, bedenin kendini tüketmesi sürecinde, bedenin düşüncesi olarak beliren ve iyiyle kötüyü ayırmaya yarayan kavrama, algılama gücü. Ölüm durumunda bedenden ayrışır: İki seçenek sözkonusudur. Ya ölen kişinin aklı, yeni beden düşüncelerine taşınıp ölümsüzleşir ya da yeni beden düşüncelerine taşınmaya uygunluk/yatkınlık göstermez ve bedenle birlikte toprağa döner.

c) Can/ruh; gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün, yani görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak insanın yapısına giren iyilik, aydınlık, temizlik gücü. Ölüm durumunda bedenden ayrışır: Tanrı'dan geldiği için yeniden Tanrı'ya döner.

– ANSİKL. (2) Ateşin beş unsuru vardır: Bu beş unsur, kimliklendirilip görünüşe taşınınca, yani ateş başkalaşıma uğrayınca sırasıyla Gökyüzü, Yeryüzü, bitkiler, hayvanlar ve insanlar varlığa gelir. Demek ki varoluş, ateşin değişime/dönüşüme uğramasından başka bir şey değildir. Yani, her şey ateşten çıkar, yine ateşe döner.

İNSAN–ANA a. Varoluş tasarımlarında, doğuran doğanın doğuran parçası olabilmek için erkek–insanın karşıtı olarak varlığa gelen kadın–insan.

İNSAN-TANRI a. Eyleme geçerek insanı varlaştırdığına inanılan insanın ruhu, canı ya da aklı.

İNSANTANRICI s. ve a. İnsantanrıcılığı benimsemiş olan (kimse, topluluk).

İNSANTANRICILIK a. İnsanı düşünce/inanç odağının merkezine yerleştiren, kendisini ve çevresini anlamlandırırken aklı belirleyici, inancı kutsayıcı olarak algılayan felsefe/inanç, öğreti.

İNZİVA Ar. (inzivā', *tek başına yaşama*) a. 1) Tanrı düşüncesini daha içten ve derinden yaşayabilmek için, günah işleme ortamından uzak, ayrı yaşama. (ANSİKL.1)

2) Toplum içinde, işinde gücündeyken yalnız yaşama. (ANSİKL.2)

3) Zerdüşt'ün topluluktan ayrılarak, Vohumanah'ın egemenliiğnde bulunduğuna inanılan ve *"doğanın rahmi"* olarak algılanan Elburz Dağları'nın ışıklı vadisinde yaşaması. (ANSİKL.3)

***İnzivaya çekilmek:** 1) Günah ortamı olarak algılanan toplum yaşamından koparak tek başına yaşamak.

2) Toplum içinde, işinde gücündeyken yalnız yaşamak.

– ANSİKL. (2) Bu dünyaya ilişkin şeyler, iyilik yolcusunun, Tanrı'ya doğru ilerleyişini engelleyen etkenlerdir. Dünya sevgisinden, dünyaya duyulan ilgiden sıyrılamadığı sürece iyilik yolcusu, geçici varlıklar âleminden kurtularak Tanrı ile bütünleşemez. Bu kapsamda inziva *"yükselme ve arınma"* sağlayan bir yöntem durumundadır. Genelde iki biçimde algılanır ve uygulanır:

a) Dünya nimetlerinden uzakta bir başına yaşama.

b) Toplum içinde, işinde gücündeyken yalnız yaşama.

– ANSİKL. (3) Zerdüşt'ün iki inzivası vardır: Birinci inziva (Küçük İnziva) ve ikinci inziva (Büyük İnziva).

Zerdüşt 20 yaşına gelmesine karşın Arilere derdini anlatamaz. Olanakları tükenince Arilerin kaderlerine ilişkin sorulara yanıt aramak için okunu, yayını, mızrağını, kalkanını ve baltasını alarak Elburz Dağı'na çıkar. Dağın yamacında, orman içinde, kayadan yapılmış bir kapı bulur. Kapıdan geçince, insanların mutluluk içinde yaşadığı, tarım meleği Vohumanah'ın egemenliğindeki ışıklı vadiye varır. Burada birkaç gün kalır; arádığı şeylerin yanıtını bulduğu kanısına varınca tekrar bölgesine döner.

Bu sırada Turanilerin kralı Argaspa barış yapmak ister; Ari önderlerini saraya çağırır. Çağrıya Zerdüşt de uyar. Ve Turani başkenti Baktra'ya gider. Ehrimen'in egemen olduğu bu ülkede Angra–Mainyu'ya tapılmaktadır. Sarayda, iki dev yılan sürünerek dolaşır. Argaspa, Elburz Dağı'nın ışıklı vadisinden esir alınan Arduisur'u huzura çağırır. *"–Kim yılanların leğenine kanını akıtırsa bu kızı ona vereceğim"* der. Bir Turani, kamayı koluna saplar, kanını leğene akıtır ve kızı alır. Zerdüşt duruma müdahale etmek ister, ancak bu olanaksızdır. Kin içinde yurduna döner.

Zerdüşt, Turanilerle nasıl mücadele edeceği konusunda sağlıklı karara varabilmek için Elburz Dağı'nın ışıklı vadisine ikinci inziva yolculuğuna çıkar. Işıklı vadiye ulaştığında, buranın Turanilerce yerle bir edildiğini görür. Halka yardım eder. Kendisine önce Vohumanah, ardından Ahuramazda görünür, onunla söyleşirler. Ahuramazda'yı gördüğünün, O'nunla görüştüğünün, O'nun sözcüsü olduğunun kanıtı anlamında alnında, *"altın bir yıldız"* oluşur. Bu işaret, Zerdüşt'ün ruh gözü, ışık gözüdür artık. On yıllık inziva dönemi bittikten sonra yurduna döner. Ahuramazda'nın sözcüsü olarak mücadeleyi başlatır.

İRAN Sanskr. (Aryan'dan) ***İran dilleri:** Hint–Avrupa ailesinden, İran yaylası ve çevresinde, Fırat'tan Hindukuş'a, Basra Körfezi'nden Hazar Denizi çevrelerine ve Kafkasya'ya kadar yayılan bölgelerde konuşulan dil öbeği. (ANSİKL.1)

***İran dinleri:** İran'da yaşayan halkların inançları. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1) İran dilleri, Hint–Avrupa ailesinin bir dalını oluşturur. İç evrimlerine ve ortaya konulma biçimlerine göre üç evre ayırt edilir:

a) Eski İran dili yalnızca iki dalla temsil edilir:

1) 1. Binyılın başında İran'ın doğusunda konuşulduğu kabul edilen, Zerdüşt metinlerinin dinsel dili Avestaca.

2) İ.Ö.VI. –IV. yüzyıllar arasında Güneybatı İran'da konuşulduğu kabul edilen Eski Farsça.

b) Hıristiyanlıkla birlikte ortaya çıkan Orta Farsça. Orta Farsça'nın Batı Grubu'nu Parthça ve Orta İran dili; Doğu Grubu'nu ise Sogdca, Hotan dili, Harizmce ve Baktria dilleri oluşturur.

c) Modern Farsça.

– ANSİKL. (2) İran adı, Hint–Avrupalı adı verilen istilacı kuzeylilerin kendilerini *"soylu"* anlamında *"Arya"* olarak tanımlamalarından türedi. Aryanler İran'a gelmeden önce bu topraklarda *"animizm"* egemendi. Animizm, zamanla çoktanrıcılığa evrildi. İstilacı Aryanlar yerli halklara koruyucu tanrıları İndra, Mithra ve Varuna'yı getirdiler. Aryaların Varuna'sı giderek İran'ın en büyük dini Zerdüştlüğün Ahuramazda'sına, Mithra'sı da Mithraizmin baştanrısına dönüştü.

Zerdüşt öncesi çoktanrıcı Mazdaizm'de, tanrı Ahura'nın karısı olduğuna inanılan *"toprak–tanrıça"* Armaiti, Hint Vedaizmi'ndeki tanrıça Aramati'nin bir dönüşüm ürünü olarak belirdi.

Hint inanışında *"Doğruluk"* olarak algılanan tanrı Arto'nun Zerdüştlük'teki dönüşüm ürünü Asha'dır; Asha'dan *"kişileşmiş doğruluk"* olarak algılanan Astvat–Ereta türer: Şeytan Aesma'yı yenerek, şeytanların yenilgisiyle sonuçlanacak olan büyük savaşı başlatır.

Bu benzeşme eğilimi kimi kez *"tersine dönüşmüş"*; Hintlilerin iyi tanrıları, İran toprağında, bu niteliklerinden sıyrılarak kötü bir kimlik edinmiştir. Örneğin tanrı İndra, şeytan Andra; Hintlilerin iyi *"Deva"*sı (dev), İran'da kötü şeytan kimlikleri durumuna dönüşmüştür.

İREC a. İran mitolojisinde, Feridun'un üç oğlundan en küçüğü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylenceye göre Feridun, ülkesini oğulları arasında paylaştırır: Turan'ı Tur'a, Şam ve Irak'ı Selm'e, İran'ı ise İrec'e bırakır. Ağabeyleri İrec'i kıskanır ve onu öldürürler. İrec'in oğlu Minuçihr, dedesinin de yardımıyla amcalarını öldürüp babasının öcünü alır.

İRFAN Ar. ('irfān, *bilme, anlama*) a. 1) Evrenin sırlarını bilme, kavrama gücü. (ANSİKL.1)

2) Uyarıcıdan alınan bilgi. (ANSİKL.2)

3) Gönül yoluyla, sezgisel yolla edinilen bilgi. (ANSİKL.3)

– ANSİKL. (1–2–3)

" 'Nesnel varlıkların yaratıcısı, sen kutsal varlık Nedir, O Her Şeyi Bilen'e tapanların dinlerindeki gerçek öz?'

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu; 'Çalışkan bir şekilde tohum eken, irfan ekmiş olur. O artık, Her Şeyi Bilen'e tapanların dinini geliştirendir. O artık, Her Şeyi Bilen'e tapanların yüz yerleşim birimini, bin konutu, onbin Yasna duası ile... kalkındırandır...' "

(Avesta/Vendidad)

İSAT–VAZTRA a. Üç mutluluk durumundan ya da üç iyi şeyden birinin vekili olarak algılanan, Zerdüşt'ün üç oğlundan biri. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt'e bağlanan söylencelerde, Zerdüşt'ün üç oğlu olduğu belirtilir. Bunlar İsat–Vaztra, Urvatat–Nara ve Hvaretyitra'dır.

İSFENDİYAR a. Firdevsi'nin Şehnamesi'nde serüvenleri anlatılan ve hiç yaralanmadığına inanılan İran mitoloji kahramanı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. İsfendiyar, Turanilere karşı yapılan savaşların kahramanı ve Viştaspa'nın oğludur. Yiğit ve savaşçı kimliğiyle öne çıkan İsfendiyar'ı, savaş aletleri etkilemez. Bu nedenle *"Tunç Gövdeli"* unvanıyla anılır.

İSNAD–WESTA a. Avesta.

İSTEK a. Mazdaizm'de, Ehrimen tarafından

yaratıldığına inanılan, insanları kirleten şey olarak algılanan yıkıcı arzu–kötü duygu.

İYİ a. 1) Doğadaki ve insandaki karşıtlığın aydınlık yanını temsil eden, görünmeyenden görünüşe taşınışın koşulu durumunda bulunan varlık ilkesi.

2) Ahuramazda'yla Spenta–Mainyu'yla bütünleşmenin koşulu olduğuna inanılan, *"iyi düşünerek, iyi söz söyleyerek, iyi iş yaparak"* elde edilen kazanım.

3) s. Bu ilkeye, kazanıma ilişkin olan.

***İyi Bakış:** Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anaruhtan biri olarak algılanan Sipendarmidh'in somutlaşma eğilimi içine girmesiyle beliren düşüncedeki/inançtaki karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

***İyi Duygu:** Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olarak algılanan Vohumanah'ın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle beliren düşüncedeki/inançtaki karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

***İyi Düşünce:** 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anaruhtan biri olarak algılanan Behmen'in somutlaşma eğilimi içine girmesiyle beliren düşüncedeki/inançtaki karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

2) Cennet.

***İyi düşünce–iyi söz–iyi eylem:** Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın eyleme geçmesiyle beliren Spenta–Mainyu'nun, her biri varlığa gelişin nedeni olarak algılanan üç niteliğini simgeleyen ünlü üçleme.

***İyi Erdem:** Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anaruhtan biri olarak algılanan Erdibihişt'in somutlaşma eğilimi içine girmesiyle beliren düşüncedeki/inançtaki karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

***İyi İmparatorluk:** Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anaruhtan biri olarak algılanan Şehriver'in somutlaşma eğilimi içine girmesiyle beliren düşüncedeki/inançtaki karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

***İyi Ölümsüzlük:** Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anaruhtan biri olarak algılanan Murdad'ın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle beliren düşüncedeki/inançtaki karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

***İyi Ruh:** 1) Ahuramazda'nın ruhu Spenta–Mainyu. 2) İnsanlara iyilik eden ve doğaüstü varlık olarak algılanan melek.

***İyi Sağlık:** Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anaruhtan biri olarak algılanan Hurdad'ın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle beliren düşüncedeki/inançtaki karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

İYİLİK RUHU a. Spenta–Mainyu.

İYİLİK–TANRISI a. Ahuramazda.

İZİD Fars. (izid) a. Tanrı.

İZİDİ Fars. –Ar. (Fars. izid ve Ar. –i'den) s. Tanrısal.

J

JAMASPA a. Viştaspa'nın en üstün hizmetçisi durumunda bulunan, Zerdüşt'ün damadı.

JEMJİD a. Cemşid.

K

KABA-İ ZERDÜŞT a. Kimi kaynaklara göre Turaniler tarafından öldürüldüğü kabul edilen Zerdüşt'ün, Nakşi Rüstem'de gömülü bulunduğu yer.

KABALIK a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı dev ya da şeytandan biri olduğuna inanılan Töviş'in somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

KADER-TANRISI a. Baga.

KAFDAĞI a. Dünyayı çepeçevre kuşattığına inanılan efsanevi dağ.

KAHRAMANNAME Fars. (ḳahramānnāme) a. Bir dev tarafından kaçırılıp Kafdağı'nda büyütüldüğüne inanılan Şah Tahmasp'ın oğlu Kahraman'ın, Eski İran söylencelerinden dönüşümle yaratılmış mitolojik destanı.

KAHRKATAT a. Horoz.

KALPA Sanskr. (kalpa) a. Hinduizm'de, Brahma-Vişnu-Şiva üçlüsünün yönettiği evrensel gelişme. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Bu tasarıma göre evren, sayısız evrenlerden sadece bir tanesidir. Her evreni bir Brahma Günü'nde Brahma yaratır; Vişnu geliştirir; Şiva yokeder. Yaratılan evren, bir öncekinden daha gelişmiş bir evrendir. Sürekli sonsuz bir gelişme vardır.

KAMÇI a. Ateş tapınağı rahibine gerekli araçlar sıralamasında yer alan, suç işleyenlerin cezalarının yerine getirilmesinde kullanılan, uca doğru incelen bükülgen araç.

KAMUTANRICI s. ve a. Kamutanrıcılığı benimsemiş olan (kimse, topluluk).

KAMUTANRICILIK a. Kökleri ilkel canlıcılığa dayanan, Tanrı'yı doğada arayan ve Tanrı'nın doğada içkin bulunduğunu kabul eden inanç/düşünce.

KAN a. Mithraizm'de, Mithra'nın savaşarak öldürdüğü kozmik boğanın, canlı yaşam kaynağı olarak algılanan, haoma ya da şarapla simgelenen vücut sıvısı.

KANLI s. Kan akıtılarak yapılan.

***Kanlı kurban:** 1) Mazda tapımında, ölmeden önce Ahuramazda'ya kavuşmanın anısına yenmek için kesilen, belli özelliklere sahip hayvan.

2) Mithraizmde, canlı-cansız varlıkların varoluş kaynağı durumundaki ejderhanın öldürülmesinin yinelenmesi olarak algılanan ve doğanın doğum gününün kutlanması anısına kesilen boğa. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt, kendisine taşınan Mithra inancındaki hayvan kurban etme geleneğine, hayvan sayısını azalttığı, bunun da tarımı olumsuz etkilediğini gördüğü için karşı çıktı. Bunun yerine kansız kurban geleneğini oturtmaya çalıştı.

KANSIZ s. Kanı olmayan.

***Kansız kurban:** 1) Ateşi besleyen nesne ya da ateşin yiyeceği olarak algılanan kuru odun.

2) Zerdüşt'ün yıkandığı gölden kaynağını aldığına; birinden su, diğerlerinden sırasıyla süt, bal ve şarap aktığına inanılan dört nehrin akan sıvısını simgeleyen su, süt, şarap ve bal karışımından yapılan içki; sıvı kurban.

3) Mazda inancında, tanrı Mithra'nın öldürdüğü ve canlı-cansız her şeyin varoluş kaynağı durumunda bulunan mitolojik devin etini simgeleyen ekmek ve kanını simgeleyen su.

4) İlk insan ve Kral Yima'nın babası Vivahvant tarafından yapıldığına inanılan haoma; sıvı kurban.

5) Zeytinyağı, süt ve baldan yapılan ve

toprağa sunulan kutsal karışım; sıvı kurban.

KAP a. Ateş tapınaklarında, rahip için gerekli araçlar sıralamasında yer alan, yakacak olarak kullanılan ve kansız kurban olduğuna inanılan myazda'nın konduğu çukur nesne.

KAPI a. 1) Görünenden görünmeyene geçilen sınır.

2) Doğanın rahmi olarak algılanan ve Zerdüşt'ün inzivaya çekildiği yer olarak tasarımlanan, Vohumanah'ın egemenliğindeki ışıklı vadiye giriş yeri.

KAPLUMBAĞA a. Ehrimen'in hizmetinde bulunan ve O'nun ruhunun taşıyıcısı olduğuna inanılan, öldürülmesi sevap hayvanlar sıralamasında yer alan bir canlı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Çin ve Hint mitolojilerinde, bu mitolojilerden esinlenen Orta Asya tasarımlarında kaplumbağa, olumlu yönleriyle öne çıkar.

Orta Asya mitolojilerinde kaplumbağa, yersel kaynaklı olarak algılanan, su üzerinde yüzen Yeryüzü ile üzerindeki göğü temsil eden düşsel bir hayvandır. Ötesinde kozmik evreni yansıtan bir *"ayna"*dır. Uzun ömürlülüğün ve sabrın simgesi olan, refah, barış ve mutluluk getirdiğine inanılan, hanedan simgesi kutlu bir hayvandır.

Altay başlangıç tasarımlarında, Dünya Okyanusu'nda yaşadığına inanılan, Dünya'yı taşıdığı ve dengede tuttuğu kabul edilen mitolojik bir hayvan olarak kimliklendirilirken sonraları, olumlu özelliklerinin *"silinmesi"*yle yersel kökenli, şanssızlığı simgeleyen, sıkıntı ve zorluk getirdiğine inanılan düşsel bir hayvan kimliğine indirgendi. Zerdüşti tasarım, sonradan gelişen bu *"olumsuzluğa"* uyarlanmış gözüküyor.

Genel olarak Orta Asya mitolojilerinde kaplumbağa, kabuklu hayvanların kralı kabul edilir: Kubbe biçimli sırtı göğü, alt kısmı yeri işaret eder. Yürürken dört ayağının birbirini izleyişi mevsimsel döngüyü, kabuğunun üzerindeki desenler yıldız gruplarını; sol gözü Güneş'i; sağ gözü Ay'ı temsil eder.

KARA s. ve a. 1) Karanlıklar tanrısı Ehrimen'i simgeleyen (renk; bu renkte olan şey).

2) Yeraltı tasarımlarını ve bu tasarımlara ilişkin tapımları simgeleyen (renk; bu renkte olan şey).

3) Olumsuzluğu, kötülüğü ve yası simgeleyen (renk; bu renkte olan şey).

KARA Ar. (ḳarrā) a. Mithraizm'de, kozmik boğanın vücudundan türediğine inanılan toprak.

KARANLIK a. 1) Tanrısal kaynaktan uzaklaşmayla beliren şey.

2) Ahuramazda'dan, Spenta–Mainyu'dan uzaklaşma eğiliminin taşıyıcısı olarak algılanan duygu durumu.

3) Doğadaki ve insandaki karşıtlığın olumsuz/kötü/yanlış yanını temsil eden, görünmeyenden görünüşe taşınışın koşulu durumunda bulunan varlık ilkesi.

4) Cehennem.

KARAPAN a. Mazdaizm'de, din adamları sıralamasında yer alan ve Uşig'den sonra gelen, hayırlı–sevaplı işlere bakan rahip.

KARA YILAN a. İran mitolojisinde, Zalim Dahhak'ın omuzlarında çıkan ve insan beyni yiyerek beslenen iki yılandan her biri. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Altay inançlarında kara yılan, Yeraltı tanrısı Erlik'i simgeleyen ve O'nun kamçısı olarak algılanan mitolojik bir hayvandır. Ötesinde kuzeyi simgeler.

KAREN–SUYU a. Karsna.

KARGA a. 1) Tanrı Vayu'nun yanından hiç ayırmadığı kutsal kuş. (ANSİKL.)

2) Mithra dinine girenlerin geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında ilk sırada yer alan ve karga ile simgelenen aşama.

– ANSİKL. Orta Asya Şamanist tasarımlarında karga, Şaman'ın Gök ya da Yeraltı yolculuğunda en sık donuna büründüğü, yardım aldığı ya da koruyucu ruh olarak seçtiği kabul edilen kutlu bir hayvan olarak kimliklendirilir. Altay tufan efsanesinde ise karga, Nama tarafından, karaların olup olmadığının anlaşılması amacıyla sandıktan çıkarılıp salıverilen, ancak leş yemeye koyulduğu için geri dönmeyen lanetli bir kuştur.

KARIŞTIRICI a. Sekiz hizmet sahibi sıralamasında yer alan, yedinci hizmet sahibi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır; her hizmetin de bir sahibi bulunur.

1) Ayin yönetme; sahibi, ayin rahibi.

2) Haoma için havan dövme; sahibi, havancı.

3) Ateşe bakma; sahibi, ateşçi.

4) Kurbanlık yakacak odun getirme; sahibi, kurbancı ya da ihtiyaç giderici.

5) Su taşıma; sahibi, sucu ya da rençber.

6) Haoma'ya su döküp ovma; sahibi, temizleyici.

7) Haoma'ya süt karıştırma; sahibi, karıştırıcı.

8) Düzen sağlama; sahibi, düzenci ya da düzen sağlayıcı.

KARMAN Sanskr. (karman, *edim*) a. Brahmanizm'de; ruhun, Mutlak Brahma ile birleşebilmek için vücut denen kafesi taşıyarak girdiği yaşam deneyimi.

KARSNA a. Dini korumakla görevlendirilmiş söylence prensi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylencelerde Karsna, itaat meleği olarak algılanan ve Zerdüşt'ü korumakla görevlendirildiği kabul edilen Viştaspa'nın gücünden yararlanarak dini korur.

KARSYVAR a. Söylencesel anlatımlara göre, Yeryüzü'nün yedi bölgesinde bulunduğuna inanılan eksiksiz ölümlülerden her biri.

KARTAL a. 1) Göğün ve evrensel güçlerin simgesi kabul edilen, kanatlarını çırparak fırtınalar yarattığına inanılan, tanrı Vayu'nun zaman zaman donuna büründüğü kutsal kuş. (ANSİKL.)

2) Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın işaretleri arasında yer alan iyi kuş.

***Kartal Başlı Aslan:** Mithra dinine girenlerin geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında ikinci sırada yer alan ve Kartal Başlı Aslan'la temsil edilen aşama.

– ANSİKL. Anlatım farklılığına karşın Mazdaist–Zerdüşt tasarımlarla Orta Asya tasarımları arasında öz ortaklığı vardır. Altay mitolojilerinde kartal ya ilk insanın, kimi kez boyun, soyun kendisinden türediğine inanılan, Güneş'i, göksel gücü temsil eden ve bu nedenle tapım konusu yapılan ya da Göktanrı'yı simgeleyen, evren ağacının tepesinde oturduğu kabul edilen ve ilk şamanın babası olarak algılanan hayvan–ata'dır; bunu simgeleyen tös'dür. Ötesinde, koruyucu ruhun ve adaletin simgesi olarak algılanır; hükümdarları ve beyleri temsil ettiğine inanılan, bu nedenle arma, bayrak figürlerine kaynak oluşturan yırtıcı kuş olarak kimliklendirilir.

KASAOYA a. Kasava.

KASAVA a. Zerdüştlüğün egemen olduğu toprakların doğu bölgesinde yer alan, Zerdüşt'ün spermalarının saklandığı mitolojik göl. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlüğe bağlanan söylencelerde, Zerdüşt'ün Kasava gölünde saklı bulunan ve Ahuramazda'nın ışığını simgeleyen erkeklik tohumlarından, biner yıl aralıklarla, üç bakire kızdan üç kurtarıcı doğacaktır: Birinci kurtarıcı olarak dindarlığın iyileştiricisi Ukhsyat–Ereta; ikinci kurtarıcı, duanın iyileştiricisi Ukhsyat–Nemah ve üçüncü kurtarıcı, dindarlığın ödül dağıtıcısı Astvat–Ereta'dır.

KASIRGA a. Tanrı Vayu'nun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan ve yıkım getiren hava hareketi.

KASVİ a. Alçaklık şeytanı.

KATAHA a. Khorda-Avesta'nın, beş umudu kapsayan bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Khorda Avesta, dört bölümden oluşur:

1) Mithra, umut, aydınlık, su ve ateş hakkındaki Nüis;

2) Beş umut hakkındaki Kataha;

3) İyi ve kötü anların varlığı hakkındaki Sihroje ve

4) İyi, mutlu anlar, eğlence ve kutlamalar hakkındaki Aferinkan.

KATI s. Yumuşak olmayan, sert.

***Katı kurban:** 1) Tanrı Mithra'nın öldürdüğü canavarın etini simgeleyen ekmek.

2) Ateşin yiyeceği olarak algılanan kuru odun.

KÂVE a. Kawa.

KAVİ a. Mazdaizm'de, din adamları sıralamasında yer alan ve avravandan sonra gelen, halkın kurban yapma törenlerini yöneten rahip.

KÂVİ Fars. (kāvi) a. 1) Zerdüşt'ün korunmasını üstlenen Kral Viştaspa'nın geldiği soy.

2) Zerdüşt'ü koruyan hükümdara verilen unvan.

3) Koruyucu, kurtarıcı; bu anlamda Zerdüşt.

KÂVİ–VİŞTASPA a. Viştaspa.

KAWA a. Zalim Dahhâk'ın zulmüne karşı halkı ayaklandıran ve demirci önlüğünü bayrak olarak kullanan Şehname kahramanlarından biri.

KAYADHA a. Kızgınlık kurnazı olarak algılanan şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"...Silahlarla onu
saldırılardan korumak
ve savunmak için
ona hizmet ederler,
yalan demonuna ve
Varena ülkesindeki yalancılara karşı,
kızgınlık kurnazı Kayadha
ve ölüm dolu yalanlara karşı;..."

(Avesta/Vendidad)

KEDİ a. Ahuramazda'nın hizmetinde çalıştığına, onun ruhunu taşıdığına inanılan, öldürülmeleri günah kabul edilen hayvanlar sıralamasında yer alan bir canlı.

KEHRP a. Gövdenin yapısı.

KEMER Fars. (kemer) a. 1) Zerdüşt'e, on yaşına geldiğinde, kendisi için yapılan bir törende babası tarafından kuşatılan kuşak.

2) Ergenlik yaşına gelen gençlere, yetkin birer Zerdüşti olduklarının kanıtı olarak yaşam boyu taşımaları koşuluyla özel bir törenle kuşatılan kuşak. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Kemer, itaati, dini inanç ve emirlere riayeti simgeler. Tanrısal kemer olarak algılanan Samanyolu'ndan esin aldığına inanılır.

KEMİK a. Yaşamın sonuncu kaynağı olduğuna inanılan ve canı taşıdığı kabul edilen, katı ve sert iskelet organı.

KENDİ a. Bir kimsenin öz varlığı.

***Kendini temizlemek:** Ehrimen'i temsil eden olumsuz güçlerden arınmak.

KENTAUR a. Kentaura.

KENTAURA a. İran söylencelerinde geçen, Hint–Avrupa folkloruna özgü olan, Vedaizm'in su tanrısı Gandharva'ya bağlanan sularla ilgili cinle aynı kökten geldiği kabul edilen, Yunan mitolojisine Kentauros adıyla giren, insan başlı at.

KENTAURDİ a. Kentaura.

KENTAUROS Yun. (kentauros) a. Kentaura.

KERESASPA a. Yaratılan üçüncü ölümlü Thrita'nın oğlu olduğuna inanılan, İndra'nın olumlu niteliklerinden kimilerini üstlendiği ve ejderhayı öldürdüğü kabul edilen tanrısal kahraman. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Thrita, sama soyundan en yiğit,
üçüncü ölümlü olup
beni nesnel varlık düzenine getirdi.

O'na verilen ödül,
O'na bağışlanan şeref bu nedenle
iki erkek evlat oldu;
Urvakhsyaya ve Keresaspa adlarında,
onlardan biri öğretmen ve adaletin
yerine getiricisi,
diğeri ise üstün güce salıp
ve kıvırcık saçlı olup gürzle silahlanmış
bir delikanlı idi,
ki atını ejderhaya kaptırdı.

Atın kanı parmak kalınlığında aktığında
sana ağu içmiş gibi oldu.

Keresaspa
bunun üzerine, akşam yemeğini
ejderhanın üstüne koyduğu bir tencerede
kaynattı.

Fakat yakıcı sıcak vardı,
o terledi
ve tencerenin önüne seğirtirken altında kaldı
onun.

Böylece üstüne döküldü kızgın sular.

Delişet içinde kaçtı
yiğit Keresaspa..."

(Avesta/Yasna)

KEREŞOŞPA a. Keresaspa.

KERŞASP a. Keresaspa.

KEY Fars. (key) a. Efsanevi İran hükümdarlarının unvanı.

KEYHÜSREV a. Firdevsi'nin Şehnamesi'nde öyküleri anlatılan efsanevi İran kralı.

KEYKÂVUS a. İran inançlarına göre 150 yıl hükümdarlık ettiğine ve devlerle savaştığına inanılan efsanevi kral.

KEYKUBAD a. İran inançlarına göre 100 yıl hükümdarlık ettiğine inanılan mitolojik İran kralı.

KEYÜMERS a. Gayomart.

KHNATHAİTİ a. Söylencelerde adı geçen, kötücül cin. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Zerdüşt, Düşman–Ruh'u cevapladı; Niding, Düşman–Ruh, şeytanlarca yaratılmış olanları vuracağım... şeytanlarca yaratılmış olan ceset demonu Nasu'yu vuracağım, Khnathaiti cinleri... vuracağım."*

(Avesta/Vendidad)

KHORDA–AVESTA a. *"Küçük Avesta"* ya da *"Genç Avesta"* anlamına gelen, ibadet zamanlarını gösteren bir takvim niteliğinde olan ve bu ibadetlerde okunacak küçük dualardan oluşan, dinsel *"el kitabı"* niteliğindeki Avesta bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Khorda–Avesta, dört bölümden oluşur:

1) Mithra, umut, aydınlık, su ve ateş hakkındaki Nüis;

2) Beş umut hakkındaki Kataha;

3) İyi ve kötü anların varlığı hakkındaki Sihroje ve

4) İyi, mutlu anlar, eğlence ve kutlamalar hakkındaki Aferinkan.

Diğer taraftan Khorda–Avesta, beş gâh'tan, otuz sîrôza'dan, üç afrînagân'dan ve altı nyâyi'den oluşur.

KHRAFSTAGHNA a. Ateş tapınaklarında rahip için gerekli araçlar sıralamasında yer alan ve zararlı hayvanların öldürülmesinde kullanılan alet.

KHSJAETA a. Yima.

KHŞATHRA a. Chsathra.

KHSJATHRA VAİRYA a. Vohu Chsathra.

KISKAÇ a. Ateş tapınaklarında, gerekli araçlar sıralamasında yer alan, bir şeyi tutmaya, tutup sıkmaya yarayan araç.

KIYAMET Ar. (ḳıyāmet, *ölümden sonra dirilme, öbür dünya yaşamına kavuşma*) a. Öldükten sonra tanrısal dünyada, ruhun/canın sonsuz olarak diri kalması biçiminde yeni bir yaşama kavuşma. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde iyileri, kötülerin kötülüklerinden korumak için bir son hesaplaşmanın yaşanacağı inancı vardır. O gün geldiğinde, Ahuramazda'nın ruhu olarak algılanan ateşle metaller eriyecek, eriyen metallerle birlikte Ehrimen'in kötülükleri yokolacak.

Kötüler, metal eriten sıcaklığı hissedip azap ve acı çekerken iyiler, metal eriten sıcaklığı, ılık banyo suyu sıcaklığında hissedecektir.

Zerdüşt tasarımlarıyla özde buluşan Orta Asya kaynaklı çok sayıda kıyamet tasarımı vardır. En yaygını ise şöyledir: Kıyamet kopacağı sırada, kıyamet belirtisi olarak zehirli bir ot biter.

Göktanrı Ülgen, Mandı–Şire'den yardım ister, ancak yardım gelmez. Bu kez May–Tere'ye seslenir, ondan da yanıt alamaz. Fırsat kollayan Erlik, yardımcıları Karaş ve Kerey'i, Yeryüzü'ne salar. Ne var ki geç kalınmıştır, ama yine de Ülgen, Mandı–Şire ve May–Tere'yi, onlarla savaşmak üzere Yeryüzü'ne gönderir. Savaşta Mandı–Şire ve May–Tere yenilir; kanları ateş olur; Yeryüzü'nü kaplar ve kıyamet kopar. Kıyamet ateşi olarak algılanan Mandı–Şire ve May–Tere'nin kanı, Erlik ve yandaşlarını yokeder.

KİRLİLİK a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı dev ya da şeytandan biri olduğuna inanılan Ahitay'ın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

KONFÜÇYÜSÇÜ s. ve a. Konfüçyüsçülüğü benimsemiş olan (kimse, topluluk).

KONFÜÇYÜSÇÜLÜK a. İ.Ö. VI. yy.'da yaşamış Konfüçyüs tarafından geliştirilen, her türlü metafiziği yadsıdığı için sonraları tanrısız bir *"din"* durumuna dönüşen ahlak felsefesi.

KORDA–AVESTA a. Khorda–Avesta.

KORKU a. Mazdaizm'de, Ehrimen'in yarattığına inanılan ve Ahuramazda'nın yarattığı cesaretle karşıtlık içinde bulunan, insanların kötülerin oyuncağı durumuna gelmesinin nedeni olarak algılanan tedirginlik duygusu, kaygı.

KOSAYA a. Guşnasp Ateşgâhı yakınlarında bulunduğuna inanılan, Zerdüşt'ün spermalarının burada saklandığı, Meryem'in burada yıkandığı ve İsa'ya gebe kalıp O'nu Zerdüşt'ün oğlu olarak dünyaya getirdiği kabul edilen mitolojik göl.

KOZMOGONİ Fr. (cosmogonie) a. Evrendoğum.

KOZMOLOJİ Fr. (cosmologie) a. Evrenbilim.

KÖPEK a. Ahuramazda tarafından doğrudan yaratıldığına inanılan, bu dünyada evlerin ve kırların, öbür dünyada Cinvat Köprüsü'nün bekçiliğini yaptığı kabul edilen, cesedin et kısmını temizleyerek toprağı, suyu ve havayı kirlenmekten kurtaran olarak algılanan kutsal hayvan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta'nın ilgili Vendidad bölümlerinde, Zerdüşt'ün sorusu üzerine Ahuramazda açıklar: Köpeğe zarar veren, öte dünyaya inilti çığlıkları altında gider; kimse yardımına gelmez. Köprüyü bekleyen iki köpek de yardımını esirgeyecektir.

Yine Ahuramazda, köpeğin sekiz görünümünün olduğunu; sekiz kişinin (kimliğin) kılık ve biçimlerini alarak görünüşe taşındığını ya da bu sekiz kişinin (kimliğin) özelliklerinin, köpeğin sekiz görünümüyle örtüştüğünü söyler. Bunlar: a) Rahip, b) Savaşçı, c) Hayvan bakıcısı, d) Çiftçi, e) Muzisyen, f) Hırsız, g) Yırtıcı hayvan avcısı ve h) Çocuk.

Köpek Orta Asya tasarımlarında da çok işlevlidir; hem göksel kökenli, hem de yersel kökenli olarak tasarımlanmıştır: Kimi eski Türk topluluklarında, göksel kökenli olduğuna inanılan, tanrısal töz kabul edilen ve kurban sunulan hayvan–tanrı'dır.

Kırgız mitoljisinde ve eski Türk toplum tasarımlarında, kendisinden türenildiğine inanılan hayvan–ata'dır. Şaman tasarımlarında ise zayıf şamanın donuna büründüğü ve çoğunlukla Yeraltı'na inerken kullandığı binit hayvanı olarak kimliklendirilir köpek.

Oniki hayvanlı Türk takviminde, yıl simgesi hayvan olan köpek, kimi Türk topluluklarında, cenaze törenlerinde kurban olarak sunulur ve ölümü simgeler. Altay yaradılış tasarımlarındaysa *"İlk Kadın"*ı bekleyen, ancak Erlik, tarafından kandırılan, lanetli bekçi–hayvan'dır.

Köpeğin kutsallığı üzerine Avesta'da ayrıntılı bilgiler verilir:

" 'Çünkü Spitama soyundan olan Zerdüşt, bu bedensel varlıkların dünyasında, Kutsal Ruh'un yarattıkları arasında en erken yaşlılık ve onun verdiği zayıflığa varan, yemek yiyenin yanında yemeksiz bırakılan, yiyenin yanında olduğu halde yemek verilmeyen köpektir. (Oysa) önüne süt ve yağlı et konulmalıdır. İşte köpeğin besini bunlardan oluşmalıdır.

Köpek, ey Zerdüşt; benim tarafımdan yaratıldı... Kendi giyinik olan, ayakkabısı kendinde olan, uyanıklıkta coşkulu, avında keskin. Sahibinin besinini paylaşıp onun malına bekçilik yapar. Ben, Her Şeyi Bilen Tanrı, köpeği öyle düzenledim ki düşman Turan halkının yüzüne coşkulu bir şekilde dikkat etsin..."

(Avesta/Vendidad)

KÖTÜ a. Doğadaki ve insandaki karşıtlığın karanlık yanını temsil eden, görünmeyenden görünüşe taşınışın koşulu durumunda bulunan varlık ilkesi.

***Kötü Düşünce:** Cehennem.

***Kötü hayvanlar:** Ehrimen'in hizmetinde çalıştıklarına ve O'nun ruhunu taşıdıklarına inanılan, öldürülmeleri sevap kabul edilen kurbağa, kaplumbağa, yılan, akrep, fare vb. hayvanlar.

***Kötü ruh:** 1) Ehrimen'in ruhu olduğuna inanılan Angra-Mainyu. (ANSİKL.1)

2) İnsanlara kötülük eden ve doğaüstü varlık olarak algılanan şeytan. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) Zerdüştlüğün idealist yanı, yani inanç yanı, önsüzden sonsuza uzanan soyut karşıt kimliklerin mücadelesine dayanır.

Karşıtlığın bir yanını, *"iyi ruh"*la simgelenen melekler, diğer yanını ise *"kötü ruh"*la simgelenen şeytanlar oluşturur.

KRAL ATEŞİ a. Athur Guşnasp.

KUNDUZ a. Bin ölü kadın isimli köpek ve bin ölü erkek isimli köpek ruhu tarafından oluştuğuna inanılan ve tanrı Anahita'nın simgesi durumunda bulunan kutsal hayvan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Kunduzun simgelediği Anahita, eski Doğu dinlerinde, Büyük Tanrıça'nın büründüğü kimliklerden biri olarak algılanır; aşk ve bereket tanrıçasıdır. Zervanizm'de ise Zervan'ın eşi ve Ahuramazda ile Ehrimen'in annesi olduğuna inanılan ana tanrıçadır.

Anahita inançta, *"su"* ya da *"suyu bol ırmak"* olarak betimlenir; suyu, yaşamın ve soyun yürümesini sağlar.

Bu nedenle Zerdüştlük'te, Anahita'nın kutsal hayvanı kunduza zarar vermek ya da onu öldürmek büyük suçtur.

Avesta Vendidad 14'te konuya ilişkin ayrıntılı bilgiler verilir:

"Zerdüşt, Her Şeyi Bilen Tanrı'ya sordu; Tanrım, sen Her Şeyi Bilen, en kutsal ruh, bedensel varlıkların yaratıcısı, sen dindar olan! Bir su kunduzu öldüren, o ki kadın isimli bin köpek ve erkek isimli bin köpek tarafından oluşturulmuş, onun bir vuruşta ruhunu götüren ve hayat gücünü yok edenin iflahı nedir?

O zaman, O Her Şeyi Bilen Tanrı buyurdu;
'Onun iflahı onbin at kamçısı, onbin de sopa vuruşu ile ancak mümkündür. Ayrıca ruhunun iyi ve dindar bir şekilde ıslah olabilmesi için, O'nun, O Her Şeyi Bilen Tanrı'nın ateşine özel olarak toplanmış sert ve kuru onbin tane odun getirmesi gerekir. Onun ruhunun iyi ve dindar bir şekilde ıslah olabilmesi için O Her Şeyi Bilen Tanrı'nın ateşine Sandel ağacından veya Benzoe ağacından ya da Aloe ağacından ya da nar ağacından ya da iyi kokan herhangi bir ağaçtan kesilmiş onbin tane odun getirmesi gerekir. Onun çalı ve çırpılardan kurbanlık için onbin demet dermesi gerekir. Onun ruhunun iyi ve dindar bir şekilde ıslah olabilmesi için iyi sular için, içinde Haoma temizlenmiş süzülmüş, dirayetli bir (insan) tarafından nar ağacının meyvesi ile karıştırılmış onbin kurbanlık içecek adaması gerekir. Onun, karnı üzerinde emekleyen onbin tane yılanı öldürmesi gerekir..."

KURBAĞA a. Ehrimen'in hizmetinde bulunan ve O'nun ruhunun taşıyıcısı olduklarına inanılan ve öldürülmeleri sevap kabul edilen hayvanlar sıralamasında yer alan bir canlı.

KURBAN Ar. (ḳurbān, *dinsel bir buyruğu, bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan*) a.
1) Yasna.

2) Mazda tapımında, ölmeden önce Ahuramazda'ya kavuşmanın anısına yenmek için kesilen, belli özelliklere sahip hayvan; kanlı kurban.

3) Mithra inancında, canlı–cansız her şeyin varoluş kaynağı durumundaki ejderhanın öldürülmesinin yinelenmesi olarak algılanan, doğanın doğum gününün kutlanması anısına kesilen boğa; kanlı kurban.

4) Ahuramazda'nın ışığının simgesi olan ateşin yakılması ve sürekli canlı tutulması için kesip hazırlanan, belli özelliklere sahip odun; kansız kurban, katı kurban.

5) Ahuramazda adına başını Zerdüşt yoluna adayan kimse.

6) Ahuramazda yolunda bir engel olarak beliren ve aşılması gereken, Ehrimen'le simgelenen nefis.

7) Zerdüşt'ün yıkandığı gölden kaynağını aldığına inanılan dört nehrin akarsuyunu simgeleyen su, süt, bal ve şarap karışımından yapılan içki; kansız kurban, sıvı kurban.

8) Mazda inancında, Mithra'nın öldürdüğü ejderha ya da devin etini simgeleyen ve *"yaşam yiyeceği"* olarak algılanan ekmek ile kanını simgeleyen ve *"yaşam suyu"* olarak algılanan su; kansız kurban.

9) İlk insan ve Kral Yima'nın babası Vivahvant tarafından yapıldığına inanılan haoma; kansız kurban, sıvı kurban.

10) Zeytinyağı, süt ve bal karışımından yapılan ve toprağa sunulan sıvı; kansız kurban, sıvı kurban.

KURBANCI a. Sekiz hizmet sahibi sıralamasında yer alan, dördüncü hizmet sahibi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır; her hizmetin bir sahibi bulunur. Hizmet sahipleri şöyle sıralanır:

1)Ayin rahibi;

2) Havancı;

3) Ateşçi;

4) Kurbancı ya da ihtiyaç giderici;

5) Sucu ya da rençber;

6) Temizleyici;

7) Karıştırıcı ve

8) Düzenci ya da düzen sağlayıcı.

KURBANLIK s. ve a. 1) Kurban edilmesi uygun olan ya da kurban edilmek üzere ayrılmış olan (hayvan).

2) Kurban olarak tüketilmek üzere özenle kesilip hazırlanan (odun).

3) Kurban olarak içilmek, yenilmek ya da sunulmak üzere yöntemine uygun olarak hazırlanan (içki, sıvı, yiyecek vb.).

***Kurbanlık destesi:** Kurbanlık süpürge.

***Kurbanlık süpürge:** Kurban olarak tüketilmek üzere özenle kesilip hazırlanan ve deste durumuna getirilen çalı–çırpı. (ANSİKL.1)

***Kurbanlık yakacak odun getirme:** Sekiz hizmet sıralamasında, dördüncü sırada yer alan hizmet. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1)

"O'nun doğumu ve büyümesi
Kutsallığın yarattığı varlıklara
şöyle dedirtir;
'Bizden yana ol, çünkü doğan rahip
Spitama soylusu Zerdüşt'tür.

O, Zerdüşt'ün elinde bulunan demet
Kurbanlık süpürge ile
içki kurbanlığı ile tapılacaktır...' "

(Avesta/Vendidad)

– ANSİKL. (2) Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır. Bunlar:

1) Ayin yönetme;

2) Haoma için havan dövme;

3) Ateşe bakma;

4) Kurbanlık yakacak odun getirme;

5) Su taşıma;

6) Haoma'ya su döküp ovma;

7) Haoma'ya süt karıştırma ve

8) Düzen sağlama.

KUŞ a. Koruyucu melekler olarak algılanan fravaşilerin, yardım için eyleme geçtiklerinde görünüşe taşınırken büründükleri don. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Ve ülkenin herhangi bir prensi, düşmanın saldırısına uğradığında, hemen dindar güçlü fravasyerleri (fravaşileri) yardıma çağırır. O zaman, o güçlü fravasyerler, onları çağıranların rızası ile o desteksiz ve darbe yiyenlerin yardımına, güzel kanatlı birer kuş gibi uçarlar..."*

(Avesta/Vendidad)

KUŞAK a. Kemer.

KUTSAL s. Ahuramazda'nın ruhu Spenta–Mainyu'nun niteliklerine ilişkin olan.

***Kutsal ateş:** Berezisavab ateşi.

* **Kutsal inekler:** Hint inanışında, tanrı İndra'nın biniti olduğuna inanılan ve sütü yağmur kabul edilen bulutlara verilen ad.

***Kutsal Ölümsüzler:** 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anaruh. 2) Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anamelek.

KUTSALLIK a. Kutsal olma durumu; kutsal olan şeyin niteliği.

KUTSAL RUH a. Spent–Mainyu.

KÜÇÜK AVESTA a. Khorda–Avesta.

KÜÇÜK NEWROZ a. Newoz–i Amma.

KÜREK a. Ateş tapınaklarında gerekli araçlar sıralamasında yer alan, parçalı ya da kıvamlı şeyleri almaya, alıp atmaya yarayan el aleti.

KVARANAH a. İran tasarımlarında, ruhu oluşturan öğeler arasında belirleyici durumda bulunan, ateş ya da kora benzeyen yaşam gücü.

L

LAMA Tibetç. (blama, *yüce varlık, ruhani önder*) a. Buddha'nın ruhunu taşıdığına inanılan, Tibet Buddhacılığının başrahibi.

LAMACILIK a. Tibet Budizmi, Budizm'in Tibet'te yaşama geçmiş biçimi.

LEŞ Fars. (laşe'den) a. İnsanı oluşturan üç element sıralamasında yer alan ve *"toprak"* olarak algılanan, ölüm durumunda yine toprağa dönen ilk element. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisine göre insan üç elementten oluşur. Ölüm durumunda bu üç element ayrışır ve kökenleriyle buluşur:

a) Leş; *"toprak"* olarak algılanır; ölüm anında ayrışarak geldiği yere, yani toprağa döner.

b) Hiş (akıl); ruh ve beden bileşiminde, bedenin kendini tüketmesi sürecinde, bedenin düşüncesi olarak beliren ve iyiyle kötüyü ayırmaya yarayan algılama, kavrama gücü. Ölüm anında bedenden ayrışır: Ya yeni beden düşüncelerine taşınıp ölümsüzleşir; Tanrı'nın aklı olarak algılanan tüm canla buluşur ya da yeni beden düşüncelerine taşınmaya uygunluk/ yatkınlık göstermez ve bedenle birlikte toprağa döner.

c) Can/ ruh; gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün, yani görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak insanın yapısına giren iyilik, aydınlık ve temizlik gücü. Ölüm anında bedenden ayrışır, Tanrı'dan geldiği için yeniden Tanrı'ya döner.

LOHRASP a. Firdevsi'nin Şehnamesi'nde Keyhüsrev'in oğlu olarak tanıtılan, Zerdüştlük yanlısı mitolojik İran kralı.

M

MADDE Ar. (mādde, *cisimleri oluşturan ve fiziksel özellikleri olan, nesne*) a. Kurucu öğeler (su, toprak, ateş, demir, bitki ve sığır) ile kurucu niteliklerin (soğukluk–sıcaklık, kuruluk–yaşlık, ışık–karanlık vb.) bir yaratısı olan ve Spenta–Mainyu'yla Angra–Mainyu'nun birleşerek görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan nesne.

MADEN Ar. (ma'den) a. 1) Mazdaizm'de ve Zerdüştlük'te, önsüz–sonsuz olarak algılanan; cevher, metal, demir adlarıyla da anılan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan kurucu öğe.

2) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Mazdaizm'de Şehriver, Zerdüştlük'te Chshathra aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan cevher, somutluk.

3) Mazdaizm'de, iyiliği üstün kılan ve egemenliği kuran tanrısal güç.

MAG a. Zerdüşt sonrasında, Zerdüştlüğü öğreten Med rahibi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde, Zerdüşt çok yöceltildi. Bir bakıma Anadolu Aleviliği'ndeki *"kutup"* durumuna getirildi. Yani, bireyin, toplumun ve doğanın ötesine, metafizik zemine, aşkınlık alanına atıldı. Mag adı verilen Med rahipleri; Zerdüştlük'le Zervanizm arasında bir sentez oluşturuyordu.

Zerdüşt sonrasında Mithra ve Anahita'ya tapılmaya başlandı. Zerdüştlük'te olmayan kanlı boğa kurbanları, yine Zerdüştlüğün özüyle bağdaşmayan ölü gömme törenleri yaygınlaştı.

Partlar (İ.Ö. 250–İ.S.226) döneminde artık Zervanizm Zerdüştlüğe egemendi: Zervan–Ohrmizd (Ahuramazda'nın Pehlevice adı) ve Mihr (Mithra) tanrı üçlüsü bir tarafta Ahriman (Ehrimen) diger tarafta yerini aldı. Üçlü tanrıda Mihr, arabulucu ya da kurtarıcıydı; bir gün gelecek Ahriman'ı yenecek ve insan donunda dünyaya gelecekti.

Bu nedenle maglar, her yıl bir dağ başında ya da bir mağarada toplanır, yıldızların, kurtarıcının geleceğini haber vermelerini beklerlerdi. Bu yaklaşım ve eylem, Anadolu Aleviliği'nde Mehdi tasarımına esin oluşturmuştur.

Zervanizm'in egemenlik kurmasıyla Zerdüştlüğün yayılması durur; ritüeli, ölü kalıplar durumunda kemikleşir. Giderek Zervanik etki, Zerdüştlük'te kaderciliği öne çıkarır. İnsanlar bu yazgı karşısında güçsüz duruma düşer.

İslamiyet'in yayılmasıyla Sasani hükümdarlığı yıkılır (651); Zerdüştlük giderek etkisini yitirir.

MAGOİ a. Mag.

MAHMİ a. Ahuramazda ile Ehrimen arasındaki mücadalede, Ehrimen'in sırrını Ahuramazda'ya açıklayan söylencesel dev.

MAİDHÂREM a. Zerdüşt takvimine göre mevsimler sıralamasında beşinci sırada yer alan, kış ortası mevsimi.

MAİDHYA ZAREMYA a. Zerdüşt takvimine göre mevsimler sıralamasında ilk sırada yer alan, bahar ortası mevsimi.

– ANSİKL. Newroz'dan 41 gün sonra başlar. Günümüzde Hıdırellez'e denk düşer.

MAİDHYÔŞEM a. Zerdüşt takvimine göre mevsimler sıralamasında ikinci sırada yer alan, yaz ortası mevsimi.

MANA Polinezya dili (mana) a. 1) Animist dinlerde, her türlü kişisel özellikten uzak olarak algılanan doğaüstü güç.

2) Mazda inancında, evrene ilişkin yaratma kaynağı.

MANDALA Sanskr. (mandala, *çember*) a. Eski Hint inanışında, şemalaştırılmış biçimde algılanan evrenin doğumu ve varlığa geliş tasarımı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Bu tasarıma göre, evrenin merkezinde *"Cambu"* adını taşıyan Hindistan yer aları. Cambu'nun ortasında Meru Dağı bulunur; çevresinde ise aynı merkeze bağlı daireler du-

rumunda birbirinden yedi denizle ayrılan yedi kıta sıralanır.

MANEVİ Ar. (manevî) s. Ruha, zekâya, düşünceye ilişkin olan.

***Manevi dirilme:** Yaşarken dirilme.

***Manevi ölüm:** Ölmeden ölme.

MANİCİ s. ve a. Maniciliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

MANİCİLİK a. İ.S. Üçüncü yızyılda yaşayan İranlı Mani tarafından kurulan ve bir Zerdüştlük reformu olarak beliren; kendinden önceki tüm inanç ve dinlerin akla uygun yanlarını birleştirerek oluşturulan, iki eşit ve karşıt iyilik ve kötülük ilkesinin birlikte varolmasına dayanan öğreti/inanç. (ANSİKL.)

– ANSİKL. İranlı Mani (216–276) tarafından Zerdüştlüğün bir reformu olarak yaşama geçirilen; İsa, Buddha ve Zerdüşt düşüncesinin bir potada eritilmesiyle oluşan; kendinden önceki bütün inançların ve dinlerin akla uygun yanlarını alarak yaratılan dine Manicilik(Maniheizm) dendi. Manicilik özünde, kaynağını iyilik ve güzellikten alan bir ahlak öğretisiydi.

Bu öğretiye göre insanlar, toplumsal düzlemde:

1) Kardeşçe ve barış içinde yaşamalı;

2) Dünya varlıklarından ortaklaşa yararlanmalı;

3) Aşırı kazanç peşinde olmamalı ve

4) Kendi emeğiyle geçinmeliydi.

Bireysel düzlemde ise;

1) Ağızdan kötü ve pis söz çıkmamalı;

2) El, iyiliğe zarar verecek eylemlerden kaçınmalı; ve

3) Gönül, bedensel isteklerden uzak durmalıydı.

Mani'ye göre evrendeki varlıkların yapısı; iyilik–kötülük (ışık–karanlık) karşıtlığı üzerine kuruluyordu. Bu karşıtlıktaki birliği sezmekle Mani, diyalektik bilimselliğe yaklaşıyordu. Özellikle, evrenin ve evrendeki bütün varlıkların, bu karşıtlığın sürekli kavga alanı olduğunu belirtirken İlkçağın doğacı bilgesi Herakleitos'u yeniden üretiyordu.

Mani'nin düşünceleri *"Erjeng"* adı verilen resimlerle bezeli yazmasındaki özdeyişlerle dile getirildi. O'nun üzerinde durduğu başlıca konu, iyilik ve kötülük arasındaki karşıtlıktı. İnsan, iyiyle kötünün bir savaş alanıydı; bu nedenle iyi ile kötü birer varlık ilkesiydi; ötesinde ayrı ayrı özellikler taşıyordu. İyilik simgesi olan aydınlık ruh, ışık ve güzelliğin; kötülük simgesi olan karanlık ise gövde, madde ve şeytanın, duyulur evrendeki yansımalarıydı.

Bu bağlamda insan gövde ile ruhtan, bir başka anlatımla aydınlık ile karanlıktan kurulu bir bütündü. Gövde kötülüğün, ruh iyiliğin simgesiydi. İnsanın mutluluğu yakalayabilmesi için, bu iki karşıt güç arasında bir denge sağlaması gerekiyordu. Bu *"denge"* ancak derin düşünce ortasında, gönül bilgisi ve duyuşla edinilebilirdi.

Gönül bilgisi;

1) Kendini bilmek;

2) Kendi yapısında çatışma durumunda bulunan iki karşıt gücün niteliklerini kavramak ve

3) Yetkinleşmek, olgunlaşmak için gerekli düşünce üretimini edinmekle elde edilebilirdi.

Manicilik, genelde Anadolu bâtiniliğini, özelde Anadolu Aleviliğini derinden etkiledi. Alevi gelenek–göreneklerinin; bunların üzerine yapılanan Alevi ahlak ilkelerinin başat kaynağı oldu. Bu kaynaktan beslenerek Anadolu Alevileri Maniciliğin *"ağız–el–gönül"* üçlemesini, *"el–dil–bel"* temizliğini belirten üçlemeye evrilterek; yine Manicilik'te öne çıkarılan sevgiyi, hem inanç alanında Tanrı'ya ulaşmanın, hem de düşünce alanında kardeşliğin, uzlaşmanın, barışın, eşitliğin kaynağı durumundaki *"aşk"*a dönüştürerek, toplumsal ölçekte etik bir felsefeyi Anadolu toprağında yaşama geçirdiler.

MANİKEİST, MANİHEİST Fr. (manichéiste) s. ve a. Manici.

MANİKEİZM, MANİHEİZM Fr. (manichéisme) a. Manicilik.

MANU Sanskr. (manu, *adam*) a. 1) Hindu mitolojisine göre; Brahma'nın oğlu olarak algılanan ve insan soyunun atası sayılan ilk insan. (ANSİKL.1)

2) Mazda inancında, Yima'nın dedesi, ilk ölümlü insan Vivahvant'ın babası olduğuna inanılan, insanlığın atası; Ari halkın yaradılış önderi. (ANSİKL.2)

***Manu yasaları:** Gerçekte İ.S. ikinci yüzyılda derlenmiş olan, ancak inançta Manu tarafından yazıldığı kabul edilen; dinsel,

törebilimsel ve toplumsal yasalar kitabı.

– ANSİKL. (1–2) Tanrılar insanları, bir tufanda yoketmeyi tasarlar. Manu, balık donunda yeryüzüne inen Vişnu tarafından kurtarılır ve karaya çıkarılır. Manu, Vişnu'nun buyruğuyla bir ateş yakar; ateş kadın biçiminde görünüşe taşınır. İşte insan soyu, Manu ile bu Ateşkadın'ın birleşmesinden türer.

Kimi kaynaklara göre Manu, Ari halkına kazma kullanmayı ve toprağı işlemeyi, kaynak sularını kullanmayı, suyu kanallarla taşıyarak toprakları sulamayı öğretmiş.

Ne var ki barbarlar saldırmış, her şeyi yoketmiş; Arilerin bir kısmı esir alınmış, bir kısmı dağlara çekilmiş. Yerleşik yaşayan ve dağlara çekilen Arilerin başına kral olarak Yima geçmiş. Yine kimi kaynaklarda Manu, Ari halkının önderidir ve *"Nuh"* kimliğini taşır; insanların ve hayvanların tufandan kurtulmalarını sağlar.

Ancak Vendidad ilgili bölümlerinde verilen bilgilere bakılırsa *"Nuh"* kimliğini Manu'nun oğlu olarak öne çıkarılan Yima'nın üstlendiği görülür: Yima, tufandan insanları ve hayvanları yaptığı bir gemiyle kurtarır. Ve ilk yerleşim merkezini kurar.

MAONHA a. Mazdaizm'de, Ahuramazda tarafından Mithra'ya eşlik etmesi için yaratılan ve zayıf, titrek ışıklı Ay'ı temsil eden Ay–Tanrı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Kutsal söylenceye göre, Mithra ve Maonha, günü bölüşürler: Gündüzlerin sorumluluğunu Mithra, gecelerin sorumluluğunu Maonha üstlenir. Ancak Maonha'nın ışığı zayıf olduğundan, hatta kimi kez tümüyle yittiğinden, Ahuramazda duruma müdahale eder. Maonha'ya yardımcı olarak Yıldız–Tanrı Tişhtra'yı yaratır. Tişhtra, Maonha'nın parlayan paltosu olarak algılanır.

MARA Sanskr. (mara) a. Hint inanışında, Buddha'yı ayartmaya ve doğru yoldan döndürmeye çalışan şeytan.

MARETAN a. 1) Aryen mitolojisinde, Ari toplulukların ata-ruhu. (ANSİKL.1)

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan insan fravaşi. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2)

"Bilge yaşam varlığı (Gaya),
İnsan Fravaşyi'ye (Maretan) taparız.
Çünkü Tanrı, O Her Şeyi Bilen'in
düşünceleri ve parlak eğitimi ile
Ari ülkelerinin soylarını
ve Ari ülkelerinin halkını
ilk defa oluşturup
meydana getiren O'dur."

(Avesta/Vendidad)

MASHYA Sanskr. (mashya) a. Maşya.

MASHYAK a. Maşya.

MASHYANA Sanskr. (mashyana) a. Maşyana.

MASHYANAK a. Maşyana.

MASMUGAN a. Efsanevi İran hükümdarı Feridun tarafından verildiğine inanılan, Dahhâk'ın aşçısı Armail'in unvanı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylenceye göre Dahhâk, gençleri yılanlara yedirirmiş; Armail ise onları kurtarmaya çalışırmış.

MAŞA Fars. (maşe) a. Ateş tapınaklarında, gerekli araçlar sıralamasında yer alan, ateşçinin ateşi karıştırmak ve ateşte yanmakta olan odunları tutmak için kullandığı araç.

MAŞANİ a. Maşyana.

MAŞİ a. Maşya.

MAŞYA Sanskr. (mashya) a. Zervanizm inancında; Ahuramazda'nın yarattığı Gayomart'ın toprakta saklı bulunan spermalarından bir ağaç biçiminde geliştiğine inanılan ve Maşyana'nın eşi olarak algılanan ilk erkek insan.

MAŞYAK a. Maşya.

MAŞYANA Sanskr. (mashyana) a. Zervanizm inancında; Ahuramazda'nın yarattığı Gayomart'ın toprakta saklı bulunan spermalarından bir ağaç biçiminde geliştiğine inanılan ve Maya'nın eşi olarak algınan ilk kadın insan.

MAŞYANAK a. Maşyana.

MAYA Sanskr. (maya) a. 1) Hint felsefesinde; gerçekliği gizleyen, bilgisizliğe yol açan, kurtuluşa hem engel hem yardımcı olan, gerçeklik yakalanınca ortadan kalkan yaratıcı gücün yarattığı düşsel görüntü.

2) Budist mitolojide, kraliçe olarak algılanan Buddha'nın annesi.

3) Brahmanizm'de, mutlak gerçek olarak algılanan ve Brahma'nın görünüşü biçiminde inanca taşınan bu dünya.

MAZDA a. Bilge.

***Mazda tapımı:** Mazdaizm.

MAZDAİST s. ve a. Mazdaizm'i benimsemiş olan (kimse, topluluk).

MAZDAİZM a. Ahuramazda'nın baştanrı olduğu inancına dayanan, evrenin *"iyilik"* ve *"kötülük"* gibi iki büyük gücü simgeleyen tanrı ve ruhlarca yönetildiği kabul edilen, en eski İran dini. (ANSİKL.)

– ANSİKL. İran'da çoktanrıcılık, Zerdüştlük'ten çok daha eskiye dayanır. İlk Mazdaizm, Ahuramazda'nın başkanlığında Mithra ve Anahita'yı da kapsayan bir tanrılar üçlüsünü öneriyordu. Bu tanrılar üçlüsünün çevresinde, ikinci dereceden tanrılar yer alıyordu. Âmeşas Spentas adı altında toplanan ve *"Ölümsüz Güçler"* olarak algılanan altı anaruh bunlar arasındaydı.

İşte Zerdüşt bu tanrılık tasarımdan ekonomik ve toplumsal bir reform sağlayacak yepyeni bir Mazdaizm çıkardı. Bu ikinci Mazdaizm Zerdüştlük'tü.

MAZDEİST Fr. (mazdéiste) s. ve a. Mazdaist.

MAZDEİZM Fr. (mazdéisme) a. Mazdaizm.

MAZDEKÇİ (*İranlı din adamı Mazdek [İ.S.V. yy.]'in adından*) s. ve a. Mazdekçiliği benimsemiş olan (kimse, topluluk).

MAZDEKÇİLİK a. İ.S. V.yy.'da, İranlı Mazdek'in öncülüğündeki toplumsal ve ekonomik kaynaklı felsefi–dinsel reform sonucu kurulan, insanların eşitliğini bu nedenle her şeyin ortak olması gerektiğini savunan eski İran dini. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük ve Manicilik reformcusu olarak ortaya çıkan ve bütün malların ortaklaşa bölüşülmesini savlayan İranlı Mazdek (?–535); İranlıların dinsel inançlarını *"kaba kamucu"* bir inanca dönüştürdü. O'na göre yeryüzü, bütün insanların ortaklaşa yararlanmasına açık bir yaşama alanıydı. Bu yaşama alanında çalışan geçinir, çalışmayan silinip giderdi. Toplum, bireylerin oluşturduğu ortaklaşa bir kuruluştu; bu nedenle bütün toplum malları ortaktı; mal sahipliği doğaya aykırıydı. Toplumda kimsenin kimseyi baskı altına almaya, özgürlüğünü ortadan kaldırmaya ya da kısıtlamaya hakkı ve yetkisi yoktu.

Aile kurumu da doğaya aykırıydı; kadın erkeğin tutsağı değildi, özgür bir insandı; bu nedenle kadının da kendi iradesiyle *"ortak"* olmasında, dilediği gibi davranmasında doğallık dışı bir şey yoktu. Özel mülkiyetin, sınıfların ve devletin olmadığı; erkeğin kadına, kadının erkeğe egemenlik kuramadığı geçmiş tarihsel süreçten gelen *"ilksel komünal değerler"*in, kadını koruma güdüsüyle canlandırılması sonucu gelişip biçimlenen bu anlayış; ataerkil bir toplumda, erkek değerlerinin baskın çıkmasıyla Mazdek'te bir *"yanılsama"*ya yol açtı. Bu *"yanılsama"* ortamında kadınla *"mal"* arasındaki ayırım *"silindi"*; tüketilen emek ürünlerinin arasına kadın vücudunun kullanımı da bir ürün olarak eklendi ve toplumsal eşitsizliğin nedenleri arasına yerleştirildi. Kadın emeğinin kamusal niteliğinin *"canlandırılması"* yoluna gidileceğine, kadın vücudunun ürün olarak tüketimine komusal nitelik kazandırılmaya çalışıldı.

Mazdek'e göre biri *"yüce"*, diğeri *"aşağı"* olmak üzere iki evren vardı. Bu iki evreni yöneten güçler 4, 7 ve 12 gibi üç gruba ayrılıyordu. Bir insanda bu üç grup güç toplanırsa o insan *"birlik"*e ulaşıyordu; yetkin ve olgun duruma yükseliyordu; yüce evrenin yurttaşı haline geliyordu. Böylesi bir insan artık toplum hizmetlisi oluyor; halkı kötülüklerden, yöneticilerin baskısından, sömürüden, soygundan kurtarıyordu; eşitsizliği ortadan kaldırmak onun temel çabası olarak öne çıkıyordu.

Mazdekçilik tasarımları Anadolu Aleviliği'nin eğitim öğretisinin yapılanıp biçimlenmesinde esin kaynağı oldu. Bu bağlamda terk tasarımının, seyr–ü süluk yolculuğunun, Enel Hak anlayışının, ermişin, kâmil insanın, kâmil insanın yüceltilmesi kanalında kutbun, kâmil toplumun kurulmasına harç olmak üzere dünyalaşmasına aracılık etti. Mazdek'in yaslandığı yoksul köylülüğün düşleri, Anadolu Aleviliği'nde, sosyalizmi de öteleyen siyasal bir ütopyaya dönüştü. Bu ütopya, insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirecek bir kâmil toplum projesi olarak somutlandı.

MAZDEKİ Fars. (mezdekî) s. ve a. Mazdekçi.

MAZDEKİLİK a. Mazdekçilik.

MECUS Ar. (mecūs) s. ve a. 1) Mazdaist.

2) a. Zerdüşt.

MECUSİ Ar. (mecūsī) s. ve a. 1) Mazdaist.

2) a. Zerdüşt.

MECUSİLİK Ar. +Tr. (Ar. mecūsī ve Tr. –lik) a. 1) Mazdaizm.

2) Zerdüştlük.

MEDİA a. İskender döneminden başlayarak Medler'in oturduğu satraplığa verilen ad.

MEGUŞA RABBA a. Yüksek derecedeki din adamları.

MELEK Ar. (melek) a. 1) Dinsel inanca göre, Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına inanılan manevi varlık.

2) Tanrı olarak algılanan doğanın aklı ile onunla bütünleşmek isteyen insanın aklı arasında yer alan ve doğanın aklının soyut kutsal kimliği biçiminde beliren göksel güç.

MENİJE a. İran mitolojisinde, Efrasiyab'ın kızı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Keyhüsrev'in buyruğu üzerine Giv'in oğlu Bijen ile arkadaşı Hurgin, savaşa gider. Hurgin, Bijen'i aldatır ve onu Efrasiyab'ın kızının çadırına götürür. Bijen ile Menije, birbirine âşık olur. Bunu duyan Efrasiyab, Bijen'i, bir kuyuya kapatır. Aradan yıllar geçer; Rüstem, Menije'nin yardımıyla Bijen'i kurtarır ve onu İran'a götürür.

MENOK–İ CHRAT a. Menok–i Xrat.

MENOK–İ XRAT a. Sonradan yazılan, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerinin işlendiği Avesta bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümlerinin dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

MENUÇİHR a. İran mitolojisinde, babasını öldüren amcalarını, dedesi Feridun'un yardımıyla ortadan kaldırarak tahta çıkan, Efrasiyab ile sonunda yenileceği savaşlara giren İrec'in oğlu efsanevi hükümdar. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylenceye göre Feridun ülkesini oğulları arasında paylaştırır. Turan'ı Tur'a, Şam ve Irak'ı Selm'e, İran'ı ise İrec'e bırakır. Ağabeyleri İrec'i kıskanır ve onu öldürürler. İrec'in oğlu Menuçihr, dedesi Feridun'un yardımıyla amcalarını öldürüp babasının öcünü alır.

MERU a. Hint mitolojisinde; Brahma'nın dünyası olarak algılanan ve evrenin merkezi olduğuna inanılan, eteklerinde Himalayalar'ın yer aldığı kutsal dağ.

MEŞYA a. Maşya.

MEŞYANA a. Maşyana.

METAFİZİK Fr. (métaphysique < Lat. metaphysica < Yun. [ta] meta[ta]phusica) a. 1) Varlığın ilk temellerini ve anlamını aşkın kimliklere ya da düşünce verilerine dayanarak açıklamaya çalışan öğretilerin tümü.

2) s. Metafizikle ilgili, metafiziğe özgü olan.

*** Metafizik aydınlanma:** Düşünceci idealizm.

*** Metafizik idealizm:** Her türlü varoluşu, insanın dışındaki her türlü nesnel varlığı, doğa ötesindeki, yani aşkın alandaki mutlak varlığa ya da bu varlığa ilişkin inanç kabullenmelerine bağımlı kılan felsefe akımı; metafizik.

METAL Fr. (métal <Lat. metallum < Yun. metallon) a. Demir.

METRA a. Mithra.

MEZDEKİ s. ve a. Mazdekçi.

MEZDEKİLİK a. Mazdekçilik.

MİHABAD Fars. (Mihābād < mih, *büyük, ulu*+ābād, *sonsuz gelecek zamanlar*) a. Mazdaizm'de Zerdüştlük öncesi, kendi adıyla anılan dinin kurucusu kabul edilen, M.Ö. 6000–3000 yılları arasında yaşadığı sanılan Birinci kurtarıcı ya da Birinci Zerdüşt olduğuna inanılan kutsal kimlik.

***Mihabad dini:** Zerdüştlük öncesi, İran dini.

MİHR Fars. (mihr, *güneş*) a. Mithra.

***Mihr–i amme:** Mithra bayramının ilk günü.

***Mihr–i hasse:** Mithra bayramının son günü.

MİHRCÂN Ar. (mihrcān) a. Mihrgân.

MİHRGÂN Fars. (mihregān) a. 1) Eski İran takviminde, Güneş yılının 17 Eylülden 16 Ekime kadar süren yedinci ayı; mihrmah.

2) Her ayın 16. gününe verilen ad.

3) Bu günler içinde kutlanan bayram. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Bayram, İran'ın efsane hükümdarlarından Feridun'un, zulmü ile tanınan Dahhak'ı yenip tahta çıktığı gün ile ilgilidir.

MİHRİCAN a. Mihrgân.

MİHRMAH Fars. (mihrmāh) a. Eski İran takviminde, Güneş yılının 17 Eylülden 16 Ekime kadar süren yedinci ayı; mihrgân.

MİHRRUZ Fars. (mihrrūz) a. Eski İran takviminde, her ayın 16. gününe verilen ad.

MİNUÇİHR a. Menuçihr.

MİSKGÜLÜ a. Mazdaizm'de, anaruh Spendarmith'i simgeleyen çiçek.

MİSTİKLİK a. Mistik olma durumu; mistik olan kimsenin özelliği.

MİSTİSİZM Fr. (mysticisme < mystique, *mistik*) a. (1) Akılla, duyularla algılanamayan doğaüstü gerçeklere ancak tanrısal sezgi yoluyla varılabileceğini kabul eden dinsel-felsefi öğreti.

(2) Tanrı'ya ancak bu yolla varmayı amaçlayan uygulamaların tümü.

MİT Yun. (mythos, *öykü, anlatı*) a. Efsane.

MİTHRA Sanskr. (Mithra < mithra, *dost*) a. 1) Anadolu, İran, Hindistan ve Mezopotamya'da, çoktanrıcılığın en büyük tanrılarından biri. (ANSİKL.1)

2) İran inançlarında, doğanın rahmi olarak algılanan bir kayadan doğan, Boğa'yı kurban ederek canlı yaşamın varlaşmasına neden olan, Güneş-Tanrı ile insanlar arasında aracılık eden ikinci tanrı; Işık–Tanrı. (ANSİKL.2)

3) Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın yarattığı ilk tanrı olarak algılanan ve parlayan Güneş'le simgelenen Işık–Tanrı. (ANSİKL.3)

4) Vedaizm'de, Varuna'nın kardeşi olduğuna inanılan ve Güneş'i simgeleyen tanrı; Işık–Tanrı. (ANSİKL.4)

***Mithra Bayramı:** Sonbaharda, geceyle gündüzün eşitlendiği bir zamanda (21 Eylül), ya da 17 Eylül– 16 Ekim arasında kutlanan bayram.

***Mithra dini:** Tanrı Mithra'ya bağlanan inanç sistemi. (ANSİKL.5)

– ANSİKL. (1–2–3–4) Mithra'nın adının geçtiği en eski belge, Anadolu'da, Boğazköy kazılarında bulundu: İ.Ö. XIV. yy.'da, Hititler'le Mitanniler arasında yapılan barış anlaşmasında, Mitanniler'in koruyucu tanrıları olarak Mithra'nın adı, İndra ve Varuna'yla birlikte geçer. Mitanni krallığı, artçı Aryalar olduğu kabul edilen Hurriler tarafından kurulduğuna göre Mithra'nın kökeni, büyük olasılıkla İran'dır. Ancak kimi kaynaklar, Hurriler'in, Ari ırktan bir kral hanedanıyla Hindistan'dan geldiklerini belirtir. Savı doğru kabul edersek Mithra'nın kökeni Hindistan'a uzanır.

Mithra inancı Anadolu'da da çok köklüydü: Bu nedenle İlkçağ Anadolu kralları *"Mitlıra'nın esinlendirdiği"* anlamında *"Mithridates"* adını alıyorlardı.

İran inançlarına göre Mithra, doğanın anarahmi olarak algılanan bir kaya kovuğundan doğar; doğanın doğurması sonucu varlaşan ve doğanın ilk çocukları arasında yer alan bir ışık–tanrı'dır. Kozmik Boğa ile savaşır; onu öldürür; tüm canlılar, bu Boğa'nın kanından ortaya çıkar.

Mithra, yaratıcı olmaktan çok aracı bir tanrıdır: Güneş-tanrı ile insanlar arasında yerini alır; insanların ruhlarını esenliğe kavuşturmaya çalışan bir kurtarıcı olarak öne çıkar. Asıl tanrısal kaynaktan ya da Güneş-tanrı olarak algılanan ışık kaynağından gelen bir ışın olduğuna inanılır; yıldızlar O'nun gözleridir.

Özcesi, doğruluk düzeninin, yönetim ve adaletin tanrısıydı Mithra. Zamanla Vayu (Savaş Tanrısı) ve İndra (Zafer Tanrısı) olarak Baga (Bağışlayan, Esirgeyen) unvanını aldı. Beyaz atların koşulduğu bir arabaya binerdi. Tasarım gereği, boğa kurbanı ve haoma tüketimi, Mithra kültürünün ayrılmaz bir parçası oldu.

İnançta Mithra, ten gözünün bakmakta zorlanacağı bir ateş donuna bürünerek karanlıkları yakacak, insanları aydınlığa ve ölümsüzlüğe kavuşturacaktır. Karanlıkları aydınlattıktan, insanları ölümsüzlüğe kavuşturduktan sonra Güneş-tanrı'yla birleşmek üzere göğe çıkacaktır. Bu yorumlamada *"Mehdi"*, *"Mesih"* ve peygamber tasarımlarının ilk biçimiyle karşılaşırız. Hint inanışında Mithra, İran inanışında olduğu denli önde gözükmez ya da önemi silinmiştir. Varuna'nan kardeşi olarak Güneş'i simgeler.

– ANSİKL. (5) Mithra dininde Mithra, karanlıkları ateşe verip insanları aydınlığa ve ölümsüzlüğe kavuşturduktan sonra Güneş-tanrı ile birleşmek üzere göğe çıkar. Bir anlamda, *"Mesihlik"*, *"Mehdilik"* ya da peygamberlik görevlerinden sıyrılır. Tanrılık nitelikleriyle öne çıkar; aracılık yanı silinirken, yargılayıcılık yanıyla ölümsüzleşir. Bir tanrı olarak her şeyi gördüğü, duyduğu için de öbür dünyada ölenlerin ruhlarını sorgular.

Ama diğer taraftan yine inanca göre Mithra göğe yükselmiştir, ancak, yeryüzünde ışıkla karanlığın kavgası sürmektedir: Karanlıklar, kötülükler ateşe verilmiştir ama son bulmuş değildir. Günlerin yarısı aydınlık, yarısı karanlıktır. Başlangıçta tüm gece olan evren yarı yarıya gündüzleşmesine karşın, geceler kötülüğünü ekmeye devam etmektedir. Mithra, gökte tanrı olarak yardım edecek, insan ise Mithra'yla taraf olacak, kalan karanlığı yokedecektir. Mithra'nın yolunu tutan, Mithra yoluna giren *"yaşarken dirilecek"* ya da *"ölmeden evvel ölecek"*tir. Öbür dünyadaki yargıdan da esenlikle geçenler *"öldükten sonra dirilecek"*, kurtuluşa ve ölümsüzlüğe kavuşarak sonsuzca yaşamak için göğe yükseleceklerdir.

Mithra dinine giren yedi dereceyi ya da yedi aşamayı geçmekle yükümlüydü: Bunlar Karga, Kartal Başlı Aslan, Askr, Aslan, Pars, Güneşin Habercisi ve Ulu olarak sıralanıyordu. Yedi derecenin ya da yedi aşamanın sahipleri *"Ulular Ulusu"* başkanlığında toplanarak mağaralarda ya da yeraltındaki gizli odalarda dinsel tapımlarını yaparlardı. Tapımda, boğa kurban edilerek evrenin, dünyanın varlığa gelişi, yani doğanın doğumu kutsanırdı. Boğanın kanı *"yaşam suyu"* ya da *"ölümsüzlük suyu"* olarak inanca taşınır; su, haoma ya da şarapla temsil edilirdi. Boğanın eti, yani vücudu *"yaşam yiyeceği"* ya da *"ölümsüzlük yiyeceği"* olarak inanca taşınır ve *"ekmek"*le temsil edilirdi.

Yine inançta Mithra, *"aracılık"* görevini sürdürürken, yani *"Mesih"*, *"Mehdi"* ya da peygamber iken insan biçiminde tasarımlanıyordu. Aslında bu tasarım, *"doğanın aklı"*nın ya da *"toplumsal aklın"* insantanrıcı biçimlenişiydi. Bu insanın kanı, *"yaşam suyu"*, *"ölümsüzlük suyu"* olarak, yani *"sıvı akıl"* olarak haoma ya da şarap; vücudu ise *"yaşam yiyeceği"*, *"ölümsüzlük yiyeceği"* olarak, yani *"katı akıl"* olarak *"ekmek"*ti.

Bu nedenle Mithra dini bağlıları, Mithra'nın göğe yükselmeden önce yeryüzündeki son ye-

meğini canlandırmak üzere ekmekli şaraplı ya da ekmekli haomalı tapım yemeğini yerlerdi.

Mithra dini İ.S. II. yy.'da Anadolu, İran, Hindistan ve Mezopotamya sınırlarını aşarak Batı Roma topraklarına girdi. Büyük kentlerde ve liman yerleşmelerinde birden önem kazandı. Bu nedenle Hıristiyanlık, Mithra diniyle yaklaşık beş yüz yıl ölüm–kalım savaşı yapmak zorunda kaldı. Savaştan yengiyle çıkmasına karşın Hıristiyanlık, Mithra dininden etkilenmekten kurtulamadı. Hıristiyanlık'taki vaftiz töreni, kutsal üçlemenin anılması, ekmek ve şarap kutsallığı, kaynağını Mithra dininden alır. Bu törenler, küçük değişikliklerle Hıristiyanlığa uyarlanmıştır. Ötesinde Hz. İsa, bir bakıma Mithra'dır.

MİTHRAEUM Lat. (mithraeum) a. Mithra tapımına ayrılmış yeraltı tapınağı ya da mağarası. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Tapınak ya da mağarada, bir giriş sofasından, merdivenle, gökyüzünü simgeleyen tonozlu bir mekâna geçilir. Mekânın, uzun kenarlarında sekiler vardır. İç süslemeler, Tanrı'nın öyküsünü simgeler. Dipte, bir nişin içinde, bir alçak kabartma yer alır. Kabartmada, Mithra'nın avlanması ya da boğanın kurban edilmesi betimlenir.

MİTHRAGÂN Fars. (mihregān) a. Mihrgân.

MİTHRAİZM Fr. (Mithraisme < Sanskr. mithra, *dost'tan*) a. Mithra dini.

MİTHRASİST Fr. (mithraciste< mithracisme) s. ve a. Mithrasizmi benimsemiş olan (kimse, topluluk).

MİTHRASİZM Fr. (mithracisme < Lat. mithriacus< Mithra, *eski İran–Hint tanrısı*) a. Mithra'yı kurtarıcı kabul eden ve İ.S. II.yy.'da Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan topraklarda benimsenip yaygınlaştırılan ve Hıristiyanlıkla savaşan gizemsel din; Mithra dini.

MİTHRİDATES a. Mithra dininin egemenliğinin bir kanıtı olarak algılanan ve *"Mithra'nın esinlendirdiği"* anlamına gelen Pontos, Parth, Bosporoz satraplarının ve krallarının adı.

MİTOLOJİ Fr. (mythologie < lat. mythologiae < Yun. mythologia) a. 1) Tanrıların, yarı–tanrıların ve kahramanların masalsı tarihi.

2) Bir boya, topluluğa, halka ait mitlerin tümü.

MİTOLOJİK Fr. (mythologique) s. Mitolojiye ilişkin ya da mitoloji niteliği kazanmış olan.

MİTRA a. Mithra.

MİTRACI s. ve a. Mithrasist.

MİTRACILIK a. Mithrasizm.

MİTRAİZM a. Mithraizm.

MİTRAS a. Mithra.

MİTREGÂN Fars. (mihregān) a. Mihrgân.

MOBAD a. Mobed.

MOBED a. Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde magların yerini alan ve yönetici konumları da bulunan yüksek sınıftan din adamı.

MOBEZ a. Mobed.

*** Mobezan mobez:** Hem dinsel, hem de siyasal bir nitelik taşıyan Zerdüşt din adamlarının en büyüğü.

MUBİD Fars. (mūbid) a. Zerdüşt din adamı.

***Mubid–i mubidan:** Zerdüşt din adamlarının başkanı.

MUBİDAN Fars. (mūbidān) a. Zerdüşt rahiplerinin lideri.

MUG Far. (muġ) a. Zerdüşt dinine bağlı kimse, ateşe tapan kimse.

MUGAN Fars. (muġān < muġ'un çoğulu) a. Zerdüşt dinine bağlı olanlar, ateşe tapanlar.

MUGANE Fars. (muġāne) a. Zerdüşt dininde tören.

MUGBEÇE Fars. (muġ–beçe) a. Zerdüşt dininde, tapınakta görevli çocuklara verilen ad.

MUG–KEDE Fars. (muġkede) a. Ateşe tapanların tapınağı.

MUĞBEÇE Fars. (muġ–beçe) a. Mugbeçe.

MURDAD a. Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anaruhtan (Ameşas Spentas) biri oldu-

ğuna inanılan, bitkilerin koruyucusu olduğu kabul edilen, Ameretat kaynağı ruh. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mazdaist öğretide bu altı anaruh şöyle sıralanır:

1) Behmen: Düşüncede/inançta *"İyi Düşünce"* olarak algılanan ve hayvanla simgelenen, yararlı büyükbaş hayvanların koruyucusu.

2) Erdibihişt: Düşüncede/inançta *"İyi Erdem"* olarak algılanan ve ateşle simgelenen, yaşama gücünü sağlayan ateşin koruyucusu.

3) Şehriver: Düşüncede/inançta *"İyi İmparatorluk"* olarak algılanan ve madenle simgelenen, madenlerin koruyucusu.

4) Sipendarmidh: Düşüncede/inançta *"İyi Bakış"* olarak algılanan ve toprakla simgelenen, toprağın, yani karaların koruyucusu.

5) Hurdad: Düşüncede/inançta *"İyi Sağlık"* olarak algılanan ve su ile simgelenen, suların, yani denizlerin, göllerin ve akarsuların koruyucusu.

6) Murdad: Düşüncede/inançta *"İyi Ölümsüzlük"* olarak algınan ve bitkiyle simgelenen, bitkilerin koruyucusu.

MYAZDA a. Yakacak olarak tüketilen ve kansız kurban olduğuna inanılan odun.

N

NAHAİTHYA a. Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde; aynı adlı eski İndo–Aryan tanrısının olumlu yanlarının ortadan kaldırılmasıyla dönüşüm ürünü olarak yaratılan ve Ehrimen'in yanında yer alan kötülük meleği.

NAİRYO–SANGBAS a. Doğruluğun meleği olarak algılanan fravaşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"İyi, güçlü, kutsal dindarlar
fravasyilere taparız biz,
en merhum ateşin,
kutsal, güçlü konuşan
dindar sadakat meleğinin (Haat),
O yiğit, sözü kendisinde kişileştiren
gözüpek silahlanmış, Tanrı'ya bağlı olan;
Fravasyi Nairyo–Sangbas;
doğruluğun meleği, o en doğru;
en geniş bayırlarıyla Mitlıra;
ve sözü kutsallaştıran Fravasyi;
ve gökyüzünün ve suyun
ve toprağın
ve bitkilerin
ve sığır sürüsünün,
yaşam varlıklarının (ilk insanların)
bilgece varolmasına taparız biz."

(Avesta/Vendidad)

NAİRYO–SANGHA a. Ahuramazda'nın habercisi melek.

NASK a. Avesta'nın Sasani dilindeki karşılığı.

NASU a. Şeytanlarca yaratılmış olan ceset demonu; ceset bulaşıcısı. (ANSİKL.)

–ANSİKL. *"O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;*

'Köpeksiz, kuşsuz, kurtsuz, rüzgârsız ve sineksiz gelen ceset bulaşıcısı (Nasa) adamı günahkâr bir duruma getirir. Eğer, bu ceset bulaşıcıları köpekli, kuşlu, kurtlu, rüzgârlı ve sinekli gelip bir adamı günahkâr bir durumda tutarsa bu tüm nesnel varlıkların dünyasını (kutsallık hızlı bir şekilde eksilip ruhun yası büyür) malûm etmiş olur, ... toprakta bulunan cesetlerin miktarı kadar.'" (Avesta/Vendidad)

NEFES Ar. (nefes, *soluk*) a. 1) Zerdüşt öncesi, Tanrı Vayu tarafından doğana verildiğine, ölenden alındığına inanılan ve can/ruh olarak algılanan yaşam enerjisi.

2) Zerdüştlük'te, tanrıdan geldiğine inanılan ve varlığa gelişin nedeni olarak algılanan, nesnenin ya da bedenin görünmeyen yanı olduğuna inanılan, yaratıcı gizil enerji.

NEFİS Ar. (nefs, *öz varlık, benlik*) a. 1) Bir varlığın, varlığa gelişinin nedeni olarak algılanan ve somutluğundan bağımsız olarak tasarımlanan manevi ya da iç gücü; ruh, can. (ANSİKL.1)

2) Bir insanın içinde, yapısında bulunduğuna inanılan ve Ehrimen'i temsil eden yıkıcı arzularla kötü duyguların tümü. (ANSİKL.2)

***Nefsi öldürmek:** İnsanın içinde, yapısında var olduğuna inanılan ve her türlü kötülüğü yapmaya uygun/yatkın duygu durumu olarak algılanan nefsi kırmak, köreltmek, ortadan kaldırmak.

– ANSİKL. (1) Ahuramazda'nın yaratıcı gücü eyleme geçince, Anadolu Aleviliği'ndeki *"akl–ı kül"*ü karşılayan Spenta–Mainyu, dönüşüm ürünü olarak belirir. Tüm aklı ya da eksiksizliği, kusursuzluğu temsil edecek biçimde ve bir ışık kaynağı olarak tasarımlanan Spenta–Mainyu, varlığa gelmekte, yani görünüşe taşınmakta zorlanır. Çünkü, henüz karşıtı yoktur. O zaman, Ahuramazda, kendi özünden etkilenen ve Anadolu Aleviliği'ndeki *"nefs–i kül"*ü karşılayan Angra–Mainyu'yu yaratır. Angra–Mainyu, Spenta–Mainyu'nun eksiksizliğini, kusursuzluğunu *"yakalamak"* isteyince doğa *"gebe"* kalır ve *"doğanın çocukları"* olarak algılanan su, toprak, ateş, cevher, bitki ve hayvan görünüşe taşınır. Bunlar arasındaki ilişkiden de tüm doğa oluşur.

– ANSİKL. (2) Zerdüştlük inancında/düşüncesinde insan, sırf iyi olarak ya da sırf kötü olarak varlaşamaz. İnsan suçsuz ve günahsız doğar ama doğuşunda iyiyle kötünün bileşimi vardır. Bu bileşimde, her türlü kötülüğü yapmaya yatkın duygu durumu olarak algılanan; bedensel arzunun, garezin, kinin, nefretin, zayıflığın, korkaklığın, ihanetin, yalancılığın kaynağı kabul edilen ve Ehrimen'i temsil ettiğine inanılan nefs, en büyük düşmandır. Amaç, bu düşmana karşı savaş açmak, iyi düşünerek, iyi söz söyleyerek ve iyi iş yaparak bu savaşı kazanmak, yani nefsi öldürmektir.

NESNE a. Canlı–cansız varlık türlerinin oluşumuna katılan ya da onların var olma nedeni durumunda bulunan hava, su, toprak ve ateş (ışık)'ten her biri.

***Nesne–kurban:** Kansız kurban kapsamında kurban olarak sunulan seçilmiş nesne.

***Nesneden türeme:** Doğaya benzeme, doğadan doğma temelli varoluş tasarımları gereği, eril olarak algılanan ışığın (ateşin) su, toprak gibi bir başka nesneyi döllemesi sonucu doğup büyüme, üreyip çoğalma.

NESNE–ANA a. 1) İnsanlığın varoluş ya da bir topluluğun soy kaynağı olarak algılanan ve ezelden beri var olduğuna inanılan, tapım konusu, nesne ile simgelenen ana ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, insanlığın ya da bir soyun ilk atası durumunda bulunan, doğurganlıkla belirgin nesne.

NESNE–ATA a. 1) İnsanlığın varoluş ya da bir topluluğun soy kaynağı olarak algılanan ve ezelden beri var olduğuna inanılan, tapım konusu, nesne ile simgelenen ata ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, insanlığın ya da bir soyun ilk atası durumunda bulunan, doğurganlık yaratıcı nesne.

NESNE–BABA a. 1) İnsanlığın varoluş ya da bir topluluğun soy kaynağı olarak algılanan ve ezelden beri var olduğuna inanılan, tapım konusu, nesne ile simgelenen baba ruhu.

2) Bu ruhun görünüşe taşınmış biçimi olarak algılanan, insanlığın ya da bir soyun ilk atası durumunda bulunan, dölleyici yaratıcı nesne.

NEWROZ Kürtç. (newroz< newroj < nuroj < nu, *yeni*+roj, *gün*) a. 1) İlkbaharın başlangıcı sayılan, Güneş'in balık burcundan çıkıp koç burcuna girdiği gün olarak algılanan, eski İran takvimine göre yılın ilk günü (21 Mart).

2) Yaşam ve ölümsüzlük deposu olarak algılanan doğanın, doğum günü (21 Mart). (ANSİKL.1)

3) Mazdaizm'de ve Zerdüştlük'te, doğanın kendi kendini döllemesiyle oluşan ve doğanın, ilk doğum ürünü olarak algılanan Ahuramazda'nın doğum günü (21 Mart). (ANSİKL.2)

4) Mithraizm'de, doğanın kendi kendini döllemesiyle oluşan ve doğanın, ilk doğum ürünü olarak algılanan, ışık-tanrı Mithra'nın doğum günü (21 Mart). (ANSİKL.3)

5) Mazdaizm'te ve Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın Ehrimen'e galip gelerek canlı–cansız her şeyi yarattığı gün (21 Mart).

6) Mithraizm'de, ışık-tanrı Mithra'nın kozmik boğayı öldürerek canlı–cansız her şeyin yaratılmasını sağladığı gün (21 Mart). (ANSİKL.4)

7) Kassitler'in (İ.Ö. 1896–1176), Babil'i ikinci kez işgal ederek kralları Cemşid'i bir taht üstünde bu kente götürdükleri gün olarak algılanan zafer günü (21 Mart). (ANSİKL.5)

8) Medler'in İ.Ö. 612 yılında, Demirci Kawa önderliğinde Asurlular'ın başkenti Niniv'in ele geçirildiği gün olarak algılanan zafer günü (21 Mart). (ANSİKL.6)

9) Bugünlerde yapılan bayram, kutlama, tören; newroz bayramı, newroz kurbanı, newroz töreni. (ANSİKL.7)

***Newroz–i Amma:** Altı gün süren newroz törenlerinin ilk günü, yani 21 Mart'ta kutlanan ve *"halk newrozu"* ya da *"küçük newroz"* olarak algılanan bayram.

***Newroz–i Haşa:** Altı gün süren newroz törenlerinin, son günü kutlanan ve *"soylular newrozu"* olarak algılanan bayram.

– ANSİKL. (1–2–3–4) Newroz, doğanın değişiminden kaynaklanan, zamanla halkın yaşamına, yaşam felsefesine sızan ve toplum vicdanında ortak bir yargı durumuna dönüşen *"gülme, sevinme, ışıkla bezenme"* günüdür. Bir bakıma, kışın soğuğundan, karından kurtuluş, yeşeren, can bulan doğaya çığlık çığlığa bir öykünmedir. Bu nedenle newroz, dünyanın canlanmasını, karanlık günlerin geride kalmasını, baharın başlamasını, sıcak günlerin devreye girmesini, aydınlığın çoğalmasını ve bolluğu, bereketi temsil geder.

Tanrı olarak algılanan doğa, bugün doğmuştur; bu doğumla, görünmeyen tanrısal öz, bugün görünüşe taşınmış; su, toprak, ateş, cevher, bitki ve hayvan, tanrının çocukları olarak bugün dünyaya gelmiştir. İnançta, *"doğan ve ölen"* doğa bir olanaktır. İlk doğum ürünü *"ışık"*tır: Işığı içen *"gebe"* kalır ve doğurur. Çünkü ışık, doğanın doğurma gücünü simgeler; inançta Tanrı'nın spermalarıdır.

Newroz olgusunun düşüncede görülebilmesi, somutta kavranabilmesi için ışık tasarımını doğru algılamak gerekir. Işık, doğadaki gizil nesnelliğin açığa çıkmış biçimidir. İnançta bu biçim, Ahuramazda ya da O'nun kutsal ruhu Spenta–Mainyu olarak kimliklendirilmiştir. Aynı kimliklendirme Mithraizm'de Mithra için geçerlidir.

Demek ki Zerdüştlük'te Ahuramazda, Mithraizm'de Mithra, doğanın ilk çocuklarıdır. İnançta bu *"çocukların"* serüveni, gizil nesnelliğin varlaşmasına engel durumda bulunan güçlerle savaşı biçiminde anlatılır.

Işık donundaki bu *"çocuk"*, 21 Mart'a yaklaşılırken önce havayı, ardından suyu, toprağı, bitkiyi ve hayvanı *"döller"*: Havanın döllenmesiyle hava ateş olur; su, toprak, cevher, bitki ve hayvan gebe kalır; 21 Mart'ta doğum gerçekleşir.

– ANSİKL. (5) Bir taht üstünde Babil'e götürülen Kral Cemşid'in yüzü o kadar parlar ki halk O'nu Güneş'e benzetir ve *"–Gökte iki Güneş göründü!"*, derler. Ve *"Bugün yeni bir gündür"* anlamına gelen *"newroz"* sözcüğünü kullanırlar. Bu olay, izleyen dönemde takvime bağlanır; her yıl zafer ve bahar bayramı olarak kutlanmaya başlanır.

– ANSİKL. (6) Demirci Kawa, Cemşid'in Babil'i ele geçirmesinden bu yana kutlanagelen zafer ve bahar bayramından yararlanır. Bayram için toplanan halkı dağlara çıkarır ve ateşler yaktırarak isyanı başlatır. Zamanla newroz bayramı ile başkaldırı olayı bütünleşir.

Söylenceye göre, Med Kralı Feridun'un babası Abidin, bir arslan tuzağına düşürülerek yakalanır ve beyni, Zalim Dahhâk'ın yılanlarına yedirilir. Çünkü, Zalim Dahhâk'ın omuzunda iki kara yılan vardır ve her biri her gün, birer insan beyni yiyerek yaşamak durumundadır. İnsaflı kişiler, 17 oğlunun beyinleri Dahhâk'ın yılanlarına yedirilen çocukların babası Demirci Kawa'yı kurtarmak için harekete geçer. 18. oğlunun beyni diye bir hayvanın beynini Zalim Dahhâk'a sunarlar. Demirci Kawa, dağlara çıkar; Med halkını çevresinde toplar ve 18. oğlunu kurtarmak için Zalim Dahhâk'ın sarayını basar. Saraydan çıktıktan sonra oksitlenmeye bağlı olarak oluşan sarı, yeşil, kırmızı renkli deri önlüğünü bayrak gibi kullanarak isyanı zaferle sonuçlandırır.

Demirci Kawa'nın bayrak olarak kullandığı deri önlük, savaştan sonra İran'a götürülür ve kutsal bir anı olarak saklanır. Her yıl kutlanan newroz törenlerinde krallar tarafından bu önlük üzerine mücevherler takılır.

İslamiyet İran'a yayılınca, deri bayrak halifeye götürülür. Üzerindeki mücevherler ganimet olarak alınır; bayrak olarak kullanılan deri önlük yakılır.

– ANSİKL. (7) Newroz günü, ateşler yakılır ve üzerinden atlanır: Bu doğanın doğurma gücü olarak algılanan ve her şeyin varlaşma nedeni olan ateşin, ışığın, bunun kimliklendirilmiş biçimi olan Ahuramazda'nın kutsanmasıdır; kutsanarak ateşle, ışıkla yıkanmadır; yıkanarak günahlardan, olumsuzluklardan arınmadır.

Geçmişte Mithra tapımının egemen olduğu topraklarda, boğa kurban edilerek evrenin varlığa gelişi, yani doğanın doğumu kutsanırdı: Boğanın kanı, *"yaşam suyu"* olarak inanca taşınır ve su, haoma ya da şarapla temsil edilirdi. Boğanın eti ise *"yaşam yiyeceği"* olarak inanca taşınır ve ekmekle temsil edilirdi.

NİDİNG a. Şeytanlarca yaratılmış düşman ruh. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"Zerdüşt, Düşman Ruh'u cevapladı; Niding, Düşman–Ruh, şeytanlarca yaratılmış olanları vuracağım...

Spitama soylusu Zerdüşt cevapladı; 'Havan, bakır madenleri, Haoma ve O Her Şeyi Bilen'in bildirdiği söz, benim üstün silahlarımdır. Bu söz ile kazanacağım. Bu söz ile kovacağım. Bu üstün ve muazzam silahla yarattıklarını yokedeceğim ey Düşman–Ruh Niding.'"

(Avesta/Vendidad)

NİPEK a. Büyük İskender tarafından yakılmayıp Yunanistan'a götürülen Avesta nüshası. (ANSİKL.)

– ANSİKL. İskender'in, Avesta metinlerinin yazıldığı öküz derilerini yaktırdığı bilgisi çelişkilidir: Kimilerine göre İskender, Avesta'nın Nipek adlı nüshasını ve Zend–Avesta'yı (Açıklamalı Avesta olarak bilinen Yast) götürmüş ve bunları çevirtmiştir.

NİRANGANSTAN a. Avesta'nın, ölenlerin ruhlarının göğe çıkışlarının anlatıldığı bölümü.

NİRVANA Sanskr. (nirvanam, *yok olma, azalma*) a. Budizm'de, istek ve tutkulardan kurtulup *"ben"*i yokederek ruhu özgürlüğe kavuşturma ya da ruh dinginliğine ulaşma. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Buddha'nın kurduğu din, Hint inançlarının bir karışımı olarak ortaya çıktı. Budizm'e göre insan, bir *"arınma"* varlığıydı: Mutluluk, yücelik, ölümsüzlük, doğruluk, bilgelik vb. bu *"arınma"*ya bağlıydı. Arınma, kişinin kendini aşması, duyulur, varlıkların üstüne çıkması, gövdenin tutkularından, yaşamın acı ve sakıntı verici etkilerinden kurtulabilmesi için, bir irade varlığı olarak kalması demekti. Belli aşamalardan geçerek arınan insan Nirvana'ya ulaşır, *"yoklukta varlık"*ı, yakalar. Nirvana öğretisine göre ise canlıların ruhu, dünyaya gelip giderek kusursuzluğu yakalar. Kusursuzluğa ulaşan ruh, acıdan arınmış olur. Acı çeken ruhsa bedenden bedene geçerek acıyı sürdürür.

Bu acının son bulması ancak aydınlanma ve eğitimle gerçekleşir. Aydınlanan ruh, Nirvana'ya geçebilir; artık, ruh göçü son bulur; ruh, acı çekmekten kurtularak rahata kavuşur.

NİTRA a. Yirmidört yazata sıralamasında yer alan, en önemli ikinci dereceden tanrı.

NONGHAİTHYA a. Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anameleğe direnen kötücül güçler sıralamasında yer alan şeytan.

NÜİS a. Khorda-Avesta'nın, Mithra, umut, aydınlık, su ve ateş hakkındaki birinci bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Khorda Avesta, dört bölümden oluşur:

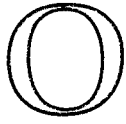
1) Mithra, umut, aydınlık, su ve ateş hakkındaki Nüis;

2) Beş umut hakkındaki Kataha;

3) İyi ve kötü anların varlığı hakkındaki sihroje;

4) İyi, mutlu anlar, eğlence ve kutlamalar hakkındaki Aferinkan.

NYÂYİ a. Beş vakit günlük ibadetin sonunda okunan *"isteme"* duası.

OCAK a. Kötü ruhları korkuttuğuna inanılan, içinde ateş yakılan yer.

OHARMAZD a. Ahuramazda.

OHRMİZD Pehlevice (ohrmizd) a. Ahuramazda.

ON a. Din adamlarının uyması gereken on kuralı simgeleyen sayı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Bu on kural şöyle sıralanır:

1) Çok çalışarak ışıklandırıcının ilkelerini yaşama geçirme; bu yolla onun adını sürekli anma;

2) Kötü bir niteleme ya da üne sahip olmaktan korkma;

3) Işıklandırıcıyı, yani öğretmeni dövmeme, adını dedikoducuya, kötüye çıkarmama, söylemediği şeyleri söylemiş gibi yapmama, onu kızdırmama;

4) İyi bir yaşam sürmek amacıyla öğretmenin öğrettiklerini başkalarının zararına kullanmama; bu yolla kötü isim sahibi olmaktan kaçınma;

5) Sevabı, mükafatı olan iyi şeyleri yapmaya çalışma; kötülerin cezalandırılması ve kötülüklerin ortadan kaldırılması için mücadele etme;

6) İyilere kapısını açık tutma; iyilerin getirdiği iyilekleri gönül hoşluğu ile karşılama;

7) İnsan ruhunda kötülüklerin gelişmesine izin vermeme; kötü ruhun cezalandırılmasını engellememe;

8) Bilincinden ya da vicdanından kötülükleri çıkarıp atma; işlediği suçlardan dolayı günahkâr olduğunu algılama, bunun üzüntüsünü yaşama;

9) İnancının hizmetine koşma; inancı için canını vermeye hazır olma;

10) Aşama sıralamasında kendisinden üste/üstün olana itaat etme; onun dediklerine uyma.

ONALTI a. Ahuramazda'nın yarattığı 16 iyi ülkeyi ya da Ehrimen'in yarattığı 16 kötü ülkeyi simgeleyen sayı.

ONİKİ a. Altı anamelek ya da altı anaruh ile altı dev ya da altı şeytanın toplamını veren ve hayvan dönemecini simgeleyen sayı.

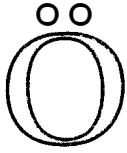
ORMAZD a. Ahuramazda.

ORMUZ a. Ahuramazda.

ORMUZOD a. Ahuramazda.

ORTA FARSÇA a. Sasani İmparatorluğu'nun resmi dili olan Orta İran dili.

OTUZ a. Altı anamelek ya da altı anaruh ile yirmidört yazatanın toplamını veren ve ayın günlerinin toplamı olarak algılanan sayı.

ÖLÜLER KÖPRÜSÜ a. Cinvat Köprüsü.

ÖLÜM a. 1) Yaşam gücünün bileşenlerinin birbirinden ayrılması durumu; ölüm çekirdeğinin toprağa dönmesi, yaşam kaynağının, yani ruhun özgürleşmesi.

2) Bedenin kendini tüketmesi sonucu insanın yapısını oluşturan üç elementin (leş/akıl/can–ruh) birbirinden ayrışarak kendi özlerine dönmesi durumu.

***Ölüm çekirdeği:** Ahuramazda'nın ışığının toprağı döllemesiyle filiz verip yetişen yaşam ağacına, kökleri aracılığıyla girdiği düşünülen Ehrimen'in ölümlülük niteliği.

***Ölüm günahları:** Avesta'nın ilgili Vendidad bölümlerinde Ahuramazda'nın diliyle açıklanan, yeryüzünde affı istenmemiş, bedeli ödenmemiş beş lanetli eylem. (ANSİKL.)

***Ölüm Korkusu:** Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı dev ya da şeytandan biri olduğuna inanılan Aeşma'nın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

***Ölüm özü:** Ölüm çekirdeği.

– ANSİKL. Ahuramazda'nın diliyle bu lanetli beş eylem şöyle açıklanır:

1) Bir dindar kimseye ödül vererek, onun bir başka inanca, yasaya ya da bilime geçmesini sağlama eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

2) Bir köpeğe parçalara ayrılmamış kemik ya da aşırı sıcak besin vererek ona zarar verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

3) Bir hamile köpeği ya da bir yavruyu kovalayarak ona zarar verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

4) Aybaşı iken bir kadınla cinsel ilişkiye girerek ona zarar verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

5) Doğumdan önce ya da doğumdan sonra, yani sütlü iken bir kadınla cinsel ilişkiye girerek ona zarar verme eylemi; yaptığına bedel olarak lanetlenir.

ÖLÜMSÜZ s. Ölümlü olmayan.

* **Ölümsüz Güçler:** Kutsal Ölümsüzler.

ÖLÜMSÜZLÜK a. Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olduğuna inanılan Ameretat'ın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inanaçta görünüşe taşınmış biçimi.

P

PAGAN İng. (pagan < Lat. paganus, *köylü* < pagus, *köy, kır*) s. ve a. Paganizmi benimsemiş olan (kimse, topluluk).

PAGANİZM İng. (paganism < Lat. paganismus < paganus, *köylü*) a. 1) Hıristiyanlığın başlangıcında ve onu izleyen ilk dönemde, Hıristiyan karşıtı çoktanrılı dinlere, özellikle Yunan ve Roma dinlerine verilen ad.

2) Günümüzde Hıristiyanlık, İslamlık ve Yahudilik dışında kalan tüm dinlere verilen ad.

PAGANLIK a. Paganizm.

PAHLAVİ RİVAYAT ZU DATESSTAN-İ DENİK a. Sonradan yazılan, dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren Avesta bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümlerinin dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar-i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok-i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru-yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak-i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşünce açılımlarını konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru-yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan-i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

PAİTİDANA a. Ateş tapınaklarında, rahip için gerekli araçlar sıralamasında yer alan, burnu ve ağzı kapatacak biçimde bağlanan, nefes alıp-verme sırasında ateşin kirlenmesini önleyen yüz havlusu.

PAİTİSYA a. Şeytanların şeytanı olarak algılanan direnişçi şeytan.

PAİTİŞ HAYEM a. Zerdüşt takvimine göre, mevsimler sıralamasında üçüncü sırada yer alan hasat mevsimi.

PAND NAMAK-İ ZERDÜŞT a. Sonradan yazılan, *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen, Zerdüşt'ün düşünce açılımlarının konu edildiği Avesta bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümlerinin dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamındaki bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel so-

runlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar-i Zamaspik: Mitoloik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok-i Xrat: *"İyilik Ruhu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru-yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak-i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşüncelerini konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru-yanıtlarla inanç kurallarını işler.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan-i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

PANKU Çinc. (Pan Ku) a. Çin yaradılış mitolojisinde, evrende meydana gelen ilk varlık ya da ilk insan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Çin yaradılış mitolojisine göre, evrende başlangıçta sonsuz ve sessiz bir *"hiçlik"* vardı; derken bu sonsuz ve sessiz hiçliğin içinde bir gün bir *"ses"* duyuldu ve bir *"şey"* göründü; işte bu bir *"şey"*den *"Pan Ku"* meydana geldi. Pan Ku evreni, on sekiz bin yılda kurdu; kimi anlatımlara göre Pan Ku bin yıl yaşadı. Ölünce sol gözünden Güneş, sağ gözünden Ay, kanından denizler, saçlarından ormanlar, gövdesinden yeryüzü, soluğundan rüzgârlar meydana geldi.

PANTEİST Fr. (panthéiste < İng. pantheist < pantheism, *panteizm*) s. ve a. Panteizmi benimsemiş olan (kimse, topluluk).

PANTEİZM Fr. (panthéisme < İng. pantheism < Yun. pan, *tüm, bütün*+theos, *tanrı*) a. Tanrı'yla evrenin tümüyle özdeş olduğunu, Tanrı'nın her şeyde içkin olarak bulunduğunu ileri süren idealizm-materyalizm bileşimi bir öğreti.

PAOİRO-TKAESYA a. İnanca göre, Zerdüşt fravaşisinden sonra çağrılan fravaşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Özellikle çağrılan, fravasyiler içinde Zerdüşt Fravasyisi'dir. Çünkü en iyi olup Tanrı'nın sözünü 'ilk duyan' ve 'ilk öğreten'dir. Ondan sonra 'ilk duyulan' ve 'ilk öğretilen' Paoiro-Tkaesya ve onun en yakın akrabaları olan erkek ve kadın fravasyilerdir. 'İlk duyanlar' çağrılır, çünkü 'bu evlerde, bu köylerde, bu bölgelerde, bu ülkelerde' bulunanlar onlar idi, onlardır ve onlar olacaktır. Ve yine onlardır 'bu evleri, bu köyleri, bu bölgeleri, bu ülkeleri' ilk hak eden, ilk kazanan ve ilk sahip olanlar."* (Avesta/Vendidad).

PAPAİOS a. İran çoktanrıcılığında, Apia'nın kocası olduğuna inanılan ve Ahura'dan önce tapım konusu yapılan Gök-Tanrı.

PARODARSY a. Horoz.

PARS a. Mithra dinine girenlerin geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında beşinci sırada yer alan ve pars ile simgelenen aşama.

PARSİ Fars. (parsī) s. ve a. Parsizm'i benimsemiş olan (kimse, topluluk).

PARSİZM a. Bugünkü İran'ın doğusu ile Hindistan'ın kuzeybatısında yaşayan ve sayılarının yüz bin kadar olduğu sanılan Parsilerin savunduğu günümüz Zerdüştlüğü.

PARTHÇA a. Orta Farsça'nın Batı Grubu'na bağlanan, İranlılar'la akraba olan, Parth Krallığı'na (İ.Ö.250–İ.S.226) bağlı parth halkının konuştuğu dil.

PARVATİ Sanskr. (parvati, *dağın kızı*) a. Hint mitolojisinde, Şiva'nın karısı kabul edilen ve O'nun yaratıcı enerjisi olarak algılanan doğa-tanrıça.

PAS a. Ehrimen varlığı olarak algılanan ve metalleri yok eden, kimliklendirilmiş kötü güç.

PEN-GU a. Panku.

PESYOTANU a. Ölüm günahı işlediği için lanetlenip mahkum edilme. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu; 'Köpeksiz, kuşsuz, kurtsuz, rüzgârsız ve si-*

neksiz gelen ceset bulaşıcısı (Nasu) adamı günahkâr bir duruma getirir. Eğer, bu ceset bulaşıcıları köpekli, kuşlu, kurtlu, rüzgârlı ve sinekli gelip bir adamı günahkâr bir durumda tutarsa, bu tüm nesnel varlıklar dünyasını... mahkum etmiş olur (pesyotanu), toprakta bulunan cesetlerin miktarı kadar."

(Avesta/Vendidad)

" 'Şu yeryüzünde affı istenmemiş, bedeli ödenmemiş kaç (kusurlu) eylemden sonra, eylem sahibi lanetlenip mahkum (pesyotanu) edilir?'

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;
'Bunlar beş tanedir ey bilge Zerdüşt... ilki...; herhangi birisi bir dindar adama ödül vererek akıl ve istekle onun bir başka inanca, bir başka kanuna ya da bir başka ilime geçmesini sağlarsa, bunu yapan, yaptığına bedel olarak lenetlenir.

... ikincisi...; eğer biri bir köpeğe, çayır köpeğine ya da konak bekçi köpeğine parçalara ayrılmamış tüm kemik ya da aşırı sıcak ve kızgın besin verirse... bunu yaptığına bedel olarak lanetlenir.

...üçüncüsü;... eğer bir kimse bir yavruyu, hamile olan bir köpeği kovalar, bağırır ya da onu korkutur ve köpek bu nedenle bir çukura ya da bir kuyuya ya da bir hendeğe ya da bir dereye ya da bir akarsuya düşüp de zarar görürse; bunu yapan, yaptığına bedel olarak lanetlenir.

... dördüncüsü; ...eğer birisi, âdetli (aybaşı) iken, kanlı iken bir kadınla beraber olursa; bunu yapan, yaptığına bedel olarak lanetlenir.

... beşincisi; ...eğer birisi, hamile olup (memesinde) süt taşıdığı ya da (doğum) öncesi... sütsüz olduğu dönemde (kadınla) beraber olursa ve kadın bundan zarar görürse; bunu yapan, yaptığına bedel olarak lanetlenir."

(Avesta/Vendidad)

PEŞENG a. İran ulusal destanında Menuçihr'in babası.

PORŞEV a. İlgili yasna bilgilerine göre Zerdüşt'ün babası.

POURUÇİSTA a. Zerdüşt'ün kızı.

POURUSHASPA a. Pourusyaspa.

POURUSYASPA a. Yaratılan dördüncü ölümlü olduğuna inanılan ve Zerdüşt'ün babası olduğu kabul edilen tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O Zaman cevapları beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Pourusyaspa idi dördüncü ölümlü
beni nesnel varlık düzenine getirdi.

O'na verilen ödül,
O'na bağışlanan şeref bu nedenle
Sen'in ona, erkek evlat olarak doğman,
Sen en düzenleyici Zerdüşt,
Pourusyaspa'nın evinden,
bir şeytan–düşmanı, bir Tanrı
öğretisinin terciimanı...'" (Avesta/Yasna)

POURUTYİSTA a. Dindar kadın fravasyi sayılan, Zerdüşt'ün üç kızından biri.

PUİTİKA a. Zerdüşt tasarımlarında adı geçen kutsal mitolojik göl. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"'Bedensel varlıkların yaratıcısı, sen kutsal varlık! Getirir misin Güneş'le rüzgârı ansızın ortaya çıkaran bulut gibi? Bunları cesede aktarır mısın? Bunları ölümün ayaklarına verir misin? Ölünün kirini Puitika gölüne akıtır mısın.*

O zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu; 'Böyle olacaktır ey Zerdüşt, böyle söylediğin gibi gerçek. Suyu ben getiririm, Tanrı, O Her Şeyi Bilen; ... Vourukasya'dan aynı anda rüzgârı ve bulutu getirdiğim gibi. Bunları cesete götürürüm Güneş'i, cesedin nemlenmesine karşı ve ölünün ayaklarına karşı tutarım. Kirli olanı ise Puitika gölünün kıyılarında bırakırım...'"

(Avesta/Vendidad)

PYREİON Yun. (pyreion < pyr, *ateş*) a. Zerdüştlük'te sürekli yanar durumda tutulan kutsal ateşin bulunduğu yer.

R

RAB MOHPATE a. Düşük derecedeki din adamları.

RAETHWİSYKARA a. Ateş tapınağı ayininin hizmet sahipleri sıralamasında yer alan ve haoma için gerekli sütü karıştırmakla yükümlü hizmetli; karıştırıcı.

RAMA a. 1) Hind inanışında, Vişnu'nun kimi avatarlarında donunda bedenleştiği; kurtarıcı tanrısal varlık ya da dindar savaşçı.

2) Zerdüştlük'te, göğe çekilen Mithra'nın bedenleşmiş kimliği olarak algılanan kutsal kurtarıcı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *" 'Nesnel varlıkların yaratıcısı sen kutsal varlık! Yeryüzü'nün birinci mutluluğu nerededir?' O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu... 'Bilge bir adamın elinde odunla gittiği yerdedir, ey Spitama soyundan olan Zerdüşt. Birinci mutluluk, bu, bu bilgenin elinde kurbanlık, süt ve dinin düzenine göre kutsal sözü yüksek sesle söyleyerek geniş meraları ile Mithra'ya ve iyi bitkileri ile Rama'ya dua ettiği yerde vardır.'"*

(Avesta/Vendidad)

RAPİTHWİNA a. Zerdüştlük'te, beş vakit günlük ibadet sıralamasında yer alan öğle ibadeti.

RASHNU a. Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde; Mithra ve Sraosha ile birlikte ruhlar hakkında hüküm veren tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"... Kılıç çekilmeden,
kol kalkmadan
kimler tapınır size!
ey dindarlığın güçlü fravasyerleri
zafer kazanan rüzgâr eşliğinde
yaradılışın güçlü Upamanas ile
Mithra ve Rasynus'la (Rashnu)
gittikleri yerde,
istekli duygu
ve sadakatli gönülce tapınırsınız."

(Avesta/Vendidad)

RASPİ a. Rahip.

RASYNUS a. Rashnu.

RATU a. Zerdüştlük'te, Hürmüz'ün Ehrimen'e karşı savaşırken yarattığı varlık sınıfının önderi.

RENÇBER Fars. (renc–ber <renc, *sıkıntı* ve ber, *çeken*) a. Sucu.

REŞA DAMGUŞE a. Normal derecedeki din adamları.

REYHAN Ar. (reyḥān) a. Anaruh Şehriver'i simgelediğine inanılan çiçek.

RÖMA a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve vahşeti simgeleyen dev ya da şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te, bu altı dev ya da şeytan şöyle sıralanır:

1) Aeşma: Ölüm korkusunun taşıyıcısı.

2) Hazah: Şiddetin taşıyıcısı.

3) Ahitay: Kirliliğin taşıyıcısı.

4) Doröza: Yalanın ve bağlılığın taşıyıcısı.

5) Röma: Vahşetin taşıyıcısı.

6) Töviş: Kabalığın taşıyıcısı.

RUH Ar. (rūḥ, *can, nefes/canlılık, his, duygu*) a. 1) Evrenin içinden geldiğine inanılan, hareket eden doğanın kendisi olarak önsüz–sonsuz bir enerji biçiminde algılanan, eyleme yönelerek doğa ya da doğa parçaları kimliğinde görünüşe taşınan ve onlara dirilik, devinim kazandıran tanrısal öz. (ANSİKL.1)

2) İnsanın içinden geldiğine inanılan, hareket eden bedenin, daha doğrusu bedenin beyninin kendisi olarak önsüz–sonsuz bir enerji biçiminde algılanan, eyleme yönelerek beden kimliğinde görünüşe taşınan ve ona dirilik, devinim kazandıran tanrısal öz. (ANSİKL.2)

3) Ahuramazda'nın dönüşüm ürünü Spenta–Mainyu'dan geldiğine inanılan ve beden kimliği edinmenin koşulu olarak algılanan iyi, aydınlık yan.

4) Bedenin günah işlemesini engellemeye çalıştığına inanılan ve *"iyi"* olarak algılanan, insanın manevi yapısı.

5) İnsanı oluşturan elementler sıralamasında can özdeşliği biçiminde yer alan, gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün, yani görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak insanın yapısına giren, iyilik, aydınlık ve temizlik gücü olarak algılanan üçüncü element. (ANSİKL.3)

***Ruh gözü:** Can gözü.

– ANSİKL. (1–2) Gövdenin ya da nesnenin görünmeyen yanına *"ruh"* adı verilir. Zerdüştlük'te, ele alınan soyut *"şey"* ya da soyut *"olgu"*, doğaya ya da bedene benzeme eğilimindedir. Bu bağlamda *"ruh"* doğanın ya da insanın *"düşünme"* niteliğini karşılar. Somut doğa ya da somut beden ise ruhun, *"nesne"* niteliğini karşılar.

Demek ki ruh, eylemli bir gizil nesnelliktir. Eylem belli aşamaya ulaştığında doğa ya da beden olarak görünüşe taşınır. Görünüşe taşınan doğa ya da beden *"tükenerek"* ruhun *"üremesini"* ve kesintisizliğini sağlamaktadır.

Ruhsal eylem yoksa ne doğa ne de beden olacaktır: Özcesi madde, nesne yoksa eylem de yok demektir; eylem yoksa doğa da yoktur, beden de yoktur, doğal olarak Tanrı da yoktur.

Görüldüğü gibi ruhun kaynağı, nesneyi ya da bedeni oluşturan *"maddenin"* kendisidir; yani canlının ya da cansızın maddesidir.

Felsefi tasarımda görünen görünmeyenden ayrılmaz: Görünen, görünmeyene ulaşmayı sağlayan bir *"araç"*tır. Görünen somut bir nesnellik, görünmeyen gizil bir nesnellik olduğuna göre, görünen hangi *"madde"*den kurulmuşsa, görünmeyen de aynı maddeden kurulmuştur; görünen hangi *"yasa"*ya bağlıysa görünmeyen de aynı *"yasa"*ya bağlıdır.

Zerdüşlük'te ruh da, Tanrı da gövdenin ya da doğanın görünmeyen yanının, yani gizil nesnellik durumunda bulunan yanının *"kimliklendirilmiş"* biçimleridir. Tasarımı tersinden düşünürsek gövde de nesne de özünde bir *"ruh"*tur, bir *"Tanrı"*dır. Ruhun ya da Tanrı'nın görünmüyor olması, onların nesnelliğini ortadan kaldırmaz. Ruh da Tanrı da iki niteliğiyle tanımlanır:

a) Doğanın ya da gövdenin görünmeyen yanında *"keşfedilip"* algılanan ve açıklanan *"soyut"* varlık.

b) Bu soyut varlığın eyleme geçmesiyle somut duruma gelen nesne ya da beden.

– ANSİKL. (3) Zerdüşt öğretisine göre, insan üç elementten oluşur. Ölüm durumunda bu üç element ayrışır ve kökenleriyle buluşur:

a) Leş; *"toprak"* olarak algılanır; ölüm anında ayrışayarak geldiği yere, yani toprağa döner.

b) Hiş (akıl); ruh ve beden bileşiminde, bedenin kendini tüketmesi sürecinde, bedenin düşüncesi olarak beliren ve iyiyle kötüyü ayırmaya yarayan algalama, kavrama gücü. Ölüm anında bedenden ayrışır: Ya yeni beden düşüncelerine taşınıp ölümsüzleşir; Tanrı'nın aklı olarak algılanan tüm canla buluşur ya da yeni beden düşüncelerine taşınmaya uygunluk/yatkınlık göstermez ve bedenle birlikte toprağa döner.

c) Can/ruh; gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün, yani görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak insanın yapısına giren iyilik, aydınlık ve temizlik gücü. Ölüm anında bedenden ayrışır; Tanrı'dan geldiği için yeniden Tanrı'ya döner.

Sonradan yazılan Avesta bölümleri arasında yer alan Ardai Viraz Namak'ta, ruhun ölümden sonraki durumu şöyle anlatılır:

"Zerdüşt, O Her Şeyi Bilen Tanrı'ya sordu; 'Tanrım, Her Şeyi Bilen, en kutsal ruh, sen bedensel varlıkların yaratıcısı, sen dindar bilge! Bir dindar vefat ettiğinde ruhu nereyi seçer o gece?'

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu; 'Mutluluğu aşağıya çağıran, mutluluk duasını o uyabileceği yerde okumayı seçer; mutluluğu kim hak ediyorsa Tanrı, O Her Şeyi Bilen ona mutluluğu, iyi duygusu ile sunar. O gece ruh, yaşayan dünyanın tüm nimetlerinin tadına bakacaktır...'

'Ruhu, ikinci gece nereyi seçer?'
O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu;
'Birinci ve ikinci gecelerde olduğu gibi, aynı yerleri seçer.'

Üçüncü gecenin sonunda, şafak sökünce, dindar bilge insanın ruhu kendini bitkilerin içinde bulur, güzel kokuları içine çeker; güneyden, evet güneydeki meralardan ona doğru bir rüzgâr eser; bu rüzgâr, tüm diğer rüzgârlardan daha bir güzel kokularla yüklüdür.

O zaman dindar bilge insanın ruhu bu kokuları, burnu ile içine çektiğini hissedecektir... Bu rüzgârlarla karşılaşmada, sahip olduğu dini, ona genç bir kız kılığında görünecektir...

O zaman dindar insanın ruhu ona; 'Ey tüm bakireler içinde, gördüğüm en güzel endamlı bakire kimsin sen?'

O zaman kız ki onun dinidir, ona şöyle cevap verir; 'İyi din, iyi düşünce, iyi konuşma ve iyi iş sahibi olan bir genç kızım! Ben senin bedenleşmiş dininin ta kendisiyim...'

Dindar insanın ruhunun attığı ilk adım iyi düşünceye, ikinci adım iyi söze, üçüncü adımsa iyi işe'dir. Dördüncü adım, sonsuza dek varolacak olan aydınlık gökyüzü'nedir.

Daha önce vefat etmiş bir dindar bilge kendisine şöyle diyecektir; 'Ey dindar bilge sen nasıl vefat ettin?... Hayatta mutluluk neydi senin için?'

O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen şöyle buyurur; 'Beden ile ruhun birbirinden ayrıldığı, o dehşetli ve korkunç yol için yas tutma! Ona besin ver, ilkbahar yağından sun, bunlar vefat edenin ardından iyi duygu, iyi söz, iyi iş ve iyi din sahibi olan genç içindir (vefat edenin ardından, genç kadın için verilen besin bolca iyi düşünce, bolca iyi söz, bolca iyi iş olup öğretici, Tanrı'nın emri ile olsun, ey dindar bilge).'

Zerdüşt Tanrı, O Her Şeyi Bilen'e sordu: 'Tanrım, ... Yalancı (tanrıtanımaz, kâfir) insan ölünce, nereyi seçer o gece onun ruhu?'

O Zaman Tanrı... Buyurdu; 'Ey dindar bilge Zerdüşt, o sağa sola koşarak feryat edip inleyerek dualar okur... O gece ruhu, yaşayan dünyanın tüm ahlarını tadacaktır.'

'İkinci gece nereyi seçer ruhu?'

O Zaman Tanrı, ... buyurdu; 'Birinci gece olduğu gibi aynı yeri seçer.'

'Üçüncü gece nereyi seçer ruhu?'

O Zaman Tanrı,... buyurdu; 'Birinci ve İkinci gece olduğu gibi aynı yeri seçer.'

Dindar bilge Zerdüşt! Üçüncü gecenin sonunda, şafak sökünce, yalancı insanın ruhu kendini buzun içinde görür ve tüm pisliği içine çeker. Kuzeyden, evet kuzey meralarından ona karşı bir rüzgâr eser; bu rüzgâr tüm diğer rüzgârlardan daha bir kötü kokar. O zaman yalancı insanın ruhu bu kokuları, burnundan içeri çektiğini hissedecektir...

Bu rüzgârda kendi dinini ve kendi yaptığı işleri görecektir. Burada gördüğü kirli, çürümüş, kutsallıktan yoksun... pis kokan bir varlıktır. Ve o, tanrıtanımaz ruha soracaktır; 'Kimsin, sen en çirkin, en kirli... en çok pis kokan sen?'

O şöyle cevap verecektir; 'Ben, senin kötü icraatının, kötü düşüncelere, kötü sözlere, kötü işlere sahip olan bir gencim...'

Yalancı insanın ruhunun attığı ilk adım kötü düşüncenin, ikinci adım kötü sözün, üçüncü adımsa kötü işlerin olduğu yere doğrudur. Dördüncü adımını da sonsuz karanlığın uzayına doğru atar...."

RÜSTEM a. Firdevsi'nin Şehnamesi'nde serüvenleri anlatılan, olağanüstü gücüyle ünlü mitolojik kahraman.

***Rüstem–i Zâl:** Rüstem.

RÜZGÂR Fars. (rüzigâr, *yel*) a. Göksel ruhların eyleme geçmesiyle beliren hava hareketi.

RÜZGÂR-TANRISI a. Vayu.

S

SADDAR Fars. (şaddar) a. Fars dilindeki Zerdüşt yazıtlarına verilen ad. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Yazıtlarda, genelde, Ahuramazda'ya yönelik teşekkür borcu, Zerdüşt dininin temel öğeleri durumunda bulunan dört kural, Zerdüşt'e yüklenen iki görev ve günün görevlerinin yarına ertelenmemesi konuları işlenir.

Ahuramazda insandan iki şey ister: Birincisi günah işlememesi, ikincisi ise müteşekkir olduğunu bildirmesi. Ahuramazda'ya müteşekkir olmayanın yediği ekmek helal değildir:

"Müteşekkir olmayan biri öldüğünde cesedini nereye koyarlarsa koysunlar, başmelek Spendarmat bir kurt görmüş koyun gibi tirtir titrer ve cesedi yiyen bir kuş gibi ağaca konarsa, o ağaç çürüyüp yok olur. Bu ağacın gölgesinde oturmuş olanlar ise hemen hasta düşerler."

Zerdüşt taraftarlarının uymak durumunda olduğu dört kural vardır. Bunlar;

a) Değerli insana karşı mert olma,

b) Davranışlarda gerçek dindar ve bilgece olma,

c) Herkese karşı açıkyürekli olma ve

d) sahtelikten uzak durma.

Ahuramazda Zerdüşt'e seslenir; *"Zerdüşt! Eğer temiz ve kutsanmış olup temizler şehrine gelmek istiyorsan şu iki görevi yerine getirmelisin. Birinci görevin, varolmanın manevi hazzını, fani dünyanın maddiyatının önünde tutup maneviyata daha çok değer vereceksin...*

İkinci görevin ise her insana gerçeği söyleyip bana karşı da dindarca davranacaksın; bu demektir ki kendin için beğenmediğin bir şeyi başkasına da lâyık görmeyeceksin..."

Ahuramazda Zerdüşt'e öğüt vermeyi sürdürür; *"Sana verdiğim büyüklüğün bir gereği olarak ey Zerdüşt, sana bir öğüt veriyorum; bugün kendi elin ve ruhunla yapabilecek güçte olduğun iyi icraatı yarına erteleme!...*

Çünkü kötü Ehrimen bu iş için iki şeytan görevlendirmiştir. Birincinin adı Geciktirici, diğerinin adı ise Sonra'dır. Her iki şeytan da insanın görevlerinin, ölümünden sonraya kalması için tüm güçleriyle çalışmaktadırlar. Her görev ve iyi iş söz konusu olur olmaz Geciktirici adlı şeytan şöyle der; 'Nasıl olsa uzun yaşayacaksın, o halde bu iş herhangi başka bir zamanda da yapılabilir.' Ve sonra adlı şeytan da şöyle der; 'Bırak bunu şimdi, sonra da yapılabilir!'

Böylece bu iki şeytan birlikte mücadele ederek ruhu, yerine getireceği görevden yolun sonu gelinceye dek alıkoyarlar. Tüm görevler sonraya kalınca ruh pişmanlık... duyar..."

SAĞLIK a. Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı anamelekten biri olduğuna inanılan Hourvatat'ın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

SAM a. Firdevsi'nin Şehname'sinde adı geçen, Neriman'ın oğlu, Zaloğlu Rüstem'in dedesi, İranlı efsane kahramanı.

SANSKRİTÇE a. Brahma uygarlığının din ve edebiyat dili olarak kullanılmış eski Hint–Ari dili.

SAOCHYANT a. Astvat–Ereta.

SAORU a. Ahuramazda'nın altı ayrı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anameleğe direnen kötücül güçler sıralamasında yer alan şeytan.

SAOSHYANT a. Astvat–Ereta.

SAOSJYAN a. Astvat–Ereta.

SAOSYANS a. Astvat–Ereta.

SAOSYANT a. Astvat–Ereta.

SAOSYANTER a. Bağışlayıcı.

SAOŞYANT a. Astvat–Ereta.

SAVAŞ a. Ahuramazda güçleri ile Ehrimen güçleri arasındaki mücadele.

***Savaş tanrısı:** Vayu.

SEKİZ a. 1) Zerdüştlük'te, sekiz hizmeti ve sekiz hizmet sahibini simgeleyen sayı.

2) Ahuramazda tarafından doğrudan yaratıldığına inanılan, öbür dünyada Cinvat Köprüsü'nün bekçiliğini yaptığı kabul edilen, evlerin ve kırların koruyucusu kutsal hayvan köpeğin sekiz ayrı görünümünü simgeleyen sayı. (ANSİKL.1)

***Sekiz hizmet:** Zerdüşt soyundan gelenlere bağlanan ve ayinde yürütülen hizmetler. (ANSİKL.2)

***Sekiz hizmet sahibi:** Ayinde yürütülen hizmetlerin sahibi durumunda bulunanlar. (ANSİKL3)

– ANSİKL. (1) Ahuramazda, Avesta'nın ilgili Vendidad bölümlerinde, köpeğin sekiz görünümü olduğunu, sekiz kişinin kılık ve biçimlerini alarak görünüşe taşındığını ya da bu sekiz kişinin özelliklerinin, köpeğin sekiz görünümüyle örtüştüğünü söyler. Bunlar:

a) Rahip,

b) Savaşçı,

c) Hayvan bakıcısı,

d) Çiftçi,

e) Müzisyen,

f) Hırsız,

g) Yırtıcı hayvan avcısı ve

h) Çocuk.

– ANSİKL. (2) Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta-Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır:

1) Ayin yönetme;

2) Haoma için havan dövme;

3) Ateşe bakma;

4) Kurbanlık yakacak odun getirme;

5) Su taşıma;

6) Haoma'ya su döküp ovma;

7) Haoma'ya süt karıştırma ve

8) Düzen sağlama.

– ANSİKL. (3) Her hizmetin bir sahibi vardır. Sekiz hizmet sahibi şöyle sıralanır:

1) Ayin rahibi (zaotar);

2) Havancı (avravan derecesinden bir rahip);

3) Ateşçi (avravan derecesinden bir rahip);

4) Kurbancı –ihtiyaç giderici– (avravan derecesinden bir rahip);

5) Sucu – rençber – (avravan derecesinden bir rahip;

6) Temizleyici (avravan derecesinden bir rahip);

7) Karıştırıcı (avravan derecesinden bir rahip) ve

8) Düzenci –düzen sağlayıcı – (avravan derecesinden bir rahip).

SELM a. İran mitolojisinde, Feridun'un üç oğlundan ortancası. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylenceye göre Feridun, ülkesini oğulları arasında paylaştırır: Turan'ı Tur'a, Şam ve Irak'ı Selm'e, İran'ı ise İrec'e bırakır. Ağabeyleri İrec'i kıskanır ve onu öldürür. İrec'in oğlu Menuçihr, dedesinin de yardımıyla amcalarını öldürüp babasının öcünü alır.

SEMENDER a. İran mitolojisinde, ateşten yaratıldığına ve ateşte yaşadığına inanılan, kertenkele biçimli tasarımlanan efsanevi hayvan.

SERVİ Fars. (serv, *sevgilinin boyu bosundan*) a. 1) İnce, uzun gövdesiyle, en büyük tanrıyı simgeleyen simge.

2) Kral Vişţaspa tarafından Nişabur'da yaptırılan ateşgâhın önüne dikilen ve Zerdüşt'e olan borçluluğu simgeleyen ağaç.

SESSİZLİK KULESİ a. Dakhma.

SETU a. İran çoktanrıcılığında Vurukrtam'ı içten sınırlayan set.

SEVAP Ar. (sevāb) a. 1) Mazda inancında ve Zerdüştlük'te Ahuramazda'ya hizmet etme ve O'nun istemleri doğrultusunda davranma.

2) Bu davranış karşılığında, Tanrı tarafından verileceğine inanılan ödül.

SIĞIR a. 1) Zerdüştlük'te, canlı varlık türlerinin oluşumuna katılan, kanı *"yaşam suyu"*, eti *"yaşam yiyeceği"* olarak algılanan kutsal kurucu hayvan.

2) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Vohumanah aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan kutsal somutluk.

3) Göksel güçbirliğini sağlayan tanrısal güç.

SIR Ar. (sırr, *giz, gizem*) a. Gizil nesnellik durumunda bulunduğu için *"görünmeyen"* ve ancak *"düşüncede-gönülde görünüşe taşınarak"* algılanabilen şey.

*** Sırra erme:** *"Görünmeyen"* durumdaki gizil nesnelliğin, gizil ilişkilerin ayrımına varma; bu yolla tanrısal olanı, kutsal olanı bilme.

SIVI a. Ahuramazda'nın gücünün bedene taşınmasına aracılık ettiğine inanılan ve akışkan akıl kabul edilen mayi.

***Sıvı kurban:** Bu mayiyi temsil ettiğine inanılan ve *"kansız kurban"* kapsamında değerlendirilen su, süt, bal, zeytinyağı, şarap ve haoma.

SIVI-TANRI a. (1) Haoma.

(2) Soma

SİHROJE a. Khorda Avesta'nın, iyi ve kötü anların varlığı hakkındaki bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Khorda Avesta, dört bölümden oluşur:

1) Mithra, umut, aydınlık, su ve ateş hakkındaki Nüis;

2) Beş umut hakkındaki Kataha;

3) İyi ve kötü anların varlığı hakkındaki Sihroje ve

4) İyi, mutlu anlar, eğlence ve kutlamalar hakkındaki Aferinkan.

SİMURG Fars. (sī–murġ < sī, *otuz* ve murġ, *kuş*) a. İran mitolojisinde yer alan, sonraları Türk mitolojisine de geçen ve tasavvuf öykülerinde sezgi kaynağı olarak öne çıkan düşsel kuş.

SİPENDARMİDH a. Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anaruhtan (Ameşas Spentas) biri olduğuna inanılan, toprağın koruyucusu olduğu kabul edilen, Armaiti kaynağı ruh. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mazdaist öğretide bu altı anaruh şöyle sıralanır:

1) Behmen: Düşüncede/inançta *"İyi Düşünce"* olarak algılanan ve hayvanla simgelenen, yararlı büyükbaş hayvanların koruyucusu.

2) Erdibihişt: Düşüncede/inançta *"İyi Erdem"* olarak algılanan ve ateşle simgelenen, yaşama gücünü sağlayan ateşin koruyucusu.

3) Şehriver: Düşüncede/inançta *"İyi İmparatorluk"* olarak algılanan ve madenle simgelenen, madenlerin koruyucusu.

4) Sipendarmidh: Düşüncede/inançta *"İyi Bakış"* olarak algılanan ve toprakla simgelenen, toprağın, yani karaların koruyucusu.

5) Hurdad: Düşüncede/inançta *"İyi Sağlık"* olarak algılanan ve su ile simgelenen, suların, yani denizlerin, göllerin ve akarsuların koruyucusu.

6) Murdad: Düşüncede/inançta *"İyi Ölümsüzlük"* olarak algılanan ve bitkiyle simgelenen, bitkilerin koruyucusu.

SİRİUS a. 1) Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde, Verethraghna ve Tishtrya ile birlikte kuraklığa yol açan kötülük ruhuyla savaşan tanrısal varlık. (ANSİKL.)

2) Yaradılış tasarımında, Ahuramazda'nın yarattığı tüm yıldızları kontrol eden yıldız.

– ANSİKL. Sirius'a ilişkin tasarımlar İran toprağı ve Orta Asya'da özdeşlik gösterir: Türk mitolojisinde, tanrıların tanrısı olarak algılanan ve tapım konusu yapılan göksel varlıktır.

SİYAH Far. (siyāh) s. ve a. Kara.

SÎRÔZA (sîrôza, *otuz gün* < si, *otuz*, +rôz, *gün*) a. Ahuramazda'dan başlayarak kutsal varlıkların adını simgeleyen ayın her gününde okunan dua.

SOGDCA a. Orta Farsça'nın Doğu Grubu'na bağlanan, Orta Asya'da konuşulan dil.

SOMA Sanskr. (soma) 1) Hindistan'da vedalar çağında kullanımı yaygın olan, ölümü uzaklaştırdığına inanılan; bir ağacın ya da mantarın özsuyundan elde edilen, kimi törenlerde sunu ve saçı olarak tüketilen, tapım sırasında coşku yaratmak için rahiplerce içilen kutsal içki. (ANSİKL.1)

2) Bu içkide bulunduğuna inanılan ve insanla kolayca iletişime girebilen tanrısal özün kimliklendirilmesiyle yaratılan, kut-

sal sıvı tanrısı. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) Soma içkisi ve aynı adla anılan Soma tanrısı tasarımı, Mazdaizm'deki haoma içkisi ve Haoma tanrısıyla büyük benzerlik gösterir. Bu benzerlik, Hint–Avrupalılar'a özgü ortak bir dinin varlığını kanıtlar niteliktedir.

SON–KURTARICI a. Astvat–Ereta.

SON–KUTSAYICI a. Astvat–Ereta.

SONRA a. 1) Fars dilinde yazılan Saddar'a göre, Ehrimen tarafından gönderildiğine inanılan ve ruhu köreltmek için yapılacak işi erteletmeye çalışan iki şeytandan biri. (ANSİKL.)

2) Bir insanda, bir işi sonraya bırakma eğiliminin kimliklendirilmiş biçimi.

– ANSİKL. Saddar adı verilen Fars dilindeki Zerdüşt yazıtlarından birinde Ahuramazda Zerdüşt'e seslenir: *"Sana verdiğim büyüklüğün bir gereği olarak ey Zerdüşt, sana bir öğüt veriyorum; ... yapabilecek güçte olduğun iyi icraatı yarına erteleme!...*

Çünkü, kötü Ehrimen bu iş için iki şeytan görevlendirmiştir. Birincisinin adı Geciktirici, ikincisinin adı ise Sonra'dır... görev ve iyi iş söz konusu olur olmaz, Geciktirici adlı şeytan şöyle der; 'Nasıl olsa uzun yaşayacaksın, o halde bu iş herhangi başka bir zamanda da yapılabilir.' Ve Sonra adlı şeytan da şöyle der; 'Bırak bunu şimdi, sonra da yapılabilir!'

Böylece iki şeytan birlikte mücadele ederek ruhu, yerine getireceği görevden yolun sonuna dek alıkoyarlar..."

SOYLU s. ve a. Zerdüşt boyundan gelen (kimse, topluluk).

***Soylular newrozu:** Newroz–i haşa.

SÖZ a. 1) Sezgisel akıl üretimi olarak algılanan iç bilgisi.

2) Akıl yürütmeyi sağlayan, düşüncenin işlenmesini gerçekleştiren üretim aleti anlamında dil.

***Sözle yıkama:** Bilgiyle yıkama anlamında, bir başkasını daha bilgili duruma getirme.

***Sözle yıkanma:** Bilgiyle yıkanma anlamında, akıl yürüterek ya da ışıklandırıcının verdiği bilgiyle daha bilgili duruma gelme.

SPENDARMAT a. Spenta Armaiti.

SPENTA a. Ahuramazda'nın, özündeki karşıtlıktan kaynağını alan, ışıkla, aydınlıkla simgelenen kutsal dönüşümü.

SPENTA ARMAİTİ a. Mazdaizm'de, *"Kutsal İtaat"* olarak algılanan, yeryüzü meleği.

SPENTA–MAİNYU a. 1) Zerdüşt öncesi; Ahuramazda'nın özünde var olan karşıtlığın iyilik yanının kimliklendirilmesiyle yaratılan kutsal ruh.

2) Zerdüştlük'te, Ahuramazda ile özdeşleşen, aydınlığı ve yaşamı simgeleyen dost ruh.

3) Ahuramazda'nın özündeki karşıtlıktan kaynağını alan ve dönüşüm ürünü olarak beliren, varlığa gelişin nedeni olarak algılanan evrensel ruh.

***Spenta–Mainyus:** Spenta–Mainyu.

SPENTODATA a. Zerdüşt'e ilk inananlar arasında yer alan söylence kahramanı prens.

SPİTAMA a. Zerdüşt'ün bağlı olduğu soy. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O zaman Zerdüşt sordu;
'–Kimsin
hayatımda ve ölümsüz hayatında
tüm nesnelerin dünyasında
gördüğüm sen
ey en güzel olan...?'

O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Ben, ey Zerdüşt
Bilge Haoma'yım, ölümün uzaklaştırıcısı,
böylece kabul et beni, ey Spitama soyundan
olan sen,
ateşi düzene getir ki içelim,
ve beni öven şarkılar söyle..."

(Avesta/Yasna)

SPİTAMA–ZERDÜŞT a. Zerdüşt.

SPİTYUR a. Spityura.

SPİTYURA a. Düşman Ruh tarafından gönderildiğine inanılan, Azhi Dahaka'nın kardeşi olarak algılanan ve Yima'yı kesip

ikiye ayırdığı kabul edilen kötü melek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"O zaman her ikisi de kendilerine en sadık olan yandaşlarını gönderdiler. Kutsal Ruh... ateşi gönderdi. Düşman–Ruh ise... Yima'yı ortadan kesip ikiye ayıran Spityura'yı gönderdi..."*

(Avesta/Yast)

SRAOSHA a. 1) Mithraizm'de, Mithra'nın görünümlerinden biri durumunda bulunan ve disiplin sağlayan olarak algılanan anaruh.

2) Zerdüşt sonrası Zerdüştlüğünde, Mithra ve Rashnu ile birlikte, ruhlar hakkında hüküm veren tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt'ün yüceltilmesi tasarımında Sraosha, Zerdüşt'ün kardeşi olarak inanca taşınır.

SRAOSYA a. 1) Mazdaizm'de, itaat ve çilenin meleği.

2) Bu meleğin bedenleşmiş biçimi olarak algılanan horoz.

SRAOSYAVAREZ a. Ateş tapınağı ayininin hizmet sahipleri sıralamasında yer alan ve düzeni sağlamakla yükümlü olan hizmetli; düzenci.

SRAOŞA a. Sraosha.

STİPTİ a. Köpeklerde görülen üç kirlilikten ilki. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta metinlerinden öğrendiğimize göre köpeklerde, onların kutsallıklarını örseleyici üç kirlilik görülür, Bunlar stipti, anairiti ve uyanura'dır.

STRUTAT–FEDHRİ a. Dindar kız olduğuna inanılan ve *"babası ünlü"* unvanıyla tanınan fravaşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Dindar kız Strutat–Fedhri ('babası ünlü') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Vahnu–Fedhri ('babası iyi') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Eredat–Fedhri ('babasına yardım eden, yardım eden babası ile') adı Vispa–Taurua olan babasını; şeytanların, insanların ve hatta kadın şeytanların düşmanlıklarına karşı durabilmesini sağlayacak bir şekilde besler. O'na taparız."*

(Avesta/Vendidad)

SU a. 1) Önsüz–sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan kurucu öğe.

2) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Mazdaizm'de Hurdad, Zerdüştlük'te Hourvatat aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan somutluk.

3) Sağlığı bağışlayan, esenlik getiren tanrısal güç.

* **Sular:** Ateşi oluşturan beş unsurdan ikincisinin varlığa gelişiyle görünüşe taşındığına inanılan ve varoluşun ikinci aşaması olarak algılanan nesneler evreni; sular âlemi. (ANSİKL.1)

* **Su taşıma:** Sekiz hizmet sıralamasında, beşinci sırada yer alan hizmet. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1) Ateşin beş unsuru vardır: Bu beş unsur, kimliklendirilip görünüşe taşınınca, yani ateş başkalaşıma uğrayınca sırasıyla Gökyüzü, Yeryüzü (Yeryüzünün parçası olarak sular ve karalar), bitkiler, hayvanlar ve insanlar varlığa gelir. Demek ki varoluş, ateşin değişime/dönüşüme uğramasından başka bir şey değildir. Yani, her şey ateşten çıkar, yine ateşe döner.

– ANSİKL. (2) Sekiz hizmet vardır. Bu hizmetler şöyle sıralanır:

1) Ayin yönetme;

2) Haoma için havan dövme;

3) Ateşe bakma;

4) Kurbanlık yakacak odun getirme;

5) Su taşıma;

6) Haoma'ya su döküp ovma;

7) Haoma'ya süt karıştırma ve

8) Düzen sağlama.

SU–ANA a. Varoluş tasarımlarında, *"baba"* olarak algılanan *"ışık"* tarafından döllenen, dişil olarak betimlenen ve canlı–cansız varlık türlerinin varlığa gelmesine neden olan sıvı.

SUCU a. Sekiz hizmet sahibi sıralamasında yer alan, beşinci hizmet sahibi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve al-

tı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır; her hizmetin bir sahibi buhunur.

1) Ayin yönetme; sahibi, ayin rahibi.

2) Haoma için havan dövme; sahibi, havancı.

3) Ateşe bakma; sahibi, ateşçi.

4) Kurbanlık yakacak odun getirme; sahibi, kurbancı ya da ihtiyaç giderici.

5) Su taşıma; sahibi, sucu ya da rençber.

6) Haoma'ya su döküp ovma; sahibi, temizleyici.

7) Haoma'ya süt karıştırma; sahibi, karıştırıcı.

8) Düzen sağlama; sahibi, düzenci ya da düzen sağlayıcı.

SURA a. Hura.

SURA ANAHİTA a. Anahita.

SUSKUNLUK KULESİ a. Dakhma.

SUYUN SOYLUSU a. Apam–Napat.

SÜR a. Mazda inancında, hayvanların ondan türediği kabul edilen ilk hayvan.

SÜT a. 1) Canlı yaşamın kurucu öğelerinden biri olduğuna inanılan ve bulut donunda görünüşe taşındığı kabul edilen ineğin (sığırın), yağmur olarak düşen yoğunlaşmış sıvısı.

2) Haoma içkisinin yapımında kullanılan ve haoma bitkisinin özütüne katılarak mayalanması sağlanan kutsal sıvı.

***Süt çanağı:** Ateş tapınağı rahibine gerekli araçlar sıralamasında yer alan, haoma bitkisinin özütüne katılacak olan sütün konduğu kap.

Ş

ŞAH Fars. (şāh) a. İran ya da Afgan hükümdarlarına verilen ad.

ŞAHMARAN Fars. (şāh–ı mārān, *yılanların şahı*) a. Şahmeran.

ŞAHMERAN Fars. (şāh–ı mārān, *yılanların şahı*) a. Başı insan, gövdesi yılan biçiminde tasarımlanan ve yılanların hükümdarı olduğuna inanılan mitolojik canavar.

***Şahmeran öyküsü:** Camasbname.

ŞAHNAME Fars. (şāh–nāme) a. Şehname.

ŞAHREVAR a. Şehriver.

ŞAMAN Tunguzc. (şaman < Pali dili, samna) a. Varlığına inanılan ruhlar, tanrılar ile insanlar arasında aracılık yapan din adamı.

* **Şaman davulu:** Şamanın kendisine yardımcı malzemeler sıralamasında yer alan, ruhlarla ilişkiye girmek, onları yakalamak, toplamak ya da korkutmak için kullandığı esrik yolculukta gerekli dönüşümlere uğrayabilen araç.

* **Şaman elbisesi:** Şamanın kendisine yardımcı malzemeler sıralamasında yer alan, esrik yolculukta biçim değiştirme yeteneğinin simgesi olarak algılanan, üzerinde simgesel anlamda çeşitli nesnelerin yer aldığı giysi.

ŞAMANİST Fr. (shamaniste) s. ve a. Şamanizmi benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ŞAMANİZM Fr. (shamanisme < Tunguzca, şaman'dan) a. Kuzey ve Orta Asya topluluklarının, tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında ilişkiler kurma amaçlı, kendisini önceleyen totemist inançlar, ata, hayvan ve doğa tapımlarıyla bir bütün oluşturan dinsel-büyüsel inanç ve uygulamalarından oluşan din.

ŞARAP Ar. (şarab) a. 1) Zamanla haomanın yerine geçen, tanrı Mithra'nın öldürdüğü kutsal boğanın kanını simgeleyen yaşam suyu, ölümsüzlük suyu.

2) Yaşam nedenine, yani Tanrı'ya duyulan sevginin yarattığı coşkulu hal ve hareket; iyi düşünce, iyi söz, iyi davranış.

3) Evrensel akıl olarak algılanan Tanrı'nın özgün sözcüsünde, yani uyarıcıda ortaya çıkan hali olduğuna inanılan bilgi, bilinç.

4) Uyarıcının öğretme gücü.

ŞARKI a. Dua.

ŞAYAST NE ŞAYAST a. Sonradan yazılan, soru–yanıtlarla inanç kurallarının açıklandığı Avesta bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümlerinin dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamına gelen bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. bölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Rulıu ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdişt: *"Zerdüşt'iin Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşünce açılımlarını konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru-yanıtlarla inanç kurallarını açıklar.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan-i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

ŞEH Fars. (şeh) a. Şah.

ŞEHNAME Fars. (şehnāme < şeh ve nāme, *mektup*) a. Firdevsi'nin son biçimini verdiği, İran'ın ulusal destanı olan yapıt. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Şehname, son biçimini 1018 yılında aldı: İnsanın yaradılışından Arap egemenliğinin başlamasına değin İran'ın destanı ve gerçek tarihiyle ilgili bilgileri kapsar.

ŞEHRİVER a. Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anaruhtan (Ameşas Spentas) biri olduğuna inanılan, madenlerin koruyucusu olduğu kabul edilen, Chshatha kaynağı ruh. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Mazdaist öğretide bu altı anaruh şöyle sıralanır:

1) Behmen: Düşüncede/inançta *"İyi Düşünce"* olarak algılanan ve hayvanla simgelenen, yararlı büyükbaş hayvanların koruyucusu.

2) Erdibihişt: Düşüncede/inançta *"İyi Erdem"* olarak algılanan ve ateşle simgelenen, yaşama gücünü sağlayan ateşin koruyucusu.

3) Şehriver: Düşüncede/inançta *"İyi İmparatorluk"* olarak algılanan ve madenle simgelenen, madenlerin koruyucusu.

4) Sipendarmidh: Düşüncede/inançta *"İyi Bakış"* olarak algılanan ve toprakla simgelenen, toprağın, yani karaların koruyucusu.

5) Hurdad: Düşüncede/inançta *"İyi Sağlık"* olarak algılanan ve su ile simgelenen, suların, yani denizlerin, göllerin ve akarsuların koruyucusu.

6) Murdad: Düşüncede/inançta *"İyi Ölümsüzlük"* olarak algılanan ve bitkiyle simgelenen, bitkilerin koruyucusu.

ŞEHVET Ar. (şehved) a. Budizm'de, arınmak için aşılması gereken ve üç zehirlenme sıralamasında yer alan durum.

ŞEYTAN Ar. (şeytan) a. 1) Tanrı'ya başkaldıran meleklerin, kötü ruhların başı olduğuna inanılan soyut varlık. (ANSİKL.1)

2) Bu soyut varlıkla özdeşleştirilen kötü düşünceli, kötü sözlü, kötü davranışlı insan. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2)

"Tohum hazırlanırken şeytanlar terler.
Değirmen hazırlanırken, cesaretten düşer şeytanlar.
Un hazırlanırken, sızlar dururlar şeytanlar.
Hamur hazırlanırken, işleri bitmiş olur şeytanların o zaman.
Burada bir dinlenme alırlar. Şeytanlar konutların üstünde başıboş dolaşırlar hamur için;
Ama çok kızgınlaşır ağızları,
beceriksizce koşmaya çalıştıkları görülür,
tohum bolca olunca.
O zaman düşünülür söylenen masal;
yemeyenlerin hiçbirisi çalışkan değildir,
çalışkan, dindar,
tarımcı ve
çocuk sahibi olmaya hakları yoktur.
Çünkü yemekle yaşar tüm nesnel dünya;
yememekle ise –yok olur gider–"

(Avesta/Vendidad)

ŞİDDET Ar. (şiddet) a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı dev ya da şeytandan biri olduğuna inanılan Hazah'ın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

ŞPANDARMAT a. Spendarmith.

ŞPENİŞTA ATEŞİ a. Ateş çeşitleri sıralamasında yer alan ve ev ateşi olduğu kabul edilen, beşinci çeşit ateş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Beş çeşit ateş vardır:

1) Berezisavab ateşi; kutsal ateş.

2) Vobufryana ateşi; insanların ve hayvanların bedenlerinde bulunan ateş.

3) Urvazişta ateşi; bitkilerin yapısında bulunan ateş.

4) Vazişta ateşi; bulutların yapısında bulunan ateş.

5) Şpenişta ateşi; ev ateşi.

T

TAHMA-URUPA a. Takhma-Uripi.

TAHMORUP a. Takhma-Uripi.

TAHMURAF a. Takhma-Uripi.

TAHMURAS a. Avesta'da ve Şehname'de adı geçen, Cemşid'in kardeşi olduğuna inanılan, devlerle savaşan, tufan olacağını önceden bildiği için bir bina yaptırıp kurtarılması gereken her şeyi orada sakladığı kabul edilen mitolojik İran hükümdarı.

TAHTA Fars. (taḫte) a. Zerdüşt'ün elinde taşıdığına inanılan, O'nun Ahuramazda'nın sözcüsü olduğunun kanıtı olarak algılanan kereste parçası.

TAKHMA-URİPİ a. Dünyaya egemen tanrısal güçler sıralamasında yer alan ve doğasal güç olarak algılanan ikinci egemen tanrısal varlık. (ANİSKL.)

– ANSİKL.

"İlk yalan o zaman
geldiği yere geri atılacaktır.
Bu ilk yalan ki dindar olanı, dindarın
akrabalarını ve yandaşlarını yok etmek için
gelmişti. Ancak bu sahtekâr yalancı ve eşi
(şeytan çifti) yok olup gidecektir.

Krallığın özüne Haoma, siit, kurbanlık destesi, kutsal formlar ve içki ile tapılacaktır.

Bına ayrıca Kutsal Ölümsüzler ve melekler, yani yazatalar da dahildir. Bunlara sırayla Haosjyanha (Hosjang), Takhma-Uripi (Tahmuraf) ve dünyanın üçüncü hakimi ışık saçan Yima (Khsjaeta, Jemsjid) da dahildir;
bunlar ki şeytanlardan
refalı ve yararı,
bereketi ve sürüleri,
mutluluğu ve övgüyü
alanlardır..."

(Avesta/Yast)

TANRI a. 1) Kendiliğinden var olan, varlığı kendisinden başka bir varlığı gerektirmeyen, önsüz-sonsuz olarak algılanan, her şeyin yaratıcısı durumundaki güç. (ANSİKL.1)

2) Canlı ve cansız doğayı güden doğa yasalarının kimliklendirilmesi biçiminde algılanan doğanın canı, doğanın aklı, doğanın yeteneği. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) İnsanlar belki de milyonlarca yıl Tanrı düşüncesinden uzak yaşadı; bir ibadet gereksinmesi duymadı. Tarihlendirirsek Tanrı düşüncesi ve bağlantılı olarak ibadet, ilkel komünal toplumun belli bir aşamasında belirmeye başladı. Tanrı başlangıçta bir *"düzenleyici"* olarak tasarımlandı; *"yaratıcı"* Tanrı tasarımı ise Köleci toplumun bir ürünü olan tektanrıcı Yahudilik'te ortaya çıktı; Müslümanlık'la daha da geliştirildi.

Tanrı-öncesi çağdan tanrılık çağa geçiş aşamasında toplumsal bir olgu olarak yaşama geçen *"fetişçilik"* ya da *"putçuluk"* anlayışlarında beliren ilk tanrı tasarımlarında doğa, tanrı yaratısı değil, doğrudan Tanrı'nın kendisiydi. Bu nedenle bu ilk tasarımlarda Tanrı tek değil, çoktu. Doğa, tanrılardan önce gelmekte ve tanrılar onun bağrından çıkmaktaydı. Tanrı, doğanın doğum ürünüydü ya da doğanın ilk çocuğuydu.

Zerdüştlük bağlamında İran tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı buna uygunluk gösterir: Doğasal enerji, *"ışık donunda"* Tanrı olarak ortaya çıkar ve iyiliği simgeleyecek biçimde bilince/inanca taşınır. Diğer tasarımlara da baktığımızda bu durumu gözleriz. Örneğin İskandinav tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı olan Ymir, buzlu sislerle sıcak buharların karışımından, yani doğal öğelerin harmanlanmasından doğar. Eski Mısır tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı, doğadan ortaya çıkar: Başlangıçta bir *"ilksel bataklık"* vardı; sular alçalınca bir ada belirdi; adada kurbağalar ve yılanlar kaynaşmaktaydı. Derken bunların arasında bulunan bir yumurtadan ilk tanrı, kaz donunda görünüşe çıktı. Çin tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasarımı, *"hava"*dan ortaya çıktı. Başlangıçta *"hava"* vardı; ilk tanrısal güç *"Pen-Gu"* bu havanın içinde oluştu. Hint tanrıdoğumunda ilk tanrılık tasa-

rımı; öznel gerçeklik olarak algılanan görünen ile nesnel gerçeklik olarak algılanan görünmeyenin özdeşliği zemininde, doğanın ya da doğa parçalarının kimliklendirilmesi biçiminde belirdi.

TANRIDOĞUM a. Tanrıların doğumunu ve nereden geldiklerini konu edinen mitoloji.

TANRISAL s. Tanrı'yla ilgili, Tanrı'ya ilişkin olan.

***Tanrısal göz:** Ruh gözü, gönül gözü.

TANU a. Kendi kendisi.

TAPIM a. Bir nesne ya da kişinin yapısında var olduğu kabul edilen bir güçten yarar ya da zarar gelebileceği inancıyla ziyaret, adak, kurban vb. uygulamalarda bulunma durumu.

TAURVİ a. Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anameleğe direnen kötücül güçler sıralamasında yer alan şeytan.

TEHEMTEN Fars. (tehem-ten < tehem, *yiğit, cesur, boylu boslu kimse* ve ten'den) a. İran destan kahramanlarından Rüstem–i Zâl'ın sanlarından biri.

TEMİZLEYİCİ a. Sekiz hizmet sahibi sıralamasında yer alan, altıncı hizmet sahibi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Genelde Mazdaizm'de, özelde Zerdüştlük'te Ahuramazda, Spenta–Mainyu ve altı anamelek sayısınca, yani sekiz tane hizmet vardır; her hizmetin bir sahibi buhunur.

1) Ayin yönetme; sahibi, ayin rahibi.

2) Haoma için havan dövme; sahibi, havancı.

3) Ateşe bakma; sahibi, ateşçi.

4) Kurbanlık yakacak odun getirme; sahibi, kurbancı ya da ihtiyaç giderici.

5) Su taşıma; sahibi, sucu ya da rençber.

6) Haoma'ya su döküp ovma; sahibi, temizleyici.

7) Haoma'ya süt karıştırma; sahibi, karıştırıcı.

8) Düzen sağlama; sahibi, düzenci ya da düzen sağlayıcı.

TEMİZLİK a. Ahuramazda'nın ışığıyla Ehrimen'in karanlıklarından arınma durumu.

***Temizlik Pınarı:** Elburz Dağları'nın eteklerinde bulunan, insanı karanlık güçlerden temizlediğine inanılan, yedi ağaç kümesinin altındaki pınar, kaynak.

TEN Fars. (ten, *gövde, vücut, beden*) a. Topraktan geldiğine inanılan, Ahuramazda'nın ışığına zarf olan ve geçici olduğu kabul edilen beden, vücut.

***Ten gözü:** Sadece topraktan gelen ve toprağa dönecek olan, geçici nesneleri, bedenleri gören vücut organı.

TEREYAĞI a. Cennete giren iyi ruhlara sunulan cennet yiyecekleri arasında ilk sırada bulunan kutsal yiyecek.

TERS DÖNÜŞÜM a. Bir boy, soy tanrısının ya da atasının, kutsal kimliklerinin, değerlerinin o boyun, soyun örgütlenme içindeki konumlanışına, yeni coğrafyalara taşınmasına, yeni kültürlerle ilişkiye geçmesine bağlı olarak olumluluktan olumsuzluğa olumsuzluktan olumluluğa doğru değişime uğrayarak başkalaşması.

TESTİ Fars. (destī) a. Ateş tapınaklarında rahipler için gerekli araçlar sıralamasında yer alan, haoma, süt ya da su konan, dar boğazlı, şişkin gövdeli toprak kap.

***Testi karıştırıcısı:** Haoma ile sütün uygun karışımını sağlamakta kullanılan sopa.

THRAETAONA a. Traetaona.

THRAETAONAS a. Feridun.

***Thraetaonas–Fravaşi:** Koruyucu melek olarak algılanan ve bereket sağladığına inanılan Feridun.

THRİTA a. Yaratılan üçüncü ölümlü olduğuna inanılan ve tanrısal adaletin sağlayıcısı Urvakhsyaya ile tanrısal kahraman Keresaspa'nın babası olduğu kabul edilen, insan biçimli tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Thrita, Sama soyundan en yiğit,
Üçüncü ölümlü olup

beni nesnel varlık düzenine getirdi.

O'na verilen ödül,
O'na bağışlanan şeref bu nedenle
iki erkek evlat oldu;
Urvakhsyaya ve Keresaspa adlarında,
onlardan biri öğretmen ve adaletin
yerine getiricisi,
diğeri ise üstün güce sahip
ve kıvırcık saçlı olup gürzle silahlanmış
bir delikanlı idi,
ki atını ejderhaya kaptırdı.
Atın kanı parmak kalınlığında aktığında
sana ağu içmiş gibi oldu.

Keresaspa
bunun üzerine, akşam yemeğini
ejderhanın üstüne koyduğu bir tencerede
kaynattı.

Fakat yakıcı sıcak vardı,
o terledi
ve tencerenin önüne seğirtirken altında kaldı
onun.

Böylece üstüne döküldü kızgın sular.

Dehşet içinde kaçtı
yiğit Keresaspa.'"

(Avesta/Yasna)

THRİTİ a. Dindar kadın fravaşi sayılan, Zerdüşt'ün üç kızından biri.

THÜR a. Sür.

TİSHTRYA a. 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda tarafından Ay–Tanrı Maonha'ya yardımcı olmak üzere yaratılan ve O'nun parlayan paltosu olarak algılanan Yıldız–Tanrı.

TİŞHTRA a. Tishtrya.

TİŞİNVET KÖPRÜSÜ a. Cinvat Köprüsü.

TOPRAK a. 1) Önsüz–sonsuz olarak algılanan ve varlık türlerinin oluşumuna katılan kurucu öge.

2) Ahuramazda'nın düşünme eylemine başlamasıyla Mazdaizm'de Sipendarmidh, Zerdüştlük'te Armaiti aracılığıyla dönüşüm ürünü olarak görünüşe taşınan somutluk.

3) Bolluk veren, erdemi sağlayan tanrısal güç.

4) Yeryüzü.

TOPRAK–ANA a. Varoluş tasarımlarında, *"baba"* olarak algılanan *"ışık"* tarafından döllenen, dişil olarak betimlenen ve canlı–cansız varlık türlerinin varlığa gelmesine neden olan katı.

TÖREN a. 1) Zerdüştlük yolunda önemli bir yeri bulunan bir olayı, bir günü kutlamak, bir kimseyi anıp ona saygı göstermek ya da bir hizmetin aşamalarına başlamak için yapılan kutsal toplantı.

2) Bu toplantı sırasında yerine getirilen eylemler dizisi.

TÖVİŞ a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve kabalığı simgeleyen dev ya da şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlük'te, bu altı dev ya da şeytan şöyle sıralanır:

1) Aeşma: Ölüm korkusunun taşıyıcısı.

2) Hazah: Şiddetin taşıyıcısı.

3) Ahitay: Kirliliğin taşıyıcısı.

4) Doröza: Yalanın ve bağlılığın taşıyıcısı.

5) Röma: Vahşetin taşıyıcısı.

6) Töviş: Kabalığın taşıyıcısı.

TRAETAONA a. Ethvya'nın erkek çocuğu olduğuna inanılan ve Düşman Ruh tarafından yaratılan Dahak'ı öldüren kurtarıcı kahraman. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Ethvya idi, ikinci ölümlü olup
beni nesnel varlık düzenine getirdi.

O'na verilen ödül,
O'na bağışlanan şeref bu nedenle
Traetaona adında bir çocuk oldu,
bir erkek evlat,
öyle güçlü bir soydandı ki
Dahak'ı öldürdü. Ejderha ki
üç ağzı, üç başı,
altı gözü ve bin duyusuyla
dev güçünde olup şeytanın yalancısı (druj) idi'"

(Avesta/Yasna)

TRAETAONE a. Traetaona.

TŞİNVET KÖPRÜSÜ a. Cinvat Köprüsü.

TUÇ a. Tur.

TUNÇ GÖVDELİ a. İsfendiyar.

TUR a. İran mitolojisinde, Feridun'un üç oğlundan en büyüğü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Söylenceye göre Feridun ülkesini üç oğlu arasında paylaştırır: Turan'ı Tur'a, Şam ve Irak'ı Selm'e, İran'ı ise İrec'e bırakır. Ağabeyleri İrec'i kıskanır ve onu öldürürler. İrec'in oğlu Menuçihr, dedesinin de yardımıyla amcalarını öldürüp babasının öcünü alır.

TURAN a. 1) İranlılarla sürekli savaş halinde bulunan barbar Türk topluluklarının yaşadığı, Ehrimen'in egemenlik alanı olarak algılanan düşsel ülke.

2) Orta Asya'yı miras alan Tur'un (Kral Feridun'un üç oğlundan biri) soyundan geldiklerine inanılan Ari toplulukların (göçebe İranlılar, İskitler, Saslar, Masayetler ve Partlar) yaşadığı Orta Asya ülkesi anlamında İran'a verilen ad.

3) İ.S.VI. yy. ile birlikte, kendilerine ait olmayan bir geçmişi olağanüstü bir kıvraklıkla yapılarına uyarlayan Türklerin, Hazar Denizi'nin kuzeydoğusundan Altay Dağları'na kadar uzanan, güneyden İran ve afganistan'la, kuzeyden Kırgızistan'la çevrili topraklara Türkistan'ın Farsça karşılığı olarak verdikleri ad.

4) Büyük olasılıkla Türkleştirilmiş bir İranlı olan ve Turan'ın efendisi ve Türklerin atası olarak algılanan Efrasiyab soyundan gelenlerin yurdu Orta Asya ülkesi.

5) Sonraları anlam kaymasının tamamlanmasıyla *"Kahraman Erkek Panter"* olarak algılanan Alp Er Tunga soyundan gelen Türklerin oturduğu Orta Asya toprağına verilen ad.

6) Turancıların, dünyadaki tüm Türkleri birleştirmek için yerleşmeyi amaçladıkları düşsel ülke.

TURANİ s. ve a. 1) Düşsel Turan ülkesinden olan ve Angra–Mainyu'ya taptıklarına inanılan (kimse, topluluk).

2) a. Ural–Altay denen dilsel bütüne eskiden verilen ad.

TURANLI s. ve a. Turani.

TUŞNAMAİTİ a. Huşu ile düşünme, nefis temizliği.

TÜREME a. Doğaya benzeme, doğadan doğma temelli varoluş tasarımlarının bir gereği olarak bir hayvandan, bitkiden ya da nesneden üreme, üreyip çoğalma.

TYİNVAT KÖPRÜSÜ a. Cinvat Köprüsü.

U

UKHSYAT–ERETA a. Zerdüşt'ün Kasava Gölü'ne saklanan erkeklik tohumundan, biner yıllık aralıklarla üç bakire kız tarafından doğurulacağına inanılan, dindarlığın iyileştirilmesinin simgesi olarak algılanan ilk kurtarıcı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlüğe bağlanan söylencelerde, Zerdüşt'ün Kasava Gölü'nde saklı bulunan ve Ahuramazda'nın ışığını ya da nesne–ata'yı simgeleyen erkeklik tohumlarından, biner yıl aralıklarla üç bakireden üç kurtarıcı doğacaktır. Birinci kurtarıcı, dindarlığın iyileştiricisi Ukhsyat–Ereta; ikinci kurtarıcı, duanın iyileştiricisi Ukhsyat–Nemah ve üçüncü kurtarıcı, dindarlığın ödül dağıtıcısı Astvat–Ereta'dır.

UKHSYAT–NEMAH a. Zerdüşt'ün Kasava Gölü'ne saklanan erkeklik tohumlarından, biner yıllık aralıklarla üç bakire kız tarafından doğurulacağına inanılan ve duanın iyileştirilmesinin simgesi olarak algılanan ikinci kurtarıcı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüştlüğe bağlanan söylencelerde, Zerdüşt'ün Kasava Gölü'nde saklı bulunan ve Ahuramazda'nın ışığını ya da nesne–ata'yı simgeleyen erkeklik tohumlarından, biner yıl aralıklarla üç bakireden üç kurtarıcı doğacaktır. Birinci kurtarıcı, dindarlığın iyileştiricisi Ukhsyat–Ereta; ikinci kurtarıcı, duanın iyileştiricisi, Ukhsyat–Nemah ve üçüncü kurtarıcı, dindarlığın ödül dağıtıcısı Astvat–Ereta'dır.

ULU a. 1) Herkesin üstünde olan, saygı duyulan, sözü dinlenen kimse.

2) Mithra dinine girenlerin geçmek zorunda olduğu aşamalar sıralamasında yedinci sırada yer alan ve ulu ile temsil edilen aşama.

* **Ulular ulusu:** Mithra dinine giren aşama insanlarına başkanlık eden en büyük ulu.

UPAMANAS a. Yaradılışın gücünü simgeleyen tanrısal varlık. (ANSİKL.)

– ANSİKL. "...
Kılıç çekilmeden,
kol kalkmadan
kimler tapınır size!
ey dindarlığın güçlü fravasyerleri
zafer kazanan rüzgâr eşliğinde
yaradılışın güçlü Upamanas ile
Mithra ve Rasynus'la
gittikleri yerde,
istekli duygu
ve sadakatli gönülce tapınırsınız..."

(Avesta/Vendidad)

URNA Sanskr. (urna, *kaşlar arasındaki kıl tutamı*) a. Ateş tapınağında, ateşin tutuşturulduğu yer, bölüm.

URVAKHSYAYA a. Yaratılan üçüncü ölümlü Thrita'nın oğlu olduğuna inanılan ve tanrısal adaletin yerine getiricisi olarak algılanan kutsal kahraman. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Thrita, Sama soyundan en yiğit,
üçüncü ölümlü olup
beni nesnel varlık düzenine getirdi.

O'na verilen ödül,
O'na bağışlanan şeref bu nedenle
iki erkek evlat oldu;
Urvakhsyaya ve Keresaspa adlarında,
onlardan biri öğretmen ve adaletin
yerine getiricisi,
diğeri ise üstün güce sahip
ve kıvırcık saçlı olup görkle silahlanmış
bir delikanlı idi,
ki atını ejderhaya kaptırdı..."

(Avesta/Yasna)

URVAN a. Yaşayan ruh; bu anlamda can. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Zafer kazanan ya da kazanacak veyahut kazanmış olan tüm din sahibi bilge erkek ve kadınlar, nerede doğmuş olurlarsa olsunlar, ruhlarına taparız. Zafer kazanan, kazanacak olan ya da kazanmış olan tüm bilge dindarların imanlarındaki haya-*

ta (ahu), dinleri (daena) ve ruhları (bilinç, baodhah) ve canları (urvan) ve bilge dindarlık için zafer kazanmış fravasyilere taparız."

(Avesta/Vendidad)

URVATAT–NARA a. Üç mutluluk durumundan ya da üç iyi şeyden birinin vekili olduğuna inanılan, Zerdüşt'ün üç oğlundan biri. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt'e bağlanan söylencelerde Zerdüşt'ün, üç oğlu olduğu belirtilir. Bunlar İsat–Vaztra, Urvatat–Nara ve Hvaretyitra'dır.

URVAZİŞTA ATEŞİ a. Ateş çeşitleri sıralamasında yer alan ve bitkilerin yapısında bulunduğu kabul edilen, üçüncü çeşit ateş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Beş çeşit ateş vardır:

1) Berezisavab ateşi; kutsal ateş.

2) Vobufryana ateşi; insanların ve hayvanların bedenlerinde bulunan ateş.

3) Urvazişta ateşi; bitkilerin yapısında bulunan ateş.

4) Vazişta ateşi; bulutların yapısında bulunan ateş ve

5) Şpenişta ateşi; ev ateşi.

UŞAHİNA a. Zerdüştlük'te, beş vakit günlük ibadet sıralamasında yer alan gece ibadeti. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Günlük ibadetleri yapabilmek için elleri, ayakları ve yüzü yıkamak zorunluydu. Kadınlar, ay halini yaşarken ibadetlere katılmazdı.

UŞİ a. Kulak, duyma, anlama.

UŞİG a. Mazdaizm'de, din adamları sıralamasında yer alan ve kaviden sonra gelen; inek ve boğa kurbanlarını yöneten rahip.

UXŞYAT–ARTA a. Ukhsyat–Ereta.

UXŞYAT–NEMAH a. Ukhsyat–Nemah.

UYANURA a. Köpeklerde görülen üç kirlilikten sonuncusu (ANSİKL.)

– ANSİKL. Avesta metinlerinden öğrendiğimize göre köpeklerde, onların kutsallıklarını örseleyici üç kirlilik görülür. Bunlar stipti, anairiti ve uyanura'dır.

UZAYÊİRİNA a. Zerdüştlük'te, beş vakit günlük ibadet sıralamasında yer alan ikindi ibadeti.

ÜÇ a. 1) Ahuramazda'nın Zerdüşt'e açıkladığı üç mutluluk durumunu simgeleyen sayı. (ANSİKL.1)

2) Ahuramazda'nın Zerdüşt'e açıkladığı üç iyi şey ve üç kötü şeyi simgeleyen sayı. (ANSİKL.2)

3) Zerdüşt'ün sahip olduğu üç işlevi simgeleyen sayı. (ANSİKL.3)

4) Zerdüşt'ün uymak zorunda olduğu üç görevi simgeleyen sayı. (ANSİKL.4)

5) Zerdüştlük'te, insanı oluşturan üç elementi simgeleyen sayı. (ANSİKL.5)

6) Budizm'de, arınmak için aşılması ya da terkedilmesi gereken *"üç zehirlenme"*yi simgeleyen sayı.

***Üç kutsal:** Zerdüşt'ün elçileri olduğuna inanılan üç melek.

***Üç zehirlenme:** Budizm'de şehvet, yeniden doğuş ve bilgisizlik.

–ANSİKL. (1) Avesta'nın ilgili Vendidad bölümünde Zerdüşt'ün sorusu üzerine Ahuramazda, üç mutluluk durumunun nerede olduğunu açıklar. Buna gre;

a) Birinci mutluluk: Bilge adamın, elinde kurbanlıkla kutsal sözü yüksek sesle söyleyerek Mithra ve Rama'ya dua ettiği yerdedir.

b) İkinci mutluluk: Bir bilge insanın rahibiyle, hayvanıyla, karısıyla, oğlu ve sürüsüyle inşa ettiği evin bulunduğu yerdedir.

c) Üçüncü mutluluk: Ekinlerin, çayırların, meyve ağaçlarının yetiştirildiği, kuru toprakların sulandığı yerdedir.

– ANSİKL. (2) Avesta'nın ilgili Vendidad bölümlerinde Ahuramazda Zerdüşt'e açıklar: Üç iyi şeyi istememe tembelliğine düşmeyin; bu üç iyi şey; iyi düşünülmüş düşünce, iyi söylenmiş söz ve iyi yapılmış iştir. Üç kötü şeyi isteme tembelliğine düşmeyin; bu üç kötü şey, kötü düşünülmüş düşünce, kötü söylenmiş söz ve kötü yapılmış iştir.

– ANSİKL. (3) Zerdüşt'ün sahip olduğu üç işlev şöyle sıralanır: a) İlk din adamı, b) İlk savaşçı, c) İlk çoban.

– ANSİKL. (4) Zerdüşt yanlılarının yerine getirmek zorunda olduğu üç görev şöyle sıralanır:

a) Düşmanı dost yapmak, b) Kötüyü iyi yapmak ve c) Bilmeyeni bilgili yapmak.

– ANSİKL. (5) Zerdüşt öğretisine göre insan üç elementten oluşur. Ölüm durumunda bu üç element ayrışır ve kökenleriyle buluşur:

a) Leş; *"toprak"* olarak algılanır, ölüm anında ayrışarak geldiği yere, toprağa döner.

b) Hiş (akıl); ruh ve beden bileşiminde, bedenin kendini tüketmesi sürecinde, bedenin düşüncesi olarak beliren ve iyiyle kötüyü ayırmaya yarayan algılama, kavrama gücü. Ölüm anında, insanın bedeninden ayrışır: Ya yeni beden düşüncelerine taşınıp ölümsüzleşir; Tanrı'nın aklı olarak algılanan tüm canla buluşur ya da yeni beden düşüncelerine taşınmaya uygunluk/ yatkınlık göstermez bedenle birlikte toprağa döner.

c) Can/ ruh; gizil nesnellik durumundaki tanrısal özün, yani görünmeyen nesnelliğin bir parçası olarak insanın yapısına giren iyilik, aydınlık ve temizlik gücü. Ölüm anında bedenden ayrışır; Tanrı'dan geldiği için yeniden Tanrı'ya döner.

ÜÇLEME a. 1) Zerdüştlük öğretisinin/ inancının temelini oluşturan ve Ahuramazda'yla bütünleşmenin bir koşulu olarak algılanan, üçünün bir, birinin üç olduğuna inanılan iyi düşünce, iyi söz, iyi eylem.

2) Zerdüştlük öğretisinin/inancının temelini oluşturan ve Ehrimen'le bütünleşmenin koşulu olarak algılanan, üçünün bir, birinin üç olduğuna inanılan kötü düşünce, kötü söz, kötü eylem.

ÜSTİNSAN a. Bilge kişi.

V

VAHNU-FEDHRİ a. Dindar kız olduğuna inanılan ve *"babası iyi"* unvanıyla tanınan fravaşi. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Dindar kız Strutat-Fedhri ('babası ünlü') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Vahnu-Fedhri ('babası iyi') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Eredat-Fedhri ('babasına yardım eden, yardım eden babası ile) adı Vispa-Taurua olan babasını; şeytanların, insanların ve hatta kadın şeytanların düşmanlıklarına karşı durabilmesini sağlayacak bir şekilde besler. O'na taparız."*

(Avesta/Vendidad)

VAHRAM a. Vererayna.

VAHŞET Ar. (vahşet) a. Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı dev ya da şeytandan biri olduğuna inanılan Röma'nın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

VAHU a. 1) Mazdaizm'de, Ahuramazda tarafından yaratılan ve havanın ruhunu temsil ettiğine inanılan tanrı.

2) Bu tanrının egemenlik alanı olarak algılanan, aydınlık ile karanlık arasında yer alan, hem aydınlığın, hem de karanlığın bileşiminden oluşan hava boşluğu; bu anlamda yerüstü.

VAHUMANO a. Vohumanah.

VAJ a. Bilgece konuşmayı sakince dinleyen kimse.

VARENA a. 1) Hind tanrısı Varuna'nın İran toprağında, olumlu yanlarından sıyrılarak tersine dönüşüm ürünü olarak beliren, kimliklendirilmiş kötücül şeytan. (ANSİKL.1)

2) Bu şeytanın egemenliğindeki yalancılar ülkesi. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2)

"...Silahlarla onu
saldırılardan korumak
ve savunmak için
ona hizmet ederler,
yalan demonuna ve
Varena ülkesindeki yalancılara karşı,...

(Avesta/Vendidad)

VARLIK a. Görünüş alanına çıkmış Tanrı.

VAROLUŞ a. 1) Nedeni doğanın kendisi olan, doğadan doğan ve *"doğasal verim"* olarak algılanan gizil nesnellik durumundaki özün, soyut ya da somut varlıklar biçiminde var olmaları durumu. (ANSİKL.1)

2) İnançta, Ahuramazda'dan saçılan ışığın önce Spenta-Mainyu ve Angra-Mainyu biçiminde soyut karşıt varlıklar biçiminde, sonra bu iki soyut varlığın birleşmesiyle, yani karşıtların birliğiyle somut varlıklar biçiminde var olmaları durumu. (ANSİKL.2)

***Varoluş çemberi:** Ahuramazda'dan saçılan ışığın Spenta-Mainyu kimliğindeki aydınlığıyla yerin altından geldiğine inanılan Angra-Mainyu kimliğindeki karanlığın somut varlıkları oluşturmak için alçalırken çizdiği düşünülen yarımdaire ile Angra-Mainyu güçlerinden temizlenerek yeniden çıktığı kaynağa, Ahuramazda'ya yükselirken çizdiği düşünülen yarımdaireden oluşan daire. (ANSİKL.3)

***Varoluş çevrimi:** Varoluş çemberi üzerinde kendini dışa vuran, tektanrıcı dinlerin yaradılış tasarımına karşı bir başkaldırı niteliğinde olan, doğanın canının/ruhunun ışık biçiminde eyleme geçmesiyle görünmeyen ya da görünen varlıkların var olmaları durumu. (ANSİKL.4)

– ANSİKL. (1–2–3–4) Zerdüştlük'te, varoluş ya da varlığa geliş felsefesi, *"Tanrı–doğa–insan"* ilişkisini, Tanrı'dan çıkıp yeniden Tanrı'ya dö-

nen bir çevrim üzerinden açıklar: Tanrı'nın kendi özünden saçılan ışığın dönüşümler geçirerek ve bu yolla kendi kendine *"yabancılaşarak"* evrende, gözle görülebilir biçimler aldığını savunur.

Tanrı hareketin, hareket soyutlaması olarak zamanın var olmasından önceki *"hiçlikte"*, kendi kendisinin tanrısı idi. Doğa *"doğurmadığı"* için, yani hareket etmediği için böylesi bir Tanrı algısı özünde bir yanılsamaydı. Derken bu Tanrı, kendi içindeki karşıtlığın ayrımına vardı. Karşıtların *"kavga etme"* gücüne dayanarak sonuç üretme eğilimine girince *"eyleme"* geçmiş oldu.

Eylemle birlikte, hareket soyutlaması olarak *"zaman"* yaratılmış oldu. Yani doğa doğurdu, *"zaman"* ilk çocuk olarak belirdi. Zerdüştlük öncesinde tanrı Zervan, işte bu *"zaman"*ın kimliklendirilmiş biçimiydi; Zerdüştlük'te, Ahuramazda bu görevi üstlendi.

Bütün ruhsal ve maddesel şeylerin yaratılması için gerekli kaynağı içinde taşıdığının bilincinde olan, eylemli kutsal kimlikler olarak tasarımlanan Zervan, Mithra ve Ahuramazda gibi tanrılar, Anadolu Aleviliği'nde gizilgüç durumunda eylemli tanrı olarak tasarımlanan *"Hak"* ile örtüşür. Özünde bütün bu tanrılar, doğadaki gizil nesnelliğin, yani doğanın canının/ruhunun kimliklendirilmiş biçimleridir.

Zerdüştlük'te Ahuramazda, gizil doğanın, yani görünmeyen doğanın *"ilk çocuğu"*dur, ilk *"yabancılaşma"* ürünüdür. Yapısındaki karşıtlar harekete geçince *"ikinci çocuk"*, yani ikinci *"yabancılaşma"* ürünü olarak Spenta-Mainyu (Anadolu Aleviliği'ndeki Akl-ı Kül); *"Üçüncü çocuk"*, yani üçüncü *"yabancılaşma"* ürünü olarak Angra-Mainyu (Anadolu Aleviliği'ndeki Nefs-i Kül) yaratılır. Eksiksizliği, kusursuzluğu simgeleyen ve ışıkla, aydınlıkla temsil edilen Spenta-Mainyu ile eksikliği, kusurluluğu simgeleyen ve karanlıkla temsil edilen, yalanın, kötünün taşıyıcısı Angra-Mainyu arasındaki çatışmanın başlamasıyla evrensel hareket, kutsal kökenden *"uzaklaşan"*, somutu yaratacak olanaklara doğru koşan bir çevrime girer. Çevrim sürecinde Spenta-Mainyu'ya verilen bilgilerin belirme aşamaları olarak algılanan ve her şeyi yaratan *"kurucu ilkelerin"* ruhları/canları oluşur. Çevrimde giderek kutsal kökenden uzaklaşıldığı için Spenta-Mainyu, soyut kurucu ilkeler arasındaki ilişkileri gütmekte *"zorlanmaya"* başlar. Tam da bu sırada Angra-Mainyu saldırıya geçer; kurucu ilkelere kendi özünü aşılar. Aşılar aşılamaz da doğanın ilk *"somut çocukları"* olarak algılanan ya da son *"yabancılaşma"* ürünleri olduklarına inanılan altı somut kurucu ilke, yani ateş, su, toprak, cevher, bitki ve hayvan görünüşe taşınır; varlığa gelir. Somut kurucu ilkelerle somut kurucu niteliklerin (sıcaklık-soğukluk, doluluk-boşluk, artı-eksi, kuruluk-yaşlık vb.) kendi aralarındaki ilişkiden *"dünya"* var olur.

Doğadaki gizil nesnellik, görünmeyen nesnellik Ahuramazda olup gizilgüç durumu aldıktan sonra, daha az kendisi olarak beliren aşamalara doğru yol alıp somut kurcu ilkelere değin iner. Çevrimin ilk yarısı böylece tamamlanmış olur.

Felsefi düzlemde, varoluş çevriminin bu ilk yarısı, tümüyle bir inanç ürünü gözükür. Ancak bu tasarım, inanç kabullenmelerini veri alan metafizik idealizmin ürünü değil, aklın sonuçlarını veri alan düşünceci-idealizmin bir ürünüdür. Geçici görünür gerçekler olarak algılanan nesnel dünyaya göre değişmez, kalıcı ve ebedi bulunan bu idealizm, felsefede öncel/yaratıcı görünmesine karşın, özünde nesnel sürecin bir gerekçesi, onu zorunlu kılmanın bir aracı olmak üzere kurgulanmış ve inanca bağlanmış yaratısıdır.

Kutsal çevrimin dili de bunu doğrular: Kurucu ilkeler (öğeler) olarak ateş, su, toprak, cevher, bitki ve hayvan somutluk kazanınca tek başına Ahuramazda'nın ya da tek başına Ehrimen'in bu kurucu ilkeler üzerindeki *"denetimi"* ortadan kalkar. Bir bakıma, *"varlık"*tan bağımsızmış gibi görünen tanrıların, tanrılığı da sona erer. Artık Tanrı, yani iyi tanrı olarak Ahuramazda, kötü tanrı olarak Ehrimen, somut varlığın yapısında vardır; ruh/can Ahuramazda biçiminde kimliklenirken, beden Ehrimen, akıl ise hem Ahuramazda hem Ehrimen biçiminde kimliklenir.

Çevrimin ikinci yarısını, somut kurucu ilkelerden ve somut kurucu niteliklerden çıkarak, yabancılaşma sürecinden uzaklaşacak biçimde bir eğilim içine giren *"yükselen eğri"*nin hareketi oluşturur. Yükselen eğrinin hareketi, Angra-Mainyu'yu temsil eden güçlerden temizlenerek, her adımda daha çok Spenta-Mainyu'nun kendisi olacak biçimde dönüşümler geçirip, yani *"karşıtlığı"* sona erdirip Ahuramazda'yla buluşmayı amaçlar. Görüldüğü gibi çevrimin bu yarısı, tümüyle materyalizm zemininde/maddeci düşünce temeli üzerinde *"yürür"*. İnançta, görünmeyenden görünüşe taşınmanın koşulu olarak algılanan Spenta Mainyu-Angra

Mainyu bileşiminin, yani karşıtların birliğinin bir yaratısı olmasına karşın gerçekte, bu yaratıyla kutsanmak zorunda kalınan bir öncel yaratıcıdan başka bir şey değildir.

Sonuç olarak Zerdüştlük'te varoluş tasarımı, kurucu ilkelerle birlikte idealizmden materyalizme *"kırılan"*, Tanrı'nın bilgisi/yönlendirmesi dışında kurucu ilkelerin kendi yasaları/kuralları içinde gelişim/değişim/dönüşümlerle görünmeyenden görünene, görünenden görünmeyene *"gidiş–gelişlerle"* önsüzden–sonsuza akan nesnel bir süreci belirleyici olarak alır.

VARUNA a. Vedaizm'in, maddi ve manevi dünyanın yüce önderi, evrensel düzenin koruyucusu olarak algılanan, en eski ve en büyük tanrısı. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Varoluş tasarımında Varuna, İndra ile birlikte, başından gökyüzünün, ayaklarından yeryüzünün varlaştığına inanılan bir devin ağzından doğdu. Başlangıçta *"göktanrı"* olarak tasarımlanmış iken sonraları *"su-tanrı"* olarak inanca taşındı: Deniz canavarını at gibi kullanarak bütün suları dolaşırdı. Ölüm sonrası ilahi yargılamada Mithra ile birlikte görev yapardı: Mithra suçlar, Varuna korurdu.

Brahmanizm döneminde, göksel niteliklerinden uzaklaştı: Okyanusların ve suların koruyucusu, Batı'nın bekçisi oldu.

Zerdüştlüğün egemenlik alanında olumlu niteliklerinden tümüyle sıyrıldı. Ters dönüşüm ürünü olarak belirdi: Varena adıyla Ehrimen saflarında iyilere karşı savaşan bir şeytan, kötü ruh durumuna dönüştü. Olumlu yanları Ahuramazda'ya bağlandı.

VATA a. Vayu.

VAYU Sanskr. (Vayu < vayu, *rüzgâr*) a. 1) Vedaizm'de, insanların olduğu denli, sürü durumundaki hayvanların da yardımına koşan rüzgâr tanrısı. (ANSİKL.1)

2) Mazda inancında, kışın soğuğu getiren, baharda karları eriten rüzgâr ve uzay tanrısı. (ANSİKL.2)

3) Zerdüştlük'te, dünyanın nefesi olduğuna, doğanlara nefes verdiğine, ölenlerin nefesini aldığına inanılan yaşam ve ölüm tanrısı; kader tanrısı. (ANSİKL.3)

4) Zerdüştlük'te, fırtınayla simgelenen savaş tanrısı. (ANSİKL.4)

– ANSİKL. (1) Hint varoluş tasarımında Vayu kişileştirilir; bir ceylana binmiş olarak kurgulanan Vayu'nun elinde oklar ve bir bayrak vardır.

Veda dönemi sonrasında kimi niteliklerinden sıyrılan Vayu, yalnızca *"hava tanrısı"* olarak algılanmaya başlanır.

– ANSİKL. (2–3–4) Zerdüştlüğün egemen olduğu toprakta, başlangıçta rüzgâr ve uzay tanrısıydı; sonraları, biri *"iyilik"*, diğeri *"kötülük"* olmak üzere iki özelliğiyle belirgin *"kader tanrısı"* durumuna dönüştü: Rüzgâr, dünyanın nefesi, nefes yaşamın simgesi olduğundan, yaşamın ve ölümün tanrısı olarak algılandı. Rüzgâr, aynı zamanda fırtına kaynağı kabul edildiğinden Vayu, *"savaş tanrısı"* olarak öne çıktı.

VAZİŞTA ATEŞİ a. Ateş çeşitleri sıralamasında yer alan, bulutların yapısında bulunduğu kabul edilen, yıldırım ya da şimşek biçiminde açığa çıkan, dördüncü çeşit ateş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Beş çeşit ateş vardır:

1) Berezisavab ateşi; kutsal ateş.

2) Vobufryana ateşi; insanların ve hayvanların bedenlerinde bulunan ateş.

3) Urvazişta ateşi; bitkilerin yapısında bulunan ateş.

4) Vazişta ateşi; bulutların yapısında bulunan ateş ve

5) Şpenişta ateşi; ev ateşi.

VENDİDAD a. Avesta'nın *"Çiftçiliğe övgü"*, *"Temizlik ve Temizliğe övgü"*, *"Ceset Şeytanından Arınma"*, *"Köpeğin Kutsallığı"*, *"Islah Etme"*, *"Ölüm Günahları"*, *"Horoz, İtaat Meleğinin ve Sraosya'nın Hizmetçisi"*, *"Çocuk–Zerdüşt'e Şeytanların Saldırısı"*, *"Vadedilen Ödül"* konulu metinleri kapsayan bölümü. (ANSİKL.)

***Vendidad Sade:** Avesta'nın kural ve törenlerini özetleyen bölüm.

– ANSİKL. Genelde, kötü ruhlara yakınma ve suçsuzluk metinlerini kapsayan Vendidad, 22 söylemden oluşur. Söylemler kapsamında ölüleri gömme yasağı, hekimlik öğütleri, hastalıklardan korunma yöntemleri ve iyileştirici reçeteler konuları işlenir.

VERERAYNA a. Zafer getiren savaş tanrısı.

VERETHRAGHNA a. Verethragna.

VERETHRAGNA a. 1) İran çoktanrıcılığında, kuraklığa yol açan kötü ruhlarla savaşan tanrısal varlık.

2) Mithraizm'de, savaş saldırıları ve hükmetme adaletinin tanrısı.

3) Zervanizm'de, İndra'nın ejderha öldüren yanıyla bütünleşen tanrısal kurtarıcı.

VİAHİSİTA a. Asha.

VİÇİTAKİHAİ ZATSPRAM a. Sonradan yazılan, Zervanist açıdan zerdüşt'ün yaradılış tasarımının işlendiği Avesta bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Eski Avesta bölümlerinin dışında, kayıp bölümlerin tamamlanması amacıyla milattan sonraki yıllarda yoğun çalışmalar yapılmış, din adamlarının ve halkın belleğindeki sözel malzeme toplanarak yazılı duruma getirilmiştir. Sonradan yazılan Avesta bölümleri şunlardır:

1) Bundahişn: Evrenin varlığa geliş ya da yaradılış tasarımıyla ilgili bilgileri kapsar.

2) Denkart: *"Dinsel Eser"* anlamına gelen bu bölüm, Avesta'nın kayıp 21. ölümünü karşılamak üzere yazılmıştır. Mazdaizm'in dinsel sorunlarının işlendiği ansiklopedik bilgileri içerir.

3) Bahman Yaşt: Ahuramazda ile Zerdüşt arasında geçen bir diyalog kapsamında dünyanın sonuna ve gelecek zamana ilişkin bilgileri kapsar. Pehlevice yazılmıştır.

4) Ayatkar–i Zamaspik: Mitolojik kahramanlık öykülerinin anlatıldığı bölüm.

5) Menok–i Xrat: *"İyilik Rıhı ve Bilgelik"* anlamına gelen bu bölüm, 62 soru–yanıtla Mazda dini inancının temellerini işler.

6) Pand Namak–i Zerdüşt: *"Zerdüşt'ün Düşünce Yapıtı"* anlamına gelen bu bölüm, Zerdüşt'ün düşünce açılımlarını konu eder.

7) Ardai Viraz Namak: Ardai Viraz'ın göğe ve Cehennem'e seyahatinin anlatıldığı bölüm.

8) Viçitakihai Zatspram: *"Zatspram'ın Seçilen Yazıları"* anlamına gelen bu bölüm, Zervanist yaklaşımla Zerdüşt'ün yaradılış tasarımını anlatır.

9) Şayast Ne Şayast: *"Müsadeli ve Müsadesiz"* anlamına gelen bu bölüm, soru–yanıtlarla inanç kurallarını açıklar.

10) Pahlavi Rivayat zu Datesstan–i Denik: Dini konu ve kuralları içeren, mitolojik kahramanlıklarla ilgili bilgiler veren bölüm.

VİDEVDAD Pehlevic. (videvdad, *divlere karşı kurallar*) a. Vendidad.

VİDHOTUS a. İntikam gücü olarak algılanan, saldırgan şeytan. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"...*
Ana rahminde oluşan çocuğun
intikam günü Vidhotus demonu tarafından
yapılan saldırıda ölmemesi için, tekrar
kemiklerini, saçını, etini, iç organlarını,
ayaklarını ve diğer organlarını birleştireceğim...."
(Avesta/Vendidad)

VİFRA a. Mazdaizm'de, din adamları sıralamasında yer alan ve karapandan sonra gelen; dinsel çalgılar çalan ve şarkılar söyleyen rahip.

VİSİTJASPA a. Viştaspa.

VİSJERED a. Vispered.

VİSPASTAS a. Viştaspa.

VİSPA–TAURUA a. Dindar kız olduğuna inanılan fravaşi Eredat–Fedhri'nin babası. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"Dindar kız Strutat–Fedhri ('babası ünlü') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Valunu–Fedhri ('babası iyi') Fravasyi'ye taparız. Dindar kız Eredat–Fedhri ('babasına yardım eden, yardım eden basası ile') adı Vispa–Taurua olan babasını; şeytanların, insanların ve hatta kadın şeytanların düşmanlıklarına karşı durabilmesini sağlayacak bir şekilde besler. O'na taparız."* (Avesta/Vendidad)

VİSPÊRAD a. Vispered.

VİSPERED a. Avesta'nın, Tanrı'ya yakarışları kapsayan ve özel törenlerde okunan metinlerden oluşan, toplam 23 ya da 27 söylevi içeren bölümü.

VİSPRAT a. Vispered.

VİSYTASPA a. Viştaspa.

VİŞTASPA a. 1) Spenta– Mainyu'nun egemen olduğu ülkeyi yönettiğine inanılan ve Zerdüşt'ün kayınpederi olan Belh kralı. (ANSİKL.1)

2) İnanca göre, Zerdüşt'ü korumakla görevli söylence prensi. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) Söylencesel anlatımlarda Viş-

taspa, Tanrı'yı duyan, sıkı ahlanmış, yiğit, sözleri bedenleştiren bir itaat meleği; ötesinde Sraosya'yı öven ve Zerdüşt'ü korumakla görevlendirilen bir prens olarak tanımlanır. Zerdüşt'ün kayınpederi ve dainadı Viştaspa'nın en üstün hizmetçileri durumundadır.

VİŞTESPA a. Viştaspa.

VİVAHVANT a. Söylencesel kral Yima'nın babası olduğuna inanılan, ilk ölümlü insan. (ANSİKL.)

– ANSİKL.

"O zaman cevapladı beni
Bilge Haoma, ölümün uzaklaştırıcısı;
'–Vivahvant'ı ilk ölümlü olan
beni nesnel varlıklar haline o getirdi.

O'na verilen ödül
ve bağışlanan şeref, bu nedenle
Yima adında bir çocuk oldu.

O pırıl pırıl o iyi çoban,
tüm doğanların arasında en harika olanı,
insanlar arasındaki Güneş ışınlı.

O kendi, özgür ülkesinde;
hayvanlara ölümsüzlük, erkeklere,
suya, bitkilerin korunması ve
insanlara besin için yorulmadan uğraştı.

Kahraman Yima'nın özgür ülkesinde
yoktu soğuk, yoktu kızgın sıcak,
yoktu yaşlılık, ölüm yoktu,
yoktu kıskançlık ki şeytanlar yaratmıştır onu.

Onbeş yaşının kişiliğiyle
baba ile oğul birlikte ilerlediler
tüm Yima hakimiyeti boyunca,
Vivahvant'ın oğlu, o ilk çoban."

(Avesta/Yasna)

VİZARESYA a. İnsanları Tanrı'dan koparan şeytan.

VİZO a. Köpek ailesinden bir hayvan.

VOBUFRYANA ATEŞİ a. Ateş çeşitleri sıralamasında yer alan, insanların ve hayvanların bedenlerinde bulunduğu kabul edilen, ikinci çeşit ateş. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Beş çeşit ateş vardır:

1) Berezisavab ateşi; kutsal ateş.

2) Vobufryana ateşi; insanların ve hayvanların bedenlerinde bulunan ateş.

3) Urvazişta ateşi; bitkilerin yapısında bulunan ateş.

4) Vazişta ateşi; bulutların yapısında bulunan ateş ve

5) Şpenişta ateşi; ev ateşi.

VOHU CHSHATHRA a. Mazdaizm'de, iyilik, egemenlik olarak algılanan, metallerin meleği.

VOHU KHSJATHRA a. Vohu Chshathra.

VOHUMANAH a. Zerdüştlük'te, Ahuramazda'nın altı görünümünden biri durumunda bulunan ve O'nun yanında yer alan altı anamelekten biri olduğuna inanılan, doğruluğa ve iyiliğe yönelen göksel ruhların birliğini kurduğu kabul edilen melek. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Zerdüşt öğretisinde bu altı melek şöyle sıralanır:

a) Asha; yaşama gücünü sağlayan ateşin yetkilisi olarak algılanır; doğruluğu, töreyi ve tüzeyi simgeler.

b) Vohumanah; doğruluğa, iyiliğe yönelen göksel ruhların birliğini sağlar; iyi duyguyu simgeler.

c) Chshathra; iyiliği üstün kılan yetkili olarak algılanır; egemenliği simgeler.

d) Armaiti; bereketi sağlar; erdemi simgeler.

e) Hourvatat; sağlık bağışlayan güç olarak algılanır; esenliği simgeler.

f) Ameretat; yaşamı veren ve renklendiren her şeyi sağlayan olarak algılanır; ölümsüzlük gücünü simgeler.

İkinci inzivasında Zerdüşt'e önce Vohumanah görünür: Bir bakıma, Ahuramazda'nın aklını temsil eder. Bu tasarım, Anadolu Aleviliği'ndeki *"ilk akıl"* ve *"Cebrail"* tasarımlarına kaynaklık eder.

Mazdaizm bağlamında bakıldığında; Ahuramazda'nın emirlerini Zerdüşt'e getiren Vohumanah ile aynı işlevi görecek biçimde daha önce tasarımlanan Haoma arasında *"kurgu"* benzerliği vardır.

VOHUMANO a. 1) Mazdaizm'de, iyilik duygusu olarak tasarımlanan, tarım hayvanlarının meleği.

2) Vohumanah.

VOTAN a. Vayu.

VOURU-KASJA a. Vourukasya.

VOURUKASYA a. Zerdüşt tasarımlarında, mitolojik dünya denizi ya da gölü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *"99.999 dindar fravasyi, dünya denizi olan... Vourukasya'yı beklerler...*

Ey Spitama soylusu Zerdüşt, Vourukasya denizinin suyu yükselip Her Şeyi Bilen'in yarattığı saltanatın seviyesine varınca, o zaman, o dindar güçlü fravasyerler; ailesi için, köyü için, bölgesi ve ülkesi için yola koyulurlar..."

(Avesta/Vendidad)

"O Zaman Tanrı, O Her Şeyi Bilen buyurdu; 'Tamamı ile şu kadar ki ey Spitama soyundan olan Zerdüşt, Vourukasya suyu diğer sulardan ne kadar dalga güzel ise Zerdüşt'ün de yasası (ki o şeytan düşmanıdır) söz'de o kadar büyük, o kadar iyilik ve güzelliktedir...'"

(Avesta/Vendidad)

VURUKRTAM a. İran çoktanrıcılığında, içten setu, dıştan hetu ile sınırlanan ve dünyayı çepeçevre kuşattığına inanılan dünya denizi.

VÜCUT Ar. (vücūd) a. İnsana taşınan tanrısal özün eyleme geçmesiyle görünüşe taşınan beden.

WAYU a. Vayu.

X

XORDA-AVESTA a. Khorda-Avesta.

XORDAT a. Hurdad.

YALAN a. Mazdaizm'de, Ahuramazda'nın yarattığı *"gerçeğe"* karşı Ehrimen tarafından yaratılan ve ilk bakışta *"iyi–güzel"* olarak algılanan kötülük; kötü düşünce –kötü söz – kötü eylem.

***Yalan ve Bağlılık:** Zerdüştlük'te, Ehrimen'in altı görünümünden biri durumunda bulunan ve altı dev ya da şeytandan biri olduğuna inanılan Doröza'nın somutlaşma eğilimi içine girmesiyle düşüncede/inançta beliren karşılığı ya da düşüncede/inançta görünüşe taşınmış biçimi.

YAMA a. En eski Hint tanrılarından olan, İran toprağına da taşınan, ilk insan ve ilk ölü olduğuna inanılan, ata ruhlarının kralı ve yüce yargılayıcı kabul edilen tanrı.

YAMASPA a. Her şeyi bilme yeteneğine sahip olduğuna inanılan, Kavi Vişţaspa'nın oğlu ve Zerdüşt'ün damadı.

YAMİ a. Hint–İran mitolojisinde, Yama'nın ikiz kız kardeşleri olan tanrıçalara verilen ad.

YARADILIŞ a. Yoktan var olma. (ANSİKL.1)

***Yaradılış destanı:** Yaradılışı konu edinen destanlara verilen ad. (ANSİKL.2)

ANSİKL. (1–2) Özünde Zervan inancında, Mazdaist inançta, ötesinde Zerdüştlük'te *"yaradılış"* yoktur; varlığa geliş, varlaşma, varoluş vardır. Ne var ki varoluş tasarımları yakın çağlarda derlendiği için Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi tektanrıcı dinlerin etkisiyle yaradılış tasarımları durumuna dönüşmüştür. Ancak örtü kaldırıldığında eski tasarımların ipuçları rahatlıkla gözlenebilir.

Yaradılış tasarımına göre Ahuramazda göğün yedinci katında yalnız başına yaşıyordu. Eyleme geçmeye karar verdi; hoşlanacağı ya da seveceği kimi şeyleri yaratmaya koyuldu. Ne düşündüyse, onlar o şekilde var oldu: Önce parlayan güneş olarak Mithra'yı düşündü; çünkü ışık verip parlayan şeyleri severdi. Mithra'nın yanına, Maonha'yı, zayıf ve titrek ışıklı Ay'ı yarattı. Maonha ve Mithra, günü bölüştüler; gündüzlerin sorumluluğu Mithra'nın, gecelerin sorumluluğu Maonha'nın oldu. Maonha'nın ışığı zayıf olduğu için Ahuramazda O'na yardımcı olarak yıldızlar biçiminde görünüşe taşınan Tişhtra'yı verdi.

Bunun üzerine Mithra, Ahuramazda'ya yakardı; kendisine bir kardeş vermesini istedi. Ahuramazda dileğini kabul etti; ateş ruhu Atar'ı ve yıldırım tanrısını yaratıp verdi. Mithra, verdiklerinin ışık saçtıklarını görünce çok sevindi.

Daha sonra Ahuramazda, Vahu adındaki hava tanrısını ve ardından da suyu yarattı.

Yarattıklarıyla göğün yedinci katında yaşamayı sürdüren Ahuramazda, bunları yukarıdan seyredebileceği bir konuma getirmeyi düşündü; böylece dünya yaratılmış oldu. Dağlar, kayalar, ovalar, sular, bitkiler ve hayvanlar, Ahuramazda'nın düşüncesinden var oldular.

Uzunca bir süre geçtikten sonra Ahuramazda'nın yarattığı tanrılar, kendilerinin hizmetinde olacak varlıkların yaratılmasını istediler: İsteği kabul eden Ahuramazda, insanları yarattı.

İnsanlar çoğalınca onlara doğru yolu gösterecek önderler gönderdi Ahuramazda, ancak güzel şeyler getireni kötü değerlendirdiler. Yaptıkları kötülükler yerin altında birikti: Kötülüklerin birikiminden kötü ruh Ehrimen meydana geldi.

Eyleme geçen Ehrimen, Ahuramazda'nın göksel kökenli iyilikçi güçlerine karşı, yeraltı kökenli kötücül güçleri yaratmaya girişti. Göksel güçlerle yeraltı güçlerinin yeryüzündeki mücadelesi, Ahuramazda'nın geleceğine yönelik planına göre yürüyecek, zamanı geldiğinde Ehrimen ve denetimindeki kötücül güçler yenilip son kurtuluş gerçekleşecektir.

İnançta değişik yaradılış tasarımları varsa da özde bir farklılık gözlenmez.

YASEMİN Fars. (yāsemen) a. Ahuramazda'yı simgelediğine inanılan çiçek.

YASNA a. Avesta'nın, Zerdüşt'ün özdeyişlerinden oluşan birinci bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. *Aluramazda'ya kurban sunulması sırasında okunan ve özellikle Zerdüşt'e bağlanan özdeyişleri kapsar. Tören sırasında okunan dinsel tekerlemelerden, ilahilerden ve ana ibadetlerdeki giriş metinlerinden oluşur. Yasnalardan kaynaklanan toplam 72 ilahinin 28–34, 43–51 ve 53 nolu olanları genellikle Zerdüşt dönemine; buna karşın, 35–42 nolu ve "Yedi Bölümlü Yasna" adıyla anılan bölüm Zerdüşt sonrasına tarihlenir.*

YAST a. Avesta'nın, *"övgü duaları"* ya da *"övgü şarkıları"* anlamına gelen, şeytanlara karşı söylenmiş olan duaları (şarkıları) kapsayan bölümü. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Özgünü 30 dua (şarkı) olmasına karşın, günümüze 21 dua (şarkı) ulaşmıştır. Bunların da kimisi özgün, kimisi sonradan yazılmıştır. Yast, Mithra, Ahuramazda, Ameşas Spentas ve diğer tanrısal kimlikler için yapılan kurbanların şarkıları (duaları) durumundadır.

YAŞAM a. Spenta–Mainyu ile Angra–Mainyu'nun birleşip insan donunda doğumuyla başlayan ve ölüme kadar geçen olaylar bütünü.

***Yaşam ağacı:** Ahuramazda'nın ışığının toprağı döllemesiyle filiz verip yeşeren ve yaşam gücünün kaynağı olarak algılanan, Maşya ve Maşyana'nın atası; bitki–ata, ilk bitki. (ANSİKL.)

***Yaşam gücü:** Yaşam ağacından geldiğine inanılan *"yaşam kaynağı"* ile *"ölüm çekirdeği"* bileşimi biçiminde algılanan enerji, erk.

***Yaşam gücü gövdelenmek:** Spenta–Mainyu ile Angra–Mainyu birleşip insan donunda varlığa gelmek.

***Yaşam kaynağı:** Canlının maddi yapısına giren ve *"ışık"* olarak algılanan Ahuramazda'nın ruhu.

***Yaşam ölümden yaratılmak:** Ahuramazda'nın ışığının gücüyle topraktan canlı oluşmak.

– ANSİKL. İnanca göre, Ahuramazda'nın yarattığı Gayomart'ın toprakta saklı tohumlarından bir ağaç gelişir. Bu ağaçtan ilk erkek insan Maşya ile ilk kadın insan Maşyana oluşur, yani varlığa gelir. Burada ağaç, doğanın rahminin taşıyıcısı *"ata–ana"*dır; ağaç tanrıça ya da *"yaşam ağacı"*dır. Baba ise ilk insan Gayomart'ın tohumlarıyla simgelenen ve Ahuramazda'nın yaratma gücü olarak algılanan *"ışık"*tır, yani nesnedir.

Yaşam ağacı tasarımı bakımından Zervanist, Mazdaist ve Zerdüşti tasarımlarla Orta Asya kökenli tasarımlar özde örtüşür.

Sözgelimi Uygur türeyiş söylencesine göre, Tugla ve Selenga nehirlerinin birleştiği yerde, birbirine yakın iki ağaç vardır. Bu iki ağaç arasında büyük bir dağ oluşur; Gök'ten bu dağın üzerine *"ışık"* saçılmaya başlar. Durumu yerinde gözlemek isteyen Uygur halkı, dağa yaklaşır; dağdan iç açıcı, sevinç verici sesler gelir. İzleyen günlerde, iki ağaç arasındaki dağın çevresinde, doğum yapmakta olan kadın biçimli bir ışık belirir. Derken dağda bir kapı açılır; içeride beş ev vardır ve her birinin içinde, ağzında emzik bulunan birer erkek çocuk oturmaktadır. Halk, onların önünde diz çöker. Süt içme çağını atlatıp konuşmaya başladıklarında Uygur halkına analarını–babalarını sorarlar. Halk, ağaçları gösterir; ağaçlardan bir *"ana"*, diğeri *"baba"*dır.

YAŞT a. Yast.

YATAY DÖNÜŞÜM a. Bir boy, soy tanrısının ya da atasının, kutsal kimliklerinin, değerlerinin o boyun, soyun örgütlenme içindeki konumlanışına, yeni coğrafyalara taşınmasına, yeni kültürlerle ilişkiye geçmesine bağlı olarak yatay yönde değişime uğrayarak başkalaşması.

YAZATA a. 1) Ameşas Spentas adı altında toplanan Mazdaizm'de altı anaruhtan, Zerdüştlük'te altı anamelekten her biri.

2) Zerdüştlük'te, anamelek ya da anaruhların hizmetinde olduklarına inanılan, cinler ya da doğa güçleri olarak algılanan, sayılarının 24 olduğu kabul edilen, tanrısal varlıklara verilen ad.

YEDİ a. 1) *"Yedi Ölümlüleri"* ya da *"Yedi Ölümsüzleri"* simgeleyen sayı.

2) *"Yedi Ölümsüzler"*in algıları olarak görünüşe taşındıklarına inanılan, yedi gezegeni simgeleyen sayı.

***Yedi Bölümlü Yasna:** Avesta'nın Yasna bölümünde yer alan ve Zerdüşt sonrasında tarihlenen kutsal metinler.

***Yedi gezegen (gök):** Spenta–Mainyu ve altı anameleği simgelediğine inanılan Zühal, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarit ve Ay.

***Yedi Ölümlüler:** Aynı düşünen, aynı konuşan, aynı yapan olarak algılanan, Ehrimen'in canı/ruhu olarak kimliklendirilen Angra–Mainyu ile yine Ehrimen'in altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı dev ya da altı başşeytan.

***Yedi Ölümsüzler:** Aynı düşünen, aynı konuşan, aynı yapan olarak algılanan, Ahuramazda'nın canı/ruhu olarak kimliklendirilen Spenta–Mainyu ile Ameşas Spentas adı altında toplanan altı anamelek.

YEDİNCİ *Yedinci gökkatı: Mazdaizm'de, gökkatları sıralamasında yer alan ve Ahuramazda'nın yaşam alanı olarak algılanan en üst gökkatı.

*** Yedinci yeraltı katı:** Mazdaizm'de, yeraltı katları sıralamasında yer alan ve Ehrimen'in yaşam alanı olarak algılanan en alt yeraltı katı.

YENİDEN DOĞUŞ a. Budizm'de, ruh göçü tasarımının bir gereği olarak yeterli arınmaya ulaşamamış olmanın bir kanıtı olarak algılanan ve üç zehirlenme sıralamasında yer alan durum.

YER a. Spenta Mainyu ve Angra Mainyu'nun bileşimi olarak algılanan ve Ahuramazda'nın dönüşüm ürünü olduğuna inanılan, somut ve geçici olan her şey; bu anlamda Yeryüzü.

***Yer gözü:** Ten gözü.

YERALTI a. 1) Ehrimen'in ülkesi olarak algılanan, kötü düşüncelerin, kötü sözlerin ve kötü yapılan işlerin biriktiği yer olduğuna inanılan şeytanlar ve devler dünyası.

2) Cehennem.

YERÜSTÜ a. 1) Mazdaizm'de, iyi düşüncelerin, iyi sözlerin, iyi yapılan işlerin ve kötü düşüncelerin, kötü sözlerin, kötü yapılan işlerin birarada bulunduğu, aydınlık ve karanlık güçlerin sürekli savaş halinde olduğu yaşanılan dünya.

2) Mazdaizm'de, hem cennet, hem cehennem.

3) Yeryüzü.

YERYÜZÜ a. Ateşi oluşturan beş unsurdan ikincisinin varlığa gelişiyle görünüşe taşındığına inanılan ve varoluşun ikinci aşaması olarak algılanan, hem aydınlığın, hem de karanlığın bir arada bulunduğu dünya. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Ateşin beş unsuru vardır: Bu beş unsur, kimliklendirilip görünüşe taşınınca, yani ateş başkalaşıma uğrayınca sırasıyla Gökyüzü, Yeryüzü, bitkiler, hayvanlar ve insanlar varlığa gelir. Demek ki varoluş, ateşin değişime/dönüşüme uğramasından başka bir şey değildir. Yani, her şey ateşten çıkar, yine ateşe döner.

YEZDAN Fars. (yezdan) a. Tanrı; bu anlamda Ahuramazda.

YEZDANİ Fars. (yezdanī) a. Tanrısal.

YILAN a. Ehrimen'in hizmetinde bulunduğu ve O'nun ruhunu taşıdığı kabul edilen ve öldürülmesinin sevap olduğuna inanılan hayvanlar sıralamasında yer alan bir canlı.

YILDIZ a. Tişhtra.

YILDIZ–TANRI a. Tişhtra.

YİMA a. 1) İlk insan Gayomart'ın dördüncü kuşağından en eski söylencesel kral. (ANSİKL.1)

2) Dünyaya egemen tanrısal güçler sıralamasında yer alan ve ışık saçan doğasal güç olarak algılanan, üçüncü egemen tanrısal varlık. (ANSİKL.2)

– ANSİKL. (1–2) Söylenceye göre Yima'nın dönemi, altın yıllardı. Sürekli bahar yaşandığı için her şey boldu; yaşlılık ve ölüm yoktu. Zamanı geldi, Ehrimen O'na karşı savaş açtı; çok şiddetli bir kışla dünyayı kuşattı. Yima ve yandaşları Ehrimen'in hışmından korunmak için duvarlar ördü.

Yima ile ilgili söylenceler Zerdüştlük öncesinde tasarımlandı. Zerdüştlük döneminde Zerdüşt bu söylenceleri, kendi yapısına uyarlamaya ça-

lıştı. Yer yer Zerdüştlük'le çelişki oluşturmalarına karşın, Zerdüşt döneminde ve Zerdüşt sonrasında Ari topluluklar arasında yaşayan en canlı söylencelerdendir.

Kutsal söylenceye göre Yima, Gayomart'ın dördüncü göbekten torunu Vivahvant'ın oğludur.

Bundahişn'e göre Yima *"ikiz"* anlamına gelir: Kendisi ve ikizi olan kızkardeşiyle insanlığın ilk ana ve babaları kabul edilir.

Ahuramazda'nın soyundan gelen Yima, Bilge Tanrı'nın isteği üzerine Arilere yardım eder. Ari halkı, Yima'nın yönetiminde, uzun süre bolluk ve mutluluk içinde yaşar. Ancak sonraları Yima da Angra-Mainyu'nun istek ve buyruklarına direnemez; kötü olur, kötülüklere dalar; Tanrı'dan uzaklaşır. Böylece dedesi Manu'dan kaldığına inanılan *"Güneş Giysisi"*ni yitirir. Gelinen durum üzerine Ari halkı, O'nu kovar.

Bir başka söylenceye göre Yima, hükümranlık sahibidir; zengin ülkelere hükmeder; kötü ve kötülüklerin hizmetinde olan dev ve canavarlara karşı savaşır; hem barışçıdır, hem de savaşçı.

Ne var ki barışçı yanı, kötü ve kötülüklerin hizmetindeki Azhi Dahaka'ya karşı, kendini korumasını güçleştirir. Sonunda yenilip uzak yerlerde yaşamak zorunda kalır. Yine de acı kaderinden kurtulamaz: Azhi Dahaka'nın kardeşi Spityur tarafından bulunur ve öldürülerek parçalara bölünür.

Yima'nın ölümüyle dünyanın altın çağı sona erer; barış ve huzur ortadan kalkar.

Zerdüşt Yima tapımını, kendisine uyarlamaya çalışır: Yasna'nın ilgili bölümlerinde haoma içki tüketiminin ve sığırların kesilip yenilmesinin Yima bağlantılı olduğunu belirtir ve eleştirir: Yima'nın yalan söyleyerek Tanrı'ya isyan ettiği ve Güneş Giysisi'ni yitirdiği vurgulanır.

Kimi söylencelerde şu türden anlatımlar vardır: Arilere kral olan Yima'ya tanrı Ahuramazda, *"insanları koruyup koruyamayacağını"* sorar. Yima da, *"halkı güçlendirecek derecede"* yaratılmadığını belirtir. O zaman Ahuramazda, alnında yıldızla simgelenen ve adı Zerdüşt olan bir kurtarıcı göndereceğini açıklar.

YİMAS a. Yima.

***Yimas-Fravaşi:** Koruyucu melek olarak algılanan ve bereket sağladığına inanılan Yima.

YİRMİDÖRT a. Altı anameleğin ya da altı anaruhun hizmetinde olan ve ikinci dereceden tanrılar olarak algılanan 24 yazatayı simgeleyen sayı.

YMER a. Ymir.

YMİR a. İskandinav varoluş tasarımında, sıcak buharlarla soğuk sisler arasından ya da buz parçaları karışımından doğduğuna inanılan, kendi kendini dölleyerek ikinci dereceden tanrıları doğuran ve ilk canlı olarak algılanan dev. (ANSİKL.)

– ANSİKL. Ymir'in vücudunun parçalanmasıyla evren varlığa gelir: Gövdesinden karalar, kemiklerinden dağlar, kanından denizler, saçlarından ormanlar, beyninden bulutlar ve çürüyen etlerinden cüceler oluşur.

YOKEDİCİ RUH a. Angra-Mainyu.

YUKARI DÖNÜŞÜM a. Bir boy, soy tanrısının ya da atasının, kutsal kimliklerinin, değerlerinin o boyun, soyun örgütlenme içindeki konumlanışına, yeni coğrafyalara taşınmasına, yeni kültürlerle ilişkiye geçmesine bağlı olarak yukarı yönde değişime uğrayarak başkalaşması.

YUMURTA a. 1) Doğasal doğumun *"nedeni"* olarak algılanan ve canlıların gizilgüç olarak içerdiği nesnelliği simgeleyen yaşam tohumu.

2) Zervanizm'de, Tanrı Zervan'ın tohumlarının bırakıldığı, iyilerle kötülerin karışıp varlığa taşındıkları yer olduğuna inanılan ve kristal bir küre biçiminde tasarımlanan boşluk, uzay.

YÜZ a. İnsanın kimliğinin okunduğu kitap olarak algılanan vücut bölümü.

***Yüz havlusu:** Paitidana.

Z

ZAFER Ar. (zafer) a. Ahuramazda güçlerinin Ehrimen güçlerine karşı yengi elde etmesiyle kazanılan şey.

***Zafer Dağı:** Elburz Dağı.

***Zafer Tanrısı:** İndra.

ZAHHAK a. Dahhak.

ZAİRAVARAY a. Zerdüşt'e ilk inananlar arasında yer alan, Viştaspa'nın karısının kardeşi.

ZAİRİ a. Ahuramazda'nın altı görünümünün kimliklendirilmesiyle yaratılan altı anameleğe direnen kötücül güçler sıralamasında yer alan şeytan.

ZALOĞLU RÜSTEM a. Rüstem.

ZAMBAK a. Anaruh Hurdad'ı simgeleyen çiçek.

ZAND a. Zend–Avesta.

ZAOTAR a. Mazdaizm'de, din adamları sıralamasında yer alan ve kraldan sonra en yüksek derecede bulunan; ilahiler ve şarkılarla tanrıya övgüler düzen ve bu yolla dini inancın halk arasında yerleşmesini sağlayan, yapılan bağışları toplayan rahip.

ZARATHUSTRA a. Zerdüşt.

ZARATUSTRA a. Zerdüşt.

ZARDEŞT Kürtç. (zardeşt, *doğruyu söyleyen* < zar, *söylemek*, deşt, *doğru*) a. Zerdüşt.

ZAROQAR a. Zervanizm'de, tanrı Zervan'ın kendisine bağlı olarak yarattığı, uzayın batısına egemenliği simgeleyen, üç element ya da üç tanrıdan biri.

ZEBANİ Ar. (zebānī) a. Besin-i kötülük olarak algılanan ve kötülük yapılarak büyütülen, ölüm sonrası Cinvat Köprüsü'nü geçen kötü ruhları karşılayan ve onları Cehennem'e götüren, kimliklendirilmiş Ehrimen gücü.

ZEMZEM a. Avesta.

ZEND–AVESTA a. *"Açıklamalı Avesta"* anlamında Yast.

ZENDİK a. Zend–Avesta.

ZERADEŞT a. Zerdüşt.

ZERAUSTRA Kürtç. (zeraustra, *sarı deve* < zer, *sarı*> ustra, *deve*) a. Zerdüşt.

ZERDEŞT a. Zerdüşt.

ZERDÜŞT Kürtç. (Zerdüşt, *altın yıldız* < zer, *altın*; düşt, *yıldız*) a. 1) Mazdaizm'de, M.Ö. 660–630 yılları arasında doğduğu kabul edilen ve üçüncü kurtarıcı olduğuna inanılan kutsal kimlik. (ANSİKL.1)

2) Güneş'in *"sözlerini"* taşıyan nesne–kimlik olarak algılanan ışık.

3) Bilginin ışık veren parlak yıldızı olarak algılanan Güneş.

4) Ahuramazda'dan doğruluğu yaymak görevini aldığına inanılan, Zerdüştlüğün kurucusu, İranlı önder. (ANSİKL.2)

***Zerdüşt takvimi:** M.Ö. 441 yılından başlayarak yani Med egemenliğiyle birlikte uygulanmaya başlanan takvim.

– ANSİKL. (1–2) Avesta Vendidad 19, 1–9, 43–46'da Zerdüşt'e şeytanların saldırısı ve Zerdüşt'ün kutsallığı anlatılır:

"Kuzeyden, kuzeyin oralardan geldi Düşman–Ruh, tüm ölümle donanmış şeytanlar şeytanı. Böylece onursuzluğunu bildirdi Düşman–Ruh, tüm ölümle donanmış olarak; 'Ezeli yalan (druj) düş yola, öldür şu dindar Zerdüşt'ü!' Ezeli yalan, şeytan Buiti'yi (tanrısızlaştırma görevini üstlenen şeytan), o sessizce yaklaşan ve kalleşçe vuranı bu iş için seçti.

Zerdüşt Düşman–Ruhu cevapladı; Niding, Düşman–Ruh, şeytanlarca yaratılmış olanları vuracağım... Şeytanlarca yaratılmış olan ceset demonu Nasu'yu vuracağım. Kınathaiti cinleri, zafer mutluluğunu veren doğudaki, doğu bölgesindeki Kasava Gölü'nün sularından çıkıncaya dek vuracağım.

Kötülüğün yaratıcısı Düşman–Ruh, Zerdüşt'e cevap verdi; 'Benim yaratıklarımı öldürme ey dindar Zerdüşt! Sen Pourusyaspa'nın oğlusun! Bana annen seslenmişti. Engelle, O Her Şeyi Bilen'e tapan dini ve böylece mutluluğa ulaş, tıpkı ülkenin prensi Vadhaghana (Azhi Dahak, yılanına Yimas'ın mutluluk ülkesini gaspedin) dediği gibi Zerdüşt.'

Zerdüşt o zaman ruhu tarafından uyarıldı; 'Yalancı, onursuz şeytanlar sonunu getirmek için anlaşmışlar.'

Ayağa kalktı Zerdüşt, ileriye fırladı, kötü duygulardan, zorlu soruların zayıflığından etkilenmemiş, ellerinde (birer ev büyüklüğünde) yaratan, Tanrı O Her Şeyi Bilen'den almış olduğu taşlarla atıldı dindar Zerdüşt...

Zerdüşt'ün sesi duyuldu o zaman; bir yöneticiye yaraşır bir ses idi bu.

O, o iyi için Daitya nehrinin iyi suyunu kurban olarak verip Her Şeyi Bilen'e tapıcıların dini için itiraflardan okudu.

Ezeli Yalan, aşağıya indirip şeytan Buiti'yi yola gönderdi; o sessizce yaklaşıp, kalleşçe vurarı.

Ezeli Yalan, şeytana bildirdi; 'Seni sefil Düşman–Ruh, Spitama soylusu Zerdüşt'ü mahveden bir yol bulamıyorum. Harikalarla (parıldayan, lüks neden, tanrılara özgü güç) dolu, şu dindar Spitama soylusu Zerdüşt cevapladı; 'Ben, bedenim, yaşam gücüm ve bilincim birbirinden ayrılmadan asla O Her Şeyi Bilen'e tapan dini engellemem!

Kötülüğün yaratıcısı Düşman–Ruh, Zerdüşt'e cevap verdi; 'Hangi söz ile kazanacaksın, hangi söz ile kovacaksın, hangi muazzam silah ile ben, Düşman–Ruh'un yarattıklarını yokedeceksin?'

Spitama soylusu Zerdüşt cevapladı; 'Havan, bakır madenleri, Haoma ve O Her Şeyi Bilen'in bildirdiği söz, benim üstün silahlarımdır. Bu söz ile kazanacağım. Bu söz ile kovacağım. Bu üstün ve muazzam silahla yarattıklarını yok edeceğim ey Düşman–Ruh.'"

ZERDÜŞTÇÜ s. ve a. Zerdüşti.

ZERDÜŞTÇÜLÜK a. Zerdüştlük.

ZERDÜŞTİ s. ve a. Zerdüştlüğü benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ZERDÜŞTLÜK a. Zerdüşt'ün kurduğu, diyalektik tasarımlarıyla belirgin eski İran dini. (ANSİKL.1)

– ANSİKL. (1) Buddha ve Pythagoras ile hemen hemen aynı dönemde yaşadığı kabul edilen *Zerdüşt (İ.Ö. 628–551)*, çoktanrılı eski İran dinini yıkmaya çalışmadı. Ancak Ahuramazda'yı, ölümsüzlüğün ve sonsuz mutluluğun geçerli olduğu, hak ve doğruluk ülkesinin odağına yerleştirdi. O'na göre, *"iyilik"* ve *"kötülük"* aynı kaynaktan çıkamazdı; bu nedenle *"iyiliği"* Ahuramazda'ya, *"kötülüğü"* Ehrimen'e bağladı. Bu ikisi arasında sürekli bir mücedeleyi tasarımladı; sonunda kavgayı *"iyilik"* kazanacaktı.

İnsanların görevi *"iyilik"* ve *"kötülük"* için Tanrı'ya yakarmak değil, olumlu yana katılmaktı. İyiliği ruhta, kötülüğü maddede arayanlar da yanılmaktaydı; iyilik–kötülük, hem ruhları hem de maddeleri kapsıyordu. Mücadele iyilikle kötülük, ışıkla karanlık, gökyüzüyle yeryüzü arasındaydı.

Ahuramazda, tapınılacak tek tanrı idi; göklerin ve yerin, başka bir anlatımla görünen ya da gizil durumda bulunan nesnel dünyaların yaratıcısıydı. Gathalara göre Ahuramazda, Spenta–Mainyu'nun yanı sıra Ameşa Spentalar'dan Asha, Vohumanah ve Armaiti'nin babasıydı. Diğer üç Ameşa Spenta, yani Chshathra, Hourvatat ve Ameretat ise Ahuramazda'dan kaynaklanan niteliklerin kimliklendirilmesinden başka bir şey değildi. Bu nedenle Zerdüştlük'te, tanrılar ve insanlar için aynı etik kurallar geçerliydi.

Tanrısal düzenin işleyişini yansıtan Ameşa Spentalar, taşıyıcısı oldukları nitelikleri *"bedenleştirerek"* Ahuramazda'nın dünyasıyla O'na inananların dünyasını birbirine yaklaştırıyordu. Bilge Tanrı'nın karşısında kötülüğü simgeleyen Ehrimen vardı ve bu tasarım, Zerdüştlüğün *"ikici"* yanını oluşturuyordu. Ahuramazda'nın, Ameşa Spentalar aracılığıyla Kötü Ruh'u altedeceği inancı, *"ikiciliğin"* sona ereceğini belirtiyordu bir bakıma.

Başlangıçta dünya, biri *""İyi'nin"*, diğeri *"Kötü'nün"* egemenliği altında bulunan iki *"alan"*a bölünmüştü. Her insan, bu iki *"alan"*dan birini seçmek zorundaydı. Kendi özgür iradesiyle Ahuramazda'yı ve O'nun egemenliindeki alanı ya da Ehrimen'i ve O'nun egemenliğindeki *"Yalan Ülkesi"*ni seçecekti. Doğruyu seçen insanın ödülü, sonsuz dürüstlük ve ölümsüzlüktü. Yalanın yanında yer alan insanı ise yalnızca Ahuramazda yargılamayacak, aynı zamanda kendi vicdanınca da mahkum edilecekti.

Öte dünya öğretisi kapsamında, Ahuramazda'nın yargısından sonra iyi ruhlar, sonsuz mutluluk ve ışık ülkesine, kötü ruhlar ise kor-

ku ve karanlık ülkesine gönderilecekti.

Diğer yandan, *"yaradılışta son bir evre"* bulunduğunu belirten Zerdüşt'e göre, bu noktaya taşınıldığında Ehrimen yokedilecek, dünya kusursuz biçimde yeniden kurulacak ve bu dünyaya yerleşen iyiler, sonsuz bir mutluluk içinde yaşayacaktı.

Bu tasarım, Anadolu Aleviliği'ndeki Mehdi tasarımını besleyen bir kaynak oldu. Özünde, Anadolu Aleviliği'ni besleyen Asya kaynaklı değerler, genellikle çoktanrılı dönemden tektanrılı döneme geçiş sürecinde, İran ve Doğu Anadolu toprakları üzerinde egemenlik kuran Zerdüşt dininin potasında olgunlaştırıldı. Olgunlaştırılan bu değerler, özellikle Zerdüşt dinini sonralayan Manicilik ve Mazdekçilik aracılığıyla Anadolu Aleviliği'ni yaratan değerler arasına katıldı.

ZERDÜŞTNAME a. 1400 yıllarına tarihlenen, Fars dilinde yazılmış; çocuk Zerdüşt'e kötü güçler tarafından yapılan saldırıları ve çocuk Zerdüşt'ün bu saldırılardan nasıl kurtarıldığını anlatan söylencesel yapıt.

ZERVAN a. 1) Zerdüşt öncesi, gökte zaman ölçer olarak algılanan ve Batı Aryan inancında yaşatılan, İran toprağının büyük tanrısı. (ANSİKL.1)

2) Zerdüştlüğün evrilme sürecine katılan ve Zerdüşt sonrası egemenlik kuran, *"İkiz Kardeşler"* olarak algılanan Ahuramazda ile Ehrimen'in yaratıcısı olduğuna inanılan, ikilikte tekliği simgeleyen büyük tanrı. (ANSİKL.2)

***Zervan Akarana (Sonsuz Zaman):** Sonsuz, sınırsız tanrı anlamında Zervan'ın birinci görünümü.

***Zervan Daregho–Çvadhata (Uzun Egemenlik Zamanı):** On iki milyon yılda bir yinelenen ve evrimsel tanrı olarak algılanan Zervan'ın ikinci görünümü.

– ANSİKL. (1–2) Zerdüşt öncesinin Zervan inancı, Zerdüşt sonrasında, Zervanizm adı altında bir inanç sistemine dönüştü. İnançta Zervan, Ahuramazda ve Ehrimen ikizinin babasıydı. Dört unsurun, yani a) beşeriyetin üremesinin, b) doğmasının, c) yaşlanmasının ve d) sonsuza, kendine geri dönüşünün tanrısıydı.

Söylence diliyle Zervan ile oğullarının doğumu ve aralarındaki ilişkiler şöyle anlatılır: Hiçbir şey yokken gökte bir şey vardı; adı Zervan'dı. Zervan, Ahuramazda adında bir oğlunun olması için bin yıl kurbanlar sundu. Sonra düşünmek için çekildi. İşte bu sırada Ahuramazda ve Ehrimen, ana rahmine düştü. Zervan bunu öğrenince, *"–Hangisi önce önüme gelirse onu kral yapacağım"*, dedi. Ehrimen bunu duyar duymaz, annesinin karnını yararak çıktı ve babasının karşısına dikildi. Zervan, O'nu tanıyamadı ve *"–Kimsin"*, diye sordu. Ehrimen de, *"–Ben senin oğlunum"*, dedi. O zaman Zervan, *"–Benim oğlum bereket kokan ışıktır, fakat sen, kıtlık kokan karanlıksın."*, diye karşılık verdi.

Ahuramazda ise tam zamanında doğdu ve Zervan'ın önüne geldi. Zervan hemen onu tanıdı; onun için kurbanlar sundu. Hangi eliyle kurban sunmuşsa o eline bir çubuk aldı ve Ahuramazda'ya verdi. Bu sırada Ehrimen Zervan'ın karşısına dikilip, *"–Sen söz vermedin mi? Benim oğullarımdan hangisi önce önüme gelirse onu kral yapacağım"*, diye haykırdı. Zervan, *"–Sana 9.000 yıllık krallık verdim, fakat Ahuramazda'yı da senin üzerine hükümdar yaptım. 9.000 yıl sonra Ahuramazda kral olacak ve ne istiyorsa yapacak"*, dedi.

Sonra Ahuramazda ve Ehrimen, canlı–cansız varlıkları yapmaya başladılar: Ancak Ahuramazda ne yaparsa iyi ve haklı olurken Ehrimen ne yaparsa kötü ve haksız olur. Ehrimen, Ahuramazda'yı gözlemeye başlar: O'nun iyi ve haklı şeyleri yapmasına karşın, ışığı yapamadığını anlar. Durumu devlere anlatır: *"–Ahuramazda ışığı yapamıyor; yaptığı güzel ve iyi şeyler, karanlıkta kalırsa bir işe yaramazlar"* der. Bu sır kimseye açıklanmasın diye de emir verir. Dev Mahmi, emri dinlemez ve sırrı, Ahuramazda'ya açıklar.

Yine kutsal söylencelerin bildirdiğine göre tanrı Zervan, yaratılmış olan insanların kaderlerini belirler. Onların Ahuramazda ya da Ehrimen'e bağlanmaları konusunda etkin tavır alır. İnsanların, Ahuramazda'ya bağlanmalarını sağlamak için başkaca tanrısal varlıklar da yaratır. Yarattığı 24 tanrısal varlığı, kristal bir yumurta biçiminde tasarımlanan uzaya yerleştirir. Bunun farkına varan Ehrimen, harekete geçer ve 24 kötü tanrısal varlığı uzaya salar. Yumurta biçiminde tasarımlanan uzay içinde, iyiyle kötü birbirine karışır; ve bu karışmayla ancak varlığa gelme gerçekleşir.

Söylencesel bir anlatıma göre Ahuramazda kardeşi Ehrimen'i, bir eğlenceye davet eder. Ehrimen davete uyar, fakat yemek yemeyi çocuklarının yarışması şartına bağlar. Yarışma için hakem aranır, ancak bulunamaz. Bu kez Tanrı, hakemlik görevini üstlenmesi için Mithra'yı yaratır.

Zervanizm'in temeli dört inanca dayanır:

a) Ahuramazda ile Ehrimen'in karışımı sonucu görünüşe taşınan her canlı varlıkta iyi ve kötü yan, içiçe bulunur.

b) Ahuramazda ile Ehrimen arasında doğuşla birlikte başlayan mücadele kıyamete değin sürer.

c) Tanrı Zervan, Ahuramazda ile Ehrimen'i yaratır; onların ne yapcaklarını belirler ve canlıların kaderini tayin edir.

d) Tanrı Zervan, en sonunda Ehrimen'i ortadan kaldırır.

İnançta Zervan göktanrısı, uzay tanrısı, zaman tanrısı ve kader tanrısıdır.

ZERVANİST s. ve a. Zervanizm'i benimsemiş olan (kimse, topluluk).

ZERVANİZM a. 1) Zerdüştlük öncesi İran toprağında, büyük tanrı Zervana bağlanan inanç/tapım sistemi.

2) Zerdüştlüğün evrim sürecine katılarak Sasaniler döneminde (İ.S. 224–651) İran'da, yerleşik Zerdüşt dinine tepki olarak yeniden doğan inanç ve ibadet sistemi.

ZERVASTİR a. Zerdüşt.

ZEYTİN a. Kutsal yiyecek.

***Zeytin yağı:** Ateşin yiyeceği olarak algılanan, kuru odunların tutuşturulmasında kullanılan ve kansız kurban kapsamında sıvı kurban olarak algılanan yağ.

ZİNDAN Fars. (zindān) a. Kötü düşünce, kötü söz, kötü davranış.

ZİRADESTRA a. Zerdüşt.

ZİRATTUŞT a. Zerdüşt.

ZOHAK a. Dahhâk.

ZORAASTER a. Zerdüşt.

ZOROASTER a. Zerdüşt.

ZOROASTR a. Zerdüşt.

ZOROASTRİANİZM a. Zerdüştlük.

ZOROASTRİZM a. Zerdüştlük.

ZOROAZTRE a. Zerdüşt.

ZOT a. Rahip.

ZURADESTİRE a. Zerdüşt.

ZURDESTE a. Zerdüşt.

ZURDEŞT a. Zerdüşt.

ZURTEŞT a. Zerdüşt.

ZURVAN a. Zervan.

* **Zurvan Akarana:** Zervan Akarana.

* **Zurvan Daregho–Çvadhata:** Zervan Daregho-Çuadhata.

ZURVANİST s. ve a. Zervanist.

ZURVANİZM a. Zervanizm.

ZÜMRÜDÜANKA a. Hüma.

TARAMA KAYNAKÇASI

AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1975.

Ana Britannica-Genel Kültür Ansiklopedisi, c. 1-22 (1986-1990), Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

BENDER, Cemşid, *Kürt Uygarlığında Alevilik*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1993.

BENDER, Cemşid, *Kürt Mitolojisi-1*, Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1999.

BENDER, Cemşid, *Kürt Mitolojisi-2*, Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2000.

BERFİN/BAHAR, Aylık Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Berfin Yayınları, İstanbul (1994-2003).

BİLGİN, M. Sıraç, *Zarathustra (Zerdüşt)*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1995.

BİLGİN, M. Sıraç, *Zarathuştra*, Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2003.

Bilim ve Ütopya, Aylık bilim, kültür ve politika dergisi, sayı: 1-111, S. S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay., İstanbul.

BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 1. Basım, Hamburg, 1990.

BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı (İçerik-Köken)*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995.

BULUT, Faik, *Kürt Dilinin Tarihçesi*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2002.

Büyük Larousse Sözlük Ansiklopedisi, c. 1-20 (1986-1989), Gelişim Yayınları A.Ş., İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1996.

ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1972.

FİRDEVSÎ, *Şehnâme*, Hürriyet Yayını, İstanbul, 1974.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İnanç Sözlüğü (Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1977.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, c. 1-7, Remzi Kitabevi, İstanbul (1976-1979).

KORKMAZ, Esat, *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2000.

KORKMAZ, Esat, *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

KORKMAZ, Esat, *Alevilik Eğitimi Ders Notları*, Fransa Alevi Birlikleri Fedarasyonu (FUAF) Yayını, Paris, 2000.

KORKMAZ, Esat, *Alevi Felsefesi*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1997.

NEFES, Aylık Siyasi Kültürel Dergi, sayı: 1-38, İstanbul (1993-1996).

ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkilâp ve Aka Kitabevleri, 6. Basım, İstanbul, 1979.

SEVER, Erol, *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*, Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1993.

TDK, *Türkçe Sözlük*, c. 1-2, Ankara, 1988.

TORÎ, *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2000.

TORÎ, *Kürtlerin İlkçağ Tarihi ve Kültürü*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1997.

TORÎ, *Kürtlerin Din Kültürü Tarihi*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1998.

Uluslararası Paris Kürt Konferansı, (Yayına Haz.: Paris Kürt Enstitüsü), Doz Yayınları, İstanbul, 1992.

XEMGÎN, E., *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1998.

XEMGÎN, E., *Kürdistan'da Dini İnançlar ve Etkileri (İslamiyet Öncesi)*, Melsa Yayınları, İstanbul, 1992.

ZERDÜŞT, *Avesta*, (Çev. ve Yayına Haz.: Eshat Ayata), Kora Yayınları, İstanbul, 1998.

DİZİN

A

ÂBAN 15
* Âban günü 15
ABBUŞ 15
ABİSTA 15
ABİSTAK 15
ABİSTAM 15
AESHMA 15
AESJMA 15
AESMA 15
AESYMA 15
AEŞMA 15
Aeşma Daeva 15
AÊTRA PAİTİ 15
AFERİNKAN 15
AFRASİYAB 15
AFRİGÂN 15
AFRİNAGÂN 15
AGNİ 15
AĞAÇ 16
* Ağaç tanrıça 16
* Ağaç tapımı 16
* Ağaçtan doğma 16
* Ağaçtan türeme 16
AĞAÇ-ANA 17
AĞAÇ-ATA 17
AĞIZ 17
* Ağız-el-gönül 17
AHİTAY 18
AHRA-MAİNYU 18
AHRİMAN 18
AHU 18
AHUNAVAİRYA 18
AHUNAVAİTİ-GATHA 18
AHURA 19
AHURAMAZDA 19
* Ahuramazda zamanları 19
AHURİSK 20
AİRAVATA 20
AİRYAMAN 20
AİWİSRÛTHRİMA 20
AJİVİKA 20
AKATASYA 20
AKEM MANO 20
AKIL 20
AKREP 21
ALBORDS 21
ÂLEM 21
ALEVİ 21
ALEVİLİK 21
ALP ER TONGA 21
ALP ER TUNGA 21
ALTAY 21
* Altay Dağları 21
* Altay dilleri 21
ALTI 21
* Altı anamelek 21
* Altı anaruh 21
* Altı dev/şeytan 21
* Altı mevsim 21
ALTIN 22
* Altın yıldız 22
AMARATAT 22
AMERETAT 22
AMESYA SPENTA 22
AMEŞASPEND 22
AMEŞA SPENTA 22
* Ameşas Spentas 22
AMRİTÂ 23
AMRTA 23
ANA 23
ANAHİTA 23
ANAİRİTİ 23
ANAİTİS 23
ANAMELEK 23
ANANDA 23
ANDER 23
ANDRA 23
ANGRA 23
ANGRA-MAİNYU 23
ANHU VAHİŞTA 23
ANİMATİST 23
ANİMATİZM 23
ANİMİST 23
ANİMİZM 23
ANKA 24

* Anka-yı lâ-mekân 24
ANTROPOMORFİST 24
ANTROPOMORFİZM 24
APAM-NAPAT 24
APAOSA 24
APAOŞA 24
APÂS 24
APASTÂK 24
* Apastâk u Zand 24
APİA 24
ÂPÔ 24
APPU 24
APPUŞ 24
APSARAS 24
ARAMATİ 24
ARDAİ VİRAZ NAMAK 24
ARDUİSUR 25
ARDVİ 25
AREDVİ 25
AREDVİ-SURA 25
AREZURA 25
ARGİMPASA 25
ARHAT 25
ARINMA 25
ARİ 26
* Ari dil 26
* Ariler 26
ARMAĞAN-TANRIÇA 26
ARMAİTİ 26
ARSLAN 26
ARTA 26
ARTAK VİRAZ NAMAK 26
ARTA VİRAF NAMAK 26
ARYA 26
* Arya dinleri 27
ARYAN 27
ARYSTAT 27
ASA 27
ASHA 27
ASHALARTA 27
ASİ 27
AŞJA 27
ASK 27
ASKR 27
ASLAN, ARSLAN 27
ASMA 27
ASNATAR 28
ASOQAR 28
ASRAVA 28
ASTO VİDATU 28
ASTO VİDHOTU 28
ASTVANT 28
ASTVAT-ARTA 28
ASTVAT-ERETA 28
* Astvat-Ereta Saosyant 28
ASURA 28
ASYA 28
ASYEMAOGHA 28
ASYEMVOHU 29
ASYİ 29
AŞAĞI 29
* Aşağı dünya 29
AŞAĞI DÖNÜŞÜM 29
ATA 29
* Atalar 29
* Atalar mağarası 29
* Atalar tapımı 29
ATA-ANA 30
ATA-BABA 30
ATAR 30
ATARVAN 30
ATA-SÜTANNE 30
ATEŞ 30
* Ateş tanrısı 30
* Ateş tapınağı 30
* Ateşe bakma 30
* Ateşe tapanlar 30
ATEŞÇİ 31
ATEŞGÂH 31
ATEŞGEDE 31
ATEŞPEREST 31
ATEŞPERESTLİK 31
ATHUR GUSHNASP 31
ATHUR GUŞNASP 31
ATMAN 31
ATRAVAKHYİ 31

AVATAR 31
AVATARA 32
AVESTA 32
* Avesta dili 32
AVESTACA 33
AVİSTA 33
AVİSTAK 33
AVRAVAN 33
AWASTAK 33
AWİSTA 33
AY 33
AY-TANRI 33
AYAK MÜHÜRLEMEK 33
AYÂTHREM 33
AYATKAR-İ ZAMASPİK 33
AYDINLIK 34
AYİN 34
* Ayin rahibi 34
* Ayin yönetme 34
AZDAHAK 35
AZDİHAK 35
AZER 35
* Azer Behram 35
* Azer Burzin Mihr 35
* Azer-gede 35
AZHİ DAHAKA 35
AZİ 35
* Azi Dahaka 35

B

BABA 37
BABASIZ 37
* Babasız doğum 37
* Babasız türeme 37
BAGA 37
BAHAR 37
* Bahar bayramı 37
BAHDİN 37
BAHDİNİ 37
BAHMAN 37
BAHMAN YAST 37
BAHMAN YASTH 37
BAHMAN YAŞT 37
BAKİRE 37
* Bakire kız 38
BAKTRİACA 38
BALTA 38
BAODHAH 38
BARESMA 38
* Baresma demeti 38
BARESMAN 38
BARSMAN 38
* Barsman demeti 38
BAŞKALAŞMA 38
BEDEN 38
* Beden gözü 38
BEHİŞT 38
BEHMEN 38
BEHMENNAME 39
BEHRAM 39
BEN 39
BENGİSU 39
BENLİK 39
* Benlikten arınmak 39
BEREKET 39
* Bereket-Erdemlilik 39
* Bereket Tanrıçası 39
BEREŞNÜM 39
BEREZİSAVAB ATEŞİ 39
BERSEM 39
* Bersem demeti 39
BEŞ 39
BEYAZ 41
* Beyaz gömlek 41
BEYAZYONCA 41
BEYİN 41
BHAGAVAT 41
BHAKTİ 41
BİHİŞT 41
BİHTEREK 41
BİJEN 41
BİLGE 41
* Bilge kişi 41
BİLGELİK 41

* Bilgelik öğretisi 41
BİLGE TANRI 41
BİLGİ 41
BİLGİSİZLİK 41
BİLİM 41
BİLMEK 42
BİTKİ 42
* Bitkiler 42
BİTKİ-ANA 42
BİTKİ-ATA 42
BODHİ 42
BODHİSATTVA 42
BOĞA 42
BOLLUK 42
* Bolluk-Erdemlilik 42
* Bolluk Tanrıçası 42
BRAHMA 42
BRAHMAN 42
BRAHMANCI 43
BRAHMANCILIK 43
BRAHMANİST 43
BRAHMANİZM 43
BUDDHA, BUDA 43
BUDDHACI, BUDACI 43
BUDDHACILIK, BUDACILIK 43
BUDİST 43
BUDİZM 43
BUİTİ 43
BULUT 43
BUNDAHİSHN 44
BUNDAHİSJİN 44
BUNDAHİŞN 44
BUNDAŞİN 44
BUNDEHİŞ 44
BURZİN MİHR ATEŞİ 44
BUSYANSTA 44
BUSYYAŞTA 45
BÜYÜK 45
* Büyük göz 45
* Büyük temizlik 45
BÜYÜKAYI 45

C

CADI 47
CAM 47
* Cam-ı cem, cam-ı Cemşid 47
* Cam-ı Keyhüsrev 47
CAMASB 47
CAMASBNAME 47
CAN 47
* Can gözü 47
CANAVAR 48
CANLICI 48
CANLICILIK 48
CAVİDANE 48
* Cavidan-ı Hired 48
CEHENNEM 48
CEMŞİD 48
CENNET 48
CESET 48
* Ceset çukuru 48
* Ceset şeytanından arınma 48
CEVHER 49
* Cevher-i evvel 49
CHSHATHRA 49
CİN 49
CİNVAT KÖPRÜSÜ 49
CİNWAT KÖPRÜSÜ 50

Ç

ÇARATUSTRA 51
ÇİÇEKLİ TÖREN 51
ÇOKTANRICI 51
ÇOKTANRICILIK 51

D

DACHMA 53
DAENA 53
DAEVA 53
DALVOLAT 53

DAĞ 53
DAĞ-TANRI 53
DAHAK 53
DAHAKA 53
DAHHÂK 53
DAHME 53
DAİTYA 53
DAİWİ 53
DAKHMA 53
DAKSA 54
DÂR 54
* Dâr'a çekmek 54
* Dâr'a durmak 54
* Dâr'dan indirme 54
DARİUS YAZITLARI 54
DARVAND 54
DASA 54
DATASTAN-İ DENİK 54
DAYYAS 55
DEĞNEK 55
DEHAK 55
DEMİR 55
DEMON 55
DENKART 55
DESTESSAR 56
DEXO 56
DEV 56
DEVA 56
DEVATA 56
DEVİ 56
DHAMAPADA 56
DHARANİ 56
DHARMA 56
DHARMAŞASTRA 56
DHYANA 56
DİAUS-PİTAR 56
DİN 56
DİNGİNLİK 57
DİNKART 57
DİREFŞ 57
* Direfş-i Gâveyâni (Kâviyân ya da Kâviyâni) 57
DİV 57
DOENA 57
DOĞA 57
* Doğanın aklı 57
* Doğanın canı/ruhu 57
* Doğanın doğurması 57
* Doğa tapımı 57
* Doğaya benzemek 57
DOĞASAL 57
* Doğasal doğum 57
* Doğasal verim 57
DOĞA-TANRI 57
DOĞATANRICI 57
DOĞATANRICILIK 57
DOĞRU 57
* Doğru düşünce, doğru söz, doğru eylem 57
* Doğru amaç ve çaba (dürüst çaba) 57
* Doğru bellek (tam dikkat ya da şaşmaz bellek) 57
* Doğru düşünme (doğru karar) 57
* Doğru görme (doğru görüş) 57
* Doğru karar 57
* Doğru konuşma (doğru söz) 57
* Doğru tavır ve davranış (dürüst çalışma) 57
* Doğru yaşama (dürüst davranış) 58
* Doğruya yönelme (derin düşünceye dalma) 58
DOĞRULUĞUN DÜZENİ 58
DOĞRULUK-TANRISI 58
DOĞURAN 58
* Doğuran doğa 58
DOĞURMA 58
DOĞURMAYAN 58
* Doğurmayan doğa 58
DON 58
DORÖZA 58
DOST-RUH 58
DOST-TANRI 58
DÖRT 58
* Dört kural 58
* Dört ölümlü baba 58
DRİGU 58

DRİWİ 58
DRÖGYANT 59
DRUC 59
DRUG 59
DRUJ 59
DRUKHSY NASUSY 59
DRUKSHJ 59
DUGHDOVA 59
DUMAN 59
DURAVİSARUM 59
DÜNYA 59
DÜRÜST 59
* Dürüst çaba 59
DÜŞMAN-RUH 59
DÜŞMAN-TANRI 59
DÜŞÜNCE 59
* Düşüncede görme 59
DÜŞÜNCECİ 59
* Düşünceci idealizm 59
DÜZEN 59
* Düzen sağlama 59
* Düzen sağlayıcı 59
DÜZENCİ 59

E

EFRASİYAB 61
EGEMENLİK 61
EHRİMEN 61
EJDERHA 61
* Ejderha öldürme 62
EKMEK 62
ELBURZ 62
ERDEMLİLİK 62
ERDEMLİLİK-TANRISI 62
ERDİBİHİŞT 62
EREDAT-FEDHRİ 62
EREDAT-FEDRİ 63
ERETA 63
ERJENG 63
ERTENG 63
ESBİTA MEZRADESTRA 63
ESKİ FARSÇA 63
ESRAR 63
ETHVYA 63
EVRENBİLİM 63
EVRENDOĞUM 63
EVRENSEL-RUH 63
EYLEM 63
EZED-HÜDA 63
EZİD 63

F

FARASİYAB 65
FARE 65
FARNHAG ATEŞİ 65
FERASİYAT 65
FERİDUN 65
FERVERDİGÂN 64
FIRDUSİS 65
FİSTAH 65
FİSYA 65
FRANGRASYAN 65
FRASHA-OSHTRA 65
FRASİYAK 65
FRASİYAV 65
FRASJAOSJTRA 65
FRASTUYA 65
FRASYAOSTRA 66
FRAŞHAOSTRA 66
FRAŞOQAR 66
FRAVANORE 66
FRAVASHİ 66
* Fravashiler günü 66
FRAVASİ 66
* Fravasiler günü 66
FRAVASYİ 66
* Fravasyiler günü 66
FRAVAŞİ 66
* Fravaşiler günü 66
FRAVEHR 68
FRAVERDİGÂN 68
FRAVERTİ 68

FRAVERDİGÂN 68
FRAVESYER 68
FRENİ 68
FRETUN 68

G

GÂH 69
GAHANBAR 69
GANDHARVA 69
GAOTEMAS 69
GARONMANA 69
GARU DEMANA 69
GATA 69
GATHA 69
GÂVE 69
GAYA 69
GAYAMARETAN 69
GAYOMART 69
GAYOMERATAN 70
GAYOMERT 70
GEBR 70
GECİKTİRİCİ 70
GENÇ ERKEKLER BİRLİĞİ 70
GERÇEK 70
GERŞASB 70
GEŞTASB 70
GEUSJ TASJA 70
GEUSJ URVAN 71
GEUS TASJA 71
GEUS URVAN 71
GİHMERT 71
GİLÎM 71
* Gilîm-gûşan 71
GİLŞAH 71
GİV 71
GİYEMERT 71
GOŞTASP 71
GÖK 71
* Gök horoz 71
* Gökler 71
GÖKTANRI 71
GÖKTANRICI 72
GÖKTANRICILIK 72
GÖKYÜZÜ 72
GÖNÜL 72
* Gönül gözü 72
GÖRMEK 72
GÖRÜNMEK 73
GÖRÜNMEZ 73
* Görünmez evren 73
GÖRÜNÜR 73
* Görünür evren 73
GÖVDE 73
* Gövde gözü 73
GÖZ 73
GURU 73
GUŞNASP ATEŞGÂHI 73
GUŞNASP ATEŞİ 73
GÜNAH 73
GÜNAHKÂR 73
GÜNDÜZ 73
GÜNEŞ 73
* Güneş giysisi 73
* Güneş'in Habercisi 73
* Güneş'in ruhu 74
GÜNEŞ-TANRI 74
GÜSTEHEM 74
GÜŞTASB 74
GÜŞÜRVAN 74
GÜŞÜRÜN 74

H

HAAT 75
HALK 75
* Halk Newrozu 75
HAMAŞPAT-MAÊDAÊM 75
HAMUT 75
HAOMA 75
* Haoma fincanları 75
* Haoma için havan dövme 75
* Haomaya su döküp ovma 75
* Haomaya süt karıştırma 75

HAOSJYANHA 78
HAOŞYANGHA 79
HARA 79
HARİZMCE 79
HATŞATASPA 79
HAUMA 79
HAURATAT 79
HAURVATAT 79
HAVA 79
HAVA-ANA 79
HAVA TANRISI 79
HAVANCI 79
HÂVANİ 79
HAVİŞT 79
HAVM 79
HAYAT AĞACI 79
HAYAT SUYU 79
HAYVAN 79
HAYVAN-ANA 80
HAYVAN-ATA 80
HAYVAN-SÜTANNE 80
HAZAH 80
HAZAR DENİZİ 80
HERBAD 80
HERPAT 80
HER ŞEYİ BİLEN 80
HETU 80
HİNAYANA 80
HİNDİ 80
HİNDU 80
HİNT-ARİ 80
HİNT-AVRUPA 80
* Hint-Avrupalılar 80
* Hint-Avrupa dili 80
HİRBED 81
HİRBÜD 81
HİŞ 81
HOMA 81
HOMAN 81
HOROZ 81
HOSJANG 81
HOŞENG 81
HOTANCA 81
HOURVATAT 81
HOVM 82
HUDA 82
HUMA 82
HUMADA 82
HUOVİ 82
HURA 82
HURDAD 82
HURGİN 82
HURÛS 82
* Hurûs-arş 82
HUSHETAR 82
HUSHETERMAH 82
HUŞENG 82
HUTAUSA 82
HUVARŞT 82
HUXT 82
HÛXTA 82
HÜMA 82
* Hüma-yı lâ-mekân 82
HÜMAY 83
HÜRMÜZ 83
HÜRMÜZGÂH 83
HVARETYİTRA 83
HVARŞTA 83

I

IŞIK 85
* Işık gücü 85
* Işık ruhu 85
* Işığın hükümdarı 85
* Işıklar ışığı 85
IŞIKLI 85
* Işıklı gün 85
IŞIK-TANRI 85
IŞIN 85

İ

İBLİS 87

İÇKİ 87
* İçki kurbanlığı 87
İDEALİST 87
İDEALİZM 87
İHTİYAÇ 87
* İhtiyaç giderici 87
İKİ 87
* İki görev 87
* İki ruh 87
İKİTANRICI 87
İKİTANRICILIK 87
İKİZ 87
* İkizler 87
* İkizler söylencesi 87
İLAHİ 88
* İlahi gerçek 88
* İlahi Hakikat 88
* İlahi ışık 88
İLK 88
* İlk akıl (bilgi) 88
* İlk cevher 88
* İlk çift 89
* İlk dünya 89
* İlk ikizler 89
İLKBABA 89
İLKE 89
İLKELCANLICI 89
İLKELCANLICILIK 89
İNANÇ 89
* İnancını aklına indirgemek 89
İNDRA 90
İNEK 90
* İnek sütü 90
İNSAN 90
İNSAN-ANA 91
İNSAN-TANRI 91
İNSANTANRICI 91
İNSANTANRICILIK 91
İNZİVA 91
* İnzivaya çekilmek 91
İRAN 92
* İran dilleri 92
* İran dinleri 92
İREC 92
İRFAN 92
İSAT-VAZTRA 92
İSFENDİYAR 92
İSNAD-WESTA 92
İSTEK 92
İYİ 93
* İyi Bakış 93
* İyi Duygu 93
* İyi Düşünce 93
* İyi düşünce-iyi söz-iyi eylem 93
* İyi Erdem 93
* İyi İmparatorluk 93
* İyi ölümsüzlük 93
* İyi Ruh 93
* İyi Sağlık 93
İYİLİK RUHU 93
İYİLİK-TANRISI 93
İZİD 93
İZİDİ 93

J

JAMASPA 95
JEMJİD 95

K

KABA-İ ZERDÜŞT 97
KABALIK 97
KADER-TANRISI 97
KAFDAĞI 97
KAHRAMANNAME 97
KAHRKATAT 97
KALPA 97
KAMÇI 97
KAMUTANRICI 97
KAMUTANRICILIK 97
KAN 97
KANLI 97
* Kanlı kurban 97

KANSIZ 97
* Kansız kurban 97
KAP 98
KAPI 98
KAPLUMBAĞA 98
KARA 98
KARANLIK 98
KARAPAN 98
KARA YILAN 98
KAREN-SUYU 98
KARGA 98
KARIŞTIRICI 99
KARMAN 99
KARSNA 99
KARSYVAR 99
KARTAL 99
* Kartal Başlı Aslan 99
KASAOYA 99
KASAVA 99
KASIRGA 99
KASVİ 99
KATAHA 99
KATI 99
* Katı kurban 99
KÂVE 100
KAVİ 100
KÂVİ 100
KÂVİ-VİŞTASPA 100
KAWA 100
KAYADHA 100
KEDİ 100
KEHRP 100
KEMER 100
KEMİK 100
KENDİ 100
* Kendini temizlemek 100
KENTAUR 100
KENTAURA 100
KENTAURDİ 100
KENTAUROS 100
KERESASPA 100
KEREŞOŞPA 101
KERŞASP 101
KEY 101
KEYHÜSREV 101
KEYKÂVUS 101
KEYKUBAD 101
KEYÜMERS 101
KHNATHAİTİ 101
KHORDA-AVESTA 101
KHRAFSTAGHNA 101
KHSJAETA 101
KHŞATHRA 101
KHSJATHRA VAİRYA 101
KISKAÇ 101
KIYAMET 101
KİRLİLİK 101
KONFÜÇYÜSÇÜ 101
KONFÜÇYÜSÇÜLÜK 102
KORDA-AVESTA 102
KORKU 102
KOSAYA 102
KOZMOGONİ 102
KOZMOLOJİ 102
KÖPEK 102
KÖTÜ 102
* Kötü Düşünce 102
* Kötü hayvanlar 102
* Kötü Ruh 102
KRAL ATEŞİ 103
KUNDUZ 103
KURBAĞA 103
KURBAN 103
KURBANCI 103
KURBANLIK 104
* Kurbanlık destesi 104
* Kurbanlık süpürge 104
* Kurbanlık yakacak odun getirme 104
KUŞ 104
KUŞAK 104
KUTSAL 104
* Kutsal ateş 104
* Kutsal inekler 104
* Kutsal Ölümsüzler 104
KUTSALLIK 104
KUTSAL RUH 104

KÜÇÜK AVESTA 104
KÜÇÜK NEWROZ 104
KÜREK 104
KVARANAH 104

L

LAMA 105
LAMACILIK 105
LEŞ 105
LOHRASP 105

M

MADDE 107
MADEN 107
MAG 107
MAGOİ 107
MAHMİ 107
MAİDHÂREM 107
MAİDHYA ZAREMYA 107
MAİDHYÔŞEM 107
MANA 107
MANDALA 107
MANEVİ 108
* Manevi dirilme 108
* Manevi ölüm 108
MANİCİ 108
MANİCİLİK 108
MANİKEİST, MANİHEİST 108
MANİKEİZM, MANİHEİZM 108
MANU 108
* Manu yasaları 108
MAONHA 109
MARA 109
MARETAN 109
MASHYA 109
MASHYAK 109
MASHYANA 109
MASHYANAK 109
MASMUGAN 109
MAŞA 109
MAŞANİ 109
MAŞİ 109
MAŞYA 109
MAŞYAK 109
MAŞYANA 109
MAŞYANAK 109
MAYA 109
MAZDA 110
* Mazda tapımı 110
MAZDAİST 110
MAZDAİZM 110
MAZDEİST 110
MAZDEİZM 110
MAZDEKÇİ 110
MAZDEKÇİLİK 110
MAZDEKİ 110
MAZDEKİLİK 111
MECUS 111
MECUSİ 111
MECUSİLİK 111
MEDİA 111
MEGUŞA RABBA 111
MELEK 111
MENİJE 111
MENOK-İ CHRAT 111
MENOK-İ XRAT 111
MENUÇİHR 111
MERU 111
MEŞYA 111
MEŞYANA 111
METAFİZİK 112
* Metafizik aydınlanma 112
* Metafizik idealizm 112
METAL 112
METRA 112
MEZDEKİ 112
MEZDEKİLİK 112
MİHABAD 112
* Mihabad dini 112
MİHR 112
* Mihr-i amme 112
* Mihr-i hasse 112

MİHRCÂN 112
MİHRGÂN 112
MİHRİCAN 112
MİHRMAH 112
MİHRRUZ 112
MİNUÇİHR 112
MİSKGÜLÜ 112
MİSTİKLİK 112
MİSTİSİZM 112
MİT 112
MİTHRA 112
* Mithra bayramı 112
* Mithra dini 112
MİTHRAEUM 114
MİTHRAGÂN 114
MİTHRAİZM 114
MİTHRASİST 114
MİTHRASİZM 114
MİTHRİDATES 114
MİTOLOJİ 114
MİTOLOJİK 114
MİTRA 114
MİTRACI 114
MİTRACILIK 114
MİTRAİZM 114
MİTRAS 114
MİTREGÂN 114
MOBAD 114
MOBED 114
MOBEZ 114
* Mobezan mobez 114
MUBİD 114
* Mubid-i mubidan 114
MUBİDAN 114
MUG 114
MUGAN 114
MUGANE 114
MUGBEÇE 114
MUG-KEDE 114
MUĞBEÇE 114
MURDAD 114
MYAZDA 115

N

NAHAİTHYA 117
NAİRYO-SANGBAS 117
NAİRYO-SANGHA 117
NASK 117
NASU 117
NEFES 117
NEFİS 117
* Nefsi öldürmek 117
NESNE 118
* Nesne-kurban 118
* Nesneden türeme 118
NESNE-ANA 118
NESNE-ATA 118
NESNE-BABA 118
NEWROZ 118
* Newroz-i Amma 119
* Newroz-i Haşa 119
NİDİNG 119
NİPEK 120
NİRANGANSTAN 120
NİRVANA 120
NİTRA 120
NONGHAİTHYA 120
NÜİS 120
NYÂYİ 120

O

OCAK 121
OHARMAZD 121
OHRMİZD 121
ON 121
ONALTI 121
ONİKİ 121
ORMAZD 121
ORMUZ 121
ORMUZOD 121
ORTA FARSÇA 121
OTUZ 121

Ö

ÖLÜLER KÖPRÜSÜ 123
ÖLÜM 123
* Ölüm çekirdeği 123
* Ölüm günahları 123
* Ölüm korkusu 123
* Ölüm özü 123
ÖLÜMSÜZ 123
* Ölümsüz Güçler 123
ÖLÜMSÜZLÜK 123

P

PAGAN 125
PAGANİZM 125
PAGANLIK 125
PAHLAVİ RİVAYAT ZU DATESSTAN-İ DENİK 125
PAİTİDANA 125
PAİTİSYA 125
PAİTİŞ HAYEM 125
PAND NAMAK-İ ZERDÜŞT 125
PANKU 126
PANTEİST 126
PANTEİZM 126
PAOİRO-TKAESYA 126
PAPAİOS 126
PARODARSY 126
PARS 126
PARSİ 126
PARSİZM 126
PARTHÇA 126
PARVATİ 126
PAS 126
PEN-GU 126
PESYOTANU 126
PEŞENG 127
PORŞEV 127
POURUÇİSTA 127
POURUSHASPA 127
POURUSYASPA 127
POURUTYİSTA 127
PUİTİKA 127
PYREİON 127

R

RAB MOHPATE 129
RAETHWİSYKARA 129
RAMA 129
RAPİTHWİNA 129
RASHNU 129
RASPİ 129
RASYNUS 129
RATU 129
RENÇBER 129
REŞA DAMGUŞE 129
REYHAN 129
RÖMA 129
RUH 129
* Ruh gözü 130
RÜSTEM 131
* Rüstem-i Zâl 131
RÜZGÂR 131
RÜZGÂR-TANRISI 131

S

SADDAR 133
SAĞLIK 133
SAM 133
SANSKRİTÇE 133
SAOCHYANT 133
SAOSJYAN 133
SAOSYANS 133
SAOSYANT 133
SAOSYANTER 133
SAOŞYANT 133
SAVAŞ 133
* Savaş tanrısı 133
SEKİZ 133
* Sekiz hizmet 134

* Sekiz hizmet sahibi 134
SELM 134
SEMENDER 134
SERVİ 134
SESSİZLİK KULESİ 134
SETU 134
SEVAP 134
SIĞIR 134
SIR 135
SIVI 135
* Sıvı kurban 135
SIVI-TANRI 135
SİHROJE 135
SİMURG 135
SİPENDARMİDH 135
SİRİUS 135
SİYAH 135
SÎRÔZA 135
SOGDÇA 135
SOMA 135
SON-KURTARICI 136
SON-KUTSAYICI 136
SONRA 136
SOYLU 136
* Soylular newrozu 136
SÖZ 136
* Sözle yıkama 136
* Sözle yıkanma 136
SPENDARMAT 136
SPENTA 136
SPENTA ARMAİTİ 136
SPENTA-MAİNYU 136
* Spenta-Mainyus 136
SPENTODATA 136
SPİTAMA 136
SPİTAMA-ZERDÜŞT 136
SPİTYUR 136
SPİTYURA 136
SRAOSHA 137
SRAOSYA 137
SRAOSYAVAREZ 137
SRAOŞA 137
STİPTİ 137
STRUTAT-FEDHRİ 137
SU 137
* Sular 137
* Su taşıma 137
SU-ANA 137
SUCU 137
SURA 138
SURA ANAHİTA 138
SUSKUNLUK KULESİ 138
SUYUN SOYLUSU 138
SÜR 138
SÜT 138
* Süt çanağı 138

Ş

ŞAH 139
ŞAHMARAN 139
ŞAHMERAN 139
* Şahmeran öyküsü 139
ŞAHNAME 139
ŞAHREVAR 139
ŞAMAN 139
* Şaman davulu 139
* Şaman elbisesi 139
ŞAMANİST 139
ŞAMANİZM 139
ŞARAP 139
ŞARKI 139
ŞAYAST NE ŞAYAST 139
ŞEH 140
ŞEHNAME 140
ŞEHRİVER 140
ŞEHVET 140
ŞEYTAN 140
ŞİDDET 140
ŞPANDARMAT 140
ŞPENİŞTA ATEŞİ 140

T

TAHMA-URUPA 141
TAHMORUP 141
TAHMURAF 141
MAHMURAS 141
TAHTA 141
TAKHMA-URİPİ 141
TANRI 141
TANRIDOĞUM 142
TANRISAL 142
* Tanrısal göz 142
TANU 142
TAPIM 142
TAURVİ 142
TEHEMTEN 142
TEMİZLEYİCİ 142
TEMİZLİK 142
* Temizlik pınarı 142
TEN 142
* Ten gözü 142
TEREYAĞI 142
TERS DÖNÜŞÜM 142
TESTİ 142
* Testi karıştırıcısı 142
THRAETAONA 142
THRAETAONAS 142
* Thraetaonas-Fravaşi 142
THRİTA 142
THRİTİ 143
THÜR 143
TİSHTRYA 143
TİŞHTRA 143
TİŞİNVET KÖPRÜSÜ 143
TOPRAK 143
TOPRAK-ANA 143
TÖREN 143
TÖVİŞ 143
TRAETAONA 143
TRAETAONE 143
TŞİNVET KÖPRÜSÜ 143
TUÇ 144
TUNÇ GÖVDELİ 144
TUR 144
TURAN 144
TURANİ 144
TURANLI 144
TUŞNAMAİTİ 144
TÜREME 144
TYİNVAT KÖPRÜSÜ 144

U

UKHSYAT-ERETA 145
UKHSYAT-NEMAH 145
ULU 145
* Ulular ulusu 145
UPAMANAS 145
URNA 145
URVAKHSYAYA 145
URVAN 145
URVATAT-NARA 146
URVAZİŞTA ATEŞİ 146
UŞAHİNA 146
UŞİ 146
UŞİG 146
UXŞYAT-ARTA 146
UXŞYAT-NEMAH 146
UYANURA 146
UZAYÊİRİNA 146

Ü

ÜÇ 147
* Üç kutsal 147
* Üç zehirlenme 147
ÜÇLEME 147
ÜSTİNSAN 147

V

VAHNU-FEDHRİ 149
VAHRAM 149

VAHŞET 149
VAHU 149
VAHDMANO 149
VAJ 149
VARENA 149
VARLIK 149
VAROLUŞ 149
* Varoluş çemberi 149
* Varoluş çevrimi 149
VARUNA 151
VATA 151
VAYU 151
VAZİŞTA ATEŞİ 151
VENDİDAD 151
* Vendidad sade 151
VERERAYNA 151
VERETHRAGHNA 151
VERETHRAGNA 152
VİAHİSİTA 152
VİÇİTAKİHAİ ZATSPRAM 152
VİDEVDAD 152
VİDHOTUS 152
VİFRA 152
VİSİTJASPA 152
VİSJERED 152
VİSPASTAS 152
VİSPA-TAURUA 152
VİSPÊRAD 152
VİSPERED 152
VİSPRAT 152
VİSYTASPA 152
VİŞTASPA 152
VİŞTESPA 153
VİVAHVANT 153
VİZARESYA 153
VİZO 153
VOBUFRYANA ATEŞİ 153
VOHU CHSHATHRA 153
VOHU KHSJATHRA 153
VOHUMANAH 153
VOHUMANO 153
VOTAN 153
VOURU-KASJA 153
VOURUKASYA 154
VURUKRTAM 154
VÜCUT 154
WAYU 154

X

XORDA-AVESTA 155
XORDAT 155

Y

YALAN 157
* Yalan ve Bağlılık 157
YAMA 157
YAMASPA 157
YAMİ 157
YARADILIŞ 157
* Yaradılış destanı 157
YASEMİN 157
YASNA 157
YAST 158
YAŞAM 158
* Yaşam ağacı 158
* Yaşam gücü 158
* Yaşam gücü gövdelenmek 158
* Yaşam kaynağı 158
* Yaşam ölümden yaratılmak 158
YAŞT 158
YATAY DÖNÜŞÜM 158
YAZATA 158
YEDİ 158
* Yedi Bölümlü Yasna 158
* Yedi gezegen (gök) 159
* Yedi Ölümlüler 159
* Yedi Ölümsüzler 159
YEDİNCİ 159
* Yedinci gökkatı 159
YENİDEN DOĞUŞ 159
YER 159
* Yer gözü 159
YERALTI 159
YERÜSTÜ 159

YERYÜZÜ 159
YEZDAN 159
YEZDANİ 159
YILAN 159
YILDIZ 159
YILDIZ-TANRI 159
YİMA 159
YİMAS 160
* Yimas-Fravaşi 160
YİRMİDÖRT 160
YMER 160
YMİR 160
YOKEDİCİ RUH 160
YUKARI DÖNÜŞÜM 160
YUMURTA 160
YÜZ 160
* Yüz havlusu 160

Z

ZAFER 161
* Zafer Dağı 161
* Zafer Tanrısı 161
ZAHHAK 161
ZAİRAVARAY 161
ZAİRİ 161
ZALOĞLU RÜSTEM 161
ZAMBAK 161
ZAND 161
ZAOTAR 161
ZARATHUSTRA 161
ZARDEŞT 161
ZAROQAR 161
ZEBANİ 161
ZEMZEM 161
ZEND-AVESTA 161
ZENDİK 161
ZERADEŞT 161
ZERAUSTRA 161
ZERDEŞT 161
ZERDÜŞT 161
* Zerdüşt takvimi 161
ZERDÜŞTÇÜ 162
ZÜRDÜŞTÇÜLÜK 162
ZERDÜŞTİ 162
ZERDÜŞTLÜK 162
ZERDÜŞTNAME 163
ZERVAN 163
* Zervan Akarana 163
* Zervan Daregho-Çvadhata 163
ZERVANİST 164
ZERVANİZM 164
ZERVASTİR 164
ZEYTİN 164
* Zeytin yağı 164
ZİNDAN 164
ZİRADESTRA 164
ZİRATTUŞT 164
ZOHAK 164
ZORAASTER 164
ZOROASTER 164
ZOROASTIR 164
ZOROASTRİANİZM 164
ZOROASTRİZM 164
ZOROAZTRE 164
ZOT 164
ZURADESTİRE 164
ZURDESTE 164
ZURDEŞT 164
ZURTEŞT 164
ZURVAN 164
* Zurvan Akarana 164
* Zurvan Daregho-Çvadhata 164
ZURVANİST 164
ZURVANİZM 164
ZÜMRÜDÜANKA 164